

İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ

T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI ETKİNLİĞİ
(2002-2017)

Yüksek Lisans Tezi

Sefa YALÇINKAYA
100018496

İstanbul, 2020

İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ

T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI ETKİNLİĞİ
(2002-2017)

Yüksek Lisans Tezi

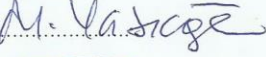
Sefa YALÇINKAYA
100018496

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa Said YAZICIOĞLU

İstanbul, 2020

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Uluslararası İlişkiler
Yüksek Lisans programı öğrencisi Sefa Kalınkaya
Türkiye'nin Uluslararası Etkinliği (2002-2017)
.....başlıklı tez çalışması,
Enstitümüz Yönetim Kurulu 16.01.2020 tarih ve 2020-504/03 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından
oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	UNVANI, ADI SOYADI	İMZA
TEZ DANIŞMANI	Prof. Dr. M. Sait Yarıcıoğlu	
JÜRİ ÜYESİ	Prof. Dr. Oya Döğür Macar	
JÜRİ ÜYESİ	Prof. Dr. Elçin Mızıcı	

(*) Yüksek lisans tez savunma jürileri en az biri kurum dışından olmak üzere danışman dahil en az üç öğretim üyesinden oluşur. Jürinin üç kişiden oluşması durumunda eş danışman jüri üyesi olamaz. Eş tez danışmanının jüri üyesi olması durumunda asıl jüri beş üyeden oluşur.

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamiyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Tez Yazarının Adı Soyadı

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇİNDEKİLER.....	i
ÖZET / ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM: ULUSLARARASI SİSTEM VE

GÜÇ KAVRAMI.....	4-48
1. 1. Uluslararası Sistemin Tarihsel Gelişimi.....	4-31
1. 1. 1. Vestfalya Düzeni.....	4
1. 1. 2. Viyana Kongresi ve Güç Dengesi.....	6
1. 1. 3. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Düzen.....	7
1. 1. 4. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Düzen.....	10
1. 1. 5. Soğuk Savaş Sonrası Düzen.....	23
1. 2. Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı.....	30
1. 3. Gücün Türleri.....	34-37
1. 3. 1. Sert Güç.....	34
1. 3. 2. Yumuşak Güç.....	35
1. 3. 3. Akıllı Güç.....	36
1. 4. Ülkelerin Güç Dereceleri.....	37-45
1. 4. 1. Süper Güç.....	37
1. 4. 2. Bölgesel Güç.....	39
1. 4. 3. Orta Seviye Güç.....	42

İKİNCİ BÖLÜM: TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE

TÜRKİYE’NİN BÖLGESEL KRİZLERE YAKLAŞIMLARI.....	46-149
2. 1. 2002 Sonrası Türk Dış Politikası.....	46
2. 2. Türk Dış Politikasında Etkin Kurumlar.....	93-121
2. 2. 1. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı.....	93
2. 2. 2. Yunus Emre Enstitüsü.....	101
2. 2. 3. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.....	107
2. 2. 4. AFAD.....	111
2. 2. 5. Türk Kızılayı.....	114
2. 2. 6. Türkiye Diyanet Vakfı.....	117
2. 3. Türkiye’nin Bölgesel Krizlere Yaklaşımları.....	122-149
2. 3. 1. 2003 Irak-ABD Savaşı.....	122
2. 3. 2. 2008 Gürcistan-Rusya Savaşı.....	126
2. 3. 3. Mısır Devrim ve Darbe Süreçleri.....	130
2. 3. 4. Suriye Krizi.....	133
2. 3. 5. 2013 Ukrayna Krizinde Türkiye’nin Tutumu.....	142

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI KURULUŞLARA YAKLAŞIMLARI.....	150-177
3. 1. Birleşmiş Milletler.....	150
3. 2. AB İle İlerleyen ve Gerileyen İlişkiler.....	156
3. 3. NATO.....	166
3. 4. Şanghay İşbirliği Örgütü’nde Diyalog Ortaklığı.....	172
 SONUÇ.....	 178
 KAYNAKLAR.....	 194

ÖZET

Türkiye 2002 yılından itibaren aktif bir dış politika benimseyerek uluslararası ortamda varlığını arttırmış bir ülkedir. Bu çalışmanın amacı aktif bir dış politika benimseyen Türkiye'nin 2002-2017 yılları arasında uluslararası ortamda hangi olaylarda ve krizlerde ve hangi uluslararası kuruluşlarda nasıl ve ne ölçekte etkili olduğunu ortaya koymaktır. Bu bağlamda 2003 Irak, 2008 Gürcistan, 2011 Suriye, 2011 Mısır ve 2013 Ukrayna krizleri ile Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, NATO ve Şanghay İşbirliği Örgütü'ne yönelik Türkiye'nin yaklaşımları bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Dış Politika, Uluslararası Ortam, Etkinlik, Türkiye.*

ABSTRACT

Turkey, since 2002, has increased its presence in the international arena by adopting an active foreign policy. The purpose of this study is to reveal with this active foreign policy in which events and crises and in which international organizations how and to what extent have Turkey been effective between the years 2002-2017. In this context, Turkey's approach towards 2003 Iraq, 2008 Georgia, 2011 Syria, 2011 Egypt and 2013 Ukraine crises with United Nations, European Union, NATO and Shanghai Cooperation Organization constitute the scope of this study.

Keywords: *Foreign Policy, International Area, Effectiveness, Turkey.*

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tez çalışmam sürecinde bana desteklerini sunan başta tez danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Said Yazıcıoğlu olmak üzere tüm saygıdeğer hocalarıma teşekkür ederim.

Her zaman yanımda olan ve desteklerini her daim sürdüren annem ve abime ise en içten teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
BM	: Birleşmiş Milletler
GK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
KDK	: Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğu
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

GİRİŞ

Uluslararası sistemin şekillenmesinde 1648 tarihli Vestfalya Barışı, 1815 tarihli Viyana Kongresi, Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve bu savaşı takip eden Soğuk Savaş'ın etkileri büyük olmuştur. Günümüz uluslararası sisteminin ortaya çıkmasını sağlayan bu olaylar aynı zamanda uluslararası ilişkiler literatürüne bir çok kavramın yerleşmesini de sağlamışlardır.

Vestfalya Barışı ile günümüzde küresel ölçekte kabuk görmüş egemenlik ve bağımsızlık kavramları ortaya çıkarken, Napolyon Fransa'sının etkisiyle toplanan Viyana Kongresi'yle birlikte çok yönlü diplomasi anlayışı ve güçler dengesi kavramları kendilerine yer bulmaya başlamıştır. Bu çok yönlü diplomasi anlayışı ve güçler dengesi neticesinde Avrupa'da büyük sınır değişiklikleri uzunca bir süre yaşanmamış ancak güç yarışının artması sonucunda ortaya çıkan Birinci Dünya Savaşı sonucunda kurulmuş olan güçler dengesi değişmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda Avrupa'lı devletlerin Sovyetler Birliği ve özellikle ABD karşısında geride kalmaya başlamasıyla güç dağılımında değişim yaşanmaya başlanmış ve bu savaş sonunda idealist görüşler ışığında uluslararası kuruluş girişimlerinin ilki niteliğindeki Milletler Cemiyeti ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda istikrarlı bir süreç oluşturması beklenen Milletler Cemiyeti girişiminin etkisiz kalması, ABD ve Sovyet lehine yaşanan güç dağılımı değişimlerinin ve Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden ülkelerle imzalanan barış anlaşmalarının sorunları halletmek yerine ortaya daha fazla sorun çıkarması neticesinde başlayan İkinci Dünya Savaşı ise sonucu itibariyle uluslararası sistemde büyük değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nı takiben Avrupalı devletlerin bu savaştan bitkin çıkması ve ABD ve Sovyetler Birliği'nin bu savaşın en kazançlı galipleri olarak ortaya çıkmasıyla güç dengesinin artık süper güç olarak adlandırılan bu iki ülkeye kaymasıyla uluslararası sistem köklü bir değişiklik geçirmiş ve aynı zamanda Milletler Cemiyeti'ne göre daha kuvvetli bir girişim olan Birleşmiş Milletler kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuyla birlikte süper güç olarak ortaya çıkan ABD ve Sovyetler arasındaki görüş ayrılıkları ise daha savaş

bitmeden kendini göstermiştir. ABD ve Sovyetler Birliği'nin gerek dış politika hedefleri ve gerekse ideolojik olarak birbirinden tamamen farklı ajandalara ve görüşlere sahip olmaları bu iki ülke arasında savaşın hemen bitiminde görüş ayrılıklarına ve kamplaşmalara neden olmuştur. İki süper güç arasında yaşanan bu görüş ayrılıkları ve kamplaşmalar uluslararası sisteme de sirayet etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan bu gelişmelerin sonucunda iki süper güce göre daha zayıf olan diğer devletler uluslararası ortamı domine eden bu iki süper güç arasında tercih yapmak durumunda kalmış ve iki kutuplu bir uluslararası sistem oluşmuştur. Soğuk Savaş şeklinde isimlendirilen bu süreçte zaman içinde Sovyetlerin güç yarışında geride kalması ve bunu takiben zayıflayarak çökmesi sonucu uluslararası sistemde tek süper güç konumunda kalan ülke ABD olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemde tek süper güç konumunda ABD'nin kaldığı, ABD'nin bu yapıyı ne kadar domine edip edemediği ve tek kutup özelliğini oluşturup oluşturamadığı tartışmaları baş göstermiştir. Bu tartışmalar Rusya'nın 2000'li yıllarla birlikte toparlanıp dünya sahnesinde yeniden önemli bir güç olarak yer alması, Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1978 yılı ile birlikte devlet kontrolünde kapitalizm anlayışıyla yükselen bir güç olarak ortaya çıkması, Almanya ve Japonya'nın ekonomik birer güç olarak yükselmesi ve Avrupa bölgesinde ekonomik bir güç haline gelen Avrupa Birliği süreciyle birlikte kendini sistemin tek kutuplu değil bu yükselen güçler dolayısıyla çok kutuplu, çok seçenekli olduğu yönündeki tartışmalara bırakmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ülkelere dış politika oluşturma noktasında daha rahat bir hareket alanı sunmuştur. Bu rahat hareket alanının ortaya çıkması öncelikli olarak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle kutup siyasetinin son bulması neticesinde gerçekleşmiştir. Bir kutba bağımlı kalmadan dış politika oluşturma imkanının Soğuk Savaş dönemine oranla çok daha imkan dahilinde olduğunu gören ülkeler yükselen diğer güçlerin sayesinde oluşmuş çok kutuplu, çok seçenekli uluslararası sistem içerisinde rahat bir hareket alanı bulmuş ve tüm bu kutuplarla ulusal çıkarları doğrultusunda karşılıklı ilişkiler geliştirme yoluna gidebilmişlerdir. Türkiye'de özellikle 1990'lı yılların başıyla birlikte ortaya çıkan bu rahat hareket alanından faydalanarak dış politikada yeni açılımlara yönelmiştir. Bu yeni açılım kapsamında dış politikada yaşanan değişimler, dönüşümler, anlayışlar özellikle 2000'li yılların

başıyla birlikte Türkiye’de iktidar partisi haline gelen Adalet ve Kalkınma Partisi ile birlikte çok daha büyük bir oranda yaşanmaya başlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı 2002 sonrasında uluslararası ortamda aktifliği artmış bir ülke olan Türkiye’nin 2002-2017 yılları arasında uluslararası ortamda hangi önemli olaylarda, krizlerde, durumlarda ve hangi uluslararası kuruluşlarda nasıl ve ne kadar etkili olduğunu ortaya koymaktır. Bu hedef doğrultusunda çalışmanın birinci bölümünde uluslararası sistemin tarihinde ve şekillenmesinde etkili olan durumlara, uluslararası sistemin günümüzdeki yapısına ve uluslararası sistemde büyük önemde olduğu görülen güç kavramına yönelik ilgili literatür verilmiştir. Bu doğrultuda birinci bölümde Vestfalya Barışı ve Viyana Kongresi’ne önemleri bağlamında kısaca değinilmiş, uluslararası sistem bakımından daha büyük ölçekli değişiklikleri getirmiş olan Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve sonrasında oluşan uluslararası sistem daha fazla oranda ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde bu tez çalışmasının kapsamı çerçevesinde 2002 sonrası Türk dış politikasına yer verilmiş ve bu doğrultuda 2002-2017 arasında Türk dış politikasında önceki dönemlere göre yaşanan değişimler, dönüşümler, anlayışlar ve bunların gerçekleşmesinde etkili olmuş karar alıcılara yer verilmiş ve Türkiye’nin bölgesinde yaşanan krizler ve olaylar karşısında nasıl bir dış politika izlediği ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Türkiye’nin hangi önemli uluslararası kuruluşlarda hangi ölçekte etkili olduğu ve bu kuruluşlara nasıl yaklaştığı ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: ULUSLARARASI SİSTEM VE GÜÇ KAVRAMI

1. 1. Uluslararası Sistemin Tarihsel Gelişimi

1. 1. 1. Vestfalya Düzeni

Her yüzyılda tüm uluslararası sistemi kendi değerlerine göre yeniden biçimlendirecek kuvvet, irade, entelektüel ve moral güce sahip olan bir ülke ortaya çıkmaktadır. 17. yüzyılda Kardinal Richelieu'nun yönetimindeki Fransa, uluslararası ilişkilere, ulus-devlet kavramına dayanan ve nihai amaç olarak ulusal çıkardan güç alan modern yaklaşımı getirmiştir. 18. yüzyılda, Büyük Britanya, sonraki 200 yıl boyunca Avrupa diplomasisine egemen olan güç dengesi kavramını geliştirmiştir. 19. Yüzyılda ise Metternich'in Avusturya'sı, Avrupa Anlaşmasını yeniden kurmuş ve Bismarck'ın Almanya'sı da Avrupa diplomasisini soğukkanlı güç politikasına dönüştürerek bu anlaymayı yıkmıştır (Kissinger, 2000, s. 8).

Vestfalya Barışı siyasi olarak Avrupa'da ve dünyada önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu barış iki temel prensibi ortaya çıkarmıştır. Bunlardan ilki bir ülkenin ve kralının kendi toprakları üzerinde egemen ve bağımsız olduğu ve başka hiçbir siyasi güce bağımlı olmadığına kabul edilmesidir. İkincisi ise bir kralın ülkesinin toprakları üzerinde hangi dinin geçerli olacağına karar verme yetkisine sahip olmasını içermektedir. İkinci prensip aynı zamanda günümüzde bir ülkenin başka bir ülkenin dini iç işlerine karışmaması noktasında temel oluşturmuştur (Griffiths & O'Callaghan, 2004).

Otuz Yıl Savaşları din ve siyaset ağırlıklı olarak gerçekleşmiş ve 1648 yılında Vestfalya Barışı ile son bulmuştur. Vestfalya Barışı'nın uluslararası ilişkiler alanında birden fazla önemi bulunmaktadır. Öncelikli olarak bu barış Avrupa'nın ilk en büyük

konferansı niteliğini taşımaktadır. Bu konferansa 109 delege katılmış ve böylece geniş bir diplomatik temsil sağlanmıştır. Bunun yanında bu konferans savaş, devlet ve iktidar içerikli olarak daha önceki anlaşma görüşmelerinin dini içerikli olması bakımından kendinden önceki barış görüşmelerinden ayrılmıştır. Vestfalya Barışı konferansının dini içerikten uzak olması nedeniyle Papalık temsilcisine konferansta söz verilmemiş ve anlaşma metni Papa'nın onayına sunulmamıştır. Vestfalya Barışı ile Kilise'nin gücüne kısıtlama getirilmiş ve Katoliklik, Protestanlık ve Calvinizm'in Almanya'da yasal mezhepler olduğu onaylanmıştır (Sander, 2003, s. 98-101; Yalçinkaya, 2018).

Vestfalya Barışı ile aynı zamanda Kutsal Roma İmparatorluğu'nun dağılmış olduğu onaylanmış ve Avrupa'da 300'e yakın Alman devleti siyasi olarak bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Buna ek olarak bu Alman devletleri rıza göstermedikçe Kutsal Roma İmparatorluğu'nun bu devletlerin kanunlarına karışamayacağı, vergi ve asker elde edemeyeceği, savaş ve barışa karar veremeyeceği hükümlerine varılmıştır. Vestfalya Barışı ile Avrupa'da kendi yasalarına göre inisiyatifte bulunan, kendi siyasi ve ekonomik amaçlarını gözetken, güç dengesine bakarak savaş ve barış kararı alan, kendi kararlarınca ittifak oluşturma yoluna giden bağımsız ve özgür devletlerin varlığı söz konusu olmuştur. Devletlerden meydana gelen, düzenli ilişkilerin yer aldığı ve kuralların bulunabildiği uluslararası sistemin temellerinin bu bakımdan Vestfalya Barışı ile atılmış olduğu kabul edilebilir (Sander, 2003, s. 98-101; Yalçinkaya, 2018).

Almanya sınırları içerisinde gerçekleşen Otuz Yıl Savaşları'nın nedeni Katolikler ve Protestanlar arasındaki dini anlaşmazlıklardır. Almanya sınırları içerisinde başlayan çatışmalar Protestanların Hollanda, İngiltere ve Fransa'nın, Katoliklerinse Kutsal Roma İmparatorluğu ve İspanya'nın desteğini almasıyla büyük bir savaşa dönüşmüştür. Başlangıcı din temelli olan Otuz Yıl Savaşları daha sonra Almanya'da iç savaşa dönüşmüş ve Kutsal Roma İmparatorluğu'na bağlı devletlerin bağımsızlık talepleri nedeniyle siyasi bir hale bürünmüştür. Otuz Yıl Savaşları Protestanların zaferi ile neticelenmiş ve savaşın ardından Vestfalya Anlaşması imzalanmıştır. Vestfalya Anlaşması Avrupa siyasi haritasını yeniden çizmiştir. Roma İmparatorluğu'nun ve İspanya'nın Avrupa'daki üstünlükleri kırılmış, Almanya

krallıklara bölünmüş, Hollanda ve İsviçre bağımsız devletler olarak tanınmış ve Fransa Avrupa'nın en büyük gücü haline gelmiştir (Alganer & Çetin, 2007).

Vestfalya Barışı uluslararası ilişkilere iki büyük kavramı yerleştirmiştir. Bunlar egemenlik ve bağımsızlık kavramlarıdır. Egemenlik belirli bir toprak parçası üzerinde her türlü yetkinin hükümdara veya devlete ait olduğunu ifade etmektedir. Sınırları belirli olan o toprak parçası üzerindeki her türlü hak o hükümdara veya devlete aittir ve başka hiçbir erk burada bir hak talebinde bulunamaz. Bağımsızlık ise siyasi, askeri, ekonomik, kültürel ve yasal gibi tüm alanlarda iç ve dış politikalarını serbestçe ve başka hiçbir ülkenin karışmasına izin vermeden yürütmek anlamına gelmektedir. Modern devletin iki önemli vasfı olan bu iki kavram uluslararası ilişkilere tarihsel olarak Vestfalya Barışı ile yerleşmiştir (Viotti & Kauppi, 2013).

1. 1. 2. Viyana Kongresi ve Güç Dengesi

Fransız Devrimi 1789 yılında sosyal ve ekonomik eşitsizlik sorunları ve özgürlük istekleriyle gerçekleşmiş ve küresel olarak demokrasi, laiklik, adalet, ulus ve ulusal egemenlik gibi fikir ve anlayışların kabul görmesini sağlamıştır. Fransız Devrimi ile ortaya çıkan bu olumlu gelişmelere rağmen Fransa'da 1804 yılında yönetime gelen Napolyon, Fransa'yı Avrupa'nın en büyük gücü haline getirmek için üstünlük kurmak adına diğer devletlerle savaşmak yoluna gitmiştir. Napolyon önderliğindeki Fransa'nın bu saldırgan yaklaşımına tepki olarak Avrupalı devletler birleşmiş ve Fransa'yı Koalisyon Savaşları'nda yenmişlerdir. Fransız Devrimi ve Koalisyon Savaşları ile Avrupa'da varolan güç dengesinde değişimler yaşandığından güç dengesini yeniden sağlamak için 1814 yılında Viyana Kongresi toplanmıştır. Uluslararası ilişkiler alanında önemli bir yere sahip olan Viyana Kongresi'nde Koalisyon Savaşları'nda Fransa'nın karşıt cephesinde yer almış her devlet temsil edilmiştir. Öyle ki Viyana Kongresi'nin başkanlığını Avusturya Başbakanı Prens Von Metternich yürütmüş ve Prusya Kralı, Rus Çarı ve Avusturya İmparatoru bu kongreye katılmıştır (Uçarol, 1995, s. 33-40; Yalçınkaya, 2018).

Viyana Kongresi'nin uluslararası ilişkiler bakımından önemli sonuçları olmuştur. Öncelikle İngiltere, Rusya, Avusturya-Macaristan, Prusya ve katılması daha sonra kararlaştırılan Fransa ile bu beş büyük devletin başat olarak yer aldığı ve bu devletlerin çıkarlarını önceleyerek güçler dengesini gözeten yeni bir uluslararası sistem oluşturulmuştur. Viyana Kongresi ile devletler ilk kez topluca danışma ve uyuşmanın gerçekleştiği kolektif bir barış düzeni sağlamışlardır. Bu durum karşılıklı diplomasi yerine topluca gerçekleştirilen diplomasi uygulamasının hayata geçmesini sağlamıştır. Bunun yanında diplomasi alanında eşitlik esası anlayışı kabul görmüştür. Viyana Kongresi sonucunda sağlanan bu güç dengesi 1914 tarihli Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür (Uçarol, 1995, s. 33-40; Yalçınkaya, 2018).

Napolyon'un mağlup edilmesi ve Viyana Kongresi Avrupa'da güçler dengesine dayanan çok kutuplu bir uluslararası sistem yaratmıştır. Bu doğrultuda zamanın büyük güçleri olan İngiltere, Rusya, Avusturya-Macaristan, Prusya ve Fransa'nın anlaşmaları üzerine siyasi farklılıklara ve amaçlara bakılmaksızın 'Avrupa Uyumu' ortaya çıkmıştır. Bu uyum bu büyük güçler arasında bir güçler dengesinin sağlanmasını, yapılacak herhangi bir şeyin bu ülkelerin dezavantajına olacak bir şekilde yapılmamasını ve yapılacak herhangi bir değişikliğin bu ülkeler arasında bir uyum ve anlaşma ile yapılmasını içermektedir. Böylece uluslararası sistemde bir güçler dengesi oluşturularak Napolyon'un bağımsız devlet düzenini yıkıp imparatorluk düzenini yerleştirmek üzere çıkarttığı Koalisyon Savaşları gibi savaşlar ve sorunlar önlenmiş ve bağımsız devlet düzeni korunmuş olacaktır (Viotti & Kauppi, 2013).

1. 1. 3. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Düzen

1814 Viyana Kongresi ile oluşturulan ve güçler dengesinin bulunduğu uluslararası sistem yüzyıl süresince devam etmiştir. Ancak Avrupa'lı ülkelerin üstünlük hedefleri ve sömürge yarışları nedeniyle başlayan 1914 tarihli Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Viyana Kongresi sonucunda sağlanan güçler dengesi yıkılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Versay Sarayı'nda düzenlenen Paris Barış Konferansı'nda savaşın kazanan ve kaybeden tarafları arasında barış antlaşmaları imzalanmıştır. Bu

antlaşmaların gerek kazanan devletler tarafından kaybeden devletlere dikte ettirilmesi ve gerekse ağır maddelere sahip olması nedenleriyle savaş sonrasında kazanan devletlerin üstünlüğüne dayalı bir uluslararası düzen kurulmak istenmesinden dolayı İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olduğu söylenebilir (Sander, 2003, s. 400-404; Yalçınkaya, 2018).

Birinci Dünya Savaşı, Viyana Kongresi ile sağlanan Avrupa güçler dengesi sistemini ve Avrupa siyasi haritasını büyük oranda değiştirmiştir. Almanya'nın yenilmesi, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları'nın yıkılarak parçalanıp, yerlerine küçük ve yeni birçok devlet kurulması Avrupa'da yeni bir siyasi harita ve güçler dengesi meydana gelmiştir (Uçarol, 1995).

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından küresel güç dengesinde de değişimler yaşanmıştır. Savaştan önce en önemli güç merkezleri Avrupa'lı devletler İngiltere, Fransa ve Almanya iken, bu ülkelerin savaş dolayısıyla birbirlerini yıpratmaları ve Avrupa dışı iki aktör ABD ve Sovyetler Birliği'nin Avrupa'lı devletlere göre güçlerini arttırmaları savaşın sonunda güç dengesinin Avrupa dışına kaymaya başlamasına neden olmuştur. Bu nedenlerden dolayı Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ağırlıklı güç merkezleri olarak ABD ve Sovyetler Birliği ön plana çıkmaya başlamıştır (Emeklier, 2017).

Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupalı ülkelerin birbirlerini yıpratmaları sonucunda özellikle ekonomik ve askeri güç Avrupa dışı ülkeler olan ABD, Sovyetler Birliği ve Japonya'ya geçmeye başlamıştır. Avrupa'da özellikle altyapı, evler ve fabrikaların savaş sırasında zarar görmesi Avrupa'yı üretim bakımından geriletmiştir. Bu bakımdan savaştan daha az zarar gören ABD, Sovyetler ve Japonya endüstriyel üretim bakımından ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu ülkelerin üretimle zenginleşmeleri ekonomilerinin ve askeri güçlerinin savaş sonunda hırpalanmış Avrupa'ya kıyasla artmasını sağlamıştır. Bu bakımdan savaş sonrasında güç dengesinde ABD, Sovyetler ve Japonya'nın ağırlığı hissedilmeye başlanmıştır (Sander, 2003).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulmak istenen uluslararası sistem, ABD başkanı Woodrow Wilson tarafından ortaya konan ilkeler doğrultusunda anlaşılmaktadır. Savaşlara sebebiyet veren denizlerde seyir özgürlüğü kısıtlamalarının kaldırılması, gizli anlaşmaların şeffaf hale getirilmesi, ekonomik engellerin kaldırılarak ticaret serbestliğinin getirilmesi, devletlerin silahlanma oranlarının azaltılması, sömürge ülkelerin bu durumlarının sömürülen ülke çıkarları doğrultusunda çözüme kavuşturulması, ulusların kaderlerini kendilerinin belirlemesi, tüm devletlerin egemenlik ve bağımsızlıklarının korunması ve bu doğrultuda uluslararası barış ve güvenliği sağlaması adına bir uluslararası kurumun kurulması noktasında özetlenebilecek bu ilkeler uluslararası sistem için gerçekte varolanı değil ideal olanı öngörmekteydi (Çakmak, 2014, s. 223-227; Yalçınkaya, 2018).

Birinci Dünya Savaşı sonrası için öngörülen uluslararası sistem Wilson ilkeleri doğrultusunda 1920 yılında kurulan Milletler Cemiyeti üzerine inşa edilmiştir. Milletler Cemiyeti böylece uluslararası barış ve güvenliği sağlamaya yönelik olarak oluşturulan ilk siyasi nitelikli uluslararası kurum olmuştur. Buna rağmen Milletler Cemiyeti'nin kurulmasında ana rolü oynamış ABD'nin buraya üye olmaması, Sovyetler Birliği'nin 1934 yılına kadar kuruma üye olmaması, savaşın galip devletleri arasında yer alan İngiltere ve Fransa'nın Milletler Cemiyeti'ni kendi çıkarları doğrultusunda kullanması, Wilson ilkeleri doğrultusunda sonlandırılması öngörülmüş sömürgecilik anlayışının son bulmaması, savaşın mağlup devletlerine ağır savaş sonu maddelerinin dayatılması sonucu bu ülkelerin ekonomik bakımdan kötü hale gelmeleri sonucunda bu ülkelerde ideolojik görüşlerin ve silahlanmanın artması nedenlerinden dolayı Wilson ilkeleri doğrultusunda oluşturulmak istenmiş idealist uluslararası sistem ve Milletler Cemiyeti başarısız olmuştur (Çakmak, 2014, s. 223-227; Yalçınkaya, 2018).

Uluslararası sistemin Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşumunda idealizmin büyük bir etkisi söz konusu olmuştur. İdealizm ise liberalizmden etkilerini taşımaktadır. Her alanda özgürlüğü, adaleti ön plana koyan ve devlet etkisinin sınırlı olmasını belirten liberalizm kökleri 18. ve 19. yüzyıllara uzanmaktadır. Liberalizm, uluslararası sisteme yönelik ise ülkeler arasında savaşların azaltılarak karşılıklı ticaret ve işbirliğine dayanan bir düzeni öncelemektedir. Liberalizm uluslararası sistemde

devletlerin tek aktörler olmadığını devletlerle birlikte uluslararası kuruluşlar, şirketler, bireyler ve örgütlerinde bulunduğunu ileri sürmektedir. Bu aktörler devletlerden ayrı olarak hareket ederek, kimi zaman devletlerin kararları üzerinde etkiye de sahip olarak kendi çıkarlarını öncelemektedirler. Liberalizm buna ek olarak devletleri sabit çıkarları olan aktörler olarak da ele almamaktadır. Devletler ülke içinde yer alan şirketler, hükümet, bürokrasi ve baskı gruplarının da etkisiyle dış politika uygulamalarında değişikliklerde bulunabilirler. Liberalizm ayrıca uluslararası sistemde gerçekleşebilecek değişimlerin realizmde belirtildiği üzere yalnızca güç dağılımıyla değil aynı zamanda uluslararası kurallar, hukuk, örgütler ve işbirliğinin de etkisiyle yaşanabileceğini belirtmektedir (Elias & Sutch, 2007, s. 64-69; Yalçınkaya, 2018).

1. 1. 4. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Düzen

Uluslararası sistemin yapısında İkinci Dünya Savaşı'nı takiben temel olarak dört gelişme sebebiyle büyük değişimler yaşanmıştır. Bu gelişmelere: 1. Geleneksel güç merkezi konumunda olan Avrupa'nın savaştan büyük bir ekonomik tahribatla çıkmasının Avrupa ülkelerinin yakın tarihte ilk kez uluslararası ilişkilerin merkezinde yer almamalarına neden olması, 2. Savaştan önce başat güçler konumunda bulunmayan ABD ve Sovyetler Birliği'nin savaşın ardından süper güçler olarak yerini alması ve uluslararası sistemde bu iki kutbun baskın hale gelmesi, 3. Nükleer kapasiteli silah teknolojilerinin kullanıma girmesi, 4. Sömürgeci devletlere yönelik bağımsızlık mücadelelerinin ortaya çıkması (Çakmak, 2014, s. 230-231; Yalçınkaya, 2018).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası sistemin yapısının belirlenmesinde Soğuk Savaş etkili olmuştur. Ancak Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşı ile açıklanmaya başlanmalıdır. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına yayılmış İkinci Dünya Savaşı benzersiz bir yıkım ve insan ölümünü beraberinde getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sahneye koyduğu yıkım ve insan ölümünün yanında sahnelediği bir diğer durum ise güç dengesinde yaşanan değişim olmuştur. Savaş öncesinde uluslararası ortamda İngiltere, Fransa ve Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yeniden kalkınan

Almanya'nın üstünlüğü söz konusudur. Bu büyük savaştan çok büyük bir yıkım ile çıkan Avrupa devletleri uluslararası ortamda sahip oldukları üstünlüklerini ABD ve Sovyetler Birliği'ne kaptırmışlardır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası ortamda artık iki egemen güç olarak yer alan ABD ve Sovyetler Birliği arasında kırk yıl boyunca süren gerilim, şüphe ve rekabet Soğuk Savaş olarak adlandırılmaktadır (McMahon, 2003).

ABD ve Sovyetler Birliği arasında varolan bu güç çekişmesine Soğuk Savaş adının verilmesinin nedeni ise bu iki devlet ve bunların yanında yer alan diğer küçük devletler arasındaki güç çekişmesinin hiç bir zaman silahlı bir çatışmaya dönüşmemiş olmasıdır. Bir diğer tanıma göre ise Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD ve Sovyetler Birliği olarak iki kutba ayrılmış uluslararası düzende kutuplar arası ilişkilerde, kutupların ve üyelerin eylemlerinin kontrol altında tutulması doğrultusunda, kabul görmüş kuralların olmadığı ve ilişkilerde bütünüyle güce öncelik verilen davranışların bulunduğu bir dönemdir (Sander, 1996).

ABD ve Sovyetler Birliği arasında varolan Soğuk Savaş her ne kadar bu ülkeler arasında doğrudan sıcak bir çatışmaya dönüşmemiş olsa da bu iki ülke arasında yaşanan krizler ve üçüncü ülkeler üzerinden çatışmalar gerçekleşmiştir. ABD'nin Sovyetler Birliği'nin sahip olduğu veya geliştirmeye çalıştığı üstün füze ve nükleer çalışmaları üzerinde casusluk görevi yerine getirmek amacıyla özel olarak kullanıma koyduğu, üstün uçuş ve gözetleme yeteneklerine sahip U-2 uçaklarından birinin arızalanması ve bu arızayı takiben Sovyetler Birliği tarafından 1960 yılında düşürülmesi sonucunda doğan U-2 Uçak Krizi (Gülmez & Tahancı, 2014) ve 1962 yılında Sovyetlerin Küba'ya nükleer başlıklara sahip SAMs füzelerini yerleştirmesiyle başlayan Küba Füze Krizi'nde ve bunların yanında Kore Savaşı (1950-53), Vietnam Savaşı (1954-75) ve Afganistan üzerinden bu iki ülke arasında sıcak yakınlaşmalar gerçekleşmiştir (Hanes & Hanes, 2004).

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Müttefikler olarak ordularının yolları Almanya üzerinde kesişen ABD ve Sovyetler arasında Soğuk Savaş'ın neden başladığı hususunda iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan birinci görüş İkinci Dünya Savaşı'nın sonunu temel almakta ve Soğuk Savaş'ın nedeni olarak uluslararası ortamda

hegemon güç olma niyetinin yattığını belirtmektedir. Bu görüşe göre Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşı'ndan bitap çıkan Avrupalı devletlerden doğan güç boşluğunu savaş sonrasında ABD'nin mi yoksa Sovyetler'in mi dolduracağı üzerinden başlamıştır. Savaş sonunda bu güç boşluğunu doldurabilecek askeri, ekonomik, siyasal ve ideolojik kabileyete sahip iki ülke ABD ve Sovyetler arasındaki rekabet Soğuk Savaş'ı doğurmuştur (Schlesinger, 1992).

İkinci görüş ise Soğuk Savaş'ın nedenlerini ideolojik boyuta taşıyıp Soğuk Savaş'ın köklerini 1917 Bolşevik Devrimi'ne götürmektedir. Bu görüşe göre Bolşevik Devrimi ile birlikte Rusya'da yerleşen komünizm anlayışı ile ABD'nin sahip olduğu kapitalizm anlayışı birbirinin zıttıdır ve bu zıtlık Soğuk Savaş'ın nedenidir. Bu görüşe göre ABD ve Sovyetlerin sahip olduğu diğer değerlerde birbirleriyle çakışmaktadır. ABD liberal bir ülke olarak bireysel özgürlüğe dayanan ve üretimle sermayenin bireylerin ve şirketlerin elinde toplandığı bir ülkedir ancak Sovyetler ise ekonomik ve sosyal alanda devlet kontrolünün hakim olduğu, bireysel özgürlüklerin kısıtlanabildiği ve üretimle sermayenin devletin elinde toplandığı bir ülkedir. İkinci görüşte iki süper güç arasındaki bu ideolojik ve dünya görüşlerindeki farklılıklar Soğuk Savaş'ın temel nedenini oluşturmaktadır (Kramer, 1999).

İkinci Dünya Savaşı'ndan Müttefikler Cephesi olarak galip çıkan ABD ve Sovyetler arasındaki görüş ayrılıkları daha savaşın devam ettiği dönemde gerçekleştirilen konferanslarda ortaya çıkmıştır. Bu konferanslardan Yalta Konferansı'nda (Şubat 1945) Büyük Üçlü olarak adlandırılan İngiltere Başbakanı Winston Churchill, ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt ve Sovyetler Birliği Lideri Joseph Stalin Almanya'nın teslim olma koşullarını, savaş sonunda Almanya'nın hangi bölgelerinin kimin elinde kalacağı, Doğu Avrupa'nın geleceği ve savaş sonrası uluslararası düzeni görüşmek üzere toplanmışlardır. Bu konferansta Almanya'nın ABD, İngiltere, Sovyetler ve Fransa arasında dört işgal bölgesine bölünmesi ve Berlin'in ortak işgal bölgesi olarak kabul edilmesi, Almanya'nın 20 milyar dolar savaş tazminatı ödemesi ve bunun yarısını Sovyetlerin alması, Sovyetlerin Uzakdoğu savaşına katılması, BM Güvenlik Konseyi'nin kurularak ABD, SSCB, İngiltere, Fransa ve Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)'nin daimi üye olması ve veto hakkına sahip olması, Polonya'nın sınırlarının ve oluşturulacak hükümetin niteliği kararları alınmıştır. Bu kararlar içerisinde

Almanya'nın savaş tazminatı ödemesi kararına ABD ve İngiltere sıcak yanaşmamış ve karar sonraya ertelenmiştir. Bunun yanında Polonya'nın sınırları ve kurulacak hükümet üzerinde İngiltere ve Sovyetler tam anlamıyla anlaşmadığından bu karar da sonraya bırakılmıştır. Yalta Konferansı'nda başlayan görüş ayrılıkları nedeniyle Müttefikler arasında işbirliğı dönemi son bulmuş ve artık rekabet dönemi başlamıştır (Armaoğlu, 1999).

25 Nisan 1945 tarihli San Francisco Konfreransı'nda ise Birleřmiř Milletler kurulmuştur. Her türlü saldırıya yönelik önlemlerde bulunarak ulusların haklarını korumak, eşitlik ve self-determinasyon ilkeleri doğırtusunda ülkeler arasında barışıl ilişkilerin geliştirilmesini sağılamak, insan haklarını ve özgürlüklerini öncüleyerek bireysel sorunlara çözümler getirmek ve böylece bu ortak amaçlar üzerinden ülkeler arasında işbirliğini sağılamak ve tüm bunların faaliyetlerin uyuştuğı bir merkez konumunda bulunmak BM'nin amaçları arasındadır. BM antlaşması doğırtusunda kurumun başlıca organları Güvenlik Konseyi, Genel Kurul, Genel Sekreterlik, Uluslararası Adalet Divanı, Ekonomik ve Sosyal Meclis'tir. İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiğı yıkım ve sorunları ortadan kaldırarak barışın devamlılığını oluşturmak üzere kurulan BM aynen Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Milletler Cemiyeti gibi barışın güvencesi olarak görülmüş ve diplomasinin birincil merkezi haline gelmiştir (Uçarol, 1995, s. 625-626; Yałınkaya, 2018).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistem Milletler Cemiyeti üzerine inřa edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonundaysa uluslararası sistem bu sefer Birleřmiř Milletler üzerine inřa edilmiştir. BM yirminci yüzyılın ikinci uluslararası kurumsallaşma girişimi olarak ve Milletler Cemiyeti gibi bir başarılı kabul edilemeyecek bir tecrübeden sonra kurulmuş olmasıyla Milletler Cemiyeti ile kıyaslandığında daha iyi bir anayasaya, yüksek oranda bütçeye, daha çok üyeye ve daha iyi bir yönetimsel oluşuma sahiptir (Sander, 1996, s. 184; Yałınkaya, 2018).

BM teorik olarak bütün devletlerin eşit olarak yer aldığı ancak gerçekte bu devletler arasında arasında güç değışkenliklerinin bulunduğı bir kurumdur. Milletler Cemiyeti'nde İngiltere ve Fransa'nın üstünlüğü bulunmaktayken BM'de ise beş

büyük devletin ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği (Rusya), Fransa ve Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)'nin üstünlüğü bulunmaktadır. Belirtilen beş devlet BM'nin karar alma organı konumundaki Güvenlik Konseyi'nin değişmez üyeleridir. BM'nin küresel ölçekte barış ve güvenliği korumasının bu beş büyük devlet arasında yakalanacak uzlaşıyla sağlanabileceği, oluşturulacak en sorunsuz uluslararası kurumun bile güçlü devletler karşısında tutunamayacağı Milletler Cemiyeti gibi olumsuz bir deneyimin ardından anlaşılmıştır (Sander, 1996 s. 184-185; Yalçınkaya, 2018).

Postdam Konferansı (Temmuz-Ağustos 1945) ise anlaşmaya varmanın daha zor olduğu bir konferans olmuştur. Öncelikli olarak bu konferansa ABD Başkanı Harry Truman ilk atom bombası denemesinin sonucunu bekleyerek katılmıştır. Truman, atom bombası denemesinin başarılı olmasıyla bu konferansa ABD'nin tarihin ilk atom bombası kullanabilme kabiliyetine sahip ülkesi olması üstünlüğüyle katılmıştır. Postdam Konferansı'nda Almanya'nın silahsızlandırılması ve askerliğin kaldırılması, Nazi yapılanmalarının temizlenmesi, Alman savaş endüstrisinin ortadan kaldırılarak üretim endüstrisine dönüştürülmesi, savaş suçlularının yargılanması, Sovyetlere savaş tazminatı olarak verilmek üzere kendi işgal bölgesindeki endüstri tesislerini sökülüp Rusya'ya taşınmasına olanak verilmesi gibi kararlar alınmıştır. Ancak bu kararlara rağmen Polonya sınırlarının halen netleştirilememesi, yine Polonya'da Sovyet destekli hükümetin serbest seçimleri gerçekleştirmemesi, Sovyetlerin Türkiye'den Boğazlar üzerinde ve Doğu bölgesinde hakimiyet istemesi, Sovyetlerin Konferansta alınan kararların dışına çıkıp kendi işgal bölgesinde olmayan Alman endüstrisinin yoğunlaştığı Ruhr bölgesinden endüstri tesislerini Rusya'ya taşınması ve Sovyetlerin Akdeniz'e açılmak amacıyla eski İtalya sömürgelerinden biri üzerinde hakimiyet istemesi nedenleriyle Müttefikler arasındaki anlaşmazlıklar su üstüne çıkmış ve şiddetlenmiştir. Yalta ve Postdam Konferansları'nda görülen görüş ayrılıkları ve anlaşmazlıklar dünyanın iki nüfuz alanına ya da iki bloka ayrılmaya başladığını göstermiştir (Uçarol, 1995; Sander, 1996).

İkinci Dünya Savaşı sonunda Sovyetler özellikle Doğu ve Orta Avrupa'da ilerleme kaydetmiş, orduları buralara yerleşmiş, Türkiye, Yunanistan ve İran üzerinde etkisini arttırmak için baskı ve isteklere başlamış ve Akdenize inme niyetini de açıklamıştır.

Sovyetler savaş sırasında askeri bakımdan yerleştiği Doğu ve Orta Avrupa lkelerinde sadece askeri bakımdan yerleşmekle kalmamış aynı zamanda buralara kendi kontrolünde olan komnrist iktidarları yerleştirerek siyasi olarakta bir yayılma içerisine girmiştir. 1948 yılına gelindiğinde Romanya, Bulgaristan, Çekoslavakya, Macaristan ve Doğu Almanya’da Sovyetlere bağlı iktidarlar bulunmaktadır. Bunların yanında Yalta ve Postdam konferanslarında oldukça zaman alan Polonya’da ise yine Sovyetlere bağlı bir iktidar bulunmaktaydı. Böylelikle Sovyetler Birliği savaş sırasında egemenliğine kattığı Letonya, Estonya, Litvanya ve hem siyasi hem de askeri olarak kendi denetimi ve kontrolüne altına aldığı Orta ve Doğu Avrupa lkeleriyle Orta ve Doğu Avrupa’da bir milyon kilometre kare büyüklüğünde bir alan Sovyet hakimiyetine sokmuştur (Uçarol, 1995).

Winston Churchill Mart 1946 yılında ABD Başkanı Truman ile birlikte ABD’nin Missouri eyaletinde Westminster Koleji’ni ziyaret etmiş ve burada yaptığı konuşmasında Sovyetlerin Orta ve Doğu Avrupa’da artan nüfuzuna yönelik bir konuşma yapmıştır. Churchill bu konuşmasında Orta ve Doğu Avrupa’da ülkelerin Sovyet kontrolüne girmekte olduğunu ve bu ülkelerin Sovyetlerin ‘Demir Perde’si haline geldiğini belirtmiştir. Churchill konuşmasında bu Demir Perde’nin doğusu ve batısı ayrımı yaparak bu perdenin ve doğusunun bir blok batısının ise bir blok haline geldiğini açıklamıştır (Hanes & Hanes, 2004).

ABD’nin Sovyet yayılmacılığına ilk karşıt belirtisi ABD Başkanı Harry Truman’dan adını alan Truman Doktrini ile olmuştur. İngiltere’nin savaştan ekonomisi bitkin bir halde çıkması sonucunda Sovyet yayılması tehlikesi altında olan Yunanistan ve Türkiye’ye daha fazla yardım edemeyeceğini ABD’ye bildirmesi ve Sovyet yayılmacılığına karşı ABD’den yardım istemesi ABD’yi harekete geçirmiştir. İngiltere’nin ABD’ye yönelik bu çağrısı aynı zamanda İngiltere’nin ABD’nin üstünlüğünü kabul etmesi anlamına gelmektedir. ABD Başkanı Truman Mart 1947’de Yunanistan ve Türkiye’ye yardım yapılacağını açıklamıştır. Truman Doktrini ile Yunanistan ve Türkiye’ye ekonomik, askeri, kalkınma ve bilgi desteği yardımları sunulmuştur. Truman Doktrini ile asıl amaçlanan bu ülkelere yardım edip kalkınmalarını sağlamak değildir. Burada ki asıl amaç Sovyetlerin yayılmacı

anlayışına karşı ABD'nin bu ülkelere destek vermek yoluyla bu ülkeleri kendi yanına çekerek denetimi altına almaktır (Akkor, 2017).

Truman Doktrini ile ABD'nin dış politikasında köklü bir değişiklik meydana gelmiştir. Daha önce Monroe Doktrini ile eski kıta olarak görülen Avrupa'nın meselelerinden uzak durma doğrultusunda bir dış politika benimseyen ABD, Truman Doktrini ile bu politikayı terk etmiş ve artık kendisini doğrudan ilgilendirmeyen meselelere müdahil olmaya başlayarak dünya güçler dengesini oluşturmak üzere harekete geçmiştir. Sovyetlerin oluşturduğu Doğu Bloğu karşısında yeni bir bloğun kurulması anlamına gelen Truman Doktrini'yle, bir taraftan dünyanın iki bloka ayrıldığı ve Sovyetler Birliği-ABD çekişmesinin başladığı açıkça ortaya konmuş, diğer yandan Soğuk Savaş'ın ilk adımları atılmıştır (Uçarol, 1995).

Truman Doktrini, ABD'nin Sovyet tehdidi altında olan ülkeleri desteklemeyi içermektedirken, Marshall Planı ise Avrupa'yı ekonomik bakımdan kalkındırma ve güçlendirmeyi ifade etmektedir. Adını ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'dan alan bu plana göre savaştan bitkin çıkan Avrupa ekonomisini canlandırmak için ABD bu ülkelere ekonomik yardım yapacak böylece bu ülkelerin ekonomilerinin kendi kendilerine yeter hale gelmesini sağlayarak ileride bu ülkelerin ABD ekonomisi üzerinde yük olmalarının önüne geçilecektir. Marshall Planı'nın bir diğer amacı da savaştan bitkin çıkmış Avrupa ortamında komünizmin yayılmasını önlemek ve Sovyetlerin artan nüfuzunun önüne geçmektir. Marshall Planı bu bakımdan Sovyetlerin nüfuzu altında olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini de kapsamaktadır. Marshall Planı teklifinin görüşülmesi adına 27 Haziran 1947'de Paris'te bir konferans yapılmıştır. Paris toplantısına Sovyetler Birliği ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri de katılmış ancak Sovyetler bu toplantıdan 2 Temmuz'da ayrılmıştır. Burada önemli olan nokta ise Sovyetlerin nüfuzu altında olan ülkelerinde Sovyetler ile birlikte bu toplantıdan ayrılmaları olmuştur. Paris toplantısıyla Marshall Planı'nı bir düzene oturtmak ve yardım yapılacak 16 ülkenin ihtiyaçlarını belirlemek adına Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC) kurulmuş ve Avrupa ülkeleri hem ABD ile hem de kendi aralarında bir ekonomik işbirliği oluşturmuşlardır (Armaoğlu, 1999).

Sovyetler Birliđi ise ABD'nin Marshall Planı adımına karřı bir adım atarak adını Sovyet Dıř İřleri Bakanı Vyacheslav M. Molotov'dan alan Molotov Planı'nı uygulamaya koymuřtur. Molotov Planı Sovyet kontrolü altında bulunan Orta ve Dođu Avrupa űlkelerine ekonomik destek yapmayı ve bu űlkelerle Sovyetler Birliđi arasındaki ekonomik bađı gűçlendirmeyi içermektedir. Bu plan dođrultusunda Sovyetler ile Orta ve Dođu Avrupa űlkeleri arasında birçok anlařma imzalanmıřtır. Bu anlařmaların ardından Molotov Planı'nı geniřlemiř ve Karřılıklı Ekonomik Yardımlařma Konseyi'ne (COMECON) dűnűřműřtűr. Molotov Planı'nın űnemli bir űzelliđi bu anlařmada yer alan her bir űlkenin sadece belli bir tarım űrűnűnű veya sanayi kolunu űretecek řekilde ayarlanmıř olmasıdır. Her űlkenin sadece bir űrűnű űretmesine izin verilmesiyle bu űlkelerin hem birbirlerine hem de total olarak Sovyetler Birliđi'ne bađımlı hale gelmesi sađlanmıřtır. COMECON'da yer alan űlkeler řűyledir: Sovyetler Birliđi, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya ve Yugoslavya (Hanes & Hanes, 2004).

Yalta Konferansı'ndan beri ABD, Sovyetler, İngiltere ve Fransa arasında iřgal bűlgelerine bűlűnműř Almanya'nın birleřmesi ve bir hűkűmet kurulması amaçlanmıřtır. Ancak Sovyetlerin ne Almanya'dan nede Orta ve Dođu Avrupa'dan çekilmeyip aksine buralarda siyasi ve askeri olarak nűfuz alanını geniřletmesi Avrupalı devletlerin ve ABD'nin Sovyet yayılmacılıđının duracađı ve Almanya'da bir hűkűmet kurulacađı yűnűndeki beklentilerini tűketmiřtir. Nitekim ABD, İngiltere ve Fransa ellerinde bulunan iřgal bűlgelerini birleřtirerek 5 Mayıs 1949'da Federal Almanya Cumhuriyeti'ni kurmuřlardır. Sovyetler Birliđi ise bundan 25 gűn sonra 30 Mayıs 1949'da Almanya Demokratik Cumhuriyeti'ni kurmuřtur. Sovyetlerin yayılmacı anlayıřından vazgeçmemesi Avrupa'lı devletleri Sovyetlerin Avrupa içerisine dođru yayılacaklarına yűnelik bir endiře içerisine ve gűvenlik kaygısına sokmuřtur. Sovyetlerin, Dođu ve Orta Avrupa'daki hakimiyetinin ardından sıranın kendilerine geleceđini dűřűnen İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lűksemburg arasında 7 Mart 1948 de Batı Avrupa Birliđi kurulmuřtur. Batı Avrupa Birliđi'ne İřkandinav űlkeleri de űye yapılmak istenmiřtir ancak bu űlkeler, Sovyetler Birliđi'ne komřu olmaları nedeniyle, bu devleti tahrik etmemek adına bu ittifaka űye olmaktan geri durmuřlardır. Bu anlařmaya gűre bu beř devletten birinin Avrupa'da

bir saldırıya uğraması durumunda diğerlerinin her türlü araçla onun yardımına gitmesi kararlaştırılmıştır (Wiebes & Zeeman, 1983).

Batı Avrupa Birliği Avrupa’da varolan Sovyet tehdidine yönelik ilk askeri tedbirdir. Ancak ABD’nin bu ittifak içinde yer almaması neticesinde Batı Avrupa Birliği Sovyetlerin gücü karşısında bir denklik sağlayamamıştır. Batı Avrupa Birliği çabaları ile Avrupa üzerinde güvenlik ve Sovyet yayılmacılığı kaygısının giderilememesi ABD’yi daha güçlü bir seçenek arayışına itmiştir. Bu arayış neticesinde Batı Avrupa Birliği’ni daha etkili ve kapsayıcı bir birlik haline getirmek için 4 Nisan 1949 da 12 ülke* ile kısa adı NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) olan ittifak kurulmuştur. NATO, ulus-devletlerin katılımıyla kurulmuş bir uluslararası ittifaktır. NATO, üye ülkelerin belirli bir coğrafi alanda güvenliklerini sağlamak amacıyla kurulmuş ve demokrasi, hukukun üstünlüğü, temel hak ve özgürlüklere ve ekonomik işbirliğine de vurgu yapmıştır. NATO’nun kurulmasıyla birlikte daha önceden oluşan Doğu Bloğu karşısında Truman Doktrini ve Marshall Planı ile oluşmaya başlayan Batı Bloğu artık tamamen oluşmuş ve Doğu ve Batı Blokları olarak ikiye ayrılan iki kutuplu uluslararası düzen ortaya çıkmıştır (Wiebes & Zeeman, 1983).

Sovyetler Birliği ise 14 Mayıs 1955 yılında Varşova Paktı* adı altında askeri bir ittifak kurmuştur. Varşova Paktı, NATO’ya karşı koymak ve Batı Bloğu’nun gerek Doğu Almanya’da gerekse Sovyet Uydu Devletleri**’nde yürüttüğü girişimleri etkisizleştirmek amaçlarını taşımaktadır. Varşova Paktı aynı zamanda Sovyetler ile Sovyet kontrolü altındaki ülkeler arasındaki bağı güçlendirmiş ve Batı ve Doğu Blokları arasındaki çizgiyi kesin hale getirmiştir (McMahon, 2003).

Soğuk Savaş döneminde uluslararası sisteme ABD’nin başını çektiği Batı Bloğu ve Sovyetler Birliği’nin başını çektiği Doğu Bloğu olmak üzere iki kutuplu düzen hakim olmuştur. Bu iki süper gücün etrafında ise bu devletlerden daha az güçlü diğer

* NATO kurucu üyeleri: ABD, İngiltere, Fransa, Kanada, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İtalya, Portekiz, Norveç, Danimarka ve İzlanda.

* Varşova Paktı kurucu üyeleri: Sovyetler Birliği, Doğu Almanya, Bulgaristan, Romanya, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya ve Arnavutluk.

* ‘Uydu Devletler’ tanımı 1950’li yıllarda ABD ve Sovyetler arasında ki uzay yarışı döneminde bulunmuş bir kavramdır ve Sovyet kontrolü altında bulunan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini ifade etmektedir.

devletler kümelenmiştir. Bu devletler kutbunda yer aldığı süper gücün istediği politikaları benimsemiş ve diğer süper gücün kutbuyla ilişkilerden uzak durmuştur. Ancak 1950'lerden itibaren kutupların kendi içlerinde yaşadıkları gelişmeler bu durumda bir yumuşamaya yol açmıştır (Uçarol, 1995)

Doğu Bloğu'nda tek kutuplu düzene ilk karşılık Yugoslavya'dan gelmiştir. Yugoslavya, Doğu Bloğu'na dahil olmasına rağmen aslında kutbun öncüsü konumundaki Sovyetler Birliği ile belirli alanlarda çekişme içinde olmuştur. Yugoslavya'nın lideri Tito diğer uydu devletlerde olduğu gibi Sovyetlerin Yugoslavya'yı da tam kontrolü altına alma arzusuna karşı çıkmıştır. Bunun yanında Tito, Moskova'ya yakın olmasına rağmen Yugoslavya'nın hem bağımsızlığını hem de Balkanlar'da daha fazla bir etkiyi barındırmasını istemiştir. Yugoslavya'nın bu bağımsız tutumu Sovyetler ve Yugoslavya arasında bir çekişmeye neden olmuştur. Yugoslavya bu yüzden 28 Haziran 1948'de Kominform'dan ihraç edilmiştir. Yugoslavya'nın bu durumu Doğu Bloğu içerisindeki ilk parçalanmayı oluşturmuştur. Doğu Bloğunda asıl parçalanma ise ÇHC üzerinden gerçekleşmiştir. Mao Zedung önderliğinde komünist güçler ile 1949 yılında kurulan ÇHC, kuruluşunu takip eden yıllarda dış politikada konumunu Sovyetlere göre ayarlamaktaydı, ancak zamanla büyük bir güç haline almaya başlayan ÇHC bu güçlenmesiyle birlikte Sovyetlere rakip olmaya başlamıştır. 1960'dan itibaren de gittikçe şiddetlenen bu rekabet şu alanlarda yoğunlaşmıştır: 1) Uluslararası ortamda komünizme kimin liderlik edeceği, 2) Tarafsız ülkelerde nüfuz yarışı, 3) Emperyalist devletlerle ilişkilerin şekli, 4) Sovyet ekonomik yardımının miktarı ve zamanı, 5) Doğu Türkistan, Moğolistan gibi sınır bölgeleri sorunu. ÇHC'nin güçlü bir devlet haline gelmesi Doğu Bloğu içerisinde bir liderlik sorunu ortaya çıkarmış ve bazı ülkeler blok içerisinde Sovyetler'in yerine ÇHC'nin etrafında kümelenmeye başlamıştır (Uçarol, 1995).

Batı Bloğu'nda ise yaşanan önemli bir gelişme Avrupa Birliği'ni oluşturacak sürecin başlaması olmuştur. Fransa ve Almanya arasında anlaşmazlıklara neden olan kömür ve çelik kaynaklarından ortak şekilde yararlanmak ve böylece ekonomik bir birlik kurarak Avrupa'nın ortak bir şekilde kalkınmasını sağlamak amacıyla 1951 yılında

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu* (AKÇT) kurulmuştur. AKÇT ile kömür ve çelik üzerinde yakalanan uzlaş ve başarı neticesinde birliğin ve kapsadığı alanların genişletilmesi kararlaştırılmış ve 1957 Roma Anlaşmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur. AET ile AKÇT’de kömür ve çelik üzerinde yakalanan başarı diğer bütün ekonomik alanlara yayılmış ve her türlü mal, insan, hizmet ve sermayenin serbestçe dolaştığı bir ortak pazar kurulmuştur. AET ile ayrıca tarım ve ticaret alanlarında ortak uygulamaların izlenmesi kararlaştırılmış ve tüm bunlarla ekonomik ve sosyal gelişmeyi gerçekleştirmek ve yaşam standartlarını arttırmak hedeflenmiştir. 1992 yılında imzalanan Maastricht Birlik Anlaşması ile ekonomik alanda yakalanmış başarı güvenlik ve dış politika alanlarına taşınmak istenmiştir. Maastricht Birlik Anlaşması ile ileride kurulacak Avrupa Birliği’nin üç sütun üstüne oturtulması kararlaştırılmıştır: (1) ekonomik ve parasal sütun, 2) adalet ve içişleri sütunu, 3) ortak dış ve güvenlik politikası sütunu. Avrupa Birliği yolunda 2001 Nice Anlaşması ile Doğu Avrupa ülkelerinin birliğe entegrasyonu kararlaştırılmış, 2004 Roma AB Anayasası ve 2007 Lizbon Reform Anlaşması ile Avrupa Birliği ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği’ne 1973’te İngiltere, İrlanda ve Danimarka, 1986’da İspanya ve Portekiz, 1995’te Avusturya, Finlandiya ve İsveç, 2004’te büyük Doğu Avrupa genişlemesiyle Estonya, Macaristan, Polonya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Litvanya, Letonya, Malta ve Güney Kıbrıs, 2013’te ise Hırvatistan üye olmuştur. Avrupa Birliği ile ekonomi, demokrasi, insan hakları, hukuk, yaşam koşulları, ortak tarım ve hayvancılık gibi alanlarda büyük gelişim sağlanmış, Avrupa kıtasında büyük bir entegrasyon oluşturulmuş ve böylelikle Avrupa Birliği Avrupa kıtasında ciddi bir ekonomik güç haline gelmiştir (Mor, 2010).

Batı Bloğu’nda yaşanan bir diğer önemli gelişme ise kutup içerisinde farklı bir politika izleyen ilk ülke olan Fransa üzerinden yaşanmıştır. Fransa’da 1959’da General Charles de Gaulle Cumhurbaşkanı olmuştur. Gaulle, Fransa’nın yeniden uluslararası ortamda hakim bir güç haline getirme yaklaşımı içerisinde olmuştur. Gaulle yönetimindeki Fransa ilk olarak sömürgesi olarak tuttuğu Cezayir’in 1962’de bağımsızlığını kazanması ile kendisini oldukça yoran bu sorunu arkasında

* Avrupa Kömür Çelik Topluluğu kurucu üyeleri: Fransa, Almanya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve İtalya’dır. Bu altı ülke ‘Kurucu Altılı’ olarak da anılmaktadır.

bırakmıştır. Gaulle, Fransa'nın uluslararası ortamda hakim bir güç haline gelmesi için ilk olarak Avrupa'da hakimiyet sağlaması gerektiğinin farkında olarak Fransa'ya rakip olarak gördüğü ABD ve İngiltere'nin Avrupa içi meselelere karışmasından oldukça rahatsız olmuştur. Gaulle bu doğrultuda ABD'nin ve İngiltere'nin Avrupa'da üstünlüğünü kırmak adına Almanya ile yakınlaşma içerisine girmiştir. Bu bağlamda Fransa ile Almanya 22 Ocak 1963 tarihinde kendi aralarında dış politikada işbirliğini öngören bir anlaşma imzalamıştır. Bunun yanında Gaulle Avrupa ortak pazarı AET'ye İngiltere'nin üye olabilmek için 1963'te yaptığı başvuruyu on yıl boyunca veto etmiş ve ancak Gaulle'ün ölümü sonrasında 1973'te İngiltere AET'ye üye olabirmiştir. Fransa bunların yanında Batı Bloğu içerisinde yer almasına rağmen bu bloktan bağımsız olarak Sovyetler Birliği ve ÇHC ile diplomatik ilişki ve dostluk kurmuştur. Charles de Gaulle liderliğindeki Fransa'nın Batı Bloğu içerisinde kalarak ama bloktan bağımsız bir şekilde yaptığı bu girişimlerle amaçladığı, Gaulle'ün 28 Nisan 1965'te verdiği bir demeçten açıkça anlaşılmaktadır, *“Amerika ve Sovyetler Birliği'nin etkisi altında bulunmayan bir dünyada yeni bir düzen ve yeni bir denge yaratmak”* ve böylece Fransa'yı dünyanın “üçüncü gücü” konuma getirmektir (Uçarol, 1995).

İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte uluslararası ilişkiler alanında en büyük etki realizm üzerinden yaşanmıştır. Realizm, Birinci Dünya Savaşı'nı takiben idealizm doğrultusunda ortak çıkarlar üzerine inşa edilmek istenen uluslararası sistemin İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması karşısında etkisiz olmasına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Realistler, idealistlerin ütopyacı olduklarını belirterek ve idealistlerin dünyayı aslında ne olduğu değil ne olması gerektiği üzerine düşündükleri ve bu yüzden uluslararası ilişkilerin gerçek doğasını kavramada yetersiz olduklarını öne sürmüşlerdir. İkinci Dünya Savaşı'nı takiben etkin olmasına karşın Realizmin uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Ünlü Çinli filozof Sun Tzu neredeyse 2000 yıl önce güç ve savaşın önemini vurgulamıştır. Tzu varolmaya devam etmek ve çıkarların devamlılığı için güç kullanımının her zaman önemli olduğunu belirtmiştir. Yine hemen hemen benzer dönemlerde yaşamış Yunanlı tarihçi Thucydides, Yunan şehir devletlerinde yaşanan savaşları konu aldığı Peloponezya Savaşı isimli eserinde göreceli güç olgusunu ön plana koymuştur. İtalya'da ise Niccolo Machiavelli, İtalyan prenslerine iktidarda kalabilmek için ihtiyaç duyulan politikalara ve savaşa ağırlık vermelerini önermiştir.

17. yüzyılda yaşamış İngiliz filozof Thomas Hobbes ise tüm bireylerin kendi çıkarlarını öncelediği ve merkezi otoritenin bulunmadığı durumlarda savaş halinin belireceğini ve savaş halinin ancak güçlü bir yöneticiyle giderilebileceğini belirtmektedir (Çakmak, 2014, s. 117-118; Yalçınkaya, 2018).

Realist yaklaşım uluslararası ilişkileri dört başat ilke doğrultusunda incelemektedir.

1) Devletler merkezi bir oluşumun bulunmadığı anarşik yapı içerisinde en önemli aktörlerdir ve uluslararası ilişkiler devletler arası ilişkilerden oluşmaktadır. Uluslararası kurumlar, şirketler ve örgütler gibi oluşumlar bağımsız aktör niteliği taşımamaktadırlar. 2) Devletler bütünsel oluşumlar olarak dış politikada bütünsel bir yaklaşımları bulunmaktadır. Bir ülkenin içerisinde farklı dünya görüşleri olmasına rağmen dış politikada bir bütünlük söz konusudur. Bu doğrultuda devletlerin belirli bir zaman dilimi içerisinde bir konuda tek bir politikaları bulunmaktadır. 3) Devletler bütünsel bir yapıya sahip olmaları nedeniyle dış politikada rasyonel ve hedef doğrultusunda hareket etmektedirler. Devletler hedeflerini belirleyip rasyonel davranarak, elde bulunan kabiliyetler doğrultusunda bütün olasılıkları, kazanç ve zarar miktarlarını hesaplayarak politikalarını biçimlendirmektedirler. Devletler bu rasyonel yöntemi takip ederek çıkarlarını koruma amacındadırlar. 4) Dış politikada en önemli konu ulusal güvenliktir. Bir devlet için askeri güç ve bununla desteklenen bir dış politika sayesinde dünya siyasetinde önemli bir konumda olunabilir. Bir ulusun toprak bütünlüğünü ve çıkarlarını korumak veya halihazırdaki uluslararası sistemde değişiklikler meydana getirmek için güç en büyük araçtır. Bu bağlamda realizmin güç kavramını uluslararası ilişkilerin göbeğinde konumlandığı söylenebilir (Viotti & Kauppi, 2012, s. 40-41; Yalçınkaya, 2018).

Morgenthau uluslararası ilişkilerin güç kavramı üzerinden betimlenen ulusal çıkarlara dayalı tarafsız ve evrensel kurallarla yönetildiğini belirtmektedir. Bu bakımdan uluslararası ilişkiler devletler arasında bulunan bir güç çekişmesini içermektedir. Morgenthau realizmi altı ilke üzerinden ele almaktadır. 1) Birinci ilkeye göre uluslararası ilişkilerde realist kuralların önceliği söz konusudur. Devletler bu realizm içerisinde daha fazla gücü ve çıkarlarını korumayı öncelemektedir. 2) Devletlerin dış politikada harekete geçiren en önemli etken ulusal çıkarlardır. 3) Devletlerin belirli bir konuda varolan çıkarları sabittir. 4) Devletler için öncelik

ulusal çıkarlar olduğu için ahlaki ve manevi değerler çıkarlardan sonra gelir. 5) Devletler ahlaki ve moral değerleri sahiptiler ancak bu değerleri kendi çıkarlarıyla doğru orantı içerisinde olduğu zaman kullanma yoluna giderler. 6) Altıncı ilkeyse siyasi alanı hukuk ve iktisat gibi alanlardan ayırmaktadır. Morgenthau'ya göre hukuk, politikaların yasal ve ahlaki kurallara uyması yönünden, iktisat ise ekonomik etkileri bakımından ele almaktadır ama siyasi alan politikaları devletin sahip olduğu gücü ne yönde etkileyeceği bakımından ele almaktadır (Morgenthau, 1970, s. 1-18; Yalçınkaya, 2018).

Edward Hallett Carr “gelecek barışın yapımcılarına” ithaf ettiği Yirmi Yıl Krizi 1919-1939 isimli eserinde Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan uluslararası düzeni eleştirmekte ve bu düzenin İkinci Dünya Savaşına sebebiyet verdiğini belirtmektedir. Carr, idealistleri ve realistleri eleştirerek, idealizmi ütopyacılık şeklinde tanımlar ve Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan idealist sistemin büyük devletlerin çıkarları doğrultusunda kurulduğuna dikkat çekmektedir. Carr realizmi ise uluslararası ortamda ahlaki ve manevi değerleri tümüyle görmezden geldiği bakımından eleştirmektedir. Carr'ın realizme yönelttiği bir diğer eleştiriye realizmin devletleri yalnızca güç adına mücadele veren siyasi oluşumlar olarak betimlemesi nedeniyle hiçbir zaman uluslararası bir toplumun oluşturulamayacağı yaklaşımını içermesidir. Carr'a göre barışın oluşmasını sağlayacak uluslararası düzen hem idealizm (ahlaki ve manevi değerler) hem de realizm (güç) üzerine inşa edilmelidir. Carr'a göre bu bakımdan siyaset bütünleşik iki değerden meydana gelmektedir: idealizm ve realizm – değerler ve güç (Viotti & Kauppi, 2012, s. 50; Yalçınkaya, 2018).

1. 1. 5. Soğuk Savaş Sonrası Düzen

Viyana Kongresi'nin ardından beş büyük devlet İngiltere, Rusya, Avusturya, Prusya ve Fransa'ya arasında sağlanmış ve güç dengesine dayanan bir uluslararası sistem oluşturulmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin Monroe Doktrini doğrultusunda kendini önceleyen bir anlayışı benimsemesi ve Avrupa içi meselelerden uzak durması neticesinde İngiltere ve Fransa'nın hakim olarak yer

aldığı yeni bir uluslararası sistem oluşmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonundaysa savaş sonucu zayıf düşen Avrupa devletleri karşısında ABD ve Sovyetler Birliği hakimliğine dayanan iki kutuplu sistem oluşmuştur. Bu uluslararası sistemdeyse Sovyetler Birliği'nin zamanla zayıflayarak dağılmasının ardından tek süper güç olarak varlığını sürdüren ABD'nin hakimiyeti görülmüştür (Yalçinkaya, 2018).

Kenneth Waltz, 1979 tarihli *Uluslararası Politika Teorisi* isimli kitabıyla uluslararası ilişkilere bilimsel tanımlama getirmeyi amaçlamıştır. Neorealizmin en önde gelen ismi konumdaki Waltz, daha önce bulunan teorilerin uluslararası ilişkilerin sistemik ve yapısal dinamiklerini ortaya koymada yetersiz kaldıklarını açıklamaktadır. Waltz'a göre bu teoriler sistemin kendisinin uluslararası siyasetin baskın aktörleri konumundaki devletlerin davranışlarını nasıl etkilediğini ortaya koymak yerine devletlerin davranışları üzerine ağırlık vermektedirler. Waltz neorealist teorisiyle devletlerin davranışları yerine, devletlerin bir parçası olarak bulundukları uluslararası sistem üzerine konsantre olmaktadır. Waltz devletlerin daha az öneme sahip olduklarını belirtir, bunun nedeni olarak da uluslararası sistemin kendisinin devletlerin davranışlarını belirlediğini söylemektedir (Elias & Sutch, 2007, s. 50-52; Yalçinkaya, 2018).

Waltz'a göre uluslararası sistem üç başat ilkeyle açıklanabilir. 1) Uluslararası sistem anarşik bir doğaya sahiptir ve bu anarşik ortamda devletlerin eylemlerini kontrol edecek, bu eylemleri düzenleyecek ve ihtiyaç duyulan durumlarda tüm ülkelerin iyiliği için önlemler alıp ve yaptırımlar uygulayacak kurumsal bir gücün olmadığı uluslararası sistemde devletlerin en başlıca hedefi varlıklarını devam ettirmektir. Anarşik sistem devletlerin eylemleri nedeniyle değil, kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Devletler varlıklarını devam ettirmek için güçlü olmak ve çıkarlarını korumak mecburiyetindedirler. 2) Uluslararası sistemin anarşik bir düzeni barındırması devletleri işlevsel olarak aynı kılmaktadır. Bu anarşik ortamda bütün devletler amaç olarak varlıklarını sürdürebilmek için güçlü olmalı ve çıkarlarının peşinden gitmelidir. 3) Her devlet bir kapasiteye sahiptir ve kapasite devlete göre değişiklik göstermektedir. Devletler amaçları bakımından birbirlerinin aynısı iken amaçlarını hayata geçirebilme kapasiteleri doğrultusunda birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Uluslararası sistemin nasıl şekilleneceğiye doğrudan devletlerin kapasiteleriyle

ilgilidir. Buna göre eğer tek bir büyük gücün hakimiyeti söz konusuysa tek kutuplu bir sistem, eğer iki büyük gücün varlığı söz konusuysa iki kutuplu bir sistem, eğer ikiden daha fazla büyük güç varsa çok kutuplu bir anarşik sistem oluşacaktır (Elias & Sutch, 2007, s. 50-52; Yalçınkaya, 2018).

Neorealizme göre uluslararası sistemin yapısı güçlü devletlerin sahip oldukları kapasiteleri ve bu kapasitelerin dağılımı üzerinden belirlenecektir. Uluslararası sistemin yapısının saptanması adına sistem içerisinde kaç güçlü devletin olduğu ve güç dağılımının bu devletler arasında nasıl gerçekleştiğinin bilinmesi gerekmektedir. Neorealizme göre bir ülkenin büyük güç olabilmesi için dünyanın birden fazla bölgesinde ekonomik, askeri ve siyasi bakımdan etki yapabilecek güce sahip olması gerekmektedir. Sovyetler Birliği'nin 1991 senesinde dağılmasıyla Soğuk Savaş bitmiş ve bu güce sahip tek ülke olarak kalan ABD'nin hakim olduğu tek kutuplu bir uluslararası düzen ortaya çıkmıştır (Efegil & Musaoğlu, 2009).

Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu sistemde ABD'nin hakimiyeti gerçekleştirilen askeri müdahalelerde gözükmemektedir. Bu müdahalelerden ilki 1989'da Panama üzerinde yaşanmıştır. ABD yirmi altı bin askeri ile Panama'yı işgal etmiş, Manuel Noriega iktidarını düşürmüş ve Noriega'yı uyuşturucu ticaretinden yargılamak üzere ABD'ye götürmüştür. ABD'nin bir diğer askeri müdahalesi ise 1991'de Irak güçlerinin Kuveyt'ten çıkartmak için gerçekleştirilen ve başarıyla sonuçlanan Çöl Fırtınası Operasyonu'dur. 2001'de Afganistan'ın ve 2003'te Irak'ın işgali de ABD'nin 11 Eylül 2001 saldırısından sonra 'Teröre Karşı Savaş' anlayışı ile gerçekleştirdiği iki işgal olarak karşımıza çıkmaktadır (Brands, 2008).

ABD ayrıca kendi toprakları dışında en çok askeri üsse sahip ülke konumundadır. ABD, yetmiş ülke üzerinde sekiz yüz askeri üsse sahiptir. ABD'nin dışında diğer tüm ülkelerin sahip olduğu askeri üs sayısı otuz civarındadır. ABD'nin sahip olduğu askeri üsler Avrupa, Asya, Afrika, Güney Amerika ve Avustralya kıtalarına yayılmıştır. ABD'nin sahip olduğu bu askeri varlığı ABD'nin gücünün nerelere ulaşabildiğinin bir göstergesi konumundadır (Vine, 2015. Erişim Tarihi: 01.06.2019).

ABD yaptığı askeri harcamalarla da bu alanda zirvede bulunmaktadır. ABD, 1990'lı yıllarda yıllık ortalama 286 milyar dolar, 2000'li yıllarda yıllık ortalama 473 milyar dolar, 2010'lu yıllarda ise yıllık ortalama 643 milyar dolar askeri harcama gerçekleştirmektedir. Aynı dönemlerde Rusya 1990'lı yıllarda 12 milyar dolar, 2000'li yıllarda 29 milyar dolar, 2010'lu yıllarda 73 milyar dolar ve ÇHC 1990'lı yıllarda 14 milyar dolar, 2000'li yıllarda 52 milyar dolar, 2010'lu yıllarda 181 milyar dolar askeri harcama gerçekleştirmiştir* (Sipri, 2019).

ABD aynı zamanda ekonomik ve ticari alandaki girişimleriyle de bu alanlarda kendi kapitalist dünya görüşlerini hayata geçirmiştir. ABD ulusal para birimi olan doları küresel para birimi olmaya yükselten 1944 tarihli Bretton Woods Anlaşması, uluslararası ticareti düzenlemek üzere kurulan Dünya Ticaret Örgütü, ülkelere gerçekleştirecekleri yatırımlar için borç veren Dünya Bankası, ülkeler arasında gümrük vergisi ve kotaları azaltmak ve uluslararası ticareti desteklemek adına yapılan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve ülkelere borç para sağlayan ve siyasi tavsiyelerde bulunan Uluslararası Para Fonu (IMF) ABD'nin uluslararası ekonomik ve ticari alanı düzenlemek kendi üstünlüğünü pekiştirmek için gerçekleştirdiği küresel ölçekli ekonomik girişimlerdir (Harrison, 2004).

Amerika'nın uluslararası politika deneyimi, inancın deneyime karşı bir zaferi olmuştur. Amerika 1917'de dünya politikası arenasına girdiğinden beri güç bakımından o kadar ağırlığını hissettirmiş ve ideallerinin doğruluğuna o kadar inanmıştır ki, Milletler Cemiyeti ve Briand-Kellogg Paktı'ndan, BM Antlaşması ve Helsinki Nihai Senedi'ne kadar bu yüzyılın en önemli uluslararası anlaşmaları, Amerikan değerlerinin hayata geçirilmesi niteliğindedir. Sovyet komünizminin çöküşü ise, Amerikan ideallerinin entelektüel haklılığını doğrulamış ve Amerika'yı tarih boyunca karşılaşmaktan kaçındığı türde bir dünya ile karşı karşıya getirmiştir. Ortaya çıkan düzende, milliyetçilik yeni bir hayat bulmuştur. Uluslar, yüksek ilkeler yerine, daha sık olarak kendi çıkarlarının takipçisi olmuşlar ve işbirliği yapmak yerine daha çok rekabet yolunu seçmişlerdir. Bu eski davranış şeklinin değiştiğini veya ileriki on yıllarda değişebileceğini gösteren çok az belirti bulunmaktadır (Kissinger, 2000, s. 11-12).

* Burada sunulan verilerde '2010'lu yıllar' kısmı gerek bu çalışmanın kapsamı gerekse bu çalışmanın yapıldığı tarihte verilerin henüz yayınlanmamış olmasından dolayı 2010-2017 arası olarak ele alınmıştır. Ayrıca Rusya özelinde sunulan verilerin '1990'lı yıllar' kısmında, Rusya'ya ait verilerin 1990-1992 yılları arasında bulunmayışından dolayı bu tarih aralığındaki veriler olmadan verilmiştir.

Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin öncülüğünde tek kutuplu bir uluslararası sistem ortaya çıkmış olmasına rağmen 11 Eylül 2001 saldırısı, Irak'tan çekilmesi ve Afganistan'da geçen bunca süreye rağmen istikrarı sağlayıp sorunları halledememesi ABD'nin tek güç olma durumunu sarsmıştır. Özellikle 11 Eylül 2001 saldırısı ABD öncülüğündeki uluslararası sistemin tek kutuplu olmadığını göstermiş ve çok kutuplu uluslararası sistemin gelişinin sembolik olayı olmuştur (Kantarıcı, 2012).

Neorealizm ABD'nin üstünlüğündeki tek kutuplu uluslararası sistemin süreç içerisinde baskı altına gireceğini ve zamanla tek kutuplu uluslararası sistemin çok kutupluluğa dönüşeceğini bildirmektedir. Neorealizm, ABD'nin karşısında Sovyetler gibi büyük bir gücün olmayışının sistem içindeki diğer büyük güçlerle ABD arasında çıkar çatışmalarına yol açacağını belirtmektedir. Buna göre sistem içerisindeki diğer büyük güçler ABD'ye karşı bir güç dengesi oluşturma içerisinde olacaklardır. Neorealizme göre sistem içerisindeki diğer büyük güçler veya büyük güç adayları Almanya –ya da birleşik bir Avrupa-, Rusya, Japonya ve ÇHC'dir (Harrison, 2004).

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde beş büyük güç bulunmaktadır. Bu büyük güçler ABD, Rusya, ÇHC, Avrupa ve Japonya'dır. Bu büyük güçlere meydan okuyacak başka bir güç bulunmadığından dolayı uluslararası politika gelecekte bu büyük güçler tarafından şekillendirilecektir. Bu büyük güçler içerisinde ABD'nin mutlak hegemonik üstünlüğü söz konusudur. Ancak ABD'nin askeri ve ekonomik gücünün zaman içinde zayıflaması öngörüldüğünden diğer devletler ABD'nin gücüne yaklaşacak ve uluslararası sistem çok kutuplu bir hal alacaktır (Yılmaz, 2008).

SSCB'nin dağılmasının ardından yerine kurulan Rusya Federasyonu, 1991-2000 yılları arasında esasen Sovyetler Birliği lideri Gorbaçov tarafından uygulanan Glasnost (şeffaflık) ve Perestroyka (yeniden yapılanma) politikalarıyla birlikte liberal demokratik siyasi yapıya geçiş ve küresel serbest piyasa ekonomisi sistemiyle bütünleşme doğrultusunda hızlı bir yeniden yapılanma aşamasına girmiştir. Rusya özellikle Boris Yeltsin'in ilk dönemi olan 1991-1995 yılları arasında Batı'ya yönelik politikalar benimsemiş ve odağının büyük bir kısmını iç siyasal alana yöneltmiştir. Rusya bu iç yapılanma sürecinden dolayı ABD'nin uluslararası hegemonik

üstünlüğüne büyük bir yanıt vermekten uzak kalmıştır. 2000’li yıllarla birlikte ise Rusya gerek Putin’in liderliği, gerek zengin yer altı kaynakları, gerek ordusunu yeniden güçlendirmesi ve gerekse yakın çevresinde uyguladığı etkin politikasıyla önemli bir güç merkezi halini almış ve uluslararası sistem içerisinde ABD’nin üstünlüğüne karşı koyar hale gelmiştir (Kantarıcı, 2012).

Avrupa’da 1951 yılında AKÇT ile hız kazanan Avrupa bütünleşmesi zaman içinde gelişmiş ve Avrupa Birliği’ne dönüşmüştür. Avrupa Birliği 28 üyesi ile yakaladığı bütünleşme seviyesiyle Avrupa bölgesinde barışı, refahı ve güvenliği sağlayan başarılı bir ekonomik entegrasyon örneğidir. Avrupa Birliği ekonomik olarak büyük bir aktör iken siyasi olarak ise bu büyüklüğünü gösterememektedir. AB bölgesel olarak önemli bir ekonomik güç olmasının yanında ciddi siyasi ve strateji eksikliğinden dolayı küresel ölçekte barış ve güvenliği sağlama hedefleri bakımından önemli roller üstlenemediği tamamen etkisiz kalmaktadır. Bu durum ise AB ile ilgili “ekonomik bir dev; siyasal bir cüce” tanımlamasını ortaya çıkarmaktadır (Mor, 2010).

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) 1949 yılında kurulmuş ve Mao Zedung önderliğinde sosyalist ekonomi politikaları ve devlet kontrolünün yoğun olduğu bir ekonomik düzen ile idare edilmiştir. Ancak 1970’li yıllarla birlikte bu sosyalist ve devlet merkezci ekonomik düzen değişmeye ve serbest piyasa ekonomik düzenine geçilmeye başlanmıştır. ÇHC, 1971 yılında BM üyesi olmuş ve resmi olarak Çin topraklarının yasal temsilcisi olduğu kabul edilmiştir. 1977 yılında ise ÇHC liderliğine atanan Deng Xiaoping ÇHC’deki ekonomik dönüşümün mimarı olarak kabul edilmektedir. Xiaoping 15 senelik liderliğinde ÇHC’nin 1980’lerden beri aralıksız ekonomik kalkınmasının temellerini atmıştır. Buna göre ilk olarak tarım alanında küçük ölçekli özelleştirmeler gerçekleştirilmiş ve serbest girişimcilik yasal hale getirilmiştir, yabancı yatırımcılara kapılar açılmış ve devletin elinde tuttuğu bazı sanayi kuruluşları özelleştirilmiştir. Bunun yanında fiyat kontrolleri büyük oranda gevşetilmiş ve korumacı sanayi uygulamaları bırakılmıştır. Böylelikle 2000’li yıllara gelindiğinde ÇHC’nin milli gelirinin %66’sından fazlasını özel sektör üretir hale gelmiştir (Aslan, 2014). ÇHC son 40 yıl içerisinde küresel ekonomiye eklemlenerek ve devlet tarafından üretime büyük destek sağlayarak büyük bir ekonomik güç haline

gelmiştir. ÇHC, 2017 yılı verilerine göre 2.2 trilyon dolar tutarında ihracatla en çok ihracata sahip ülke olmuştur. ÇHC bu ihracatının %40'ını Asya ülkelerine %24'ünü ABD'ye ve %23'ünü Avrupa ülkelerine gerçekleştirmektedir (Focus Economics, Erişim Tarihi: 08.06.19). ÇHC ayrıca 3.6 trilyon dolar ile dünya sanayi üretiminde zirvede bulunmaktadır. ÇHC'yi, 2.1 trilyon ile ABD, 1 trilyon ile Japonya ve 778 milyar dolar ile Almanya takip etmektedir. ÇHC bu sanayi üretimi ile dünya sanayi üretiminin %26'sını gerçekleştirmektedir (The World Bank, Erişim Tarihi: 08.06.19). ÇHC'nin son yıllardaki bu gelişimine rağmen ABD'nin uluslararası sistemdeki hegemonluğu devam etmektedir. ÇHC, dünyanın ikinci büyük ekonomik gücü olmasına rağmen ABD'nin hegemonik üstünlüğünü devralacak bir konumda değildir. ABD, dünyanın en güçlü ulusu olarak askeri gücünün yanında, ekonomik ve yumuşak gücünü de kullanarak uluslararası sistemdeki hegemonluğunu devam ettirmektedir. ÇHC günümüzde ABD'nin hegemonluğuna bir rakiptir ancak bu rakibatte ABD'nin üstüne çıkacak bir konumda değildir. ÇHC ancak güçlenen bir ülke olarak uluslararası sistemde daha fazla nüfuza ve kural koyucu konuma erişmeyi hedeflemektedir (Zhao, 2016).

Neorealizmin uluslararası sisteme yönelik belirttiği en önemli unsur ise onun doğası gereği anarşik olduğudur. Uluslararası ilişkilere düzen getirecek ve kolektif güvenliği oluşturacak merkezi bir kurumun bulunmadığı uluslararası sistem bu nedenle anarşik yapıya sahiptir. Devletlerin kendi ulus içi yapılanmalarında hiyerarşik bir yapı söz konusudur ancak uluslararası sistemde hiyerarşik bir yapı değil anarşik bir yapı söz konusudur. Uluslararası sistemin anarşik yapısını değiştirmeyi öngören gayretlerin tam anlamıyla başarılı olamadığı görülmektedir. Milletler Cemiyeti karşılığı olumsuz bir gayret olarak tarihte yerini almıştır. Yerine kurulan Birleşmiş Milletler ise küresel ölçekte düzen ve barış getirmede arzulanan başarıyı gösterememiştir. Bu gayretlerin tam anlamıyla başarıya ulaşamaması neticesinde uluslararası sistem anarşik yapısını sürdürmüş ve bu yapıda devletler en başat aktörler olarak kalmaya devam etmişlerdir. Devletler, bu anarşik ortam içerisinde güvenlikleri ve çıkarları doğrultusunda dayanacakları başka bir kurum olmadığı için varlıklarını sürdürebilmek adına gücü ön plana alan politikalar benimsemektedirler (Elias & Sutch, 2007; Yalçınkaya, 2018).

1. 2. Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı

Uluslararası sistemin anarşik doğası gereği devletler güce büyük önem vermektedirler. Devletlerin güce verdiği önem uluslararası sistemin anarşik doğası gereği hayatta kalabilmek ve önemli bir aktör olabilmek amaçlarından ileri gelmektedir. Güç uluslararası ilişkiler alanında önemli bir kavram olarak içerisinde bir çok boyutu, kullanım yöntemlerini ve türleri bulundurmaktadır. Güç kavramının boyutları kapasite, tesir, miktar, kapsam, kaynak, bağlantı, süreç ve alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Güç kavramının kullanım yöntemleri ise ikna, ödüllendirme, cezalandırma ve kuvvet kullanımıdır. Gücün türleri ise sert güç, yumuşak güç ve akıllı güç şeklindedir (Yalçınkaya, 2018)

Türk Dil Kurumu güç kavramını şu şekilde açıklamaktadır:

“Düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği. Bir olaya yol açan her türlü hareket ve kuvvet. Büyük etkinliği ve önemi olan nitelik. Siyasi, ekonomik, askeri vb. bakımlardan etki ve önemi büyük olan devlet. Bir ulus, bir ordu vb.nin ekonomik, endüstriyel ve askeri potansiyeli”

-(TDK, 2018).

Robert Dahl güce yönelik en temel açıklamayı yapmıştır. Dahl gücün, A olarak adlandırılacak bir aktörün, B olarak adlandırılacak bir diğer aktöre onun aksi bir durumda yapmayacağı bir şeyi yaptırabilme kabiliyetidir. Bir aktörün gücünün kaynağı, diğer aktörün eylemleri üzerinde etki oluşturmak adına kullanabileceği – fırsatlar, eylemler, nesneler gibi kaynaklardan meydana gelmektedir. Dahl ek olarak bir aktörün bir başka aktörün eylemlerini değiştirebilmesi adına bu iki aktör arasında bağlantının bulunması gerektiğinin altını çizmektedir. Bir aktörün bir diğer aktöre yönelik güç uygulaması sonucunda mutlaka güç uygulanan aktörün tercihlerinde bir değişiklik olmalıdır. Bu bakımdan güç kullanımı sadece bir aktörün tercihlerinde o aktörün aksi halde yapmayacağı doğrultuda bir değişimin gerçekleşmesiyle oluşabilir (Dahl, 1957, s. 201-205; Yalçınkaya, 2018).

Morgenthau güç kavramını uluslararası ilişkilerin merkezine almaktadır. Morgenthau'ya göre uluslararası ilişkilerde sadece tek bir güç vardır ve bu gerçek güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Morgenthau'ya göre devletler dış politikalarını daha fazla güç ve çıkar için oluşturmaktadırlar. Hükümetlerin amaçları ne olursa olsun devletlerin yegane amacı güç elde etmek ve çıkarları öncelemektir. Morgenthau'nun bu tanımı doğrultusunda uluslararası ilişkiler için, diğer devletlerin üstünde güce sahip olmak isteyen devletlerin güç çekişmesi tanımı yapılabilir (Morgenthau, 1970; Yalçınkaya, 2018).

K. J. Holsti bir devletin etki oluşturma adına belirli bir oranda gücü barındırması gerektiğini belirtmektedir. Holsti'ye göre güç kavramı içerisinde kapasite, tesir, bağlantı, süreç ve miktardan oluşan boyutları barındırmaktadır. Kapasite bir devletin elinde bulundurduğu güç unsurlarını üstünde güç uygulanacak tarafta etki oluşturmak adına kullanabilme yeteneğidir. Tesir ise güç uygulanan alana, aktör sayısına ve gücün uygulandığı takdirde karşı tarafta oluşan davranış değişikliğinde ki oranı belirtmektedir. Güç uygulayan ve gücün uygulandığı iki aktör arasında kesinlikle bir temasın söz konusu olması gerekmektedir, bu temas aktörler arasında bağlantının bulunduğunu göstermektedir. Bir aktörün diğer aktörü güç uygulayarak etkileme durumu bir zamana yayılıyorsa burada bir güç uygulama sürecinin bulunduğu söylenebilir. Eğer A aktörü B aktörünün davranışlarında değişiklik oluşturabiliyor ancak B aktörü benzer davranış değişikliklerini A aktörüne yönelik gerçekleştiremiyorsa A aktörünün B'ye kıyasla daha güçlü olduğu ortaya çıkmaktadır. Güç bu bakımdan bir miktar barındırmaktadır. Gücün miktarı sadece sistemde yer alan diğer devletlerin elinde bulundurdıkları güçle kıyaslandığında anlaşılabilir (Holsti, 1964, s. 179-194; Yalçınkaya, 2018).

Holsti buna ek olarak güç kullanımı sürecinde ödüllendirme, cezalandırma, ikna ve kuvvet kullanımı uygulamalarından bahsetmektedir. Ödüllendirme bir devletin bir başka devletin davranışlarını kendi arzuladığı yönde değiştirebilmek adına bir ödül vermesini içermektedir. Burada ödülün ne olacağı ekonomik ve askeri destek verilmesi gibi hemen hemen her şeyi içerebilir. Cezalandırma bir devletin güç kullanımı sonucunda istediği sonucu elde edememesi karşısında veya çıkarlarına ters düşen bir durumun ortaya çıkması karşısında bir devlete karşı önlemler almasıdır. Bu

önlemler askeri tedbirler, ekonomik ve diplomatik ambargo gibi uygulamaları içerebilmektedir. İkna ise ortaya çıkan veya varolan bir durum karşısında ödül ve cezalandırma uygulamalarına başvurmadan ancak bunlara hemen başvurabilecek şekilde bir devletin davranışlarında değişiklik oluşturabilmeyi ifade etmektedir. Kuvvet kullanımı ise bir devletin karşılaştığı bir durumda silahlı kuvvetlerini kullanmasıdır. Kuvvet kullanımı silahlı kuvvetlere ek olarak güç kullanılacak tarafa yönelik silah kontrolü ve karşı tarafı silahsızlandırma olarak da gerçekleşebilir (Holsti, 1964, s. 179-194; Yalçınkaya, 2018).

Gücün boyutlarından bahseden bir diğer kişi de Baldwin'dir. Baldwin göre gücün birden fazla boyuta sahip olması, gücün bir boyutta çoğalırken diğer boyutta eksilebilmesine yol açabilmektedir. Baldwin'e göre gücün boyutları kaynak, kapsam, yöntem, alan, ağırlık ve maliyetten meydana gelmektedir. Kaynak bir devletin elinde bulundurduğu güç unsurlarıdır. Bu unsurlar tüm devletlerde farklıdır. Kapsam bir devletin bir başka devlet üzerinde hangi hususlarda davranış değişikliği oluşturabileceğini ifade etmektedir. Yöntemle ise uluslararası ilişkilerde güç kullanabilmek için tercih edilecek unsur kastedilmektedir. Bu unsur ekonomi, diplomasi veya silahlı kuvvetlerin kullanımı olabilir. Alan, bir devletin etki oluşturabileceği coğrafi büyüklüğü ve bu coğrafya üzerinde yer alan devletlerin miktar ve kapasitelerini içermektedir. Baldwin güç kullanmak için belirtilen bu boyutların bir maliyeti de içerdiğini belirtmektedir. Burada bahsedilen maliyet güç kullanan ve güç kullanılan tüm taraflar için geçerlidir (Baldwin, 2016; Yalçınkaya, 2018).

Her devletin güç kapasitesinin belirlenmesinde farklı unsurların söz konusu olduğunu belirten Morgenthau, bu unsurları askeri ve endüstriyel kapasite, coğrafi konum, nüfusun miktarı ve niteliği, doğal kaynaklar, ulusal moral ve karakter, hükümetin ve diplomasiinin niteliği olarak açıklamaktadır. Morgenthau belirtilen unsurların bütün bir şekilde ele alınmasıyla oluşan ulusal gücün diğer ulusların elinde bulundurduğu gücüyle kıyaslayarak ve güç kullanımı sonucu oluşacak etkinin rasyonel bir şekilde hesaplanarak kullanılmasını belirtmektedir. Bir devletin güç kullanımı diğer devletin eylemleri üzerinde etkili olabilir ancak başka bir devletin eylemleri üzerinde etkisiz olabilir. Bu bakımdan elde bulundurulmuş güç unsurları gerçekçi olarak hesaplanmalı

ve diğ er devletlerin sahip olduğu g   le kıyaslanarak kullanıma sokulmalıdır (Morgenthau, 1970, s. 141-201; Yal ımkaya, 2018).

Uluslararası ilişkilerde başat aktörler devletlerdir. Devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyecek, bu ilişkilerin yürütülmesinde kurallar koyabilecek ve ihtiyaç duyulduğunda yaptırım kararları alacak devletler üstü bir kurum bulunmadığı için devletlerin ana aktörler olarak bulunduğu uluslararası sistem anarşik bir yapı niteliğindedir. Anarşik uluslararası sistemde sadece kendilerine güvenebilecek olan devletler varlıklarını sürdürebilmek adına güç elde etmeyi tercih etmektedirler. Sürekli güçlenme çabası kimi zaman bir güç dengesinin oluşmasına sebebiyet verebilir. Güç dengesini büyük devletler arasında bulunan eşit güç dağılımı anlamına gelebilir. Güç dengesini durumu aynı zamanda sistem içerisinde bir devletin ağırlığı anlamına da gelebilir. Bu durumda herhangi bir devlet sistemde hegemon bir konumda yer almaktadır (Arı, 2006; Yal ımkaya, 2018).

Devletler çıkarlarıyla doğru orantı içerisinde güçlerini tamamen veya diğ er devletlere kıyasla yükseltme hedefi içerisindedirler. Devletler bu yolla bölgesel ya da küresel bakımdan diğ er devletler üzerinde bir üstünlük oluşurmaya veya halihazırda varolan üstünlüklerini sürdürmeyi arzulamaktadırlar. G   ulusal kapasitenin güvenlik sorunlarına engel olmak ve dış politikada amaçlara ulaşmak üzere ülke adına kullanılmasıdır. Devletler ulusal g  lerinden günümüz dünyasında diğ er devletlerle çeşitli ilişkilere sahip olmaları bakımından ekonomik, diplomatik, kültürel ve askeri olarak yararlanmaktadırlar. Küreselleşme her ne kadar devlet dışı aktörleri daha görünür hale getirmişse de devletler başat aktörler olmaya devam etmektedir. Bu bakımdan bir devletin elinde bulundurduğu g  , çıkarlar söz konusu hale geldiğinde en önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimi zaman diğ er devletlerle de ortak hareket ederek gücün meşru şekilde kullanılması ulusal güvenliği sağlamak ve çıkarları korumak adına 21. yüzyıl içerisinde önemini sürdürmeye devam etmektedir (Viotti & Kauppi, 2013, s. 185-186; Yal ımkaya, 2018).

1. 3. Gücün Türleri

1. 3. 1. Sert Güç

Güç kavramı yukarıda belirttiği üzere birçok boyuta ve kullanım yöntemlerine sahip olduğu gibi türlere de sahiptir. Gücün türleri sert güç, yumuşak güç ve akıllı güç şeklindedir. Uluslararası ilişkilerde gücü elinde bulundurmak devletlerin dış politika tercihlerini arzuladığınız yönde etkileyebilme kabiliyetine işaret etmektedir. Sert güç bu kabiliyetin baskı oluşturma ve mecbur duruma getirmeyi içeren halidir. Sert güç bir devletin elinde varolan askeri ve ekonomik kapasitesinde bulunmaktadır. Sert güce göre dış politikada arzulanan hedeflere ulaşmak adına elde bulundurulan kapasitenin kullanılmasıyla birlikte uluslararası ortamda istenilen sonuçlara ulaşılabilir (Nye, 2004; Yalçınkaya, 2018).

Sert güç silahlı kuvvetlerin doğrudan kullanılmasını öngördüğünden dolayı en son başvuru güç türüdür. Sert güç aynı zamanda bir devletin kaderinde en belirleyici etken olması itibarıyla bir devletin gücünün ortaya konmasında en çok önem verilen etkidir. Sert güçte gelişmiş bir ekonomiye ve savaş ekipmanlarına, nitelikli ve disiplinli askeri personele, hükümete ve bunun yanında ulusal iradeye sahip olunmalıdır. Realist anlayışta ulusal ve askeri güç ile devlet kapasitesi birbiriyle özdeşleşen etkenlerdir. Bunların dışında kalan unsurlar ikincil önemde görülmektedir. Uluslar için sert gücün büyük öneme sahip olması uluslararası sistemin anarşik doğasından ileri gelmektedir. Bu anarşik yapıda bütün devletler varlıklarını devam ettirmek ve çıkarlarını korumak adına sert gücü öncelemektedirler (Arı, 2006, s. 144; Yalçınkaya, 2018).

Uluslararası ortamda büyük güç seviyesinde bulunan devletlerin hepsi ekonomik ve askeri bakımdan kuvvetli kalabilmek adına güçlerini sürekli olarak yükseltme hedefini taşımaktadırlar. Devletler bunu gerçekleştirebilmek adına ekonomileri ve dış politikalarını doğru orantılı bir seyirde yürütürler. Bir devletin büyük güç haline gelerek askeri güçleri nedeniyle uluslararası ortamda söz sahibi olmasında o devletin ekonomisinin geride kalan yıllar içerisinde zamanla gelişmesi yatmaktadır. Ulusların varoluşları bakımından en önemli etken olarak gözüken askeri gücün yükselmesi

adına ekonomik gelişmişliğe sahip olmak zorunludur. Bu zorunluluk askeri gücün sürdürülebilmesi adına ekonomik gelişmişliğe sahip olmaktan ileri gelmektedir. Yine bu doğrultuda zamanla elde edilen ekonomik gelişmişliği diğer devletlere karşı muhafaza edebilmek içinde askeri güce sahip olmak bir zorunluluktur. Tarihsel süreçte devletlerin büyük güçler seviyesine yükselmeleri veya zayıflamalarının altında ki sebep ekonomik güç ve askeri güç özelinde bulunan ilişkiden kaynaklıdır. Bir devletin büyük güç haline gelmesi ve geniş bir etki alanına sahip olması ile zaman içinde zayıflayarak çökmesi arasında ekonomik ve askeri gücü arasındaki bağın etkisi büyüktür. Büyük ölçeğe sahip bir ordunun faaliyetlerine devam edebilmesi için yine büyük ölçekli bir ekonomiye ihtiyaç vardır. Uluslararası sistem söz konusu hale geldiğinde güç kavramı bir görecelilik durumunu işaret eder. Günümüz uluslararası sisteminde yalnızca ekonomik güç ve yalnızca askeri güçler bulunabildiği gibi bunların ikisine de sahip devletler söz konusu olabilmektedir (Kennedy, 2015; Yalçınkaya, 2018).

1. 3. 2. Yumuşak Güç

Yumuşak güç 1990 yılında bulunmuş bir kavramdır. Bu kavramı ilk kullanan kişi olan Joseph Nye sert güçten farklı bir güç türünü belirtmek için bu kavramı kullanmıştır. Yumuşak güç anlam olarak bir ülkenin sahip olduğu çekicilik ve cazibe üzerinden diğer ülkelerin dış politika tercihlerini yönlendirebilmeyi ifade etmektedir. Yumuşak güç bu bakımdan sert güçte yer alan ödüllendirme, cezalandırma, ikna ve kuvvet kullanımı yöntemlerine sahip değildir. Buna ek olarak sert güçte bulunan askeri güç, yumuşak güçte yer almamaktadır. Yumuşak gücün en öne çıkan kısmı sert güçte varolan baskı oluşturma, mecbur bırakma ve askeri müdahaleyi kendisinde barındırmamasıdır. Yumuşak güçte diğer ülkelerin elinde bulundurduğunuz değerleri kendi rızalarıyla benimsemeleri ve bu değerlere sahip olabilmek için kendi istekleriyle ülkenize yakın olarak uluslararası ortamda sizin sahip olduğunuz politikalara yardım etmeleri ön plandadır (Nye, 2004; Yalçınkaya, 2018).

Nye'a göre uluslararası ortamda hedeflenen sonuçlara yalnızca sert güç üzerinden değil yumuşak güç üzerinden de ulaşılabilir. Bir ülkenin elinde bulundurduğu yumuşak güç kaynakları içerisinde o ülkenin kültürü, politik değerleri, şeffaflığı, diplomasisi, refah seviyesi, halkının yaşam kalitesi ve sahip olduğu dış politika öncelikleri gibi değerler yer almaktadır. Diğer ülkeler sahip olunan bu değerlere ulaşabilmeyi hedefledikleri için uluslararası ortamda sizin yanınızda yer alarak sizin dış politikanıza destek verirler. Nye'a bu bakımdan uluslararası ortamda arzulanan hedeflere yalnızca askeri ve ekonomik gücü içeren sert güçle değil aynı zamanda yumuşak güçle de ulaşabileceğini belirtmektedir. Nye buna ek olarak dış politikada sert güç kullanımının kısa sürede sonuçlar vereceğini ancak bu sonuçların kısa süreli sonuçlar olacağını, yumuşak güçle ise uzun sürede sonuçlar alınacağını ancak bu sonuçların ise sert güce kıyasla daha kalıcı olacağını belirtmektedir (Nye, 2004; Yalçinkaya, 2018).

1. 3. 3. Akıllı Güç

Uluslararası sistemde güçlü bir devlet olarak yer almak diğer devletlerin dış politika tercihlerini istediğiniz doğrultuda yönlendirebilme kabiliyetine sahip olmaktır. Sert güç bunu gerçekleştirme noktasında zorlama yöntemlerini içermektedirken, yumuşak güç ise bunu gerçekleştirme noktasında ülkenin sahip olduğu değerler üzerinden bir çekicilik oluşturarak diğer ülkelerin bu değerlere ulaşma adına kendi istekleriyle sizin arzuladığınız dış politika tercihlerinde bulunmasını içermektedir. Akıllı güç kavramıysa sert güç ve yumuşak gücün bir bütün halinde dış politikada uygulanmasıdır. Akıllı güç bu bakımdan sert güç ve yumuşak gücün güçlü ve zayıf taraflarının saptanarak bir bütün halinde dış politikada uygulanması söz konusudur (Ernest J. Wilson, 2008; Yalçinkaya, 2018).

Sert güç, yumuşak güç ve akıllı güç gücün türleridir. Bu güç türlerinden hangisinin tercih edileceği devletlerin seçimlerine ve ortaya çıkan ani durumlara göre farklılık gösterebilmektedir. Bir devlet dış politika hedeflerini gerçekleştirebilmek için elinde bulunan sert güç ve yumuşak güç unsurlarını ne doğrultuda kullanacağı noktasında karar verecek kabiliyeti barındırmalıdır. Burada vurgulanması gereken nokta

yalnızca sert güç veya yumuşak güç doğrultusunda oluşturulacak bir dış politikanın olumsuz sonuçlanma olasılığıdır. Dış politika akıllı güç doğrultusunda sert ve yumuşak gücü barındıran bir şekilde yürütülmelidir. Örnek olarak ABD uluslararası sistemde elinde bulunan üstünlüğü sürdürebilmek için farklı coğrafyalarda askeri ve ekonomik kapasitesinden meydana gelen sert gücünü dış politikada tercih edebilmektedir. ABD'nin dış politikada bu yönde tercihte bulunması diğer ülkelerde ABD'ye yönelik olumsuz bir dünya görüşü yaratabilmektedir. Ancak ABD'nin kendisine yönelik oluşan bu olumsuz görüşleri ortadan kaldırmak için yalnızca yumuşak gücüne dayanan bir dış politikaya sahip olması da ABD'nin üstünlüğü sürdürebilmesini olanaklı kılmayacaktır. ABD'nin anlaşmazlık yaşadığı ülkelerde Amerikan değerlerinin seviliyor oluşu bu ülkelerin dış politikada ABD'ye destek vermesini sağlamayacaktır. Dolayısıyla dış politikada hedeflere ulaşabilmek adına sert güç ve yumuşak gücün bir bütün halinde ele alınması anlayışına sahip akıllı güç ülkelerin dış politika tercihlerinde daha rasyonel konumda yer alan bir seçenek olmaktadır (Ernest J. Wilson, 2008; Nye, 2009; Yalçınkaya, 2018).

1. 4. Ülkelerin Güç Dereceleri

1. 4. 1. Süper Güç

Uluslararası sistemde devletler farklı güç katagorilerine ayrılmaktadırlar. Bu katagoriler genel bir şekilde Süper Güç, Büyük Güç ve Bölgesel Güç şeklindedir. Süper Güç uluslararası sistemin tamamı içerisinde geniş ölçekli kabiliyetlere sahip olmayı gerektirmektedir. Süper güç sistem içerisinde en ileri askeri ve ekonomik gelişmişliğe sahip olarak tüm devletleri ve bölgeleri bir tehdit, garantör, müttefik veya müdahaleci olarak askeri, ekonomik ve politik bakımdan etkileyebilmelidir. Süper güç dünyanın tüm bölgelerinde kendi istediği değişiklikleri yaparken aynı zamanda kendini süper güç olarak kabul ettirmiş olması da gerekmektedir. Büyük güç ise kapasite ve uygulama bakımından süper gücün altında bulunan devletleri kapsamaktadır. Büyük gücün en önemli özelliği askeri, ekonomi ve politik bakımdan süper güç kadar gelişmemiş olmasına rağmen ileride süper güç seviyesine ulaşabilme potansiyeline sahip olmaktır. Büyük gücün bir diğer önemli özelliği ise bulunduğu

bölgede kendi istediklerinin gerçekleşmesini sağlarken bunun yanında kendi bölgesinin dışında bir diğer bölgede daha etkin olmaktır (Buzan & Waeber, 2003).

Wight'a göre büyük güç dünya çapında çıkarlarını gözeten, çıkarlarını korumak ve geliştirmek için güç kullanma kabiliyetine sahip olan devletlerdir. Wight büyük güçlerin BM Güvenlik Konseyi'ni oluşturan ABD, Sovyetler Birliği (Rusya), ÇHC, İngiltere ve Fransa olduğunu belirtmektedir (Wight, 1979).

Hurrell'e göre bir devletin büyük güç olarak nitelendirilebilmesi için ülke içinde belirli bir oranda dahi olsa birliğe, uluslararası düzene katkı yapmaya ve amaçlarını gerçekleştirmek adına ekonomik ve askeri güce sahip olması gerekmektedir. Bu özelliklere sahip olan devletler büyük güç olmak için gerekli devlet kapasitesine ve kabiliyetine sahip olacaktır (Hurrell, 2006).

Son beş yüzyılda dünyanın en güçlü devletleri kendilerini 'büyük güç' olarak nitelendirmişlerdir. Büyük güç kavramı belirli bir zaman diliminde uluslararası sistemde en etkili nüfuza sahip devletleri belirtmektedir. Soğuk savaş sırasında ise ABD ve Sovyetler Birliği büyük gücün ötesinde bir güç kapasitesine sahip olduklarını belirtmek adına nükleer silahlarının muazzam yıkıcı kapasitesine ve küresel ölçekte sahip oldukları ulusal çıkarları bağlamında kendilerini 'süper güç' olarak adlandırmışlardır (Griffiths & O'Callaghan, 2004).

Süper güç kavramı ilk kez Amerikalı siyaset bilimci William Fox tarafından 1944 yılında kullanılmış ve literatüre kazandırılmıştır. Fox süper gücü, büyük güç ve bu büyük gücün hareketliliği "*great power plus great mobility of power*" şeklinde tanımlamaktadır. Fox süper güç kelimesini, dünyadaki en yüksek statüye sahip yeni bir güç kategorisini tanımlamak için kullanmıştır. Fox'a göre sadece ABD, Sovyetler Birliği ve İngiltere süper güç olarak adlandırılabilir çünkü sadece bu üç devlet 1945 sonrası uluslararası sistemi şekillendirecek ölçekte güce sahiptir (Griffiths & O'Callaghan, 2004).

Miller'a göre bir devletin süper güç bileşenlerini askeri, ekonomik, politik ve Joseph Nye'in yumuşak güç kavramında belirttiği üzere kültürel kapasiteleri

oluşturmaktadır. Bu bileşenleri bir bütün halinde kullanabilen devletler süper güç olarak dünyanın birden fazla bölgesinde askeri, ekonomik, politik ve kültürel bakımdan etkiye sahip olarak güç kullanabilir. Süper güç böylece küresel bir hegemon haline gelir ve uluslararası ortamda diğer ülkelere kıyasla karşı konulması oldukça zor bir üstünlüğe sahip olur. Süper güç bu bakımdan uluslararası sistemde en tepede bulunmaktadır ve büyük güçlerin üstünde yer almaktadır (Miller, 2006).

Süper güç uluslararası sistemde hegemon konumda olduğu için mevcut uluslararası sistem süper gücün dünya görüşüne göre şekillenmiştir. Uluslararası hakim dil, para birimi, ekonomik düzen, değerler ve siyasi yapılar süper gücün isteğine göre şekillenmiştir. Bu doğrultuda süper güç uluslararası sistemde varolan değerler, kurallar ve kurumları korumalı ve devamlılığını sağlamalıdır (Buzan & Waever, 2003).

Bu bilgiler ışığında süper güç için kendi değerlerine göre şekillendirdiği uluslararası sistem içerisinde tüm diğer büyük ve bölgesel güçlere göre daha baskın olan ve dünyanın hemen hemen her bölgesinde etkiye ve güç kullanma kabiliyetine sahip güçler denebilir. Süper güçler bu etkiye ve güç kullanımına askeri, ekonomik, politik ve kültürel güç unsurlarını yekpare bir güce dönüştürerek sahip olmaktadır.

1. 4. 2. Bölgesel Güç

Soğuk Savaş'ın ardından iki kutuplu uluslararası sistemin sonlanması ülkelere dış politika oluşturma noktasında daha geniş imkanlar sunmuştur. Bu rahatlık Soğuk Savaş sırasında kutup siyaseti izlemiş süper veya büyük güç olmayan ülkelerin kendi bulundukları coğrafi bölgede etkin olmalarını sağlamıştır. Bölgesel güç en temel anlamıyla coğrafi, ekonomik ve politik bakımdan sınırları belirli bir bölgede güçlü olan devlet anlamına gelmektedir. Bölgesel güçler, bölgesinde bulunan diğer ülkelere kıyasla daha büyük bir nüfusa, daha yüksek gayri safi yurt içi hasılaya, güçlü bir orduya ve istikrarlı iç siyasi ortama sahip olmalıdır. Bölgesel güçler bu materyal özelliklere sahip olarak bölgesinde açık bir şekilde lider ülke olarak gözükmeli ve bölgesinde büyük bir etki alanına sahip olmalıdır. Bölgesel güçler aynı zamanda ekonomik, politik ve kültürel olarak bölgesiyle bütünleşik olmalıdır. Bölgesel

güçlerin en önemli özelliği ise bölgesel güvenlik bakımından kayda değer bir karar verici olmalarıdır (Nolte, 2007).

Bölgesel güçler kendi bulundukları bölgeyle sınırlı olarak istediklerinin gerçekleşmesini sağlayan, kendi bulundukları bölgede süper ve büyük güçlerin politikalarına belirli bir ölçüde karşı koyabilen devletlerdir. Bölgesel güçler kendi bölgelerinde etkinken geriye kalan diğer bölgeler ve ülkeler üzerinde önemli bir etkiye sahip değildirler ve süper ve büyük güçte olduğu gibi uluslararası sistemin geneli ölçeğinde bir etki alanları bulunmamaktadır (Buzan & Waeuver, 2003).

Bölgesel güçler dört temel kriter ile ayırt edilebilir: liderliğin sahiplenilmesi, güç kaynakları, dış politika araçlarının kullanımı ve liderliğin kabul edilmesi. Bölgesel güç olmak isteyen bir ülke öncelikli olarak bölgesinde lider ülke olacağını göstermelidir. Bölgesel güç, bölgesel güvenliğin sağlanmasında dengeleyici bir rol üstlenmeli ve bölgesel ekonomik konularda kural koyucu olmalıdır. İkinci olarak bölgesel güç olmak isteyen bir ülkenin materyal güç kaynaklarına yani temel anlamda askeri, ekonomik ve demografik kaynaklara sahip olması gerekmektedir. Bölgesel güç olmak isteyen bir ülke için materyal güç kaynakları daha açık bir şekilde belirtilecek olursa bölge ülkelerine kıyasla nitelik ve nicelik bakımından güçlü bir orduya, ekonomik olarak gelişmişlik ve yüksek refah seviyesine, demografik olarak eğitilmiş ve gelişmiş bir nüfusa, bölgede coğrafi olarak avantajlı bir konuma ve yumuşak güç bakımından çekici olmaya sahip olmayı gerektirmektedir. Üçüncü olarak bölgesel güç olmak isteyen bir ülke bölgesinde ekonomik ve askeri örgütlenmeler oluşturabilmeli, bölgesel güç olma özelliğini sürdürebilme adına askeri, ekonomik ve diplomatik yardım, tehdit ve yaptırımlarda bulunabilmelidir. Dördüncü olarak ise bölgesel gücün liderliğinin bölgedeki diğer ülkeler tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Bölgesel gücün komşuları bölgesel güvenliğin sağlanmasında bölgesel gücü lider olarak kabul etmelidir. Bölgenin dışındaki ülkelerin bölgesel gücü lider olarak görmemesi büyük bir önem arz etmezken, bölgedeki ülkelerin bölgesel gücü lider olarak görmeleri birincil önemdedir (Flemes, 2007).

Bölgesel bir gücün sınırları belirli bir bölgede ekonomik olarak güçlü olması gerekmektedir. Bölgesel güç bölgesinde bulunan ülkelere kıyasla daha büyük topraklara, daha fazla nüfusa ve bölgesinde ve küresel çapta nüfuz oluşturabilecek ekonomik kapasiteye sahip olmalıdır. Bölgesel güç bölgesinin ortalaması üzerinde büyüme oranına sahip olmalı ve bu büyüme oranını uzun yıllar sürdürerek bölgesi için büyüyen bir pazar olmalıdır. Bölgesel güç endüstriyel ve teknolojik bakımdan bölgesinin en gelişmiş ülkesi olarak bölgedeki ticaret merkezi konumunda olmalıdır. Bölgesel güç değeri stabil olan bir para birimine ve güvenilir bir para politikasına da sahip olmalıdır. Bölgesel güç bu ekonomik gücüyle bölgesinin en önemli ekonomik pazarı olmalı, kalkınma yardımları yaparak ve ekonomik nüfuzunu kullanarak bölgenin kalkınmasında öncü olmalı ve bölgenin yönetiminde lider konumda olmalıdır (Kappel, 2011).

Wight ne büyük güç ne de orta seviye güç (middle power) olan ülkeleri belirtmek için bölgesel büyük güçler (regional great power) kavramını kullanmıştır. Wight'a göre bölgesel büyük güçler sınırlı bir bölgede tek başına hareket etme kapasitesi ve kabiliyetine sahip ülkelerdir. Wight'a göre orta seviye güçler ve bölgesel büyük güçler kabiliyetlerine göre ölçülür ve farklılıkları kabiliyetlerinin genişliğindedir. Bu doğrultuda bölgesel büyük güçler kendi bulundukları bölgede daha fazla kabiliyete sahip olarak süper ve büyük güçlerden bağımsız politikalar izleyebilir ancak orta seviye güçler, bölgesel büyük güçler gibi bağımsız politikalar izleyebilecek kabiliyetlere sahip değildir (Wight, 1979).

Bölgesel büyük güçler, süper ve büyük güçler gibi mutlak güç kapasitelerine sahip ülkeler olarak değil, bölgelerindeki ülkelerin güçlerine oranla sahip oldukları kapasiteye göre değerlendirilmelidirler. Süper ve büyük güç sahip oldukları kapasiteleriyle küresel ölçekte çıkarlarını gözetirken, bölgesel büyük güç küresel ölçekteki çıkarlarından ziyade kendi bulunduğu bölgede çıkarlarını ön plana koymaktadır. Bölgesel büyük güç bölgesindeki güç hiyerarşisinde baskın bir konuma sahip olmalı, kendine ve bölgesine karşı oluşturulacak koalisyonlara karşı kendini ve bölgesini savunabilmelidir. Bölgesel büyük gücün en önemli özelliği ise bölgesinde karar verici bir konumda olmasıdır (Østerud, 1992).

1. 4. 3. Orta Seviye Güç

Ülkelerin sahip oldukları güçlerinin nitelendirilmesinde süper güç, büyük güç, bölgesel güç gibi kavramların yanında orta seviye güç (middle power) kavramı da kullanılmaktadır. Orta seviye güç kavramı ne büyük ne de küçük güç ölçeğindeki ülkeleri belirtmek için kullanılan bir kavramdır (Chapnick, 1999).

Orta seviye güç coğrafi büyüklüğü, materyal güç kaynakları, uluslararası ortamda sahip olduğu nüfuzu ve üstlendiği sorumluluklar bakımından büyük güç olmayan ancak yine de belirli oranda nüfuza ve saygıya sahip ülkelerdir. Orta seviye güç kavramının kökeni 16. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Kavramı bu yüzyılda kullanan ilk kişi olan kişi olan Milan belediye başkanı Giovanni Botero, üç farklı devlet türünden bahsetmektedir. Bunlar: süper güç veya büyük güç olarak adlandırılabilir imparatorluk (*grandissime*), orta seviye güç (*mezano*) ve küçük güç (*piccoli*). Botero'ya göre orta seviye güç diğer ülkelerden destek almadan kendi gücü ve otoritesiyle ayakta kalabilen ülke anlamına gelmektedir (Yalçın, 2012).

Orta seviye güçler, büyük güçler kadar olmasa da önemli kabul edilebilecek seviyede askeri güce, kaynaklara ve coğrafi olarak stratejik bir konuma sahiptirler. Büyük güçler bu yüzden barış zamanlarında orta seviye güçleri kendi yanlarına çekme arayışı içine girmektedirler. Savaş zamanlarında ise orta seviye bir gücün büyük bir güce karşı kazanma şansı bulunmamaktadır. Ancak orta seviye güçler kazanma şansı olmasa da büyük gücün kendisine saldırdığında sağlayacağı kazançtan daha fazla zararı büyük güce fatura edebilecek güce sahiptirler (Wight, 1979).

Wood orta seviye güç kavramının ülkelerin kendilerini küçük güçlerden ayırmak ve uluslararası sistem içerisinde önemli bir aktör olduklarını göstermek için kullandıkları bir kavram olduğunu belirtmektedir. Wood'a göre orta seviye güçlerin belirlenmesinde en önemli faktör ülkelerin gayri safi milli hasıllarıdır. Bu bakımdan bir yıllık toplam ekonomik girdileri büyük güçler kadar yüksek olmayan ancak küçük güçler kadarda düşük olmayan ülkeler orta seviye güç konumundadırlar. Wood bu bağlamda 33 kadar ülkeyi orta seviye güç olarak nitelendirmektedir. Bu ülkeler

dünya nüfusunun %65'ini ve dünyadaki gayri safi milli hasılanın %40'ını oluşturmaktadırlar. Orta seviye güçler bu yüzden mevcut uluslararası düzenin devam etmesine, uluslararası anlaşmalara ve kurumlara, sorunların çözülerek barış ortamının devam etmesine, karşılıklı bağımlılığa ve çok taraflılığa önem vermektedirler. Bu bağlamda orta seviye güçler büyük güçlere kıyasla daha az güçlü olduklarından hayatta kalmak adına toplu bir şekilde veya bireysel olarak mevcut dünya sorunlarıyla başa çıkılması ve sorunların giderilmesi için uluslararası işbirliğinin etkin bir şekilde sağlanması doğrultusunda dış politika oluşturmaktadırlar (Wood, 1987).

Orta seviye güçler uluslararası sisteme, kurumlara ve düzene bağlı olarak katkı yapmayı öngörmektedirler. Bunun nedeni orta seviye bir gücün bir büyük güç karşısında veya dünya çapında yaşanacak bir çatışma veya savaşta kazanma şansının düşük olmasıdır. Orta seviye güçler bu doğrultuda uluslararası sistemin, kurumların ve düzenin birincil destekçileri olarak, büyük güçler arasında arabulucu rolü üstlenip bu güçler arasındaki tansiyonu düşürüp çatışma riskini azaltarak mevcut barış ve güvenlik ortamının sürmesini sağlayan ülkelerdir (Holbraad, 1984).

Orta seviye güçler uluslararası anlaşmazlıklarda uzlaştırıcı konumlarını benimseyen, uluslararası sorunlara çok taraflı çözümler bulan ve sorun çözücü, barışı gözetan diplomasiye sahip iyi bir uluslararası vatandaş olarak nitelendirilebilirler. Orta seviye güçlerin bu şekilde davranmalarının nedeni kapasitelerinin büyük güçlere oranla sınırlı olmasıdır. Orta seviye güçler bu sınırlı kapasitelerini kendi çıkarlarını yakından ilgilendiren sorunları çözmek, uluslararası ortamda nüfuzlarını arttırmak ve süper ve büyük güçler tarafından bir aktör olarak kabul görmek üzere kullanma yoluna gitmektedirler. Orta seviye güç sorunların çözümünde bir katalizör, kolaylaştırıcı veya yönetici olarak rol üstlenebilir. Orta seviye güç diplomasisini kullanma yoluyla katalizör olarak bir sorunun çözümünde iki büyük güç arasında arabulucu rolünü üstlenerek bu iki büyük gücün arasındaki sorunları çözümünü sağlayabilir. Orta seviye güç bu diplomatik girişimin daha sonraki aşamasında ise sorunun nasıl çözüleceği konusunda kolaylaştırıcı bir rol üstenebilir. Orta seviye güç yönetici olarak ise sorunun çözümünün planlanması doğrultusunda biçimlendirici

toplantılar düzenleme, öncelikleri belirleme ve çözüm bildirisini oluşturma rolünü üstlenebilir (Cooper, Higgott, & Nossal, 1993).

Orta seviye güçler genelde aktivist bir tutum benimseyerek kendilerini ilgilendirmeyen küresel sorunlara dahi müdahale etmeyi benimsemektedirler. Orta seviye bir devlet kendi gibi olan devletlerle de hareket ederek çok taraflılık içerisinde ve uluslararası kurumlar üzerinden dünya çapındaki çatışmaları azaltmaya ve tüm tarafların kabul edebileceği bir uzlaşmaya varmaya yönelik dış politikaya sahiptir. Orta seviye bir güç ekonomik, askeri ve politik güç dengesinden oluşan küresel statükonun değişmesi taraftarı değildir. Orta seviye güçler dünya düzenini dengeleyici bir etkiye sahiptirler ve bu düzenin meşrulaştırıcıları rolünü üstlenmektedirler çünkü dünya düzeninin değişmesi büyük güçler karşısında dayanma şansları çok fazla olmayan orta seviye güçleri yıkılma tehdidiyle karşı karşıya getirecektir (Jordaan, 2003).

Orta seviye güç ve bölgesel güç genelde birbirinin yerine kullanılan veya birbiriyle karıştırılan iki kavramdır. Bölgesel gücün ilgisi ve çıkarları sadece sınırları belirli bir bölge içerisinde geçerlidir. Bölgesel güç bölgesinin en güçlü devleti olarak kendi bölgesinde kendi politikalarını uygulayabilen ve bu bölgede süper ve büyük güçlere karşı koyabilen devlettir. Bölgesel güç kendi bölgesinde büyük önem arz ederken uluslararası sistemin içerisinde büyük bir öneme sahip olmayabilir. Orta seviye güç ise güç bakımından süper ve büyük güçlerin altında yer alan dünyanın hiçbir bölgesinde süper ve büyük güçlere karşı koyamayan ancak sahip olduğu kapasite bakımından büyük güçlerin desteğine ihtiyaç duyduğu, bir savaş sırasında büyük güçlere beklemedikleri bedeller ödeyebilecek devletlerdir. Bölgesel güç ve orta seviye güç arasındaki en büyük ayırt edici özellik ise bölgesel gücün sadece kendi bölgesi içerisinde önem arz eden bir güç olarak bölgesel ölçekte değerlendirilirken orta seviye gücün küresel ölçekte uluslararası kurumlara aktif katılımı ve sorunların çözümünde üstlendiği roller nedeniyle küresel ölçekte değerlendirilmesidir (Wight, 1979).

Orta seviye güçler ile bölgesel güçler arasındaki fark temelde etki alanlarının kapsamında yatmaktadır. Orta seviye güçler, kendi aralarında gruplaşarak veya

uluslararası örgütler yoluyla uluslararası sorunların çözümünde rol alarak uluslararası ölçekte etki alanına sahip olabilirler. Bölgesel güçler ise yalnızca sınırlı bir coğrafi bölgede etkilidirler. Bölgesel güçler orta seviye güçlerden daha güçlü olabilir, ancak yalnızca sınırlı bir coğrafi bölgede.

Orta seviye güçler küresel hiyerarşi kapsamında değerlendirilirken bölgesel güçler bölgesel düzeyde değerlendirilmektedir. Bununla birlikte bölgesel güçler küresel ölçekte çıkarları söz konusu olduğu zaman daha geniş bir ölçekte varlık gösterebilirler. Bu yüzden bölgesel bir güç aynı zamanda orta seviye bir güçte olabilir. Aynı şekilde uluslararası ölçekte nüfuz sahibi olan orta seviye bir güçte kendi bulunduğu coğrafi bölgede bölgesel bir güç olamayabilir (Østerud, 1992).

İKİNCİ BÖLÜM: TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE’NİN BÖLGESEL KRİZLERE YAKLAŞIMLARI

2. 1. 2002 Sonrası Türk Dış Politikası

Türk dış politikasında Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren geleneksel olarak iki temel ilke yer almaktadır. Bu iki ilke batıcılık ve statükoculuktur. Türk dış politikasında görülen bu iki temel ilkedен Batıcılığın altında tarihi, ekonomik, sosyo-kültürel ve lider nedenleri yatmaktadır. Tarihi olarak Türkiye’de Batıcılık akımı Osmanlı döneminde başlamış ve yapılan her alanda yapılan reformlar Batı değerlerine göre gerçekleştirilmiştir. Ekonomik olarak gerek en gelişmiş ekonominin Batı ülkeleri olması ve gerekse Türkiye’de ticaret yapan bir sınıfın etkin oluşu Türkiye’yi ekonomik bakımdan Batıya yöneltmiştir. Sosyo-kültürel bakımdan ise Türkiye’de Osmanlı’dan başlayarak eğitilmiş sınıfın daha çok Batı ülkelerine ilgi duyması Batı değerlerinin Türkiye’ye taşınmasını beraberinde getirmiştir. Bunun yanında Türkiye’nin Batı emperyalizmini tecrübe etmemiş olması ve Marksist ideolojinin Cumhuriyetin kuruluşunda oldukça bodur kalması da Batı değerlerinin Türkiye’ye taşınmasında etkili olmuştur. Lider bakımından ise Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün Batı’ya en yönelik kurum olan Harbiye’den olması, gerçekçi kişiliği dolayısıyla ticaret yapan sınıfa ve Batılı ülkelerin ekonomik gelişmişliğine karşı çıkmaması ve bunların yanında İş Bankası’nın kuruluşu gibi örneklerde görüleceği gibi girişimci bir kişiliğe sahip oluşu Türkiye’yi Batıcılık yönünde büyük oranda etkilemiştir (Oran, 1996).

Türk dış politikasında görülen bu iki temel ilkedен diğeri olan statükoculuğun uluslararası ilişkiler literatüründeki diğeri adı anti-revizyonizmdir. Revizyonizm Birinci Dünya Savaşı’nı sonlandıran anlaşmalara karşı çıkmak anlamına gelmektedir. Türkiye Atatürk önderliğinde Kurtuluş Savaşı ile Avrupa’da Birinci Dünya Savaşı’nı sonlandıran anlaşmalara karşı çıkan ilk revizyonist ülke olma özelliğini taşımaktadır.

Ancak Türkiye bu revizyonist ülke olma özelliğine karşı Kurtuluş Savaşı'ndan sonra diğer revizyonist ülkelerin aksine statükocu (anti-revizyonist) bir yaklaşım izlemiştir. Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'ndan sonra statükocu bir politika izlemesi hem Kurtuluş Savaşı sürecinde hem de Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kazanmış olduklarını ve elindekilerini sağlamlaştırmak gerektiğine yönelik olan inancından ileri gelmektedir (Oran, 1996).

Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadrolar Osmanlı'nın son zamanlarında yetişmiş ve Osmanlı'nın ayakta kalabilmesi için büyük çabalar harcamış subay ve aydınlardan oluşan kadrolardır. Bu kadrolar Osmanlı'nın son zamanlarında birçok düşmana ve iç isyanlara karşı Osmanlı'yı ayakta tutabilmek için mücadele vermiştir. Bunun yanında Türkiye Cumhuriyeti ise birçok düşmana ve tam bir işgal girişimine karşı elde edilen bir zafer olan Kurtuluş Savaşı neticesinde kurulmuştur. Gerek Osmanlı'nın son dönemlerinde gerekse Cumhuriyetin kuruluş sürecinde bir çok iç ve dış düşmana karşı mücadele verilmesi ve gerekse Türkiye'nin coğrafi konumu dolayısıyla zorlu bir bölgede bulunması ve komşularının sorunlu ülkeler olması nedeniyle ciddi güvenlik tehditleriyle karşılaşması Türk siyasal rejiminde bir güvenlik kaygısının varolmasına ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının tüm düşmanlara karşı korunması yönünde bir yaklaşımın varolmasına zemin hazırlamıştır. Türk siyasal rejiminde varolan bu yaklaşımın dış politikaya yansımaları statükoculuk şeklinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin kuruluşundan beri varolan statükocu dış politika siyasal rejimin iç ve dış istikrarı ve dengeyi sağlamak isteğinden ileri gelmiştir (Erol & Ozan, 2011).

Türk dış politikasının sahip olduğu ve değişmeyen özelliği Batı'ya yönelik olmasıdır. Bu özellik sadece güvenlik kaygısından kaynaklanan dönemsel bir durum değil aksine süreklilik arz eden bir durumdur. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren Avrupa modeline uygun bağımsız bir Türk ulus-devleti olarak şekillenmiştir. Bu modele göre Türkiye Cumhuriyeti dini ve ırk temellerine değil ulusal anlayışla sağlanmış ortak yurttaşlık temeline dayanmaktadır. Bu temel Türkiye'nin Batı'nın son sınırlarında yer almasına rağmen Batılılaşmış bir ulus olarak Türk dış politikasının devamlı Batıya dönük olmasına olanak sağlamıştır. Türk dış politikasında varolan Batıcılık özelliğinin bir diğer nedeni ise Mustafa Kemal

Atatürk'ün Türkiye'yi Batı uygarlığının seviyesine yani çağdaş uygarlık seviyesine yükseltme yönünde koyduğu hedeftir. Atatürk önderliğinde özellikle Kurtuluş Savaşı'nda Batıya karşı savaş verilmiş olmasına rağmen bu Batı emperyalizminden kurtulma yolunda verilmiş bir bağımsızlık savaşıdır ve Batı emperyalizmiyle Batı'nın gelişmişliği, çağdaş uygarlığı farklı şeylerdir. Atatürk emperyalizmden kurtularak gelişmenin ve çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın ilk adımını bağımsızlık olarak görmüştür. Hem Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa modeline uygun bağımsız bir Türk ulus-devleti olması hem de Türkiye'nin çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma amacı Türk dış politikasında varolan Batıcılığın nedenleri arasında bulunmaktadır ve Türkiye'nin Batı'ya yönelik dış politikasında etkili olmuştur (Sander, 1982).

Türk dış politikasında 2002 sonrasında ise yeni kavramların yerleştiği görülmüştür. Bu kavramlar aynı zamanda 2002 sonrasında Türk dış politikasındaki yenilikleri ve değişimleri de ifade etmektedir. Türk dış politikasında yenilikleri ve değişimleri ifade eden bu kavramlar başlıca: “Merkez Ülke, Komşularla Sıfır Problem, Çok Boyutlu-Çok Kulvarlı Dış Politika, Proaktif Diplomasi, Model Ülke, Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç'tür” (Yeşiltaş & Balcı, 2011).

Türk dış politikasında 2002 sonrasında görülen değişimlerde ise Ahmet Davutoğlu'nun ve onun 2001 yılında yayınladığı *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu* adını taşıyan kitabının etkisi büyüktür. Türkiye Cumhuriyeti'nde 2003-2009 yılları arasında Başbakan Dış Politika Baş Danışmanlığı, 2009-2014 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı ve 2014-2016 yılları arasında Başbakanlık yapan Ahmet Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu* kitabı 2002 sonrasında Türk dış politikasının teorik kısmını oluşturmuş ve bu teorik kısım 2002'den bu yana Türkiye'de hükümet kuran Adelet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümeti tarafından dış politikada pratiğe dökülmüştür (Oran, 2013a).

Ahmet Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu* kitabı 2001 yılında tamamlanmıştır. Bu kitabın gerek yayınlandığı tarih ve gerekse Türk dış politikasına yönelik belirttikleri göz önüne alınırsa kitabın yazarının 1990'lı yılların

politik ortamından etkilendiği söylenebilir. *Stratejik Derinlik* kitabı temel olarak Türkiye'nin Osmanlı'dan neşet eden coğrafi, tarihi, kültürel ve dini bağlarını kullanarak Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya'da geçmişte olduğundan daha fazla etkili olarak bir merkez olabileceğini ve böylece dünya siyasetinde önemli bir konuma erişebileceğini belirtmektedir. *Stratejik Derinlik* kitabının geniş bir coğrafi alanda Türkiye'ye etkinlik önermesi 1990'lı yıllarda sıkça kullanılan “*Adriyatikten Çin Seddine Türk Dünyası*” söylemi ile benzerlik göstermektedir. Hem *Stratejik Derinlik*'te bahsedilen Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya üzerinde bir merkez ülke olma öngörüsü hem de 1990'lı yıllarda sıkça kullanılan “*Adriyatikten Çin Seddine Türk Dünyası*” söylemi Türkiye'nin geniş bir coğrafya üzerinde nüfuz sahibi olmasını öngörmektedir. *Stratejik Derinlik* kitabına göre Türkiye'nin merkez ülke olabilmesi için Türkiye'nin edilgen ve olaylara sonradan reaksiyon veren bir ülke değil aksine olayların başından itibaren içerisinde olan aksiyoner bir ülke olması gerekmektedir. Türkiye ancak aktif bir dış politikaya sahip olarak merkez ülke olabilir. *Stratejik Derinlik* kitabının Türk dış politikasına yönelik aktiflik öngörüsü yine 1990'larda Türkiye'nin ulusal sınırlarının ötesine geçerek aktif bir dış politikayla bölgesinde etkin olmasını öngören “*21. yüzyıl Türk yüzyılı olacak*” , “*Türkiye'nin tarihi sorumluluklarını üstlenmesi*” söylemleriyle örtüşmektedir. Bu doğrultuda Ahmet Davutoğlu'nun 1990'lı yıllarda ortaya çıkan Türkiye'nin büyük devlet olma iddiasını *Stratejik Derinlik* kitabıyla teoriye döktüğü ve literatüre kazandırdığı söylenebilir (Oran, 2013a).

Soğuk Savaş döneminde bu dönemin bir zorunluluğu gereği ülkeler iki süper güçten birinin yanında yer almak suretiyle kutup siyaseti izlemek durumunda kalmışlardır. İzlenen bu kutup siyaseti doğrultusunda ülkeler bulunulan kutbun dışındaki bölge ve ülkelerle karşılıklı ilişkilerini geliştirilmekte zorlanmışlardır. Ancak Sovyetler'in çökerek Soğuk Savaş'ın son bulması ve iki kutuplu uluslararası sistemin çok kutuplu hale dönüşmesiyle birlikte ülkeler artık kutup siyaseti izlemek zorunluluğundan kurtulmuş ve dış politikalarında Soğuk Savaş dönemine göre daha rahat hareket ederek çeşitli bölge ve ülkelerle karşılıklı ilişkiler geliştirebilir hale gelmişlerdir. Belirtilen bu durum Türkiye içinde geçerli olmuş ve Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte Türkiye Soğuk Savaş dönemine göre çok boyutlu bir dış politika tercih etmeye başlamıştır. 1990'lı yıllarda Soğuk Savaş'ın daha henüz yeni bitmiş olması ve

Türkiye'nin ekonomik durumu nedeniyle yavaş yavaş başlayan bu süreç özellikle 2002 sonrası dönemde Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle Türk dış politikasında daha yoğun bir oranda görülmeye başlanmıştır (Oğuzlu, 2012c).

Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu kitabına göre Türkiye'de uluslararası ilişkiler alanında stratejik teori eksikliği bulunmakta ve bu kitapta bu eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır. Davutoğlu kitabında bunu yapabilmek adına Türkiye'nin Osmanlı'dan kaynaklanan tarihsel ve coğrafi bir derinliğe sahip olduğunu ve bu derinliği kullanarak uluslararası politikada şimdiye kadar olduğundan çok daha etkin ve güçlü olabileceğini belirtmektedir (Davutoğlu, 2001).

Tarihsel ve coğrafi derinlik üzerine inşa edilen “Stratejik Derinlik” Türkiye'nin elinde bulundurduğu jeo-politik, jeo-kültürel ve jeo-ekonomik alanlardaki konumunun uluslararası siyaset ve sistemin değişimi bakımından büyük önem arz ettiği öngörüsüne dayanmaktadır (Yeşiltaş & Balcı, 2011).

Davutoğlu, bir ülkenin uluslararası ilişkilerin karmaşıklığı içerisindeki stratejik derinlik potansiyelini kullanıma sokabilmesini o ülkenin hem jeostratejik konumunu hem de tarihsel ve kültürel mirasını kullanabilme yeteneğine dayandığını savunmaktadır (Kalın, 2011).

Davutoğlu *Stratejik Derinlik* kitabında Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya'yı Türkiye'nin yakın kara havzası, Karadeniz, Doğu Akdeniz, Körfez ve Hazar'ı Türkiye'nin yakın deniz havzası ve Avrupa, Kuzey Afrika, Güney Asya, Orta ve Doğu Asya'yı da Türkiye'nin yakın kıta havzası olarak görmektedir. Davutoğlu'na göre özellikle Türkiye'nin yakın kara havzasını oluşturan Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya üzerinde hem coğrafi sebepler hem de tarihi ve kültürel bağlar dolayısıyla sıkı ilişkiler geliştirmesi dışa açılmak ve aktif bir dış politika izlemek adına zorunludur. Davutoğlu'na göre Türkiye ancak bu bölgelerde etki alanlarına sahip olarak uluslararası ortamda saygın bir yer edinebilir. Bu doğrultuda Türkiye'nin gelecek yüzyıldaki dış politikasının önemli bir bölümü bu bölgelerle kültürel, ekonomik ve siyasi bağları sağlamlaştırmak yoluyla hinterland oluşturmak olmalıdır (Davutoğlu, 2001).

Davutoğlu'na göre Türkiye'yi çevreleyen yakın kara, yakın deniz ve yakın kıta havzaları, coğrafi olarak dünya ana kıtasının merkezini, tarihi olarak da insanlık tarihinin ana damarının şekillendiği alanları kapsamaktadır. Türkiye bu kara, deniz ve kıta havzalarıyla coğrafi, tarihi, kültürel ve dini bakımından büyük bir derinliğe sahiptir. Türkiye bu havzalarla, bu havzaların tam merkezinde bulunduğundan dolayı coğrafi, Osmanlı'dan dolayı tarihi ve kültürel ve İslam'dan dolayı dini bir bağa ve derinliğe sahiptir. Davutoğlu, Türkiye'nin dünya ana kıtasının merkezi ve insanlık tarihinin ana damarının şekillendiği yakın kara, yakın deniz ve yakın kıta havzalarında bu coğrafi, tarihi, kültürel ve dini bağ ve derinliği sayesinde bölgesinin merkez ülkesi olabileceğini belirtmektedir (Davutoğlu, 2001).

2002 yılında iktidara gelen AKP bölgesel ve küresel düzeydeki politikalarda Türkiye'nin aktif bir aktör olduğunu dünyaya göstermek istemiştir. Türkiye içerde sağladığı büyüyen ekonomisi ve istikrarlı iç politikasından aldığı ivmeyle coğrafi, dini, kültürel ve tarihi bağlarının bulunduğu Orta Doğu, Orta Asya, Balkanlar, Kafkasya, Hazar, Kuzey Afrika ve hatta Afrika Boynuzu'nda bir 'merkez ülke' olmayı amaçlamaktadır. Türkiye'nin eşsiz 'merkezi' konumu (veya 'stratejik derinliği') onun bu coğrafi bölgelerde önemli bir stratejik rol üstlenmesini sağlayabilir (Wheeler, 2013).

Davutoğlu'na göre Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren izlenen sadece Batı'ya dönük dış politika Türkiye'nin kendi yakın havzası ile bir kimlik problemi yaşamasına ve bu yakın havza ile yabancılaşmasına neden olmuştur. Davutoğlu'na göre Batıcı dış politika Osmanlı'nın devamı olan Türkiye'nin tarihi (zaman) ve coğrafi (mekan) bakımdan doğal jeopolitik hinterlandından kopmasına neden olmuştur. Türkiye'nin izlediği Batıcı dış politika Türkiye'nin ne Batılı nede Doğulu bir ülke olarak görülmemesine neden olmuştur. Davutoğlu'na göre Türkiye Doğu ile ilişkilerde Batı'nın değerlerini dayatmaya uğraşan bir Batılı, Batı ile ilişkilerde ise Doğu'nun olumsuz değerlerine sahip bir Doğulu olarak algılanmaktadır. Türkiye'nin izlediği Batıcı dış politika Türkiye için bir arada kalmışlığa ve aidiyetsizliğe neden olmuş ve Türkiye'nin Doğu-Batı arasında bir köprü olarak görülmesine yol açmıştır. Davutoğlu'na göre Türkiye Doğu-Batı arasında bir köprü değil bunun tam aksine coğrafi olarak dünya ana kıtasının merkezi ve insanlık tarihinin ana damarının

şekillendiği yakın kara, yakın deniz ve yakın kıta havzalarında bulunduğu ve Osmanlı'dan dolayı bu havzalarla tarihi bir bağa ve derinliğe sahip olduğundan dolayı bir merkez ülkedir. Türkiye bu coğrafi konumunu ve stratejik derinliğini devreye sokarak, Cumhuriyetin kuruluşuyla yabancılaştığı kimliğini yeniden elde ederek merkez ülke konumuna erişebilecektir (Davutoğlu, 2001).

Davutoğlu *Stratejik Derinlik* kitabında hiç kullanmasa da onun Türk dış politikasına yönelik eleştirisinin merkezinde Kemalizm bulunmaktadır. Davutoğlu'na göre Cumhuriyetin kuruluşuyla benimsenen Kemalizm Türkiye'nin Osmanlı'dan kaynaklanan köklerinden radikal bir kopuşa neden olmuştur. Davutoğlu'na göre bu kopuş neticesinde Türkiye geçmişi olan Osmanlı coğrafyasına ve tarihine yabancılaşmış ve ihmal etmiştir. Yeni kurulan Cumhuriyetin geçmişini reddetmesi Türkiye'nin dış politikada bir kimlik bunalımına girmesine ve doğal hinterlandına yabancılaşmasına neden olmuştur (Yeşiltaş, 2014).

2002 sonrasında Türk dış politikasında varolan ve belki de en fazla tartışılan politika komşularla sıfır problem politikasıdır. Davutoğlu'na göre aktif bir dış politika izlemek ve merkez ülke olmak isteyen Türkiye'nin bunu yapabilmek adına ilk önce komşularıyla olan sorunlarını en aza indirmesi gerekmektedir. Türkiye'nin komşularıyla olan sorunlarını en aza indirmesi aynı zamanda Türkiye'de varolan ve Türkiye'yi dış politikada savunmacı bir pozisyona iten düşmanlarla çevrili olma algısını ortadan kaldıracaktır (Davutoğlu, 2004. Erişim Tarihi: 25.07.19).

Türkiye tarihsel olarak Doğuda İran ve Ermenistan, Güneyde Irak ve Suriye, Batıda Bulgaristan ve Yunanistan ile değişik alanlarda problemler yaşamış ve kötü ilişkilere sahip olmuştur. Komşularla sıfır problem dış politikasıyla varolan bu problemlerin çözüme kavuşturulması hedeflenmiştir. Türkiye böylece komşularıyla ilişkilerini iyi bir düzeyde tutan bir ülke olacaktır. Komşularla sıfır problem dış politikası bu bakımdan özü itibarıyla olumsuz bir durumu olumlu bir duruma çevirerek Türkiye'nin bölgesini istikrara kavuşturmayı hedeflemektedir (Yeşiltaş & Balcı, 2011).

Oğuzlu'ya göre 'komşularla sıfır problem' politikasıyla Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yirmi yılında izlenen 'Yurtta sulh, cihanda sulh' politikası benzerlikler barındırmaktadır. Oğuzlu, komşularla sorunların sıfıra indirilmesi dış politikasının en önemli amacının Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgenin istikrarsızlık ve sorun kaynaklı bir bölge olmaktan uzaklaştırılması ve Türkiye'nin odağını ülke içerisindeki sorunların çözümüne ayırabilmesi olduğunu belirtmektedir. Oğuzlu'ya göre Cumhuriyetin kuruluşuyla izlenen yurtta sulh, cihanda sulh politikası da aynı komşularla sıfır problem politikasında olduğu gibi Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgede varolan istikrarsızlık ve kaos ortamını en aza indirip Türkiye'nin bu istikrarsızlık ve kaostan etkilenmemesini sağlayarak ülke içi gelişmelere daha fazla odaklanılmasıdır (Oğuzlu, 2012).

Türkiye komşularla sıfır problem dış politikasıyla bölgesinde lider ülke olmak ve bölgesel ve küresel ölçekte nüfuzunu arttırmak amacındadır. Komşularıyla sorunları olan bir Türkiye, bunun doğal getirisi olarak odağının büyük bir bölümünü bu ülkelerden kaynaklanacak sorunlara ayırmak zorunda kalacaktır. Türkiye benimsediği komşularla sıfır problem dış politikasıyla, komşularıyla her iki tarafında kazancına olacak barışçıl ilişkiler kurmayı amaçlamıştır. Türkiye böylece enerjisinin büyük bir kısmını komşulardan gelebilecek tehditlerle tüketmeyecek ve bölgesel ve küresel ölçekte politikalar izleyebilecektir (Güder & Mercan, 2012).

Türkiye komşularla sıfır problem politikası çerçevesinde bölgesinde bulunan ülkelerle dostane ilişkiler geliştirmeye çalışmış, karşılıklı olarak vizeleri kaldırmış ve ekonomik, kültürel, siyasi ve ticari işbirliğini artırma yoluna gitmiş ve bazı ülkelerle ortak konseylerin kurulmasını sağlamıştır. Türkiye komşularla sıfır problem politikasıyla özellikle kendisine coğrafi olarak yakın ülkelerle sorunları minimize etmeyi arzulamıştır. Türkiye çok uzun süredir varolan bu sorunları çözerek daha kalıcı ve sağlam bir dış politikaya sahip olmayı amaçlamıştır (Balcı, 2015).

Komşularla sıfır problem politikası aynı zamanda dönemin en çok tartışılan politikalarından olmuştur. Bu politika bütüncül olmadığı ve fazlasıyla idealist olduğu bakımından eleştirilmiştir. Sorunlu bir coğrafi bölgede bulunan ve uluslararası ortamda birçok aktörle aktif ilişki içerisinde olan Türkiye'nin bu aktörlerin tümüyle

sorunları sıfıra indirmesinin zor olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin komşularla sıfır problem politikasının başarısız olduğu ve neredeyse problemsiz komşusunun kalmadığı yorumları sıkça yapılmıştır (Çandar, 2012. Erişim Tarihi: 26.07.19).

Komşularla sıfır problem politikasının başarısızlığına noktasında en çok verilen örneklerse Ermenistan'la girişilen “normalleşme” sürecinin Azerbaycan'la ilişkileri bozma noktasına getirmesi, Suriye ve İran'la sağlanan anlaşmalarınsa ABD, İsrail ve Batı'da meydana getirdiği rahatsızlık ve Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki halk olayları neticesinde Suriye ile ilişkilerin bozulması olmuştur (Yeşiltaş & Balcı, 2011).

Komşularla sıfır sorun doğrultusunda Ermenistan ile ilişkilerini geliştirme çabası içerisinde olan Türkiye'nin bu çabaları Azerbaycan'ı rahatsız etmiştir. Azerbaycan'ın buradaki rahatsızlığı Dağlık Karabağ sorununun henüz çözüme kavuşmamışken Türkiye'nin Ermenistan'la ilişkilerini geliştirme yönünde atacağı adımların ve Türkiye-Ermenistan sınır kapılarının açılmasının Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ konusunda elini zayıflatacağı endişesinden kaynaklanmıştır. Bu yöndeki endişeler üzerine Azeri milletvekillerinin Türkiye'de TBMM ve siyasi partiler özelinde temasları olmuş, Azerbaycan'da Türkiye'ye yönelik tepkiler doğmuş, Bakü'de bulunan ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yaptırılmış olan Şehitlik Camii ve Mehtabat Camii ibadete kapatılmış (Hürriyet, Azerbaycan Bir Camiyi Daha Kapattı, 2009. Erişim Tarihi: 14.11.19), Türkiye ile Ermenistan arasında oynanan futbol maçında FIFA kuralları gereği sadece Türkiye ve Ermenistan bayraklarının olması karşısında Azerbaycan bayrağına saygısızlık yapıldığı gerekçesiyle Azerbaycan Türkiye'ye protesto notası çekmiş, 1918 yılında Bakü'yü Rus işgalinden kurtaran Nuri Paşa kuvvetlerine mensup 1.130 Osmanlı askerinin mezarının bulunduğu Türk şehitliğinden Türkiye ve Azerbaycan bayrakları direkleriyle birlikte sökülmüş (Küçükkoşum, Azerbaycan Türk Bayraklarını İndirdi, 2009. Erişim Tarihi: 15.11.19), Türkiye topraklarından geçmesi üzerinde çalışılan Nabucco projesi karşısında Azerbaycan bu projenin Rusya üzerinden geçmesi için Rusya ile görüşmüş ve Azerbaycan devlet petrol şirketi SOCAR, Türkiye'ye satılan doğal gazın fiyatına zam yapma kararı almıştır (Oran, 2013a).

Komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde Ermenistan ilişkilerini geliştirme çabası içerisinde olan ve bu doğrultuda Ermenistan ile karşılıklı protokoller hazırlayan Türkiye’de, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Ermenistan ile ilişkilerin geliştirilmesi üzerinden Türkiye ile Azerbaycan arasında doğan bu sorunlar karşısında Azerbaycan’a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve 13 Mayıs 2009’da Azerbaycan Millet Meclisi’nde yaptığı konuşmada:

“Yukarı Karabağ işgal edildiği için Türkiye kapıları kapatmıştır. İşgal ortadan kalkmadan kapıların açılması da mümkün değildir. Bunu Türkiye Cumhuriyetinin Başbakanı söylüyor. Bundan daha başka garantili bir ifade olabilir mi? Tek millet-iki devlet anlayışının geleceğe taşınmasına yönelik bizim birliğimizi, beraberliğimizi, dayanışmamızı, sağdan soldan gelebilecek herhangi bir bize ait olmayan düşünce bozamaz”

açıklamalarını yapmıştır. Bu açıklamalara cevaben Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev:

“Değerli kardeşimin cevabı en güzel cevaptır. Bu cevaba minnettarım. Bundan açık cevap olmaz. Azeri halkının yüzüne dönerek söylüyorum; hiçbir şüpheye yer kalmadı”

açıklamasını yapmıştır. Bu gelişmelerin ardından komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde Ermenistan ilişkilerini geliştirme çabalarının Azerbaycan’ı rahatsız etmesi üzerine bu yöndeki girişimler yavaşlayarak durmuş ve Türkiye-Ermenistan arasında hazırlanan protokoller her iki tarafın meclislerinde onaylanmamıştır (Oran, 2013a).

AKP hükümetinin uyguladığı komşularla sıfır problem politikasının İran ve Suriye’yi de kapsamı özellikle ABD’yi rahatsız etmiştir. Öncelikle bu devletler ABD tarafından terörizme destek ve kitle imha silahlarına sahip olmayı istemeleri gerekçeleriyle “dünya barışına tehdit” oluşturmaları bakımından “haydut devlet” veya “Şer Eksen” olarak nitelendirilmektedirler (Oran, 2013b).

Türkiye’nin komşularla sıfır problem politikası bağlamında Suriye ile ilişkilerini geliştirmesi, İran ile arasındaki ilişkileri geliştirebilmek adına karşılıklı ziyaretler

gerçekleştirmesi, İran'ın nükleer programında Brezilya ile birlikte arabuluculuk yapması ve 2007 yılında İran ile doğalgaz anlaşması imzalaması, ABD'nin İran'a yönelik baskısının arttığı ve hatta İran nükleer tesislerini vurma senaryolarının varolduğu bir ortamda ABD'yi rahatsız eden etkenlerden olmuştur. Türkiye'nin komşularla sıfır problem politikası çerçevesinde komşularıyla ilişkilerini geliştirme yoluna giderken bu politikanın ABD'nin karşıt olduğu devletleri de içermesi hegemon güç olan ABD ile Türkiye arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkileyen bir unsur olmuştur (Uzgel, 2013a).

Türkiye 2002 yılı sonrasında sahip olduğu yeni dış politika çerçevesinde komşularla sıfır problem politikası kapsamında bölge ülkeleriyle olan sorunlarını tamamen çözüme kavuşturmayı ya da bu sorunları olabildiğince en aza indirmeyi hedeflemektedir. Türkiye bunu yapabilmesinde en büyük zorluğu uzun döneme yayılmış ve çok fazla sorunların bulunduğu Yunanistan ve Kıbrıs üzerinden yaşamaktadır. Ege Denizi üzerinden Yunanistan'la kıta sahanlığı ve hava sahası sorunları ve azınlık sorunları yaşayan, Kıbrıs'la ise adanın yönetimi ve meşruluk konularında sorunlar yaşayan Türkiye, komşularla sıfır problem politikasına rağmen bu sorunları çözüme kavuşturabilmiş değildir. Mevcut sorunların çözüme kavuşturulması bir yana ortaya çıkan göçmen sorunları ve Akdeniz'de keşfi yapılan enerji yatakları üzerinden Türkiye ile Yunanistan ve Kıbrıs arasında varolan sorunlara yenilerinin eklendiği ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin, Yunanistan ve Kıbrıs ile varolan sorunlarını çözememesi ve üstelik bu sorunlara yenilerinin eklenmesi, komşularla sıfır problem politikası yürüten ve bu çerçevede bölge ülkeleriyle sorunlarını en aza indirmeyi hedefleyen Türkiye'nin yeni dönem dış politikasının yürütülebilmesini zorlaştıran önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır (Kouskouvelis, 2013).

Komşularla sıfır problem politikasına rağmen ikili ilişkilerde sorunların arttığı bir diğer bölge ülkesi ise İsrail olmuştur. Türkiye-İsrail ilişkilerinde yaşanan olumsuzlukların ise Filistin sorunu kaynaklı geliştiği görülmektedir. İsrail'in Filistin'e yönelik askeri tedbirleri ve toprak kazanımını ön plana koyan dış politikasının Türkiye tarafından eleştirilerek, İsrail'in Filistin'e yönelik bu girişimlerinin aşırı askeri güç kullanımı ve meşru olmadığı bakımlarından kınanması

Türkiye-İsrail ilişkilerinde 2000'li yıllardan itibaren ortaya çıkan sorunların kaynağını oluşturmaktadır. Türkiye bu doğrultuda 2006 yılında İsrail'in Lübnan topraklarında bulunan Hizbullah kuvvetlerine yönelik müdahalesini ve 2008 yılında Filistin'e yönelik askeri operasyonunu ve Gazze ambargosunu aşırı güç kullanımı ve meşru olmadığı bakımlarından şiddetli bir şekilde eleştirmiş ve İsrail'in 'devlet terörü' uyguladığı belirtilmiştir. 2009 yılında ise Davos'ta gerçekleştirilen yıllık ekonomik toplantılarda Başbakan Erdoğan'ın İsrail Cumhurbaşkanı Peres'i İsrail'in saldırgan politikaları nedeniyle sert bir şekilde eleştirmesi Türkiye-İsrail arasında ilişkileri geren önemli bir etken olmuştur. 2011 yılında ise Türkiye'nin Tel-Aviv Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'un İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon tarafından çağrıldığı ve basın mensuplarına da açık bir toplantıda daha alçak bir koltuğa oturduğunun vurgulanması Türkiye-İsrail ilişkilerinde bir başka sorun olarak yer almıştır. Türkiye tarafından Cumhurbaşkanı düzeyinde tepkiye neden olan bu durumun ardından İsrail yaşanan bu gelişme nedeniyle ilgili özür beyanını içeren mektubu Türkiye'nin Tel-Aviv Büyükelçiliğine sunmuştur (Eminoğlu, 2016).

İki ülke arasında sorunları en üst seviyeye taşıyan olay ise 2010 yılında yaşanan Mavi Marmara baskını olmuştur. İnsani Yardım Vakfı'nın girişimleriyle İsrail ambargosu altında bulunan Gazze'ye insani yardım malzemeleri taşıyan Mavi Marmara adlı gemiye uluslararası sularda İsrail silahlı kuvvetlerince müdahale edilmesi sonucunda 10 kişi hayatını kaybetmiştir. Türkiye İsrail'in bu girişimine tepki göstermiş ve İsrail'e yönelik 5 maddelik yaptırım paketi açıklamıştır. Bu pakete göre: İsrail ile diplomatik ilişkilerin seviyesi düşürülecek, Türkiye Doğu Akdeniz'de seyr-ü sefer serbestliği adına gerekli adımları atacak, İsrail ile varolan askeri anlaşmalar durdurulacak, İsrail tarafından Gazze üzerinde bulunan ambargo tanınmayıp bu konu Uluslararası Adalet Divanı'na götürülecek ve Türkiye Mavi Marmara baskınında mağdur durumuna düşenlere hukuksal destek sunacaktır. Bu yaptırım kararlarının ardından Türkiye İsrail Büyükelçisini geri çekmiş ve ilişkilerin normalleşmeye başlaması için üç şartın yerine getirilmesini talep etmiştir. Bu şartlar: İsrail'in özür dilemesi, mağdurlara tazminat sağlanması ve Gazze üzerinde bulunan ambargonun kaldırılması şeklindedir. İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu bu gelişmelerin ardından 2013 yılında Mavi Marmara olayından dolayı Türkiye'den özür dilemiş ve tazminat ödemeyi kabul etmiştir ancak şartlardan bir diğeri olan

Gazze ambargosunun kaldırılması gerçekleşmemiştir. İlişkilerin düzelmesi adına 2016 yılında gerçekleştirilen karşılıklı görüşmelere rağmen şartların tamamının yerine getirilmemesi ve buna ek olarak doğu Akdeniz enerji kaynakları üzerinden yaşanan sorunlar karşısında Türkiye-İsrail ilişkilerinde önemli bir ilerleme görülememiştir (Eminoğlu, 2016).

Türkiye'nin bu dönemde bölgede sorunlar yaşadığı bir diğer ülke olarak karşımıza İran çıkmaktadır. İki ülke arasında 2000'li yılların ortalarından itibaren karşılıklı ziyaretler, ticari kapasitenin artırılması, Türkiye'nin İran'ın yaşadığı nükleer faaliyetler sorununda İran'a yardımcı olmak için arabulucu olması ve İran'la teröre karşı ortak mücadeleyi içeren bir anlaşma imzalanması ve doğalgaz ticaretinin sürdürülmesi üzerinden ikili ilişkilerde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Ancak hem Türkiye'nin hem de İran'ın özellikle Ortadoğu bölgesi üzerinde liderlik amaçlarının olması bu iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Bu karşı karşıya gelme durumu özellikle Suriye üzerinden açıkça görülmüştür. Türkiye Arap Baharı'nı bir fırsat olarak görmüş ve Suriye'de, kendisinde olduğu gibi demokratik bir yönetim sisteminin varolmasını istemiştir. Türkiye bunun olması adına yakın ilişkilerin de bulunduğu Esad'ı demokratik bir sistemi getirmesi yönünde ikna etmeye çalışmış ancak bunu gerçekleştiremeyince Suriye'de yönetim değişikliğiyle demokratik bir sistemin kurulacağını düşünerek muhalefete destek vermiştir. İran ise Arap Baharı'nı uzun süredir sorunlar yaşadığı Batı'nın emperyal çabaları ve İsrail'in bölgede üstünlük girişimleri olarak görmüş ve Suriye'de mevcut yönetimle yakın ilişkilere de sahip olmasından dolayı mevcut statükonun devamını arzulamıştır. Bu bağlamda İran'ın, Türkiye'nin Suriye'de muhalefete destek vermesine ve teröre karşı da olsa Suriye topraklarına askeri müdahalede bulunmasına tepki göstermesi söz konusu olmuştur. Hem Türkiye hem de İran bölgede yaşayacakları bu çekişmeyi öngörmüştür. Bu bakımdan İran Türkiye'nin nükleer müzakerelerdeki arabuluculuğuna mesafeli durmuş ve Türkiye İran'ın tepkileri olmasına rağmen topraklarında NATO radar sisteminin kurulmasına onay vermiştir (Jovanovic & Didic, 2019).

Bu dönemde Türkiye bakımından sorunların baş gösterdiği bir diğer örnek ise Avrupa üzerinden gerçekleşmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin hükümeti kurduğu

ilk yılları takiben yukarıya doğru önemli bir ivmenin görüldüğü Türkiye-AB ilişkilerinde zaman içerisinde sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar çerçevesinde bahsedilmesi gereken ilk husus Kıbrıs ve Ermeni meseleleridir. Bu iki meselenin çözüme kavuşturulamaması nedeniyle masada kalmaya devam etmesi üzerine her iki taraf 2006 yılını takiben üyelik yerine kendi politikaları üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır. İki tarafın da üyelikten uzaklaşmalarında bir diğer etken ise AB'nin 2004 genişlemesinden sonra genişleme politikasına sınırlandırma getirmiş olmasıdır. Türkiye ve AB ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlar kapsamında 15 Temmuz 2016 FETÖ darbe girişimini takiben Türkiye'de yaşanan tutuklama ve görevden almalar karşısında AB'nin şeffaflık ve hukukun üstünlüğü gibi eleştirilerde bulunması da yer almaktadır. Buna ek olarak Suriye Krizi çerçevesinde ortaya çıkan sığınmacı sorununun yine iki taraf arasında sorunlar oluşturması da söz konusu olmuştur. Bunun yanında Türkiye'nin Gezi Parkı protestoları, 2011 yılından itibaren içerde yaşanan FETÖ süreci ve Ortadoğu'da yaşanan güvenlik sorunları nedenleriyle enerjisini AB üyeliği yerine kendi iç ve dış güvenlik sorunlarına yöneltmesinin Türkiye'yi AB üyeliği sürecinden uzaklaştırdığı söylenebilir (Vatandaş, 2019).

Türkiye'nin bu dönemde sorunlar yaşadığı bir diğer ülkeyse ABD olmuştur. ABD ile sorunların iki ülkenin Suriye üzerinde farklı politikalara sahip olması gelmektedir. ABD'nin Suriye'de, Türkiye'nin terörist örgüt olarak gördüğü YPG ile işbirliği içerisinde olması Türkiye'nin güvenlik kaygılarını arttırmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'nin YPG'ye karşı Suriye'de askeri hareketler düzenlemesi ABD'de endişeler oluşturmakta ve ABD Türkiye'nin hareketlerini durdurması noktasında girişimlerde bulunmaktadır. İki ülke ilişkilerinde sorun oluşturan diğer bir etken ise s-400 hava savunma sistemleri üzerinden yaşanmaktadır. Türkiye'nin Rusya yapımı güvenlik sistemine sahip olmasının NATO savunma teknolojilerinin ve f-35 savaş uçağı projelerinin güvenliğini riske atacağını belirten ABD, bu kaygıları nedeniyle Türkiye'ye yaptırımlar uygulamayı içeren girişimleri ön plana koyabilmektedir. Dönem içerisinde iki ülke arasında sorun oluşturan bir diğer durum ise ABD'nin İsrail büyükelçiliğini Kudüs'e taşıması kararı olmuştur. Türkiye bu karara yönelik önce İstanbul'da İslam Konferansı Örgütü'nü toplayarak karşı bir karar alınmasında ve ardından BM Genel Kurul'unda "Kudüs'te Diplomatik Misyon Kurmaktan Kaçınma" çağrısını içeren tasarının kabul edilmesinde aktif bir girişim içerisinde

olmuştur. Türkiye'nin ABD'nin aldığı bir kararı uluslararası boyuta taşıması yönündeki girişimlerin ABD ile ilişkileri geren bir etken olduğunu söylemek mümkündür. ABD ile sorunlar oluşturan etkenler arasında Ermeni meselesi, Fethullah Gülen'in iadesi, Halkbank davası ve Andrew Brunson'ın tutuklanması gibi diğer nedenler sayılabilir (Kanat, 2019).

Benzer bir durum Rusya ile de gerçekleşmiştir. Rusya, AKP'nin ilk döneminde Türkiye'nin özellikle Ortadoğu meselelerine çok fazla karışmamasını memnuniyetle karşılamış ve Türkiye-Rusya ilişkilerinde gelişme gözlenmiştir. Ancak özellikle Suriye Krizi'nin ilk döneminde Türkiye'nin Rusya'nın amaçlarına da ters düşecek bir politikaya sahip olması ve 2015 yılında Rus savaş uçağının Türkiye tarafından düşürülmesi Türkiye-Rusya ilişkilerini kötü bir noktaya getirmiştir. Rus uçağının düşürülmesini takiben Türkiye'nin Suriye politikasında değişikliklere gitmesinin de etkisiyle Türkiye-Rusya ilişkilerinde toparlanma gözükmiştir. Ancak buna rağmen Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinde yaşadığı kötü dönemden ekonomi ve güvenlik bakımlarından oldukça olumsuz etkilendiği söylenebilir. Türkiye'nin birçok ülkeyle sorunlar yaşar hale gelmesi Türk dış politikasında genel bir sorunun oluşmasına neden olmuştur. Bu sorun ortaya çıkan yeni durumlarda veya dış politika hedeflerine ulaşılmasında hemen hemen bütün taraflarla sorunların bulunmasından dolayı işbirliği oluşturma imkanı kalmamasından kaynaklanmıştır. Bu bakımdan Türkiye'nin bölgede dış politikasını uygulama bakımından tek başına kaldığından söz edilebilir (Jovanovic & Didic, 2019).

Komşularla sıfır problem politikasının başarıya ulaşması için etkileşime giren aktörlerin aynı niyetleri taşıması bir zorunluluktur. Bu politikanın tüm taraflar tarafından paylaşılması ve komşularla sıfır problem politikası çerçevesine giren tüm aktörler tarafından benimsenmesi gerekmektedir. Eğer bir aktör dahi aynı niyetleri taşımaz ve tam anlamıyla bu politikaya uygun davranmazsa komşularla sıfır problem çerçevesinde oluşturulmak istenen durum başarısız olur. Özellikle Suriye, Irak, İran Ermenistan ve Yunanistan ile sorunların sıfıra indirilememesinde bahsedilen bu durum etkili olmuştur (Kıbaroğlu, 2012).

Komşularla sıfır problem politikası çerçevesinde Ermenistan ile ilişkilerin normalleştirilmesi sürecinde, Ermenistan ilişkilerin normalleştirilmesi adına sürekli olarak “sözde soykırımın” kabulünü şart olarak sunmuş ve işgal altında bulunan Karabağ konusunda ödün vermemiştir. Ermenistan’ın Türkiye ile olan problemlerini çözme konusunda Türkiye ile aynı iştahı ve niyeti paylaşmaması Ermenistan ile problemlerin sıfıra indirilmesinin önüne geçmiştir (Aras & Akpınar, 2010).

Türkiye komşularla sıfır sorun politikası bağlamında iyi ilişkiler geliştirdiği Suriye özelinde ise Arap Baharı neticesinde kurduğu iyi ilişkileri kaybetmiştir. Komşularla sıfır sorun politikası kapsamında Suriye ile iyi ilişkilerin geliştirilmesi, Suriye’nin komşularla sıfır sorun politikasının başarısı olarak algılanmasını ve Suriye’nin bu politikada bir “amiral gemisi” olarak görülmesini sağlamıştır ancak bugün gelinen noktada Suriye ile ilişkilerin kötüleşmesi Suriye’nin komşularla sıfır sorun politikası kapsamında bir “yumuşak karın” veya “Aşıl topuğu” haline gelmesine neden olmuştur (Çemrek, 2012).

2002 sonrası dönemde dış politikada etkin olan bir başka kavramsa çok boyutlu-çok kulvarlı dış politikadır. Soğuk Savaş’ın olmadığı 1990 sonrası dönemle Soğuk Savaş’ın olduğu dönem uluslararası sistem bakımından farklılıklar barındırmaktadır. Soğuk Savaş’ın olduğu dönemde bu dönemin zorunlu şartları gereği Türkiye iki kutuptan biri olan Batı’nın tarafında yer almış ve Batı yanlısı politikalar izlemiştir. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistem çok kutuplu bir hale dönüşmüştür. Hem dünyadaki güç merkezi sayılarının artması hem de kutupların artık Soğuk Savaş dönemindeki gibi keskin sınırlarla belirli olmadığı bu dönemde Türkiye dış politikada sadece tek bir kutba dayalı bir politika izlememeli tüm kutuplarla ve kutuplardaki aktörlerle eşit ilişkilere sahip olmalıdır. Türkiye Soğuk Savaş sonrası dönemde çok boyutlu dış politikayı uygulaması Batı ile olan ilişkilerini tamamen sıfırı indirmesi anlamını taşımamaktadır. Çok boyutlu dış politikayla tüm kutup ve aktörler ile eşit ilişkiler geliştirilecektir. Böylece çok boyutlu dış politikayla Türkiye bu çok kutuplu uluslararası sistemde bol alternatifli, bol seçenekli bir dış politikaya sahip olabilecektir (Davutoğlu, 2001).

Davutoğlu'na göre Türkiye kendisinin yakın kara, yakın deniz ve yakın kıta havzalarını oluşturan Orta Doğu, Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Kuzey Afrika'nın coğrafi olarak merkezinde yer almaktadır. Türkiye ayrıca bu bölgelerle Osmanlı'dan kaynaklanan tarihi ve kültürel ve İslam'dan kaynaklanan dini bağlara sahiptir. Türkiye bu bağlarını veya stratejik derinliğini kullanarak bir merkez ülke olabilir. Davutoğlu'na göre bir merkez ülke olabilmek için bu bölgelerle aktif ve çok boyutlu-çok kulvarlı bir dış politikaya gerek vardır. Türkiye Soğuk Savaş döneminde bu dönemin doğal ve zorunlu şartları gereği bu bölgelerle aktif ve çok boyutlu bir ilişki geliştirememiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın ve kutupların keskin bir şekilde varolmadığı bu dönemde Türkiye bu bölgelerle aktif ve çok boyutlu-çok kulvarlı ilişkiler geliştirerek bir merkez ülke olabilir (Davutoğlu, 2001).

Çok boyutlu-çok kulvarlı dış politikada boyut, çeşitli uluslararası aktörlerle ilişkilerde senkronize ve bir uzlaşma içerisinde olmayı, kulvar ise değişik konulara tek bir temel ilkeyle yaklaşılmasını öngörmektedir. Dış politika değişik alanlarda farklı aktörlerle "eşzamanlı" bir ilişki geliştirmeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda çok boyutlu-çok kulvarlı dış politika, Türk dış politikasını aktörler özelinde sadece bir devlet veya bölge ile sınırlandırmayan, konular özelinde ise sadece bir probleme indirgemeyen bir anlayışı ortaya koymaktadır. (Yeşiltaş & Balcı, 2011).

Türkiye, Afro-Avrasya kara parçasının ortasında bulunan ve birden fazla bölgesel kimliğe sahip olan bir ülkedir. Bölgesel olarak bakıldığında Türkiye aynı anda hem Orta Doğu, Balkan, Kafkasya ve Orta Asya ve hem de Hazar, Akdeniz, Körfez ve Karadeniz ülkesidir. Bu bağlamda Türkiye eşsiz bir coğrafi konuma sahiptir. Türkiye'nin bu eşsiz nitelikteki coğrafi konumu Türkiye'ye aynı anda birden fazla bölgede manevra yapabilme kapasitesini ve kabiliyetini vermektedir. Türkiye çok boyutlu-çok kulvarlı dış politikasıyla aynı anda birden fazla bölgede manevra yapabilme kapasitesini ve kabiliyetini pratiğe dökebilmiştir. Türkiye'nin çok boyutlu dış politikasıyla aynı anda tüm küresel aktörlerle ilişki geliştirmesi diğer aktörleri Türkiye üzerinden bir rekabete sokma amacı taşımamaktadır. Türkiye'nin çok boyutlu dış politikasının amacı dış politikada bir bütünlük sağlamaktır. Türkiye bu bağlamda bir NATO üyesi ve AB aday ülkesi olmasına rağmen Rusya ile iyi ilişkiler geliştirebilmiştir. Ermenistan ile ilişkilerin normalleştirilmesi, Irak'a terör

operasyonlarının yapılması ve Türkiye ile İran arasında iyi ilişkilerin geliştirilmesi üzerinden 2007 yılında Türkiye-ABD ilişkileri sıkıntılı bir sürece girmiş ancak bu süreç Türkiye ve ABD'nin iletişim kanallarını açık tutması ve birbirlerini daha iyi anlamasıyla aşılmıştır (Davutoğlu, 2008).

2002 sonrası Türk dış politikasında görülen çok boyutlu dış politika anlayışı eksen kayması tartışmalarına yol açmıştır. Geçtiğimiz yüzyılda sadece reaksiyonier olarak görülen Türk dış politikası 2000'li yıllarla birlikte bir dönüşüm içerisine girerek çok daha aksiyonier ve boyutlu bir hal almıştır. AKP hükümeti tarafından başlatılan bu çok aksiyonier ve boyutlu olma hali Türkiye'nin ekseninin Batı'dan Doğu'ya doğru kaydığı algısına neden olmuştur. Eksen kayması algısına yol açan ilk neden Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan çok kutuplu uluslararası sistemde daha aktif olmak isteyen Türkiye'nin çok boyutlu dış politikayı benimseyerek bir merkez ülke olabilmek adına Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya'da aktif bir politika izlemesidir. Eksen kayması algısına yol açan ikinci nedense AB ile yürütölen üyelik müzakerelerinde tatmin edici bir ilerlemenin sağlanamamış olmasıdır. AB'ye üyelik konusunda ümitleri azalan Türkiye uluslararası ortamda etkinliğini arttırmak adına yeni yollar bulmaya yönelmiştir. Ancak bu eksen kayması algısına rağmen 2005 yılı sonrasında yavaşlayan ve hatta Kıbrıs sorunundan dolayı çıkmaz bir sokağa giren Türkiye-AB ilişkilerine rağmen, Türkiye için AB'ye üye olmanın önemli bir amaç olmaya devam ettiğı de vurgulanmalıdır (Adam, 2012).

2002 yılında Türkiye'de hükümete gelen AKP, Türkiye'nin sadece Batı ile ilişkilere odaklanmış tek boyutlu dış politikaya sahip olduğunu ancak Soğuk Savaş sonrası çok kutuplu bir hal alan uluslararası sistemde bu tek boyutlu dış politikanın Türkiye için uygun olmadığına kanaat getirmiştir. Buna göre bu yeni dönemde Türkiye çok boyutlu bir dış politikaya sahip olmalıdır. Bu çok boyutlu dış politika Türkiye'ye dış politikada daha rahat bir hareket alanı ve manevra kabiliyeti sunacak ve Ortadoğu, Afrika ve Asya'da etki alanının artmasını sağlayacaktır. Bu yeni anlayış Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerini zayıflattığı ve Türkiye'nin ekseninin Batı'dan Doğu'ya kaydığı eleştirilerini ortaya çıkarmıştır. Ancak bu eksen kayması eleştirilerine rağmen Türk dış politikası özellikle Arap Baharı'nda Batı'yla aynı çizgide gitmeye devam etmiştir. Arap Baharı sürecinde Türkiye Batılı ülkelerle aynı zamanda

Mübarek'in görevi bırakması çağrısında bulunmuştur. Eylül 2011'de ise Cumhurbaşkanı Erdoğan Mısır'ı ziyaretinde laik devlet yapısının önemini vurgulamıştır. Libya'da ise NATO operasyonuna ilk başta karşı çıkan Türkiye daha sonra Batıyla doğru orantılı olarak NATO operasyonlarına ve diktatörlüğe karşı ayaklanan gruplara açıkça destek vermiş ve Kaddafi'nin görevi bırakması çağrısında bulunmuştur. Suriye'de ise Türkiye halk tepkilerinin ilk başladığı zamanlarda dünyanın geri kalanının yaptığı gibi Suriye'ye reform çağrılarında ve önerilerinde bulunmuştur. Ancak Suriye yönetiminin hem Batı'dan hem de Türkiye'den gelen önerileri dinlemeyip gösterilerde bulunan halka askeri müdahaleyle karşılık vermesi Batı'nın ve Türkiye'nin Esad'la çalışma ümitlerini sıfıra indirmiş, bu durumun karşısında hem Batı hem de Türkiye Esad'a görevi bırakma çağrısını kuvvetlendirerek tekrarlamışlardır (Turan, 2012).

2000 sonrası dönemde yürütülen çok yönlü dış politika anlayışı Türkiye'nin aksının geleneksel Batı çizgisinden Doğu'ya kaydığı eleştirilerini beraberinde getirmiştir. Ancak bu dönemdeki Türk dış politikası incelendiğinde bu eleştirilerin yüzeysel bir şekilde yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Türk dış politikasında tamamen bir eksen kayması olmamasına rağmen son yıllarda Türkiye'nin izlediği daha bağımsız ve özgüvenli dış politika 'eksen' bağlamında yumuşak geçişlere ve kırılmalara neden olmuştur. Yumuşak geçişlere bakıldığında AB ile üyelik sürecinin hala devam ediyor olmasına rağmen bu sürecin duraksaması ön plana çıkmaktadır. AB ile üyelik sürecinin duraksaması ve AB'den Türkiye'ye yönelik olumsuz tavır hem Türkiye siyasi elitlerinde hem de halkta AB'ye yönelik olumsuz bir tavır takınılmasına neden olmuştur. Ancak bu olumsuzluğa rağmen Türkiye belirli bir oranda ekonomik, ticari, demokratik ve siyasi anlamda AB'ye entegre olmuş ve AB üyelik sürecini halen devam ettirmektedir (Öniş, 2011).

Bir diğer yumuşak geçiş ise 2009 küresel ekonomik ve finansal krizi üzerinden gerçekleşmiştir. Bu krizden Batılı ülkeler oldukça çok etkilenmiş bu durum ise Türkiye'yi yeni pazarlar aramaya sevk etmiştir. Türkiye bu bağlamda Asya, Orta Asya, Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Latin Amerika ülkeleri ile ticaret hacimlerini arttırmıştır. Ancak buna rağmen AB'ye yapılan ticaret halen Türkiye'nin tüm dış ticaretinde önemli bir porsiyona sahiptir. Eksen kayması bağlamında kırılmalara

baktığımızda ise üç olay karşımıza çıkmaktadır. Bu olaylardan birincisi Ocak 2009'da Davos Dünya Ekonomik Forum'unda Başbakan Erdoğan'ın İsrail'i, Filistin konusunda çok yüksek bir perdeden eleştirmesi ve toplantıyı terk etmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu çıkış Türkiye'nin İsrail'le geliştirdiği askeri, ekonomik ve diplomatik ilişkileri yıkmaya pahasına açık bir şekilde Filistin cephesinde yer almasına ve bir eksen kırılmasına yol açmıştır. Olaylardan ikincisi Mayıs 2010'da Filistin'e insani yardım malzemeleri taşıyan Mavi Marmara gemisinin uluslararası sularda İsrail ordusu tarafından basılıp sekizi Türk dokuz kişinin öldürülmesi sonucunda Türk yetkililerinin İsrail'i kınayıp, İsrail'in 'devlet terörizmi' uyguladığını belirtmeleridir. Bu olay Türkiye-İsrail ilişkilerini tarihin en dip noktasına indirmiştir. Olaylardan üçüncüsü ise Türkiye'nin Brezilya ile birlikte İran'ın nükleer programında Batı ve İran arasında kabul edilebilir bir anlaşma sağlanması noktasında üstlendiği arabuluculuk üzerinden gerçekleşmiştir. Türkiye, Brezilya ve İran arasında bir anlaşma imzalanmış ancak AB ve ABD, İran'ın bu anlaşmadaki yükümlülüklerini yerine getirmeyeceği şüphesiyle İran'a yaptırımlar uygulama kararı almıştır. Bu kararın BM Güvenlik Konseyi'nde oylamasında Türkiye'nin hayır oyu kullanması Batı ve ABD'yi rahatsız etmiş ve Türkiye'nin Batı ekseninden kaydığı eleştirileri yapılmıştır (Öniş, 2011).

Türkiye izlediği çok boyutlu dış politika nedeniyle hem içerde hem de dışarda eksen kayması tartışmalarına yol açmıştır. Bu tartışmalar genellikle içerde Türkiye'nin yüzünü Batı'dan Doğu'ya ve İslam dünyasına döndüğü ve bunun Türkiye'ye zarar vereceği yönünde gerçekleşmiştir. Batı'da ise bu tartışmalar Davos'taki 'one minute' çıkışı, Mavi Marmara olayı ve İran'a yönelik yaptırımlara Türkiye'nin hayır oyu vermesi çerçevesinde gerçekleşmiştir. Türkiye çok uzun yıllar önce eksenini ABD-NATO-AB olarak Batı dünyasına göre ayarlamıştır ve bu eksen halen devam etmektedir. Türkiye'nin çok yönlü dış politikasını Batı ekseninden kopup Doğu eksenine oturduğu şeklinde yorumlamak yanlış olacaktır. Türkiye eksen kaymasından ziyade Soğuk Savaş sonrası dönemde varolan çok kutuplu, çok merkezli uluslararası düzende Soğuk Savaş dönemine kıyasla daha bağımsız hareket etmekte ve kendi dış politika ve güvenliğini kendisi oluşturmaktadır (Güntay, 2016).

Türk dış politikasında çok boyutlu dış politika kapsamında bir eksen kayması olduğunu söylemek zor gözükmektedir. Burada söylenebilecek şey Türkiye'nin mevcut yeni konjonktüre uygun davrandığıdır. Soğuk Savaş döneminde uluslararası sistem Doğu ve Batı Bloğu olarak çok net çizgilerle birbirinden ayrıldığı için tercih zorunlu olarak bu kutupların birinde yer almak şeklindeydi. Türkiye'de bu zorunluluğa uyarak tercihin Batı Bloğu'ndan yana kullanmış ve Türk dış politikası bu doğrultuda şekillenmiştir. Bugünkü uluslararası sistem konjonktüründe ise dünya çok kutuplu bir yapıdadır ve kutuplar arasında kesin sınırlar bulunmamaktadır. Türkiye'de bu mevcut uluslararası sistem konjonktürüne uygun olarak çok boyutlu bir dış politika tercihinde bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye eksen değiştirmemekte sadece uluslararası sistem konjonktürüne bağlı olarak çok boyutlu bir dış politika izlemektedir (Arı, 2009).

Dönemin dış politika anlayışlarından bir diğeri de proaktif diplomasıdır. Bu anlayış bakımından Türkiye yakın coğrafyasında ortaya çıkan her türlü sorunun çözüme kavuşturulmasında ve diğer devletlerle ilişkilerin ilerletilmesinde öncü konumda olmalıdır. Proaktif diplomasi bunun yanında önleyici diplomasi anlamını taşımaktadır. Bu bakımdan Türkiye öncelikle yakın coğrafyasında meydana gelen krizleri önlemeyi ve bu krizlerin sonlandırılmasında etkin rol almayı amaçlayan ve aynı devlet içinde bulunan farklı taraflar ve aktörler arasında krizlerin ortaya çıkmasına olanak vermeyen veya halihazırda varolan krizlerin çözülmesi doğrultusunda aktif bir siyasi duruşa sahip bir dış politika izlemelidir. Bu diplomasi anlayışının dış politikaya yansımaları Türkiye'nin Boşnak-Sırp, Arap-İsrail, İran-Batı ve Suriye-İsrail anlaşmazlıklarında arabuluculuk rolünü üstlenmesinde görülmektedir (Yeşiltaş & Balcı, 2011).

Davutoğlu'na göre Türkiye gerek bir merkez ülke olabilmek adına, gerek komşularla olan sorunlarını en aza indirebilmek adına ve gerekse çok boyutlu dış politika adına, tüm aktörlerle en yüksek oranda etkileşim ve iletişim içinde bulunarak aktif bir dış politika benimsemelidir:

*“Dinamik uluslararası şartlar her aktörle sürekli teması kaçınılmaz kılmaktadır.
Bu aktörün karşı safta yer alması, teması aktörün niyetlerini görebilmek
açısından daha da anlamlı kılabilir.”*

- (Davutoğlu, 2001).

Türkiye'nin hem İsrail hem de Suriye ile ilişkilerini geliştirmesi sonucunda 2007 yılında İsrail-Suriye barışında arabuluculuk rolünü üstlenmesi gündeme gelmiştir. Hem İsrail hem de Suriye Türkiye'nin arabulucu olmasına olumlu yaklaşmıştır. Mayıs 2008'de İstanbul'da İsrail ve Suriye yetkilileri görüşmelere başlamıştır. Türkiye'nin arabulucu rolü İsrail'in Aralık 2008'de Gazze'ye ağır askeri müdahalesine kadar devam etmiştir. Başbakan Erdoğan'ın Davos'ta Ocak 2009 tarihinde İsrail Cumhurbaşkanı Peres'e Gazze saldırıları nedeniyle tepki göstermesi ve takip eden Mavi Marmara olayının ardından Türkiye-İsrail ilişkilerinin dip noktaya inmesiyle Türkiye'nin bu arabuluculuk rolü sonlanmıştır. Burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise buradaki arabuluculuk rolünün Türkiye'nin İsrail üzerindeki artan etkisinden çok ABD ve İsrail'in Suriye ile sorunlarını Türkiye üzerinden çözmek istemesinden kaynaklandığıdır (Yeşilyurt & Akdevelioğlu, 2009).

Türkiye'nin İsrail-Suriye arabuluculuk rolü Mayıs 2008'de başlamış olmasına rağmen asıl süreç aslında 3 yıl öncesinde Başbakan Erdoğan'ın Suriye Devlet Başkanı Esad ve İsrail Başbakanı Ehud Olmert ile aynı anda görüşmesiyle başlamıştır. Üç yıllık bu ara dönemde İsrail ve Suriye arasındaki barış görüşmelerinin temelini oluşturulmaya ve tarafların psikolojik olarak çözüme hazır hale getirilmesine çalışılmıştır (Davutoğlu, 2013).

2002 sonrasında AKP yönetimindeki Türkiye Davutoğlu'nun Stratejik Derinliği ile doğru orantılı olarak bir merkez olma amacıyla bölgesinde istikrarı sağlama ve sorunları çözme amacıyla aktif bir dış politika benimsemiştir. Bu sorunların bir ayağını da İsrail-Suriye arasındaki sorun oluşturmaktadır. Türkiye bu iki ülke arasında sorunun çözümünde arabulucu rolü üstlenerek hem bu iki ülke arasında doğabilecek bir çatışmanın Türkiye'nin güvenliği için oluşturacağı tehditleri ortadan kaldırmak hem de bu iki ülkeyle olan ticaret hacmini arttırmak istemiştir (Stern & Ross, 2013).

Türkiye'nin izlediği proaktif diplomasi bağlamında arabulucu olduğu bir diğer durum Boşnak-Sırp anlaşmazlığıdır. Bosna-Hersek'te Dayton Anlaşmasıyla bir tarafta Sırp Cumhuriyeti, diğer tarafta Boşnak-Hırvat Federasyonu olmak üzere iki taraftan oluşan bir siyasi yapı oluşturulmuş, buna ek olarak Yüksek Temsilcilik Ofisi (Office of High Representative) adı verilen ve Avrupalı bir temsilcinin yönettiği, Dayton Anlaşmasının işlemesi adına geniş yetkilere sahip bir birim oluşturulmuştur. 2006 yılıyla Sırp tarafında milliyetçilerin yönetiminde hakim olması ve veto yetkisine çok sık başvurması birçok probleme sahip olan ve asla tam manasıyla işlememiş bu siyasi yapıyı çökme durumuna getirmiştir. Bosna'da ki bu siyasi çıkmazı düzeltme noktasında katkı sağlamak isteyen Türkiye, Saraybosna Büyükelçisini, Bosna'da ki iki taraftan biri olan Bosna Sırp Cumhuriyetinin başkenti Banya Luka'ya göndererek Sırp lider Milorad Dodik'le temas kurmasını sağlamıştır. Türkiye Bosna'da da tüm aktörlerle etkileşim halinde olarak sorunun çözümüne katkıda bulunma politikasına yönelmiş ve bu doğrultuda Dışişleri Bakanı Davutoğlu Ekim 2009'da Türkiye, Sırbistan, Bosna-Hersek üçlü mekanizması sürecini başlatmıştır. Aralık 2009'da Türkiye, Hırvatistan, Bosna-Hersek dışişleri bakanları Danışma Mekanizması oluşturulmuştur. Böylece, Türkiye'nin merkezinde olduğu ve Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Sırbistan'ı bir araya getiren bu düzen, taraflar nezdinde görüşmelerin sağlanması adına bir platformun ortaya çıkmasını sağlamıştır (Uzgel, 2013b).

Türkiye, Bosna-Hersek ve Sırbistan arasında oluşturulan üçlü mekanizma sayesinde 2009'dan bu yana bu ülkelerin dış işleri bakanları dokuz kez ve Türkiye, Bosna-Hersek ve Hırvatistan dış işleri bakanları ise dört kez bir araya gelmiştir. Haziran 2010'da ise İstanbul'da Türkiye, Bosna-Hersek ve Sırbistan Üçlü Zirvesi gerçekleştirilmiş ve imzalanan İstanbul Deklarasyonu ile Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğü kabul edilmiştir. Bu yönüyle tarihi bir özelliğe sahip olan İstanbul Üçlü Zirvesi'nin bir diğer tarihi özelliği Sırbistan Cumhurbaşkanı Boris Tadić ve Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Haris Silajdžić ilk kez bir araya getirmiş olmasıdır. Türkiye'nin proaktif diplomasi çabaları neticesinde Bosna-Hersek üç yıl aradan sonra Belgrad'a büyükelçi göndermiştir. Sırbistan ise 2010'da parlamentoda Srebrenitsa'da işlenen suçları kınayan bir deklarasyonu kabul etmiştir (Demirtaş, 2016).

Türkiye, Bosna-Hersek ve Sırbistan arasında başarılı bir şekilde sahip olduğu arabuluculuk görevi Erdoğan'ın ve Davutoğlu'nun gerçekleştirdikleri konuşmalarda Balkanlara yönelik Osmanlı vurgusu yapmaları nedeniyle ortadan kalkmıştır. Erdoğan ve Davutoğlu'nun yaptığı Osmanlı vurgusu, Türkiye'nin Balkan ülkelerine yönelik Osmanlı zamanlarını hatırlatan emperyal ve egemen niyetler taşıdığı yönünde eleştirilmesine neden olmuştur. En üst seviye Türkiye yöneticilerinden gelen bu Osmanlı vurgusu Balkan ülkelerini rahatsız etmiştir. Örnek olarak Davutoğlu Ekim 2009'da Saraybosna ziyaretinde Boşnak halkına yönelik *"İstanbul sizindir"*, *"Saraybosna bizimdir"* yönündeki açıklamaları, Türk dış politikasına olumsuz bakanlarda kuşkularında doğru oldukları inancını oluşturmuştur (Somun, 2011). Bu doğrultuda verilebilecek bir diğer örnek ise Ekim 2013'te Başbakan Erdoğan'ın Kosova'yı ziyaretinde *"Kosova Türkiye, Türkiye Kosova'dır"* ifadeleridir. Sırbistan'dan 2008 yılında ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Kosova Sırbistan tarafından tanınmamakta ve Sırbistan tarafı Kosova'yı kendi toprağı olarak görmektedir. Başbakan Erdoğan'ın bu ifadeleri Sırbistan'ı rahatsız etmiş ve Sırbistan, Başbakan Erdoğan'dan gelen bu ifadeler üzerine Türkiye'nin arabuluculuk görevini üstlendiğı Bosna-Hersek-Sırbistan görüşmelerinden çekilmiştir (CnnTürk, 2013. Erişim Tarihi: 30.07.19).

Türkiye'nin arabuluculuk görevini üstlendiğı bir diğer durum ise İran ve Batı arasındaki nükleer müzakerelerde gerçekleşmiştir. Türkiye, Brezilya ile birlikte Batı ve İran arasında İran'ın uranyum zenginleştirme programı nedeniyle yaşanan krizin bir anlaşma yolu bulunarak aşılması yolunda girişimlerde bulunmuştur. Bu çerçevede Türkiye, Brezilya ve İran arasında uranyum takas anlaşması imzalanmıştır. Tahran Anlaşması adını alan bu anlaşma Batı ve ABD tarafından kabul görmemiş ve Batı ve ABD uranyum zenginleştirme çalışmalarından dolayı İran'a yaptırımlar uygulama kararı almıştır. Bu kararın Haziran 2010'da BM Güvenlik Konseyi oylamasında Türkiye ve Brezilya hayır oyu kullanmıştır. Türkiye'nin İran'a yönelik yaptırımlarda 5 daimi üyenin evet oyuna ve ABD'nin çabalarına rağmen hayır oyu kullanması ABD'yi rahatsız etmiştir. Türkiye'nin İran-Batı arasındaki arabuluculuk rolü Batı'nın Tahran Anlaşmasını kabul etmemesi ve İran'a yaptırım uygulaması üzerine sonlanmıştır. İran'ın nükleer programında üstlendiğı arabuluculuk nedeniyle Batı ile ters düşen Türkiye, 2012 yılında İran'a karşı kurulan NATO radar sisteminin Türkiye

topraklarında kurulmasına izin vererek İran konusunda tekrar Batı çizgisine dahil olmuştur. Türkiye'nin NATO radar sisteminin topraklarında kurulmasına izin vermesi Komşularla Sıfır Sorun politikası izleyen ve bu doğrultuda komşularıyla sorunlarını en aza indirmeye çalışan yeni dönem Türk dış politikasında bir tezat oluşturmıştır. Türkiye'nin bir yandan İran'ın uranyum zenginleştirme üzerinden Batı'yla yaşadığı sorunların çözümünde arabulucu olmaya çalışarak İran'ın yaşadığı sıkıntıların ortadan kaldırılması noktasında aktif olmak yoluyla İran'la ilişkilerini geliştirme niyetindeyken, bir yandan da temel amacı İran'ın faaliyetlerini izlemek olduğu bilinen NATO radar sisteminin kendi topraklarında kurulmasını kabul ederek İran'la ilişkilerini olumsuz etkileyebilecek bir adım atması bu tezatlığı oluşturmaktadır. Nitekim İran yetkilileri ABD veya İsrail'le yaşanacak herhangi bir savaşta İran'ın, Türkiye topraklarında bulunan bu radar üssünü vuracağını belirtmişlerdir (Uzgel, 2013a).

Türkiye'nin proaktif diplomasisini işlettiği bir diğer ülke ise Lübnan'dır. Türkiye 2004 yılından itibaren Lübnan ile ilişkilerini geliştirmeye başlamış ve Nisan 2004'te Lübnan Dışişleri Bakanı Jean Obeid, Mayıs 2004'te ise Başbakan Refik Hariri Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Temmuz 2004'te ise Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül Lübnan'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret 21 yıl aranın ardından Türkiye'den Lübnan'a dışişleri bakanlığı seviyesinde yapılan ilk ziyaretidir. Türkiye'nin arabuluculuğu ilk olarak Suriye aleyhtarı Lübnan eski Başbakanı Hariri'nin suikast girişimiyle öldürülmesinde gerçekleşmiştir. Türkiye Suriye ile varolan iyi ilişkilerini devreye sokarak bu suikastle ilişkilendirilen Suriye'yi, Hariri suikastının aydınlatılması adına BM tarafından başlatılan soruşturmada işbirliği yapması yönünde ikna etmiştir. Türkiye'nin ikinci arabuluculuğu Lübnan'ın Güney kısımlarında yaşanan Hizbullah-İsrail savaşını bitirmek adına Güvenlik Konseyi'nin 14 Ağustos 2005'te aldığı 1701 sayılı ateşkes kararıyla gerçekleşmiştir. Türkiye bu çerçevede Lübnan'ın güneyindeki BM Lübnan Geçici Görev Gücü'ne (UNIFIL) asker göndermiş ve Lübnan'a yardım toplamak amacıyla gerçekleştirilen uluslararası etkinliklere aktif bir şekilde katılmıştır. Türkiye'nin bu pozitif yaklaşımı tüm Lübnan'lı gruplar tarafından olumlu bir şekilde karşılanmıştır (Yeşilyurt, 2013).

Türkiye'nin Lübnan'daki üçüncü arabuluculuğu ise Hariri suikastinin araştırılması üzerinden çıkan siyasi krizde gerçekleşmiştir. Lübnan'da Batı yanlısı-Suriye karşıtı Gelecek Hareketi ile İran ve Suriye yanlısı Hizbullah arasında bu soruşturmanın yürütülmesi üzerinden çıkan kriz Lübnan'da cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılamamasına ve oluşturulacak hükümetin bir türlü kurulamamasına neden olmuştur. Bu noktada Türkiye, Lübnanlı tüm tarafların yanında Suriye, İran ve Katar ile görüşmeler yapmış ve çözümün sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda tarafların Katar'ın başkenti Doha'da yapılan görüşmelerde anlaşmalarıyla Lübnan'daki bu siyasi kriz çözülmüştür. Lübnan'da cumhurbaşkanı seçilen Mişel Süleyman Mayıs 2008'deki yemin törenine Başbakan Erdoğan ve Katar Başbakanı Şeyh Hamad'ı çözümün mimarları sıfatıyla davet etmiştir. Bu gelişmelerin ardından Nisan 2009'da Türkiye ziyaretinde Mişel Süleyman, Türkiye'nin Doha sürecinde gerçekleştirdiği katkıdan dolayı Türkiye'yi övmüştür. Bu ziyaret aynı zamanda 54 yıllık bir aranın ardından iki ülke arasında devlet başkanı seviyesindeki ilk ziyaret olma özelliğini taşımaktadır. Türkiye Lübnan'ın istikrarı adına rol üstlenirken, hiçbir Lübnan'lı tarafın koruyuculuğunu yapmamaya ve desteklememeye itinayla dikkat etmiştir. Lübnan'da Suriye ve İran Şiileri, Körfez ülkeleri Sünnileri ve Batı ülkelerde Hristiyanları koruyup desteklemektedir. Lübnan'da hiçbir tarafın üzerinde benzer bir nüfuza sahip olmayan Türkiye bu ülkede nüfuz sahibi olmanın tek yolunun tarafsız ve nesnel bir yaklaşıma sahip olmaktan geçtiğinin bilinciyle hareket etmiştir. Mart 2007'de Arap Birliği dışişleri bakanları toplantısında Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Türkiye'nin Lübnan'lı bütün taraflara eşit mesafede bulunduğunu belirtmiştir (Yeşilyurt, 2013).

Türkiye'nin son dönemde bölgesinde yükselen etkinliğinin ve bölgesel problemlerin giderilmesinde aktif olma girişimlerinin bir diğer örneği 2009 Ağustos ayında Bağdat'ta gerçekleşen patlamalardan dolayı Irak-Suriye ilişkilerinin gerginleşmesi üzerinden yaşanmıştır. 19 Ağustos 2009'da Irak'ın en güvenli alanı kabul edilen Yeşil Bölge'de Maliye ve Dışişleri Bakanlıklarına bombalı saldırılar yapılmış, bu saldırılarda çok sayıda kişi ölmüş ve yaralanmış ve bu saldırılar Irak'ta Başbakan Maliki'nin oluşturmaya çalıştığı güvenlik algısını derinden sarsmıştır. Irak yönetimi saldırılardan Suriye'yi sorumlu tutmuş, Suriye'nin saldırıları gerçekleştiren teröristlere ev sahipliği yaptığını ve ülkesine giren birçok teröristin Suriye kimliğiyle

yakalandığını belirtmiştir. Suriye yönetimi ise bu iddiaları reddetmiş ve Suriye'nin bir milyonu aşkın Irak'lı mülteciyi barındırdığını ve bu iddiaların siyasi amaçlı olduğunu belirtmiştir. İki ülke arasında bu doğrultuda artan tansiyonu düşürmek amacıyla Türkiye arabulucu rolüyle soruna müdahil olmuş, Dışişleri Bakanı Davutoğlu önce Bağdat'ı ardından Şam'ı ziyaret etmek suretiyle taraflar arasında bir arabuluculuk süreci başlatmıştır. Her iki tarafta da cumhurbaşkanı, başbakan ve dışişleri düzeyinde temaslarda bulunan Davutoğlu, Türkiye'nin bu girişimlerdeki amacının sorunu gidererek iki ülke arasında güven oluşturmak olduğunu belirtmiştir. Davutoğlu bu girişimlerinden bir sonuç elde edemeyince bu sefer bu iki ülke yetkilileri Türkiye'nin girişimleri sonucu İstanbul'da iki kez ve New York'ta bir kez olmak üzere toplanmışlardır. Bu toplantılarda da tarafların tutumlarında çok büyük değişiklikler meydana gelmemiş ve gerginlik devam etmiştir. Tüm bu görüşmeler neticesinde tarafları tamamen memnun edecek bir çözüm sağlanamamıştır. Ancak bu görüşmeler sayesinde tarafların yüz yüze gelmesi ve tansiyonun bir miktar düşmesi sağlanmıştır. Coğrafyasında alevlenen sorunların çözüme kavuşturulması, Türkiye'nin dış politikada gerçekleştirmeye çalıştığı barış ortamını sağlamasında büyük önem içermektedir. Türkiye İsrail-Suriye, Irak-Suriye ve İran'ın nükleer programı gibi sorunlarında kolaylaştırıcı, yumuşatıcı, arabulucu roller alarak, aynı anda kendi dış politika amaçlarına katkıda bulunmaktadır (Özcan, 2011).

2002 sonrası dönemde görülen dış politika yaklaşımlarından bir diğeri de 2000'lerin ortasından sonra görülmeye başlanan model ülke yaklaşımıdır. Model ülke yaklaşımı Türkiye'nin İslam, laiklik ve demokrasi gibi öğeleri bir arada barındırması nedeniyle Ortadoğu ülkeleri için bir model ülke olabileceği mantığına dayanmaktadır. Türkiye'nin bu ülkeler için bir model olması yaklaşımı özellikle Arap Baharı sürecinde bu ülkelerin yaşayacakları dönüşümlerin nasıl olacağı noktasında sıklıkla dile getirilmiştir (Yeşiltaş & Balcı, 2011).

Türkiye'nin bir model ülke olarak görülmesi yönelik hem Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerden hem de uluslararası ortamdan açıklamalar gelmiştir. Arap Baharı'nın en olumlu geliştiği ülke Tunus'ta 23 yıllık sürgünün ardından 2011 yılında ülkesine dönen ve Nahda Hareketi'nin başına geçen Raşid Gannuşi, Türkiye'nin Müslüman bir ülke olarak ekonomi, insan hakları ve demokraside gösterdiği gelişme nedeniyle

bir model ülke olarak görüldüğünü belirtmiştir (Gannuşi, 2012. Erişim Tarihi: 31.07.19). ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ise Arap Baharı'yla birlikte Tunus, Yemen, Mısır ve Suriye gibi ülkelerin yaşayacakları demokratik dönüşümlerde Türkiye'yi bir model ülke olarak alabileceklerini ve Türkiye'nin ekonomik gelişimi ve demokratik birikimiyle bu ülkelerle paylaşacak büyük bir tecrübeye sahip olduğunu belirtmiştir (Clinton, 2011. Erişim Tarihi: 31.07.19). Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ise Türkiye'nin bir model ülkeden daha çok bir ilham kaynağı olabileceğini belirtmiştir. Erdoğan Arap Baharı'nı yaşayan ülkelerin Türkiye'den demokrasi, laiklik ve İslam'ın uyum içinde varolduğu bir ülke olarak çok şey öğrenebileceğini ve Türkiye'nin bu doğrultuda bir ilham kaynağı olabileceğine vurgu yapmıştır (Erdoğan, 2011. Erişim Tarihi: 31.07.19).

Türkiye'nin bir model ülke olarak görülmesinin biden fazla nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler: (1) Laiklik, demokrasi ve siyasi islam, (2) Sivil-asker ilişkileri, (3) Piyasa-devlet ilişkileri, (4) Batıyla varolan bağlar, (5) Devlet gelenekleri. Birinci maddeye göre Türkiye'nin bir model ülke olarak görülmesinin nedeni İslamın hakim olduğu ancak seküler bir ülke olarak siyasi islamın yükselişine uyum sağlamış bir ülke olmasıdır. Bir başka deyişle “Türk Modeli” laik ve demokratik bir devlet sistemi içerisinde islami temelli bir siyasi iktidarın varolmasıdır. Laiklik ve siyasi islamın eşsiz birlikteliği Türkiye'nin Arap coğrafyası tarafından bir model olarak görülmesini sağlamaktadır. İkinci maddeye göre ise Türkiye kuruluşundan itibaren laikliği benimsemiş ve ordu bunun bekçisi olarak konumlandırılmıştır. Türk ordusu ülkenin güvenliğini sağlamak ve siyasi alandaki gelişmelerde nüfuz sahibi olmak ve bu iki alandan Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelen veya yönelebilecek tehditleri ortadan kaldırmakla görevlendirilmiştir. Türk ordusu ancak devlet yönetiminde siyasi çıkmazlar yaşandığında veya devlet yönetimine yönelik tehditler fazlaştığında Türk demokrasisine müdahalede bulunmuştur. Türk ordusu bu doğrultuda dört darbe gerçekleştirmiştir. Bu darbelerden sonra ise belirli bir süre içerisinde sivil yönetimlere geri dönmüştür. Bu darbelerin hiçbirisinde çok uzun yıllar ülke yönetimini elinde tutan bir diktatör varolmamıştır. Türk ordusu Türkiye'nin kuruluş değerlerinin ve demokrasinin korunması bilinciyle hareket etmiş ve kısa süre sonra kışlaya geri dönmüştür. Üçüncü maddeye göre Türkiye liberal ekonomik bir düzene sahiptir. Türkiye 1980'lerden itibaren gerçekleştirdiği reformlar sayesinde sağlam bir

liberal ekonomik dönüşüm sağlamıştır. Bu durum Türkiye'yi küresel ekonomiyle entegre hale getirmiş, Türkiye'yi yabancı sermayeye açmış ve Türk yatırımcılarında dünyaya açılmasında etki yapmıştır. Türkiye'nin liberal ekonomik anlayışa sahip olması Türkiye'de özel sektörün bağımsız bir hal almasını sağlamış ve örneğin TÜSİAD gibi kurumlar devletin ekonomi politikalarını eleştirecek bu noktada devlete tavsiye ve öneriler verecek bir bağımsızlığa erişmiştir. Dördüncü maddede ise Türkiye kuruluşundan itibaren Batıya yönelik bir dış politika izlediği vurgulanmaktadır. Türkiye kuruluşundan itibaren modern bir ulus olabilmek adına modernizmin temsilcisi olan Batı ile ilişkilerini geliştirmiş ve Batının bir parçası olmayı hedeflemiştir. Türkiye bu doğrultuda 1952 yılında NATO'ya üye olmuş ve AB'ye üyelik sürecini başlatmıştır. Beşinci maddeye göre Türkiye'nin bir model ülke olarak görülmesinin nedeni devlet kurumlarının gelişmişliğidir. Bir devletin güçlü bir demokrasiye sahip olması için vatandaşlarını koruma, vergi toplama ve vatandaşlarına hizmet etmesi gibi temel işlevlerini yerine getirmesi gerekmektedir. Türkiye'de devlet kurumlarının gelişmiş olması bazı eksikliklere rağmen devletin bu görevlerini yerine getirebilmesini sağlamakta ve böylece güçlü bir demokrasinin varolması noktasında katkıda bulunmaktadır. Türkiye sayılan tüm bu yönleriyle Arap coğrafyası için model ülke olabilir. Ancak Türkiye tecrübesinin tamamen bir ülkeye uygulanması olanaksız gözükmektedir. Türkiye'yi model alacak bir ülkenin yukarıdan hangisi veya hangilerini kendisine uygulayacağına karar vermesi gerekmektedir (Ülgen, 2011).

Kirişçi'ye göre Arap coğrafyasının ilgisini Türkiye'ye çeken etken Türkiye'nin model ülke olma niteliği değil Türkiye'nin sahip olduğu Gösteriş Etkisi (*Demonstrative Effect*)'dir. Türkiye'nin son yirmi yıldır göstermiş olduğu ekonomik ve politik gelişim bu gösteriş etkisine neden olmak ve Türkiye'ye yönelik bir çekicilik yaratmaktadır. Bu bakımdan gösteriş etkisi Türkiye'yi Arap ülkeleri ve diğer bölge ülkeleri nazarında daha fazla oranda odak noktasına yerleştirmiştir. Gösteriş etkisi bağlamında ilk olarak ekonomiye bakıldığında, Türkiye'nin ithal ikameci politikayı terk etmesi ve küresel ekonomiye eklemlenerek ihracatı ön plana koyan liberal ekonomik bir yapıya bürünmesi Türk ekonomisinin gelişmesini sağlamıştır. Türk ekonomisi böylece 1975 yılında 64.5 milyar dolar olan yıllık girdisini 2011 yılına gelindiğinde 772 milyar dolara yükseltmiştir. Türk

ekonomisinin liberalleşmesi, dışarıya açılması ve gelişmesi Türkiye'nin ekonomik bakımdan bölge ülkeleriyle ve Arap ülkeleriyle entegre olmasını sağlamıştır. Türkiye'nin bu başarılı ekonomik dönüşümü Türkiye'nin model ülke bağlamında daha görünür hale getirmiştir. Gösteriş etkisi bağlamında Türkiye'yi odak noktasına yerleştiren diğer etken Türkiye'nin yeni dış politikasında yatmaktadır. Türkiye 2002 sonrasında komşu ülkelerle sorunları en aza indirmeye ve bölgesindeki sorunların çözümünde aktif bir rol almaya başlamıştır. Türkiye komşu ülkelerle sorunları en aza indirme ve diğer ülkelerin kendi iç ve dış sorunlarının çözümünde aldığı rollerin bazılarında başarısız olsada Türkiye'nin bu girişimleri Türkiye adına olumlu bir imaj oluşturmuştur. Gösteriş etkisi bağlamında Türkiye'yi odak noktasına yerleştiren ve Türkiye'nin bir model ülke olarak görülmesini sağlayan en önemli etken ise Türkiye'nin siyasi alanda islam ile demokrasi ve laikliği birleştirmiş olmasıdır. Gösteriş etkisi bağlamında bahsedilmesi gereken bir diğer etken ise Türkiye ve İsrail arasında son yıllarda yaşanan gerginliktir. Türkiye'den İsrail'e yönelik yapılan eleştiriler özellikle Arap coğrafyasında Erdoğan'ın popülaritesini arttırmıştır. Gösteriş etkisi oluşturan diğer nedenler arasında Türkiye'nin bölge ülkeleriyle vizeleri karşılıklı olarak kaldırması, Türkiye'de eğitim görmeleri adına yabancı öğrencilere burs verilmesi ve müslüman ama aynı zamanda laik, liberal ve demokratik bir ülkede batılı yaşam tarzı içinde yaşama imajı oluşturan Türk dizileridir (Kirişçi, 2011).

Kubicek'e göre Türkiye'nin bir model ülke olması ve bunun tamamen bir ülkeye uygulanması gerçekçi gözükmemektedir. İlk olarak Türkiye kuruluşundan itibaren modernleşme amacı gütmüş ve modernizmin merkezi olan Batı'yı örnek alarak kurumlarını şekillendirmiş ve her alanda gelişmesini bu doğrultuda yürütmüştür. Arap ve Orta Doğu ülkeleri için böyle bir durum söz konusu değildir. İkinci olarak Türkiye laik devlet yapısını ve demokrasisini uzun yıllar ve tecrübeler sonucunda oturtmuştur. Arap ve Orta Doğu ülkeleri için böyle bir durumda söz konusu değildir zira bu ülkeler uzun yıllardır diktatörlük rejimleri altındadır ve hukuk yapılarında İslami görüşleri benimsemektedirler. Türkiye'de çok uzun yıllar alan laiklik ve demokratikleşme sürecinin bu ülkelerde kısa bir sürede gerçekleşmesini beklemek gerçekçi gözükmemektedir çünkü bu ülkeler bu alanlarda Türkiye'nin sahip olduğu tecrübeye sahip değildir. Üçüncü olarak her ne kadar son yıllarda yavaşlamış olsa da

Türkiye'nin bir AB adaylığı söz konusudur. AB adaylığı süreci Türkiye'de demokratikleşme, gelişme ve ekonomi alanlarında bir kaldıraç görevi görmüştür. Arap ve Orta Doğu ülkelerinin Türkiye gibi bir AB adaylığı süreci bulunmamaktadır. Türkiye kendine has koşulları altında geliştirdiği laik ve demokratik devlet yapısına sahiptir. Ülkede iktidar konumunda olan ve kendini siyasal islamdan daha çok muhafazakar olarak nitelendiren AKP'de bu devlet yapısıyla uyum içindedir. Arap ve Orta Doğu ülkeleri ise Türkiye'nin sahip olduğu bu tecrübelerle sahip değildir ve tarihsel olarak böyle bir yapıdan oldukça uzaktır. Yine de tüm bunlara rağmen demokratik ve ekonomik gelişim ve siyasi istikrar bakımından Türkiye bu ülkelere bir ilham kaynağı olabilir (Kubicek, 2013).

Arap Baharı Tunus'ta başlamış ve ardından Mısır, Lübnan, Suriye, Yemen ve Bahreyn gibi ülkelere sıçramış özgürlük hareketine verilen isimdir. Bu ülkelerde halk özgürlük ve demokrasi istekleri, kötü ekonomik ve yaşam koşullarına tepkileri dolayısıyla mevcut diktatörlük rejimlerine karşı yoğun gösterilerde bulunmuşlardır. Halktan gelen yoğun tepki sonucu Tunus'ta 23 yıllık Zeynel Abidin Bin Ali rejimi 14 Ocak 2011'de, Mısır'da 30 yıllık Hüsnü Mübarek rejimi Şubat 2011'de yıkılmıştır. Yemen'de ise 33 yıldır yönetimi elinde bulunduran Ali Abdullah Salih Kasım 2011'de istifa etmiştir. Olayların 15 Şubat 2011'de başladığı Libya'da, 42 yıldır yönetimi elinde bulunduran Muammer Kaddafi uzun bir süre direnmiş ancak NATO operasyonu sonucunda 20 Ekim 2011'de linç edilerek öldürülmüştür. Suriye'de ise Ocak 2011'de başlayan Arap Baharı çok sayıda ölüme ve büyük bir göçe yol açan bir iç savaşa ve kaosa dönüşmüştür (Oran, 2013c).

2002 sonrası dönemde Türk dış politikası için en çok sorun oluşturan ve bu dönemde izlenen çok yönlü aktif dış politikanın bir anlamda çökmesine neden olan en önemli etken 2011 yılında başlayan Arap Baharı'dır. Türkiye'nin Arap Baharı sürecinde izlediği dış politika, Türkiye'nin 2002 yılından beridir izlediği dış politika anlayışından bir kopuş meydana getirdiği tartışmalarına yol açmıştır. Türkiye 2002 yılından itibaren merkez ülke olma, komşularla sıfır sorun ve proaktif dış politika bağlamında gerek kendisinin diğer ülkelerle varolan sorunlarını en aza indirme ve gerekse diğer ülkelerin hem kendi içlerindeki hem de diğer ülkelerle olan sorunlarını çözme doğrultusunda politikalar izlemiştir. Türkiye bu bağlamda başta Suriye olmak

üzere Lübnan, Mısır, Libya, Bulgaristan, Gürcistan gibi ülkelerle ile iyi ilişkiler geliştirmiş, Yunanistan ve Ermenistan'a yönelik açılımlarda bulunmuş ve İsrail-Suriye, Bosna Hersek-Sırbistan ve Irak-Suriye arasındaki problemlerin çözülmesi noktasında arabuluculuk rolü üstlenmiştir. Türkiye böylece bir yandan bölgesinde sorunları azaltma yoluna giderek ihracata yönelik ekonomik yapısı sayesinde bu ülkelerle olan ticari hacmini arttırırken bir yandan da bölgesinde barışı sağlamaya çalışan, bir çok ülkeyle vizeleri kaldırma girişiminde bulunan, yabancı öğrencilere burs sağlayan, Batılı değerleri benimseyen, güçlü ekonomiye, laik ve demokratik yapıya sahip ülke imajına sahip olarak nüfuzunu arttırmıştır. Türkiye böylece yumuşak gücünü oluşturan bu dış politika anlayışıyla bölgesinde örnek olarak gösterilen bir ülke haline gelmiştir. Ancak 2011 yılında başlayan Arap Baharı Türkiye'nin yumuşak gücüne dayanan dış politika anlayışından uzaklaşmasına neden olan önemli bir etken olmuş ve Türkiye yumuşak gücüne kıyasla daha fazla oranda askeri tedbirleri ve güvenlik konularını ön plana koyan politikalar izlemeye başlamıştır (Oran, 2013a).

Türkiye'nin Arap Baharı sürecinde dış politikada yaşadığı değişimin ilk örneği Libya üzerinden gerçekleşmiştir. Başbakan Erdoğan NATO'nun Libya'ya yönelik müdahalesine karşı olduğunu vurgulayarak “NATO'nun ne işi var Libya'da?” açıklamasında bulunmuştur (Erdoğan, 2011. Erişim Tarihi: 01.08.19). Türkiye'nin Libya'da 25 bin vatandaşı ve 15 milyar dolar civarında yatırımı ve Kaddafi ile sağladığı iyi ilişkileri bulunmaktadır. Türkiye Libya'ya askeri müdahaleyi kararlaştıran 17 Mart BM Güvenlik Konseyi kararına rağmen Libya'da bulunan vatandaşlarını ve yatırımlarını korumak adına Libya büyükelçiliğini açık tutmuş, Kaddafi ile göstericiler arasında arabuluculuk rolü üstlenmek istemiş ve bu doğrultuda Libya'ya yapılan ilk dış müdahale olan 19 Mart tarihli Fransız hava saldırılarını eleştirmiştir. Ancak Libya'da krizin ilerlemesi sonucunda Kaddafi'nin düşeceğinin anlaşılmasında sonra Türkiye Libya büyükelçiliğini kapatmış, Başbakan Erdoğan Kaddafi'nin istifa etmesi gerektiğini belirtmiş ve NATO'nun Libya operasyonunun deniz kuvvetleri kısmına en yoğun şekilde katılan ülkelerden biri olmuştur. Türkiye'nin Libya özelinde bu değişken tutumu Türkiye'ye yönelik dış politikada savrulma eleştirilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Yeşilyurt, 2013).

Arap Baharı sürecinde Mısır'da ise Hüsnü Mübarek'in görevi bırakmasının ardından Mısır tarihinde yapılan ilk seçimlerin sonucunda Muhammed Mursi Mısır'ın Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Türkiye Mısır'da gösterilerin başladığı ilk günden itibaren aktif bir politika benimsemiştir. Başbakan Erdoğan gösterilen başlamasından sadece sekiz gün sonra Mübarek'e istifa çağrısında bulunmuş (Turan, 2012), Mübarek'in istifasının ardından 2011 yılında Mısır'ı ziyaret etmiş (Trthaber, 2011. Erişim Tarihi: 01.08.19), Mursi ise Eylül 2012 yılında Türkiye'ye gelerek AKP kongresine katılmış (Trthaber, 2012. Erişim Tarihi: 01.08.19) ve Türkiye'den Mısır'a iki milyar dolarlık finansman desteği verilmiştir (Sabah, 2012. Erişim Tarihi: 01.08.19). Mısır'da Temmuz 2013'te ise Cumhurbaşkanı Mursi askeri darbeye görevden alınmıştır. Türkiye Mısır'da gerçekleşen bu darbeye en çok tepki gösteren ülke olmuş ve Başbakan Erdoğan darbenin ve darbecilerin karşısında yer aldığını açıkça belirtmiştir. Mısır ise Türkiye'nin iç işlerine karıştığını belirterek Türkiye'yle diplomatik ilişkilerin seviyesini düşürme kararı alarak Türkiye'nin Kahire Büyükelçisini ülkede istenmeyen adam ilan etmiştir. Türkiye'de bunun üzerine Mısır'ın Ankara büyükelçisini istenmeyen adam ilan etmiştir. Türkiye, Arap Baharı sürecinde Mısır'a yönelik politikasından dolayı Mısır'ın iç işlerine karıştığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Mısır'da yapılan araştırmalara göre 2013 öncesinde Türkiye'ye bu ülkede %84 oranında sempatiyle bakılmakta ve Türkiye %67 oranında model ülke olarak görülmektedir. 2013 yılında ise sempati oranı %38 düzeyine düşmüştür (Akgün & Gündoğar, 2014).

Suriye'de ise Türkiye bu ülkeyle varolan iyi ilişkilerini kullanarak bu ülkenin Arap Baharı bağlamında sıkıntılı bir sürece girmemesi adına girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Başbakan Erdoğan Şubat 2011'de Halep'te Esad ile görüşmüştür (World Bulletin, 2011. Erişim Tarihi: 01.08.19). Dışişleri Bakanı Davutoğlu ise Esad'la 61 defa görüştüğünü söyleyerek, Suriye'nin iyiliği adına uygulanması gereken 11 maddelik reform listesini Esad'a sunduğunu belirtmiştir (Davutoğlu, 2011. Erişim Tarihi: 01.08.19). Türkiye, Esad rejimine yönelik gerçekleşen gösterilere ordunun sert müdahaleleri sonucunda ölümlerin ve Türkiye'ye yönelik göçün gerçekleşmesi üzerine Esad'a eleştirmiş, görevi bırakması çağrısında bulunmuş ve bunun üzerine Türkiye-Suriye ilişkileri karşılıklı sert açıklamalar neticesinde dip seviyeye inmiştir. Türkiye'nin Esad'a görevi bırakmasını en çok dile getiren ülke olması, Suriye'de

muhalefete destek vermesi, Türkiye’de muhalefetin toplantı düzenlemesine izin verir hale gelmesi ve bunun yanında muhalefetin Türkiye’de kamplarda eğitim gördüğü ve Türkiye üzerinden silahlandırıldığı iddiaları gündeme gelmesi ilişkileri dip seviyeye indiren etkenler arasındadır. Türkiye-Suriye ilişkilerini olumsuz etki eden önemli bir durum ise Suriye’de terör örgütlerinin Türkiye sınırları boyunca etkin hale gelmeleri olmuştur. Türkiye-Suriye ilişkilerini oldukça geren bir diğer etkende Türkiye’nin RF-4E keşif uçağının Suriye tarafında düşürülmesidir. Suriye’de yaşanan olaylar karşısında Türkiye Suriye’ye yönelik sert bir tutum benimsemiş, Esad’ı düşürmeye en istekli ülke olmuş ve Suriye’de çatışmanın tarafı olmuştur. Bu durum Türkiye’nin 2002 yılından itibaren merkez ülke, komşularla sıfır sorun ve proaktif diplomasi bağlamında izlediği yeni dış politikadan bir kopuşu neden olmuştur. Bu kopuş Türkiye’nin dış politikada yumuşak güçten sert güce geçtiği şeklinde yorumlanmıştır (Oran, 2013a).

Arap ülkelerindeki ayaklanmalar AKP hükümetinin 2002 yılından bu yana bölgesinde izlemeye çalıştığı komşularla sıfır sorun politikasını zora sokan önemli bir etken olmuştur. Türkiye’nin özellikle Suriye özelinde takındığı eleştirel tavır dış politikadaki en büyük sorunlardan birini oluşturmaktadır. Komşularla sıfır sorun politikasının zora girmesi bu politikanın insan hakları odaklı, Batı eğilimli, liberalizm ve demokrasi unsurlarına sahip bir dış politikaya evrilmesini gerektirmektedir. Bu evrilme hem Türkiye’nin Batılı ülkelerle ilişkilerine olumlu bir şekilde yansıtacak hem de Türkiye’nin ulusal güvenliğine hizmet edecektir. Türkiye’nin Batılı ülkelerle daha çok işbirliği içinde olmasını öngören insan hakları odaklı, demokrasi ve özgürlük öncelikli yeni Türk dış politikasının üç itici unsuru bulunmaktadır. Birinci itici unsur, Türkiye’nin özünde sahip olduğu liberal demokrasi temelli yapısıdır. İkinci unsur Türkiye’nin sert ve yumuşak güç kapasitesindeki artıştır. Üçüncü unsur Orta Doğu bölgesinde yaşanan olayların Türkiye’nin ulusal güvenliğini ve refahını başka bölgelere oranla çok daha fazla etkilemesi olduğu gerçeğidir. Türkiye liberal demokrat yapısıyla dış politikada insan hakları ve bireysel özgürlükleri gözetken, artan sert ve yumuşak gücüyle bölgesinde baskıcı rejimlerin değişmesine imkan sağlayan ve böylece kendi güvenliğini ve refahını koruyan bir dış politika izleyecektir. Türkiye’nin izleyeceği bu türde bir dış

politika hem Türkiye'nin bölgesel liderliğini güçlendirecek hem de Batıyla olan ilişkilerine olumlu yansıyacaktır (Oğuzlu, 2012b).

2002 yılından beri Türkiye'de iktidar partisi olmayı sürdüren AKP'nin iddialı komşularla sıfır problem politikası, Arap dünyasında Türkiye'nin laik ve demokratik bir yapı içerisinde İslami temelli bir parti barındırması bakımından bir model ülke olarak görülmesini sağlamıştır. Bununa beraber Başbakan Erdoğan'ın Gazze saldırıları nedeniyle İsrail'i sert bir şekilde eleştirmesi ve Mavi Marmara olayında geri adım atmaması Türkiye'nin Arap coğrafyasında bir model ülke olma algısını 2009 ve 2010 yıllarında zirveye taşımıştır. Ancak Türkiye'nin Arap Baharı sürecinde Suriye ve Mısır'da izlediği dış politika nedeniyle model ülke algısı düşüşe geçmiş gözükmektedir. Suriye'de olayların başlamasıyla Türkiye, Suriye ile olan ilişkilerini kullanarak diplomatik yollardan olayların ilerlemesini önlemeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu Esad'la görüşmüştür. Türkiye'nin bu girişimlerinde başarısız olması ve Suriye'de şiddetin artması nedeniyle Suriye'yle olan ilişkilerini kesmiş ve Suriye'de muhalefete destek verir hale gelmiştir. Mısır'da ise yaşanan darbeyi en çok eleştiren ve bunu kabul edilemez olarak nitelendiren Türkiye, Mısır'ın iç işlerine karışmakla ve Mısır'a tepeden bakan bir anlayışa sahip olmakla eleştirilmiştir. Hem Suriye hem de Mısır üzerinden Türkiye'ye yönelen en büyük eleştiri ve model ülke olma algısında düşüşe denen olan etken ise Türkiye'nin Osmanlı gibi davranmaya çalışması ve bu ülkelere bazı şeyleri zorla kabul ettirme girişimleri olmuştur. Bunların yanında Mayıs 2013'te Türkiye'de başlayan Gezi Parkı protestoları karşısında AKP hükümetinin takındığı sert tutum Türkiye'nin bir model ülke olma algısında düşüşe neden olan etkenler arasında yer almıştır (Samaan, 2013).

2002 sonrası dönemde izlenen dış politikaya getirilen en başat eleştiri ise Yeni-Osmanlılık olmuştur. Bu dönemdeki Türk dış politikası Ahmet Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik* kitabı doğrultusunda şekillenmiştir. Davutoğlu Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkasya'nın coğrafi olarak merkezinde olması ve Osmanlı'dan dolayı bu bölgelerle tarihi, kültürel ve dini bağlarının bulunması nedeniyle Türkiye'nin bu bölgelerde etkin olması gerektiğini belirtmektedir. Türkiye, 'stratejik derinliğini' oluşturan bu coğrafi konumunu ve bağlarını kullanarak Soğuk Savaş sonrasında

ortaya çıkan çok kutuplu uluslararası sistemde çok boyutlu aktif bir dış politika izleyerek bir merkez ülke olmalıdır (Davutoğlu, 2001).

2002 yılında Türkiye’de iktidar partisi olan AKP’nin izlediği dış politika Davutoğlu’nun *Stratejik Derinlik* kitabı doğrultusunda şekillenmiştir. Bu dönemde izlenen dış politika uluslararası ortamda devletler ve dış politika takip edicileri tarafından Yeni Osmanlıcı olmakla eleştirilmiştir (Onar, 2009).

Türkiye Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkasya üzerinde izlediği aktif dış politika bağlamında bölge ülkeleriyle sorunları çözme, ekonomik ve diplomatik ilişkileri geliştirme bağlamında büyük adımlar atmıştır. Türkiye’nin aynı zamanda Osmanlı coğrafyasını oluşturan bu bölgelerde oldukça aktif bir dış politika izlemesi, Türkiye’nin Yeni Osmanlıcı bağlamında emperyal niyetlere sahip olduğu eleştirilerine neden olmuştur. Bu eleştiriler Türkiye’nin AKP yönetimi altında bir zamanlar Osmanlı sultanları tarafından yönetilmiş bölgeleri kendine bağlayarak uluslararası ortamda Müslüman dünyanın liderliğini yapmaya çalıştığı doğrultusunda gelişmiştir (Rüma, 2010).

Yeni Osmanlıcılık tartışmalarının önemli bir kısmı Recep Tayyip Erdoğan ve Ahmet Davutoğlu’nun açıklamalarından kaynaklanmaktadır. İki isimde Yeni Osmanlıcılık gibi bir amaçlarının olmadığını söylemelerine (Davutoğlu, 2010. Erişim Tarihi: 03.08.19) rağmen “Osmanlı düzenini yeniden getirme” (Davutoğlu, 2015. Erişim Tarihi: 03.08.19), “Kosova Türkiye’dir, Türkiye Kosova” (Erdoğan, 2013. Erişim Tarihi: 03.08.19) ve 2014 seçimlerinde Cumhurbaşkanı seçilen Erdoğan’ın bu seçim zaferinin aynı zamanda Bağdat, İslamabad, Saray Bosna, Kabil, Gazze, Üsküp, Şam, Ramallah ve Hama’nın da zaferi olduğunu vurgulaması (Erdoğan, 2014. Erişim Tarihi: 03.08.19) Türk dış politikasına yönelik emperyal kuşkuların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Türk dış politikasına yönelik Yeni Osmanlıcılık eleştirilerinin bir başka kaynağı ise Türkiye’nin Arap Baharı sürecinde Mısır ve Suriye’ye yönelik dış politikasıdır. Suriye’de rejim tarafından halka yönelik sert müdahalelerin ardından Türkiye’nin Suriye ile tüm ilişkileri kesip, muhalefete destek vermesi ve Esad’ı sert bir şekilde

eleştirmesi üzerine, Başbakan Erdoğan'ın yakın geçmişe kadar oldukça iyi ilişkiler içinde bulunduğu Esad tarafından Erdoğan'a yönelik *‘‘Erdoğan kendisini yeni Osmanlı sultanı olarak görüyor ve eskinden bu toprakları istedikleri gibi yöneten Osmanlı sultanları gibi davranmaya çalışıyor.’’* (Assad, 2012. Erişim Tarihi: 03.08.19) eleştirisi gelmiştir. Türkiye'ye yönelik bir diğer eleştiri Mısır'dan gelmiştir. Mısır'da 2013 yılında yaşanan darbeyi en çok ve en sert şekilde eleştiren Türkiye'ye yönelik *‘Türkiye'nin Mısır'ı Osmanlı zamanındaki gibi bir eyalet olarak bağırıp, çağırarak yönetmeye çalıştığı’* yönünde eleştiriler yapılmıştır (Samaan, 2013).

McDonald Yeni Osmanlıcılığı İslami ve emperyal bir tanımdan daha çok Türkiye'nin eski Osmanlı coğrafyasında daha etkili olma girişimi biçiminde tanımlamaktadır. McDonald'a göre Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik* kitabına göre şekillenen yeni Türk dış politikası, komşularla sıfır sorun ve aktif diplomasi bağlamında sorunlardan arınmış Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkasya bölgesinde merkez ülke olmayı amaçlamaktadır. Bunun yapılabilmesi ise eski Osmanlı coğrafyası ülkeleriyle varolan tarihsel ve kültürel bağların devreye sokularak bu ülkelerle gelişmiş ekonomik ve diplomatik ilişkiler kurma ve bu ülkelerin desteklerini alma yoluyla gerçekleşebilecektir (McDonald, 2012).

Yeni dönem Türk dış politikası Türkiye'nin bölge ülkeleri üzerinde hegomonik bir üstünlük kurmasından ziyade bölgesinde kapsayıcı barış ve güvenlik ile ekonomik bağları geliştirmeyi amaçlamaktadır. Yeni dönem Türk dış politikasının mimarı Davutoğlu'nun tarihsel ve kültürel bağlara vurgu yapmasının nedeni Türkiye'nin bölge ülkeleriyle geliştireceği ilişkilerde avantajlı bir konum elde etmesini sağlamaktır. Bu doğrultuda Türkiye'nin yeni dönem dış politikasının altında Yeni Osmanlıcı niyetler olduğunu düşünmek mantıksız olacaktır (Aras, 2009).

Bayraklı'ya göre Türkiye'nin son on yıldaki dış politikasını Yeni Osmanlıcılık olarak nitelemek mümkün değildir. Türkiye'nin bu dönemde izlediği dış politika Osmanlı coğrafyasının yanında Sahra altı Afrika, Latin Amerika, Asya Pasifik gibi bölgeleri de kapsamaktadır. Davutoğlu'nun tarihsel ve coğrafi öngörüsünün Osmanlı hinterlandı ile sınırlı kalmaması Yeni Osmanlıcılık tartışmalarını mantıksız

kılmaktadır. Türkiye'nin çok boyutlu dış politikası bağlamında, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan çok kutuplu düzende Osmanlı coğrafyasında bulunan devletlerle ilişkilerini geliştirmesi çıkarlarıyla doğru orantılıdır. Türkiye'nin bu dış politikası Osmanlı'nın yeniden kurulması gibi gerçek dışı bir amaçtan öte Türkiye'nin çeşitli yumuşak güç araçlarını kullanarak bu bölgelerde ekonomik ve kültürel olarak etkin olmasını amaçlayan gerçekçi bir politikadır (Bayraklı, 2014).

2002 sonrası Türk dış politikasında yumuşak güç önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'nin yumuşak gücü özellikle 2002-2011 arasında artış göstermiş ve bu dönem aralığında Türk dış politikasında kullanımı yoğun olmuştur. Bu dönemde Türk dış politikasında yumuşak gücün kullanılmasının nedeni Ahmet Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik* kitabında belirttiği üzere Türkiye'nin bir merkez ülke olması adına diğer ülkelerle mevcut sorunları minimize ederek iyi ilişkiler geliştirmek ve karşılıklı ekonomik bağımlılığı arttırmaktır. Bölge ülkeleriyle sorunlarını en alt düzeye indirmiş, ticaret hacmini arttırmış bir Türkiye bölgesindeki diğer ülkelere kendisini ayıran yumuşak gücü sayesinde bölgesinin en önde gelen ülkesi, merkez ülkesi olabilecektir (Ekşi, 2016).

Türkiye bölgesinde etkinlik sağlayarak bir merkez ülke olabilmek adına istikrarlı ve yumuşak güçle desteklenen bir dış politika izlemeye çalışmıştır. Türkiye elinde bulundurduğu değerlerden meydana gelen yumuşak gücüyle bölgesinde etkinliğini arttırmaya çalışmış ve bu doğrultuda dış politikasını yumuşak güç üzerine kurmuştur. Türkiye bu bağlamda daha önceleri "ihmal edilmiş" bölge ülkeleriyle yeniden ilişkilerin kurulması ile işe başlamış ve bu bölge ülkeleriyle coğrafi, tarihi, kültürel, ve dini bağları kullanarak siyasi, diplomatik ve ekonomik ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır (Karagül, 2013).

Türkiye'nin yumuşak gücünün en önemli bölümü ise demokrasisinde bulunmaktadır. Türkiye nüfusunun çoğunluğu Müslüman bir ülke olmasına rağmen laik devlet sistemine sahip olan ve bu laik devlet sistemi içerisinde İslami kökenli bir siyasi partinin iktidara yükselebildiği bir ülkedir. Türkiye bu özelliğiyle bölgesindeki ülkelere ayrılmaktadır. Bu özellik Türkiye'nin yumuşak gücünün en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Laiklik ve İslamın bu birlikteliği Türkiye'nin Arap

lkeleri tarafından bir model olarak görülmesini sağlamaktadır. Türkiye’de demokrasinin yumuşak karnı ise askeri darbelerdir. Ancak burada önemli nokta bu darbelerden sonra belirli bir süre içerisinde demokrasiye geri dönülmüş olmasıdır. Türkiye’de askeri darbelerin hiçbirisinde Ortadoğu ve Arap lkelerinde görüldüğü gibi çok uzun yıllar ülke yönetimini elinde tutan askeri kökenli bir diktatör varolmamıştır (lgen, 2011; Kirişçi, 2011).

Türkiye’nin yumuşak gücü adına önemli olan bir diğer nokta ise Batı ile sağladığı entegrasyonudur. Türkiye kuruluşundan itibaren Batı ile ilişkilerini geliştirme, Batılı bir devlet olarak görülme ve böylece gelişmişliği temsil eden Batının seviyesine ulaşma amacı gütmüştür. Türkiye bu doğrultuda güvenlik sebeplerinin yanısıra Batıyla entegre olabilme adına 1952 yılında NATO’ya ye olmuştur (lgen, 2011).

Türkiye’nin yumuşak gücü bakımından Batıyla entegrasyonunda AB yeliği süreci de önemli bir yer tutmaktadır. AB’ye üyelik süreci Türkiye’de demokratikleşme, gelişme ve ekonomi alanlarında bir kaldıraç görevi görmüştür. Türkiye Cumhuriyeti birinci günden itibaren modernleşme amacıyla modernizmin merkezi olan Batı’yı örnek alarak kurumlarını şekillendirmiş ve her alanda gelişmesini bu yönde gerçekleştirmiştir. Türkiye’nin Müslüman bir ülke olarak modernleşme yolunda ilerlemesi ve Batıyla entegre olabilmiş bir ülke olması Türkiye’yi bölge ülkelerinden ayırmakta ve yumuşak gücüne katkı sağlamaktadır (Kubicek, 2013).

Türkiye’nin yumuşak gücüne hizmet eden unsurlardan biri komşularla sıfır sorun politikası olmuştur. Bu politika Türkiye’nin komşularıyla ve bölge ülkeleriyle olan sorunlarını en aza indirmeyi ve böylece bu ülkelerle ticari, diplomatik ve kültürel alanda iyi ilişkilere sahip olmayı amaçlamaktadır (Yeşiltaş & Balcı, 2011). Türkiye komşularla sıfır problem politikası çerçevesinde bölgesinde bulunan ülkelerle dostane ilişkiler geliştirmeye çalışmış, karşılıklı olarak vizeleri kaldırmış ve ekonomik, kültürel, siyasi ve ticari işbirliğini arttırma yoluna gitmiş ve bazı ülkelerle ortak konseylerin kurulmasını sağlamıştır (Balcı, 2015).

Türkiye’nin yumuşak güç uygulamasında önemli bir yer edinen komşularla sıfır sorun politikasıyla bölge ülkeleriyle varolan ticari kapasite arttırılmaya, ortak

konseyler ve ortak çalışma alanları oluşturulmaya ve karşılıklı olarak vizeler kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda 2004'te Suriye, 2005'te Tunus ve Filistin, 2006'da Fas, 2007'de Mısır ve 2011'de Ürdün ile Serbest Ticaret Anlaşmaları imzalanmıştır. Bu girişimler neticesinde AKP hükümetleri sürecinde Türkiye'nin Arap ülkeleriyle olan ticaret hacmi 6 milyar dolardan 35 milyar dolara yükselmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin yumuşak gücünü arttırmak için ticareti bir araç olarak kullandığı söylenebilir (Ekşi, 2016).

Türkiye bölgesinde sorunları çözme ve bölgesinde istikrarı sağlama amacıyla bölgesinde yer alan ülkelerin kendi aralarındaki sorunların çözümünde de aktif rol almak istemiştir. Türkiye bu bağlamda arabulucu olarak Arap-İsrail, Suriye-İsrail, İran-Batı ve Boşnak-Sırp anlaşmazlıklarında çözümün sağlanması adına girişimlerde bulunmuştur (Yeşiltaş & Balcı, 2011).

Türkiye komşularla sıfır sorun ve arabuluculuk politikalarıyla bölge ülkeleriyle varolan mevcut sorunlarını ve bölge ülkelerinin kendi aralarındaki sorunlarını en alt seviyeye indirmeye çalışması her ne kadar başarısız olsa da, Türkiye'nin sorunların çözümü doğrultusunda olumlu bir tavır sergilemesi Türkiye adına olumlu bir imaj oluşturulması adına önem arz etmiştir. Bu olumlu imaj Türkiye'nin dış politikada sorunları çözme doğrultusunda çatışmadan uzak uzlaşıcı bir yaklaşıma sahip olması dolayısıyla yumuşak gücüne katkıda bulunmuştur.

Türkiye'nin yumuşak gücü bağlamında insani yardımlar önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'nin gerçekleştirdiği insani yardımlara bakıldığında sürekli olarak bir yükseliş ön plana çıkmaktadır. Türkiye'nin insani yardımları 2002 yılında 85 milyon dolar seviyesindeyken bu rakam 2016 yılında yaklaşık 8 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Bu yardımın yaklaşık 1.3 milyar doları STK'lar tarafından ve yaklaşık 6.7 milyar dolarlık kısmı ise kamu kurumları tarafından gerçekleştirilmiştir (TİKA, Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2016).

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) verilerine göre Türkiye 2017 yılında yaklaşık 8.2 milyar dolarlık kalkınma yardımı gerçekleştirmiştir. Türkiye bu miktardaki kalkınma yardımıyla OECD Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC)

lkeleri içerisinde ABD'nin 34.7 milyar dolar, Almanya'nın 25 milyar dolar, İngiltere'nin 18.1 milyar dolar, Fransa'nın 11.3 milyar dolar ve Japonya'nın 11.4 milyar dolarlık kalkınma yardımlarının ardında altıncı sırada yer almaktadır. Gelişmiş ülkelerin yıllık milli girdilerinin %0.7'lik kısmını kalkınma yardımlarına ayırmaları Birleşmiş Milletler tarafından bir hedef olarak belirlenmiştir. Türkiye 2017 yılında milli gelirinin %0.95'lik kısmını kalkınma yardımlarına ayırarak %0.7'lik rakamın üzerine çıkmıştır. Bu bağlamda Türkiye OECD verilerine göre milli gelirine oranla en yüksek yüzdeyle yardım yapan dördüncü ülke olmuştur (OECD, 2018. Erişim Tarihi: 25.08.19).

Dünya genelinde gerçekleştirilen insani yardımları araştıran İngiltere merkezli Development Initiatives'in 2018 insani yardım raporuna bakıldığında Türkiye 2017'de 8.07 milyar dolar insani yardımda bulunmuştur. Kurumun bu verileri doğrultusunda en fazla insani yardım da bulunan ülkenin Türkiye olduğu gözükmektedir. Listede ayrıca Türkiye'yi sırayla 2) ABD 6.68 milyar dolar, 3) Almanya 2.99 milyar dolar, 4) İngiltere 2.52 milyar dolar, 5) AB 2.24 milyar dolar yardımla takip etmektedir. Yine Development Initiatives'in raporuna göre toplam yıllık ekonomik girdi oranları göz önüne alındığında en çok yardım Türkiye tarafından sağlanmıştır. Türkiye 2017 yılında yıllık ekonomik girdisinin %0.85'lik oranı üzerinden insani yardımlarda bulunmuştur (Development Initiatives Global Humanitarian Assistance, 2018).

2011 sonrasında ise özellikle Arap Baharı ile birlikte Türkiye'nin yumuşak güçten sert gce geçiş yaptığı eleştirileri yapılmıştır. Türkiye nüfusunun çoğunluğu Müslüman bir ülke olarak laik bir devlet sistemi içerisinde İslami kökenli bir partinin iktidara sahip olabildiği bir ülkedir. Türkiye'nin laik devlet sistemi içerisinde İslami kökenli partileri barındırabiliyor oluşu Türkiye'nin Arap lkeleri tarafından bir model ülke olarak görülmesini sağlamaktadır. Türkiye'nin bu model ülke olma özelliği 2003 yılından 2013 yılına kadar devam etmiş ve Türkiye'nin önemli bir yumuşak güç enstrümanı olmuştur. Ancak Türkiye'nin Arap Baharı sürecinde özellikle Suriye Krizi'nde sert güç kullanımına yönelmesi Türkiye'nin bir yumuşak güç olma ve model ülke olma görünümünü tersine çevirmiştir. Türkiye'nin Suriye Krizi'nde reform tavsiyelerini Esad'a uygulatamaması, Esad'ın protestolarda

bulunan göstericilere karşı askeri güç kullanması ve özellikle Suriye'nin Türk savaş uçağını düşürmesinin ardından Türkiye ve Suriye savaşın eşiğine gelmiş, Türkiye Suriye'de muhalefeti desteklemeye başlamış ve iki ülke arasında sınır boylarında karşılıklı çatışmalar yaşanmıştır. Türkiye'nin en büyük sınır komşusu Suriye'ye yönelik böyle sert bir tutum içerisine girmesi Türkiye'nin yumuşak güç imajını ortadan kaldırmıştır (Ekşi, 2016).

Türkiye Suriye Krizi'nde sert bir tutuma sahip olmuş, yapılan açıklamalarla Esad'ı düşürmeye en istekli ülke görünümü vermiş ve Suriye'de muhalefete destek vererek çatışmanın tarafı haline gelmiştir. Bu durum Türkiye'nin 2002 yılından itibaren merkez ülke, komşularla sıfır sorun ve proaktif diplomasi bağlamında izlediği yeni dış politikadan bir kopuşa neden olmuştur. Bu kopuş Türkiye'nin dış politikada yumuşak güçten sert güce geçtiği şeklinde yorumlanmıştır (Oran, 2013a). Öyle ki Suriye ile geliştirilen iyi ilişkiler bir zamanlar komşularla sıfır sorun politikasının en önemli kazanımı olarak gösterilmekteyken Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinin bozulması neticesinde Suriye'nin Türkiye için bir "yumuşak karın" veya "Aşıl topuğu" haline geldiği yorumları dahi yapılmıştır (Çemrek, 2012).

Türkiye'nin Arap Baharı ile birlikte yumuşak gücünün gerilediği görüşünün bir diğer kaynak noktası ise Türkiye'nin Suriye'nin ve Mısır'ın iç işlerine karıştığı yönünde eleştirilerden kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin Suriye'de taraf haline gelmesi ve Mısır'da yaşanan askeri darbeyi kabul edilemez olarak nitelendirip bu darbeye en sert tepki veren ülke olması bu eleştirileri ortaya çıkarmıştır. Burada Türkiye'nin Osmanlı zamanında olduğu gibi emperyal bir tutumla hareket ettiği ve bu ülkeleri kendi eyaleti gibi yönetmeye çalıştığı eleştirileri yapılmıştır (Samaan, 2013).

Türkiye'nin yumuşak gücüne zarar veren bir diğer etken ise Libya'ya yapılan NATO müdahalesine katılmış olmasıdır. Türkiye'nin Libya'ya yapılan NATO müdahalesine en büyük donanma gücüyle katılmış olması Arap coğrafyasında Türkiye'nin Batılı bir güç gibi algılanmasına yol açmıştır (Uzgel, 2013a).

Türkiye özelinde yumuşak güç bağlamında bahsedilmesi gereken bir diğer konu kamu diplomasisidir. Kamu diplomasisi kavramı ilk kez 1965 yılında eski bir diplomat olan Edmund A. Gullion tarafından kullanılmıştır. Gullion’a göre:

“Kamu diplomasisi dış politikanın oluşturulması ve uygulanmasında halkların tutumlarının etkisiyle ilgilenmektedir. Kamu diplomasisi uluslararası ilişkilerde geleneksel diplomasi anlayışının ötesindeki alanları kapsamaktadır. Bu bağlamda kamu diplomasisi, bir ülkenin çıkarları doğrultusunda yabancı ülke kamuoyları ile iletişime geçerek halk nezdinde kendisine yönelik varolan algıyı geliştirmesidir” (Gullion, 2019. Erişim Tarihi: 26.08.2019).

Kamu diplomasisi yabancı ülke halkları üzerinde ülkenize yönelik iyi bir algı oluşturmayı veya varolan olumsuz algıyı iyileştirmeyi ifade etmektedir. Kamu diplomasisi bu doğrultuda yabancı ülke halklarını anlamayı, onları bilgilendirmeyi ve olumlu anlamda etkilemeyi içermektedir. Geleneksel diplomasi anlayışında iletişim sürecinin iki ucunda da diplomatlar ve resmi devlet görevlileri bulunmaktadır. Kamu diplomasisinde ise iletişim sürecinin bir ucunda diplomatlar ve resmi devlet görevlileri bulunmaktayken iletişim sürecinin diğer ucunda yabancı ülke halkları, sivil toplum kuruluşları ve özel kuruluşlar bulunmaktadır. Bu bağlamda kamu diplomasisi bir devletin varolan algısını iyileştirmek ve olumlu bir imaja sahip olabilmek adına yabancı ülke halklarıyla iletişime geçmesini ifade etmektedir (Wolf & Rosen, 2004).

Tuch’a göre kamu diplomasisi bir devletin kendi ulusunun görüşlerini, amaçlarını, kurumlarını, kültürünü, ulusal ve uluslararası politikalarını yabancı ülke kamuoylarına anlatma amacı güden bir iletişim sürecidir. Tuch aynı zamanda geleneksel diplomasiinin belirli bir oranda gizliliğe sahip olduğunu belirterek kamu diplomasisinin geleneksel diplomasiden ayrıldığını belirtmektedir. Tuch kamu diplomasisinde geleneksel diplomasiinin aksine tam bir şeffaflık olduğunu belirtmekte ve kamu diplomasisinin halklara hitap ettiğini ve halkların bilmesi ve anlaması için yapıldığına dikkat çekmektedir (Tuch, 1990).

Cull ise kamu diplomasisinin uluslararası bir aktörün uluslararası ortamı kontrol etmek adına yabancı bir halkla temas kurması olduğunu belirtmektedir. Cull kamu

diplomasisinin her zaman yabancı bir ülke halkını doğrudan hedef almadığını, kamu diplomasisinin bu halk içindeki nüfuzu yüksek bireyleri hedef alarak onlar üzerinden daha geniş halk kitlelerine ulaştığını belirtmektedir. Cull ayrıca kamu diplomasisinin bir ülke halkıyla aniden iletişime geçmediğini, kamu diplomasisinin önemli bir bölümünün iletişime geçilecek halkı tanımak olduğunu belirtmektedir (Cull, 2009).

Cull ayrıca eski ve yeni kamu diplomasisi ayrımı da yapmaktadır. Cull, eski tip kamu diplomasisi anlayışının sadece devlet eliyle yürütülen, araç olarak radyo yayınlarının, basılı yayınların ve karasal telefonların kullanıldığı ve doğrudan yabancı halklara yönelik mesaj verme hedefi taşıyan bir iletişim yöntemi olduğunu belirtmektedir. Cull'a göre yeni tip kamu diplomasisi ise hem devlet hem de devlet dışı aktörler eliyle yürütülen, gelişmiş uydu teknolojileriyle anlık televizyon yayınlarının, gelişmiş internet teknolojisinin, anlık akış gösteren haberlerin ve akıllı telefonların kullanıldığı, nüfuzlu bireyler ve özel kuruluşlar üzerinden dolaylı olarak yabancı halklara ulaşılan ve yabancı halklarla uzun dönemli ilişkiler geliştirmeyi hedefleyen bir iletişim yöntemidir (Cull, 2009).

Kamu diplomasisi 1965 yılında ve yumuşak güç ise 1992 yılında ortaya çıkmış iki farklı kavram olmasına rağmen bu iki kavram daha sonra birbirine bağlantılı hale gelmiştir. Kamu diplomasisi bir ülkenin mevcut imajını iyileştirebilmek adına kendi ulusal görüşlerini, isteklerini, amaçlarını, kültürünü, mevcut politikalarını yabancı ülke kamuoylarına anlatmasıdır. Yumuşak güç ise ülkenizin sahip olduğu kültürel, politik değerler ve dış politika yoluyla diğer ülkelerde sizin benimsediğiniz uluslararası politik amaçları benimsemesini sağlamaktır. Bu doğrultuda her iki kavramda sert güç kullanmadan, tehdit ve zorlama yoluna gitmeden diğer ülkeleri ve toplumları değerler, kültür ve dış politika üzerinden kendi yanınıza çekmeyi amaçlamaktadır. Kültür, değerler ve dış politika yumuşak gücün kaynaklarıdır. Kamu diplomasisinin bir politikaya dönüştürülmesi ve uygulamaya konulması yumuşak güce katkıda bulunmaktadır. Kamu diplomasisiyle bir ülke yabancı kamuoyları üzerinde olumlu bir algı oluşturarak yabancı halkların kalplerini ve zihinlerini kazanabilir. Diğer ülke halkları üzerinde olumlu bir algıya sahip olmak böylece yumuşak gücünü artmasını sağlamaktadır. Devletler bu doğrultuda olumlu bir algı oluşturmaya çalışarak yumuşak güçlerini arttırmaya çalışmaktadırlar.

Dolayısıyla devletler kamu diplomasisini kullanarak yumuşak bir güç olarak yükselmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede, kamu diplomasisi yumuşak gücün işleyen bir mekanizmasıdır ve onu potansiyelden pratik güce dönüştürür (Ekşi, 2016).

Kamu diplomasisi ülkelerin dış halklara yönelik yaptığı bilgilendirme faaliyetlerinden meydana gelmektedir. Ülkeler bu faaliyetleri yabancı kamuoylarında olumlu algılara sahip olarak uluslararası sistem içerisindeki etkinliklerini arttırmak amacıyla gerçekleştirmektedir. Yumuşak güç kavramı askeri güç ve ekonomik yaptırım tehdidiyle değil sahip olunan değerler üzerinden bir çekiciliğe sahip olarak diğer ülkelerin sizin yanınızda yer almasını sağlamaktır. Kamu diplomasisi yumuşak güçte en önemli noktada olan çekiciliği oluşturma bakımından diğer ülke kamuoyları üzerinde olumlu bir algı oluşturma noktasında yumuşak güce hizmet etmektedir. Bu bağlamda kamu diplomasisi yumuşak gücün bir aracı olarak devletlerin yumuşak gücünü temsil etmektedir (Yağmurlu, 2007).

Türkiye’de kamu diplomasisi faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi adına Ocak 2010 tarihinde 27478 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 2010/3 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü kurulmuştur. Bu koordinatörlüğün kuruluş amacı şu şekilde belirtilmiştir:

“Günümüzde, küreselleşmenin bir sonucu olarak uluslararası ilişkiler daha karmaşık bir hale gelmiş, devletler arasındaki resmi diplomasi yanında, uluslararası toplumu etkilemenin ve yönlendirmenin bir aracı olarak "Kamu Diplomasisi" ayrı bir önem kazanmıştır. Uluslararası platformlarda, Ülkemizin uzun süredir maruz kaldığı itham ve sorunlar karşısında haklılığımızı kanıtlamaya yönelik çalışmaların başarıya ulaşabilmesi için, kamu diplomasisi yöntem ve araçlarıyla uluslararası toplumun doğru yönde bilgilendirilmesi gerekmektedir”.

Genelgenin devamında Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü’nün kamu diplomasisi faaliyetlerinin yürütülmesinde bir çatı kuruluş olarak yer alacağı ve tüm kamu diplomasisi faaliyetlerini koordine edeceği belirtilmiştir. Koordinatörlüğün bunu yapabilmesi adına sekretarya hizmetlerinin Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü tarafından yerine getirileceği ve diğer tüm kamu kurum ve

kuruluşlarının, sahip oldukları personel, mali kaynaklar, yurt dışı teşkilatları ve teknik ve bilimsel kapasiteleriyle Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü'nün faaliyetlerinin yürütülmesine yardımcı olacağı belirtilmiştir (Resmi Gazete, Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü'nün Kurulmasına Yönelik Başbakanlık Genelgesi, 2010. Erişim Tarihi: 27.08.19).

Türkiye 2002 yılının ardından Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya bölgelerinde etkin olmayı amaçlamıştır. Bu dönemde Türk dış politikasının kurucusu olarak ön plana çıkan Ahmet Davutoğlu *Stratejik Derinlik* kitabında Türkiye'nin bu bölgeler nezdinde etkin olabileceğini ve bu bölgelerin merkez ülkesi haline gelebileceğini belirtmiştir. Davutoğlu Türkiye'nin bu bölgelerle geçmişten gelen coğrafi, tarihi, kültürel ve dini bağları sayesinde bunu yapabileceğini belirtmektedir. Kalın'a göre Türkiye'nin yumuşak gücü coğrafyası, tarihi, kültürü ve demokrasisinde yatmaktadır. Türkiye coğrafyasını, tarihini, kültürünü kullanarak bu bölgeler üzerinde yumuşak güce sahip olabilir. Türkiye'nin bu bölgelerde yaşayan halklarla ortak bir geçmişe sahip olması kamu diplomasisini kullanabilmesini olanaklı kılmaktadır. Türkiye bölge halklarıyla iletişime geçerek ortak coğrafyaya, tarihe ve kültüre sahip olduğu bu bölgelerde yumuşak gücünü üzerinden etkinlik elde edebilir (Kalın, 2011b).

Akçadağ, Türkiye'nin uluslararası ortamda kamu diplomasisi bağlamında sahip olduğu en büyük sorun olarak yanlış bir şekilde tanınmasını ön plana çıkarmaktadır. Akçadağ'a göre Türkiye'nin tanınmayla ilgili herhangi bir sorunu yok iken nasıl tanınıldığıyla ilgili sorunları bulunmaktadır. Türkiye'nin kamu diplomasisi bağlamında kendini yabancı ülke halklarına anlatma noktasında sorunlar yaşaması Türkiye'nin kendini doğru bir şekilde anlatamamasına neden olmaktadır. Akçadağ bunun nedeni olarak ise Türkiye'de kamu diplomasisi faaliyetlerinin henüz yeni olmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin geçmişte yabancı halklara kendini anlatma faaliyetlerine yeterli düzeyde eğilmemesi, diplomasi yöntemlerinin farklılaştığı ve kamu diplomasisi doğrultusunda yabancı ülke halklarının da diplomasi alanı içerisine girdiği günümüzde Türkiye'nin kendisini tanıtmada noktasında sorunlar oluşturmaktadır. Örnek olarak Ermeni meselesi, Kıbrıs sorunu ve Kürt meselesi gibi sorunların doğru bir şekilde aktarılmasında Türkiye'nin sorunlara sahip olduğu söylenebilir (Akçadağ, 2018).

Türkiye kamu diplomasisi faaliyetlerini siyasal bilgilendirme ve kültürel iletişim olarak iki boyutta gerçekleştirmektedir. Siyasal bilgilendirme çalışmaları Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, Dışişleri Bakanlığı gibi kamu kurumlarından yapılan resmi bilgilendirme faaliyetlerini içermektedir. Bu faaliyetler kitle iletişim araçlarına ve doğrudan yabancı kamuoylarına yönelik yapılmaktadır. Kitle iletişim araçlarına yönelik basın bülteni, lider konuşmaları ve basılı yayınlar gerçekleştirilirken yabancı kamuoylarına yönelik olarak basın toplantıları, dış geziler, basın gezileri, anket ve sosyal medya uygulamaları gerçekleştirilmektedir. İkinci boyut olan kültürel iletişim ise Türkiye'nin kendi kültürünü, sanat ve eğitim imkanlarını yabancı kamuoylarına anlatma faaliyetlerini içermektedir. Bu bağlamda TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü bu alanda faaliyet göstermektedir (Yağmurlu, 2007).

Kamu diplomasisi alanında bahsedilmesi gereken yayın organlarının başında Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) gelmektedir. TRT devlet kurumu olarak radyo ve televizyon yayınları gerçekleştirmek üzere, 01 Mayıs 1964 tarihinde özel yasayla özerk tüzel kişiliği niteliğiyle kurulmuştur. İlerleyen yıllarda gelişimini sürdüren TRT günümüzde 14 televizyon kanalı, 14 radyo kanalı, trt.net.tr ve 41 dilde hazırlanan www.trtvotworld.com web siteleri ve 5 basılı dergisiyle Türkiye ve dünyaya yayın yapmaktadır. 17 Ekim 2009 tarihinde ilk yayını gerçekleştiren TRT Belgesel kanalı aynı zamanda Almanca, İngilizce, Rusça ve Fransızca olarak da yayınlanmaktadır. 29.10.2015 tarihinde yayına başlayan TRT World kanalı ise sürekli olarak İngilizce yayın yapmaktadır (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, 2019. Erişim Tarihi: 27.08.19). TRT yabancı dillerde sürekli yayınlar yaparak kamu diplomasisi adına en önemli nokta olan yabancı ülke kamuoylarıyla iletişime geçme bakımından önemli bir faaliyet gerçekleştirmektedir. TRT'nin yayınlarıyla Türkiye'yle alakalı, Türkiye'yi ilgilendiren haberler Türkiye'nin bakış açısıyla yabancı kamuoylarına aktarılmakta ve Türkiye'nin tanıtımı gerçekleştirmektedir.

Tanıtım noktasında bahsedilmesi gereken bir diğer kurum ise Türk Hava Yolları (THY)'dir. 1933 yılında kamu kuruluşu olarak 5 uçakla faaliyetlerine başlayan THY günümüzde 342 uçakla faaliyetlerini sürdürmektedir. Dünyanın başlıca hava ulaşım şirketleri içerisinde bulunan THY 124 ülkede 311 noktaya seferler düzenlemektedir.

THY bu sayıdaki ulaşım noktasıyla dünyada ilk sırada yer almaktadır (Türk Hava Yolları, 2019. Erişim Tarihi: 27.08.2019). THY yükselen marka değeri, aldığı ödüller, ulaşım ağı, reklam çalışmalarında spor ve sanat dünyasından ünlü isimlere yer vermesi ve önemli marka ve organizasyonlara sponsor olması nedeniyle Türkiye'nin görünürlüğünü arttırmakta ve Türkiye'nin imajına olumlu yönde katkı sağlamaktadır.

Türkiye'nin kamu diplomasisi alanında Türk dizilerinin de payı bulunmaktadır. Türk dizileri Türkiye'nin yakın çevresinde özellikle Balkanlar ve Ortadoğu'da kendine geniş izleyici kitleleri edinmektedir. Türk pembe dizileri (soap operas) olarak da adlandırılan Türk dizileri çevre ülkelerde geniş hayran kitleleri oluşturmaktadır. Bu diziler özellikle kadın izleyicileri üzerinde büyük bir etkiye sahip olmaktadır. Türk dizileri üzerinden Müslüman ama aynı zamanda demokratik, laik, liberal Türkiye'de kadınların özgür bir yaşama sahip olduğunu gören özellikle Arap ülkelerindeki kadın izleyicilerin Türkiye'ye yönelik hayranlıkları artmaktadır. Dizilerin takipçileri son yıllarda gerçekleştirilen vize serbestisi uygulamalarından yararlanarak özellikle dizilerde Türk kadınının sahip olduğu özgür yaşamı ve dizilerin geçtiği mekanları görmek için Türkiye'yi ziyaret etmektedirler. Türk dizilerinin bu özelliği Türkiye'ye yönelik bir Gösteriş Etkisi (Demonstrative Effect) oluşturmaktadır (Kirişçi, 2011).

2. 2. Türk Dış Politikasında Etkin Kurumlar

2. 2. 1. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ülkelerin bölgelerindeki tercihlerinde ciddi değişimlere neden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması Avrasya'da ve Balkanlar'da bir çok yeni devletin kurulmasına giden yolu açmıştır. Bu bölgelerde yeni devletlerin kurulması birçok zorluğa ve aynı zamanda fırsatlara kapı açmıştır. Sovyetler Birliği'nin çökmesi sonucunda ortaya çıkan yeni ortamda Turgut Özal yönetimi altındaki Türkiye fırsatlardan yararlanmak istemiştir. Bu doğrultudaki çalışmalar Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)'nın kurulmasını sağlamıştır. TİKA ile amaçlanan tarihsel, kültürel, ırksal bağların bulunduğu Orta

Asya ve Balkanlar ile ihmal edilmiş ilişkileri onararak yeni bağımsızlığını kazanmış Türk devletleriyle ve dünyanın çeşitli bölgelerindeki Müslüman toplumlarla iyi ilişkiler geliştirmektedir. TİKA bu amaçla 1992 yılında Türk-İslam toplumlarıyla bağlantı kurmak ve işbirliğini geliştirmek için sosyal, ekonomik ve kültürel projeleri gerçekleştirmek üzere kurulmuştur (Karsavuran, 2018).

TİKA 1992 yılında Orta Asya ve Balkanlarda faaliyet göstermek üzere Dışişleri Bakanlığı bünyesinde kurulmuştur. TİKA'nın kuruluşunda sahip olduğu amaç Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu bağımsızlıklarını elde eden Orta Asya ve Balkan bölgelerindeki devletlerle işbirliğini arttırmaktır. Zaman içinde kapsamı, faaliyet alanı ve bütçesi genişleyen TİKA Orta Doğu, Orta ve Güney Asya'da ve Balkanlar'da alt yapı projeleri, sağlık, eğitim ve tarıma destek vermektedir. TİKA özellikle 2011 yılında Somali'ye gerçekleştirilen başarılı yardım projesiyle adını duyurmuştur. TİKA ayrıca eski Osmanlı topraklarında bulunan Osmanlı mirasının restorasyonuna özel önem vermektedir (Oran, 2013a).

TİKA kurulduğu ilk yılları takiben Türk Cumhuriyetlerinin kendi kimlik inşaları, kültürel, sosyal ve siyasi yapılarını oluşturmaları ve teknik altyapılarını geliştirmeleri noktasında destek vermiş ve eğitim, sağlık, tarım ve sanayisel kalkınmanın yanında restorasyon, maliye ve turizm alanlarında projeler gerçekleştirmiştir. 1992 yılında 6 çalışma ofisiyle faaliyetlerine başlamış olan TİKA kendi niteliğini ve çalışmalarının niteliğini zaman içinde yükseltmiş ve günümüzde 5 kıtada 59 ülkede toplam 61 Program Koordinasyon Ofisi bulunan ve 150 ülkede operasyonel olabilme kabiliyetine sahip hale gelmiştir (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 2019. Erişim Tarihi: 27.08.19).

TİKA'nın kanunsal çerçevesi Kasım 2011 yılında 28103 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 656 sayılı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile yeniden düzenlenmiştir. Bu kanuna göre kurumun adının Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) olduğu ve bu başkanlığın Başbakanlığa bağlı, kamu tüzel kişiliğini haiz ve özel bütçeli olduğu belirtilmiştir. TİKA'nın görevleri şöyle sıralanmıştır: İşbirliği içerisinde olunması amaçlanan ülkelere ve kurumlara yönelik ihtiyaç duydukları

alanlarda her iki tarafın yararına olacak biçimde projeler ve faaliyetler oluşturmak, bu doğrultuda bu ülkelere iktisadi gelişim sürecinde ihtiyaç duyacakları ekonomik altyapı araçlarını ve destek programlarını hazırlamak, ekonomik büyüme, yatırım ortamının hazırlanması ve geliştirilmesi, kalkınma alanında ülkelerin kamu kurumları, üniversiteleri, sivil toplum ve özel sektör kuruluşları ile işbirliği içinde olarak proje hazırlamak ve bu ülke ve topluluklardan eğitim ve staj amacıyla Türkiye'ye gönderilecek kamu görevlileri ve diğer kişilere burs ve benzeri destek sağlamak ve işbirliğinde bulunulması hedeflenen ülkelerin yanı sıra, özellikle tarihi, coğrafi, sosyal ve kültürel bağlarımızın bulunduğu ülkelere, ilgili ülkenin kalkınmışlık düzeyine bakılmaksızın, teknik katkı ve destekte bulunmak ve ortak projelere açık olan tüm ülkelere gelecek talepleri değerlendirmek. Kanuna göre ayrıca TİKA'nın hangi bölgeleri kapsayacağıda açıklığa kavuşturulmuştur. Buna göre TİKA Orta Asya, Kafkaslar, Balkanlar, Doğu Avrupa, Ortadoğu, Afrika, Doğu ve Güney Asya, Pasifik ve Latin Amerika'da Daire Başkanlıklarına sahip olacaktır (Resmi Gazete, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2011. Erişim Tarihi: 27.08.19).

2002 yılı sonrasında Türkiye'nin dünyanın 16. Büyük ekonomisi olarak büyümesi sayesinde TİKA aracılığıyla özellikle Ortadoğu ülkelere kalkınma yardımları yapılmaya başlanmıştır. Ancak kalkınma yardımları yapılmasında Türkiye kendisini bir yumuşak güç olarak sunmakta sıkıntılar yaşamıştır. Bu durum TİKA'nın 2011 yılında yumuşak güç bağlamında yeniden yapılandırılmasını ve kanunsal çerçevesinin yeniden çizilmesini gerektirmiştir. Yeniden yapılanma ve kanunsal düzenlemenin ardından TİKA'nın adı 'Kalkınma'dan 'Koordinatörlüğe' dönüştürülmüştür. TİKA böylece daha geniş bir coğrafyada daha fazla sayıda koordinasyon ofislerine ve daha geniş bir bütçeye sahip olmuştur. TİKA'nın daha geniş bir alanda faaliyet göstermesi ve kalkınma yardımları yapılması Türkiye'nin yardım alan bir ülke görünümünden çıkıp artık yardım yapan bir ülke olması durumuna katkıda bulunmuştur (Ekşi, 2016).

TİKA'nın yeniden yapılanması gerçekleştirilen projelere olumlu bir şekilde yansımıştır. TİKA'nın yeni yapılanma öncesi 1992-2002 yılları arasında gerçekleştirdiği proje sayısı toplam 2.240 iken bu yeni yapılanma sonrası 2003-2017

yılları arasında gerçekleştirdiği proje sayısı toplam 20.000 rakamının üzerine çıkmıştır. 2017 yılı verilerine bakıldığında TİKA'nın yaklaşık 379 milyon TL bütçesinin %26.95'i Balkanlar ve Doğu Avrupa, %22.55'i Ortadoğu ve Afrika, %11.35'i Orta Asya ve Kafkaslar ve %5.58'i Doğu ve Güney Asya, Pasifik ve Latin Amerika bölgelerinde gerçekleştirilen projelere harcandığı gözükmemektedir (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, TİKA Faaliyet Raporu 2017, 2018).

TİKA birçok ülkede Türk dış politikasının uygulama aracı olarak uluslararası alanda Türkiye'nin konumuna katkı yapan önemli bir aktördür. 2002 yılında kurulan Ak Parti hükümeti Türkiye'ye dış politikada Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya başta olmak üzere Türkiye'nin merkez ülke olacağı bir etkinlik öngörmüştür. Bu yeni dış politika anlayışına paralel olarak Türkiye'nin ekonomi ve gelişmişlik alanlarında sağladığı ilerleme ile bölgesindeki ülkelere teknik ve dış yardım desteği sağlar hale gelmesiyle birlikte TİKA, yumuşak gücü içeren bu yeni dış politika anlayışının bir ürünü olarak ve Türk dış politikasının son yıllardaki en önemli araçlarından biri haline gelmiştir. TİKA aracılığıyla gerçekleştirilen yardımlar dünyanın her köşesine ulaşmış, TİKA'nın faaliyetleri sayesinde Türkiye'nin uluslararası ortamdaki görünürlüğü pozitif bir şekilde artmıştır. TİKA doğrudan bir dış politika yapımı gerçekleştiren ve amaçları belirleyen bir kurum değildir. Türkiye'nin resmi dış politikası kurum ve kuruluşları ile bir bütün halinde değerlendirilerek, belirlenen hedefler doğrultusunda Dışişleri Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. TİKA, bu politikaların uygulayıcısı ve bir alt yüklenicisi pozisyonundadır. TİKA, yetişmiş insan gücü ve altyapıların geliştirilmesi doğrultusunda eğitim, kurs ve seminerler düzenleyen, öğrenci değişim programları ile farklı kültür ve coğrafyadan insanları bir arada buluşturan, sağlık ve konut projeleri ile insanların en temel ihtiyaçlarına cevap vererek Türk dış politikasının kültür ve sosyal amaçlı projelerinin en önemli uygulayıcısı konumundadır. Bu faaliyetleriyle TİKA Türkiye'nin yumuşak gücüne önemli katkılar sunmaktadır. Yine bu bağlamda hayata geçirilen projeler Türkiye'nin tanıtımına, sosyal ve kültürel yapısının uluslararası alanda anlatımına katkı yapmaktadır. Gerçekleştirilen projeler Türkiye ve projelerin gerçekleştirildiği ülkelerin ve ülke halklarının arasında dostane ve iyi ilişkilerin kurulmasına katkı sağlamaktadır (Kardaş & Erdağ, 2012).

Türkiye 2002 yılında iktidar partisi olan AKP hükümeti ile birlikte dış politikada özellikle yakın havza olarak belirtilen Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya’da bir merkez ülke olabilmek adına etkin bir dış politika izleme yoluna gitmiştir. Bu etkin dış politika ise yumuşak güç üzerine inşa edilmiş ve bölge ülkeleriyle girişilen ilişkiler çoğunlukla yumuşak güç üzerinden yürümüştür. Türkiye bu bağlamda bölge ülkeleriyle tarihsel yakınlığını da kullanarak kültürel, ekonomik ve diplomatik ilişkilerini geliştirmiştir. Bunların yapılmasında Türk dış politikasına TİKA, Kızılay ve Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumların katkıları büyük olmuştur. Bu kurumlar aracılığıyla kalkınma yardımları ve insani yardımlar yapılmış, kültürel faaliyetler gerçekleştirilerek Türk kültürünün ve dilinin tanıtımı yapılmış, burs programları düzenlenerek eğitime destek verilmiş, su kuyusu, okul, yol, elektrik, gıda üretimi, konut gibi altyapı inşası ve destekleri sunulmuş ve böylece insani, kültürel, eğitim, sosyal ve teknik alanlarında çok çeşitli girişimler yabancı ülkelere hayata geçirilerek Türkiye’nin yumuşak gücünün önemli bir bölümü oluşturulmuştur (Karagül, 2013).

TİKA’nın faaliyetlerine yönelik daha detaylı bilgi sunulması adına bu kurumun gerçekleştirdiği projelere yönelik verilere bakıldığında, kurumun geniş bir alanda ve birçok ülkede projeler gerçekleştirdiği ortaya çıkmaktadır. Başta Türkiye’nin tarihi ve kültürel geçmişinin olduğu ülkeler olmak üzere geniş bir coğrafyada faaliyet gösteren TİKA’nın bu doğrultuda Balkanlar, Orta Asya, Ortadoğu, Kafkaslar, Afrika, Doğu ve Güney Asya, Pasifik ve Latin Amerika’da projeleri ön plana çıkmaktadır. TİKA’nın bu projeleri aynı zamanda gerek projelerin gerçekleştirildiği ülkelerdeki ilgili kurumlar ve gerekse UNESCO ve OECD gibi uluslararası kurumlar ile işbirliği içerisinde de sürdürülmektedir. Bu doğrultuda TİKA’nın projelerine bakıldığında bunların yoğunlukla Osmanlı ve Türk eserlerinin onarımı şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu çerçevede Macaristan’da bulunan ve Osmanlı-Türk mimarisinin önemli eserlerinden biri olarak kabul edilen Gül Baba Türbesi’nin restorasyonu ve çevre düzenlemesinin TİKA ve Macaristan Milli Varlıklar Kurumu ortaklığıyla yapılması, 1520 yılında Cezayir’de Barbaros Hayreddin Paşa tarafından yaptırılan ve UNESCO Dünya Kültür Mirası içerisinde yer alan Keçiova Camisi’nin restore edilmesi, Tayland’ın başkenti Bangkok’ta bulunan ve giriş kapısında bir Osmanlı devlet armasının da yer aldığı Bang Uthit Camisi’nin onarılması ve Arnavutluk’un

başkenti Tiran’da bulunan ve İkinci Dünya Savaşı’nın ardından kültürel miras olarak kabul edilen Ethem Bey Camisi’nin onarılması örnek olarak verilebilir (Mercan, 2019. Erişim Tarihi: 15.11.19).

Yine bu çerçevede Meksika’da bulunan ve bu ülkeye göç etmiş Osmanlı tebası tarafından yaptırılan ve bölgede “Osmanlı Saati” olarak adlandırılan saat kulesinin yapılışının yüzüncü yılına denk gelen 2010 yılında restore edilmesi (Aybek, 2017. Erişim Tarihi: 25.12.19), Sudan’ın Suakin Adası’nda yer alan Osmanlı Gümrük Binası ve iki caminin restore edilmesi ve Darfur sultanlarından Ali Dinar’a ait müze evin onarılması, Kosova’da Sinan Paşa Cami ve Fatih Cami’lerinin iç ve dış yapı düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi örnek olarak verilebilir (Yeniasya, 2008. Erişim Tarihi: 15.11.19).

TİKA’nın gerçekleştirdiği projelerde altyapı desteği çerçevesinde yol yapımı, su kuyusu, sosyal kurum ve hizmet binası inşası ve onarımları, sağlığa ve eğitime destek verilmesi çerçevesinde hastane, okul, derslik inşası ve onarımlarının yanında teknik donanım ve tıbbi hizmet desteklerinin sağlanması ile tarım ve hayvancılık alanlarında teknik donanım ve bilgi desteklerinin sağlanması da ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda Kazakistan’ın kurumsal yapılanmasına destek vermek amacıyla 2012 yılında bu ülkeden 600 civarı hakim, polis, bürokrat ve teknisyene mesleki eğitimlerin verilmesi, Kırgızistan’da 12 dönüm araziye sahip Kırgız-Türk Dostluğu Lisesi’nin TİKA tarafından inşa edilerek eğitim faaliyetlerine başlaması, Moldova Gagauz Özerk Bölgesi’nde sağlığa destek amacıyla Vulkanesti Bölge Hastanesi onarımının yapılması, Arnavutluk’ta İşkodra Sheh Shamia Lisesi’ne bilgisayar laboratuvarı desteği verilmesi, Gana’da yapım aşaması süren Kasoa Ortaöğretim Okulu’nun inşasına destekte bulunulması örnekleri verilebilir (Ensonhaber, 2013. Erişim Tarihi: 15.11.19).

Bu örneklerle ek olarak sıralanacak örnekler: Karadağ’ın Sancak bölgesinde tarıma destek vermek amacıyla Örtü Altı Yetiştiriciliğin Desteklenmesi Projesi kapsamında 2010 yılından bu yana yaklaşık 450 aileye sera ekipmanları desteğinin verilmesi (Timeturk, 2019. Erişim Tarihi: 25.12.19), Etiyopya’nın Hadagala bölgesine tarımsal kalkınma adına tarım aletleri, ilaçları ve tohum desteğinde bulunulması (Milliyet,

2015. Erişim Tarihi: 25.12.19), Afganistan'ın Mezar-ı şerif şehrinde yer alan iki lisenin içme suyu sorununun giderilmesi adına bu okullara su kuyusu ve deposu projelerinin gerçekleştirilmesi (Star, 2015. Erişim Tarihi: 25.12.19), Karadağ Üniversitesi Tıp Fakóltesi'ne bilimsel araştırmalar gerçekleştirmesi amacıyla teknik donanım ekipmanı desteği verilmesi (Hürriyet, 2013. Erişim Tarihi: 25.12.19).

TİKA'nın 2017 yılında gerçekleştirdiği projelere bakıldığında toplam gerçekleştirilen yaklaşık 1500 adet projenin 260 adedinin okul veya derslik inşası ve onarımı, 103 adedinin hastane veya sağlık birimi inşası, onarımı ve ekipman yardımı, 173 adedinin su kuyusu veya su deposu inşası ve onarımı, 66 adedinin sivil tesis inşası ve onarımı, 119 adedinin sosyal-költerel yapıların inşa ve restorasyonu, 624 adedinin ulaşım inşaatı, araç ve ekipman desteği, 17 adedinin iletişim altyapı desteği ve 46 adedinin tarım alanında tesis inşası ve ekipman desteği şeklinde gerçekleştiği görölmektedir (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, TİKA Faaliyet Raporu 2017, 2018).

TİKA'nın kuruluşunu takip eden ilk yıllarda Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle TİKA üzerinden geliştirmeye çalıştığı ilişkilerde sorunlar ortaya ıkmuştır. Bu sorunlar Türkiye'nin TİKA aracılığıyla daha yeni kurulmuş olan bu ölkelere devletleşme yolunda sağlamak istediği teknik, bürokratik, kurumsal ve alt yapı desteklerinin bu ölkeler tarafından bağımsızlıklarına zarar verebileceği kaygısı üzerinden gerçekleşmiştir. TİKA'nın kuruluş dönemine denk gelen bu rahatsızlıklar Türkiye'nin destek sunmak istediği ölkelerin bu desteklere kendilerine zarar verebileceği endişesiyle mesafeli durmalarına yol açmıştır. Türkiye'nin bu ölkelere desteklerinin bu ölkeler tarafından mesafeli karşılanması Türkiye'de toplumun, bürokrasinin ve siyasi karar alıcıların Kafkasya ve Orta Asya ölkeleri hakkında dönem itibariyle yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ve bu ölkelerle geliştirilecek ilişkilerde aceleci davranıldığını göstermektedir. Öncelikli olarak bu ölkelerin Türkiye ile geliştireceği ilişkilerin Orta Asya'da etkinliğini korumak isteyen Rusya'yı rahatsız edeceğinden bu ölkeler TİKA faaliyetlerine mesafeli durmuşlardır. Bunun yanında söz konusu ölkelerin Türkiye'den gelecek desteklere mesafeli durmalarının nedenlerinden biride bu ölkelerin bağımsızlıklarını yeni kazanmaları dolayısıyla Türkiye gibi kendilerine tarihi, külterel, dil, din ve ırk gibi nedenlerle

yakın olan bir ülkeden alacakları desteklerin özellikle Batılı devletler tarafından bu ülkelerin Türkiye'nin etkisi altında kaldığı görünümü oluşturacağından kaynaklanmıştır (Kardaş & Erdağ, 2012).

Bunların yanında TİKA'nın faaliyetlerinin Türkiye için sorunlar yaratması da söz konusu olabilmektedir. Örnek olarak TİKA'nın faaliyetleri çerçevesinde Sırbistan'da bulunan ve Sultan 2. Bayezid tarafından inşa ettirilen Ram Kalesi'ni restore etmesi Sırbistan'la sorunları olan ülkelere rahatsızlıklara neden olmuş ve bu yolla Türkiye'ye tepkiler ortaya çıkmıştır (Arnavuthaber, 2017. Erişim Tarihi: 15.11.19).

TİKA'nın faaliyetleri kapsamında ortaya çıkan sorunlara bir başka örnek ise Kosova üzerinden verilebilir. Kosova'nın Priştine şehrinde bulunan Elena Gjika İlkokulu'nun TİKA'nın destekleriyle onarılmasını takiben bu okulda bulunan İskender Bey portrelerinin kaldırıldığı ve yerlerine Türk bayraklı saatlerin asıldığına dair haberler Kosova medyasında yer almıştır. Çıkan bu haberler karşısında TİKA'ya tepkilerin oluşması sonucu Priştine Belediyesi aldığı bir kararla TİKA tarafından asılan Türk bayraklı saatleri okuldan kaldırmıştır (Kosovahaber, 2016. Erişim Tarihi: 15.11.19).

TİKA'nın Filistin'deki faaliyetleri nedeniyle burada Türkiye'nin artan etkisinden rahatsız olan İsrail ise bu faaliyetlere karşılık bir TİKA çalışanını Hamas'la ilişkili olduğu gerekçesiyle tutuklamış (Anadolu Ajansı, 2017. Erişim Tarihi: 15.11.19) ve TİKA'nın faaliyetlerini kısıtlama, görevlilerinin çalışma izinlerini ve diplomatik statülerini iptal etme yönünde kararlar alma yoluna gitmiştir (Habervakti, 2019. Erişim Tarihi: 15.11.19).

TİKA üzerinden ortaya çıkan sorunlar çerçevesinde bir diğer örnek ise Gürcistan üzerinden verilebilir. Türkiye ile Gürcistan arasında 2012 yılında tarihi eserlerin restorasyonunu içeren bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde Gürcistan'ın Batum şehrinde yıkılmış tarihi Aziziye Camii için uygun bir yer sunulacak ve Türkiye burada camii inşa edecek, bununla beraber Ahıska'daki Ahmediye Camii ve külliyesini de Türkiye'den uzmanlarla birlikte Gürcistan restore edecektir. Buna karşılık Türkiye topraklarında bulunan iki kilise de Gürcistan'dan uzmanların denetimiyle restore edilecektir. İki taraf arasında imzalanan bu anlaşma

Gürcistan’da tepkilere neden olmuş, Gürcü Ortodoks Kilisesi Şubat ayında yayınladığı bildiriyle söz konusu anlaşmayı kınamış ve “kabul edilemez” olarak nitelemiştir. Patrikhane’nin bu rahatsızlığının nedeninin Gürcistan’da restore edilen camilerin Müslüman kurumların idaresine verilirken, Türkiye’de kiliselerin Gürcü Kilisesi kontrolüne verilmemesi olduğu belirtilmiştir (Hasanov, 2013).

2. 2. 2. Yunus Emre Enstitüsü

AKP hükümetinin yeniden yapılandırması sonucunda TİKA küresel ölçekte işleve sahip olmuş ve sorumlulukları artmıştır. TİKA böylece Orta Asya, Kafkaslar, Balkanlar, Doğu Avrupa, Ortadoğu, Afrika, Doğu ve Güney Asya, Pasifik ve Latin Amerika’da operasyonel hale gelmiştir. TİKA kuruluş özü itibariyle ekonomi, ticaret, eğitim, kültür, sosyal ve teknik alanlarda işbirliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ancak TİKA’nın faaliyetlerinin büyük bir çoğunluğu altyapısal gelişim ve yapı inşasına yöneliktir. Diğer bir deyişle TİKA çoğunlukla alt ve üst yapı bağlamında teknik kalkınma yardımlarını gerçekleştirirken sosyal, kültürel ve eğitim alanlarındaki faaliyetleri başka kurumlara bırakmaktadır. Bu bağlamda 2009 yılında özerk kamu kuruluşu niteliğindeki Yunus Emre Enstitüsü kültürel faaliyetleri yürütmek ve yurtdışında Türkiye’yi ve Türk kültürünü tanıtmak ve desteklemek üzere kurulmuştur (Sevin, 2017).

Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından iki kutuplu sistemin çökmesiyle birlikte ülkeler blok siyasetini bırakarak uluslararası ortamda daha rahat hareket eder hale gelmişlerdir. Uluslararası sistemde yaşanan bu rahatlama, gelişen iletişim teknolojileri ve hızlanan küreselleşme ülkelerin şeffaf bir diplomasi izlemelerini gerekli kılmıştır. Ülkeler bu bağlamda 1990’lı yıllarda uluslararası ilişkiler literatürüne kazandırılmış yumuşak güç kavramına daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Yumuşak güç çerçevesinde diğer ülkeleri ve ülke vatandaşlarını olumlu yönde etkilemek isteyen ülkeler dış yardımlara ve kültürel tanıtımı içeren ‘kültürel diplomasi’ faaliyetlerine yönelmişlerdir. Türkiye’de bu bağlamda dış yardımları ve yumuşak gücü kurumsal bir yapıya büründürmek amacıyla 1992 yılında TİKA’yı kurmuş ve böylece yumuşak güç bakımından daha etkin hale

gelmeyi amaçlamıştır. TİKA gelişen süreçte faaliyet gösterilen ülkelerdeki gereksinimler dolayısıyla kültürel faaliyetlerden daha çok teknik yardım faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Türkiye'nin yabancı ülkelerdeki kültürel tanıtımını gerçekleştirmek üzere ise 2009 yılında Yunus Emre Enstitüsü kurulmuştur. Yunus Emre Enstitüsü aracılığıyla Türkiye'ye ait tarih, kültür, demokratik değerler yabancı ülke kamuoylarına tanıtılmakta, Türkçe eğitimi gerçekleştirilmekte, sanatsal, tarihi ve kültürel faaliyetler düzenlenmektedir. Yunus Emre Enstitüsü böylece Türkiye'nin kültürel diplomasisine dolayısıyla yumuşak gücüne destek vermektedir. Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye'nin zengin tarihsel ve kültürel potansiyelini uluslararası ilişkilerde daha etkin kullanabilmesi adına kültürel diplomasi alanında Türk yumuşak gücünün önemli bir kurumu konumundadır (Güzel, 2016).

‘Kültürel diplomasi’ kavramı düşünce, bilgi ve sanat gibi kültürün tüm bileşenlerinin uluslar ve halklar arasında karşılıklı işbirliğini arttırmak amacıyla paylaşılmasıdır. Kültürel diplomasi karşılıklı olarak yapılacağı gibi bir ulusun ulusal dilini, politikalarını, görüşlerini ve hikayesini dünyanın geri kalanına anlatması şeklinde tek yönlü olarak da gerçekleşebilir (Cummings, 2009).

Kitsou'ya göre dil bir kültürün en belirgin özelliğidir. Bir toplumu, kültürü anlamanın en birincil yolu o toplumun veya kültürün dilini öğrenmektir. Bu bağlamda bir ulusun dilinin yabancı halklara tanıtılması kültürel diplomasinin en önemli kısmını oluşturmaktadır (Kitsou, 2013).

Türk dilini, kültürünü ve sanatını yabancı ülke halklarına tanıtması, Türkçe eğitimi vermesi ve Türk sanatı ve kültürüyle ilgili içerikleri sunması bakımından Yunus Emre Enstitüsü Türk dış politikasında önemli bir kültürel diplomasi aracıdır. Türkiye'nin 2002 sonrası dış politikası Türkiye'nin coğrafi, tarihi ve kültürel derinliğine dayanmaktadır. Bu bakımdan Türkiye'nin kültürünü diğer ülkelerde tanıtan Yunus Emre Enstitüsü kültürel olarak Türkiye'nin derinliğine katkı yapmakta ve Türkiye'nin imajının ve saygınlığının yabancı ülke kamuoylarında artmasını sağlamaktadır (Akıllı, 2018).

Yunus Emre Enstitüsü, Yunus Emre Vakfı'na bağlı bir kuruluş olarak 2009 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Yunus Emre Vakfı yurtdışında Türkiye'yi, Türk dilini, kültürünü, tarihini, sanatını tanıtmak ve bu alanlarda ilgili belgeleri yabancı kamuoylarına sunmak, yurtdışında Türk dili, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim almak isteyenlere eğitim vermek ve böylelikle Türkiye ile diğer ülkeler arasında kültür alışverişini ve dostluğu geliştirmek amacıyla 5 Mayıs 2007 tarihinde 5653 sayılı kanunla hayata geçirilmiş bir kamu vakfıdır. Yunus Emre Enstitüsü bu vakfa bağlı bir kuruluş olarak vakfin amaçlarını gerçekleştirmek adına yurt dışında sahip olduğu merkezlerde yabancılara Türkiye'nin tanıtımını gerçekleştirmek amacıyla kültür ve sanat faaliyetleri yürütmekte, Türkçe öğretimi görevini üstlenmekte ve bilimsel çalışmalara destek vermektedir (Yunus Emre Enstitüsü, 2015. Erişim Tarihi: 28.08.19).

Yunus Emre Enstitüsü'nün 46 ülkede 58 kültür merkezi bulunmaktadır. Bu merkezlerde verilen Türkçe eğitiminin yanında yabancı ülke eğitim kurumlarıyla işbirliğine gidilerek Türkoloji bölümlerine ve Türkçe öğretimine destek sağlanmaktadır (Yunus Emre Enstitüsü, 2015. Erişim Tarihi: 28.08.19).

Yunus Emre Enstitüsü'nde Türkçe öğretimini gerçekleştirmek adına Türkçe Öğretim ve Türkoloji Müdürlüğü Birimi bulunmaktadır. Yunus Emre Enstitüsü merkezlerince verilen Türkçe eğitimi uluslararası standartlara uygun olarak gerçekleştirilmektedir. Avrupa Dil Portfolyosu kriterleri doğrultusunda A1, A2, B1, B2, C1, C2 seviyelerinden meydana gelen altı adımda dil öğretimi gerçekleştirilmektedir. Türkçe eğitiminde temel dil kabiliyetleri olan dinleme, konuşma, okuma ve yazmaya eşit seviyede ağırlık verilmektedir. Türkçe dersleri dünyanın farklı bölgelerinde bulunan kültür merkezlerince öğrencilerin yaş gruplarına ve seviyelerine göre ayrı olarak oluşturulan dersliklerde verilmektedir. Türkçe öğretiminde öğrencilerden gelen taleplerde dinlenmekte, genel Türkçenin yanı sıra "İş Türkçesi", "Çocuklara Yönelik Türkçe", "Edebi Çeviri", "Basın ve Medya Türkçesi" gibi özel amaçlı Türkçe dersleri de verilmektedir. Yunus Emre Enstitüsü'nün faaliyete geçtiği 2009 yılından bu yana yurtdışında bulunan kültür merkezlerinde 50.000 öğrenci Türkçe öğrenmiştir. Bu sayı yabancı ülke eğitim kurumlarıyla sağlanan işbirliğiyle Türkçenin seçmeli ders olarak okutulması ve Türkoloji Projesi ile 100.000'e yaklaşmaktadır (Yunus Emre

Enstitüsü, Türkçe Öğretim ve Türkoloji Müdürlüğü Birimi, 2015b. Erişim Tarihi: 28.08.19).

Yunus Emre Enstitüsü'nde kültürel faaliyetleri yürütmek adına ise Kültür Sanat ve Projeler Müdürlüğü Birimi bulunmaktadır. Bu birim Türk kültür ve sanatının yabancı kamuoylarına ulaştırılması ve tanıtılmasından sorumludur. Bu bağlamda Yunus Emre Enstitüsü'nce klasik ve modern edebiyat, müzik, el sanatları, tiyatro, fotoğraf, sinema ve Türk mutfağı gibi Türk kültürünü oluşturan öğeleri yabancı kamuoylarına tanıtmak amacıyla sanat kursları, sergiler, atölye çalışmaları, sahne ve film gösterimleri, konserler ve bilimsel toplantılar düzenlenmektedir. Bu doğrultudaki faaliyetler Yunus Emre Enstitüsü merkezlerinin olduğu ülkelerle sınırlı kalmayıp merkezlerin olmadığı ülkelerde fuar, festival ve benzeri organizasyonlarla gerçekleştirilmektedir. Kültür Sanat ve Projeler Müdürlüğü Birimi kültürel faaliyetlerin belirlenmesi sürecinde yabancı ülkelerdeki kültürel atmosferi gözlemleyerek kültür merkezlerinin yıllık kültürel etkinliklerinin ne doğrultuda yapılması gerektiği konusunda tavsiyeler vermekte ve belirlenen etkinliklerin çeşitlendirilmesi, zenginleştirilmesi ve hedef kitleye en iyi şekilde aktarılması konularında Yunus Emre Enstitüsü'ne destek sağlamaktadır (Yunus Emre Enstitüsü, Kültür Sanat ve Projeler Müdürlüğü Birimi, 2015c. Erişim Tarihi: 28.08.19).

Kültürel diplomasi ile ülkeler kamu diplomasisiyle bir ülkenin kendisini yabancı ülke kamuoylarına anlatma faaliyetlerini kültür, sanat ve tarih alanları üzerinden gerçekleştirmektedir. Bu bakımdan kültürel diplomasi için kamu diplomasisinin kültür, sanat ve tarih bölümünü oluşturan dalı denebilir. Ülkeler kültürel diplomasiyle diğer ülkeler üzerinde kültürel etkinliklerini arttırarak uluslararası ortamda nüfuzlarını genişletme amacındadırlar. Bu bağlamda kültürel diplomasi dış politikada önemli bir araç olarak ülkelerin yumuşak güçlerini arttırmaktadır (Ekşi, 2015).

Kültürel diplomasi faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla İngiltere 1934'te British Council, Almanya 1954'te Goethe Enstitüsü, İspanya 1991'de Cervantes Enstitüleri, ÇHC 2004'te Konfüçyüs Enstitüleri ve Rusya 2008 yılında Rusya Kültür Enstitüleri'ni kurmuştur. Türkiye ise 2009 yılında bu alanda faaliyet göstermek adına

Yunus Emre Enstitüleri'ni kurmuştur. Buradan anlaşılacağı üzere Türkiye kültürel diplomasi alanına Batı ülkelerine göre çok sonra girmiş ancak Asya ülkelerine göre ise yakın tarihlerde girmiştir. Bunun yanında Yunus Emre Enstitüsü rakiplerine kıyasla çok daha düşük bir bütçeye ve insan kaynağına sahiptir. British Council 860 milyon, Goethe Enstitüsü 350 milyon avro bütçeye sahipken Yunus Emre Enstitüsü 4-5 milyon avro arasında bir bütçeye sahiptir. Yunus Emre Enstitüsü ile yakın tarihlerde kurulmuş Rusya Kültür Enstitüleri'nin 2008 yılında kuruluş bütçesi 75 milyon avro olmuştur. Yunus Emre Enstitüsü kültürel diplomasi faaliyetlerini iki alanda gerçekleştirmektedir. Birinci alanda yabancı halklara Türkçe eğitimi verilerek kültürün temel unsuru olan dil öğretimi sağlanmaktadır. İkinci alanda ise Türkiye'nin kültürel unsurları etkinlikler vasıtasıyla yabancı ülke kamuoylarına tanıtılmaktadır. Yunus Emre Enstitüsü Türk dış politikasının kültürel diplomasi kısmını oluşturmaktadır. AKP döneminde yeniden yapılandırılan TİKA, yeni açılan Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı gibi yumuşak güç üzerine faaliyet gösteren kurumlar Türk dış politikasına toplumsal, kültürel faaliyet alanlarını, insani ve kalkınma yardımlarını ekleyerek Türk dış politikasının çok boyutlu bir hale gelmesini sağlamışlardır (Ekşi, 2015).

Yunus Emre Enstitüsü faaliyetleri kapsamında bahsedilmesi gereken projelerin başında Türkoloji Projesi gelmektedir. 1999 yılında TİKA tarafından başlatılan ve 2011 yılında Yunus Emre Enstitüsü'ne devredilen Türkoloji Projesi ile Türk dili ve edebiyatı öğreniminin daha etkili hale getirilmesi, Türk dili, edebiyatı, tarihi, kültürü ve sanatı eğitimi almak isteyenlere yurtdışında hizmet vermek, bu doğrultuda bilgi ve belgeleri kullanıma sunmak ve ilgili eğitim bölümlerine Türkiye'den öğretim elemanı görevlendirmek amaçlanmaktadır. Türkoloji Projesi kapsamında 2011 yılından 2017 yılına kadar 40 ülkeden 74 üniversiteyle "Türkoloji Projesi İşbirliği Protokolü" imzalanmış, 27 ülkede 39 üniversitede 8'i yerel toplam 69 akademisyen görevlendirilmiş ve yaklaşık 16 bin öğrenciye eğitim verilmiştir (Anadolu Ajansı, 2016. Erişim Tarihi: 20.11.19).

Yunus Emre Enstitüsü faaliyetleri kapsamında gerçekleştirilen bir diğer proje Yunus Emre Enstitüsü bünyesinde faaliyet gösteren Türkçenin Sesi Radyosu'dur. 2015 yılında internet üzerinden yayınlarına başlayan Türkçenin Sesi Radyosu'nun amacı

Türkçe eğitimini temel alan yayınlar yaparak Türk dil, kültür ve sanatını tanıtmak ve Türkiye ile ilgili haberleri Türkiye'nin bakış açısından yayınlamaktır. Radyoda bu çerçevede kültür, sanat, turizm, haber ve müziğe yönelik yayınlar yapılmaktadır (Trthaber, 2018. Erişim Tarihi: 20.11.19).

Yunus Emre Enstitüsü'nün faaliyetlerine örnek verilebilecek bir diğer proje ise Kalkınma Bakanlığı ve Merkez Bankası ile işbirliği içerisinde yürütülen Balkanlarda Kültürel Mirasın Yeniden İnşası Projesi'dir. Türk ve İslam tarihine yönelik ortak kültür mirası sayılan belge, devlet arşivi ve sanatsal değeri olan eserlerin korunması, kayıt altına alınması ve dijital ortama aktarılmasını içeren bu proje kapsamında 2016 yılına kadar Bosna Hersek, Kosova, Makedonya ve Hırvatistan'da yaklaşık 30 bin belge üzerinde işlem yapılmıştır (Anadolu Ajansı, 2016. Erişim Tarihi: 20.11.19).

Yunus Emre Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen bir diğer proje Yaz Okulları Projesi'dir. Enstitü tarafından kurulduğu yıldan itibaren gerçekleştirilmeye başlanan bu proje kapsamında Yunus Emre Enstitü'lerinde Türk dili eğitimi alan ancak Türkiye'yi ziyaret edememiş öğrencilerin Türkiye'de misafir edilmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede öğrencilerin Türkiye'yi ziyaret etmeleri ve Türk kültürünü daha yakından tanımaları için halk oyunları, tiyatro, müzik, okçuluk, kaligrafi, yemek ve fotoğraf gibi atölye çalışmalarına katılmaları sağlanmaktadır (Demirci, 2019. Erişim Tarihi: 20.11.19).

Türkiye adına kültürel faaliyetlerden bahsedilirken değinilmesi gereken bir diğer unsurda Türk dizileridir. Son yıllarda yurtdışına ihraç edilen Türk dizileri başta Arap ve Ortadoğu ülkeleri olmak üzere çevre ülkelerde geniş izleyici kitlelerine sahip olmaktadır. Bu dizilerde Müslüman ama aynı zamanda demokratik, laik, liberal Türkiye'de kadınların özgür bir yaşama sahip olduğunu gören özellikle kadın izleyicilerin Türkiye'ye yönelik ilgileri artmaktadır. Dizilerin takipçileri son yıllarda gerçekleştirilen vize serbestisi uygulamalarından yararlanarak özellikle dizilerde Türk kadınının sahip olduğu özgür yaşamı ve dizilerin geçtiği mekanları görmek için Türkiye'yi ziyaret etmektedirler. Türk dizileri böylece Türkiye ve Türk kültürüne yönelik bir çekicilik yaratmakta ve Türkiye için yumuşak güce önemli hizmetler sunmaktadır (Kirişçi, 2011).

Arap ve Ortadoğu ülkelerinde geniş izleyici kitleleri oluşturan Türk dizileri, bu ülkelerde Türkiye'yi adı dışında hiç tanımayan kişilerde dahi Türkiye'ye yönelik olumlu algılar oluşmasını sağlamaktadır. Dizilerde Müslüman ve aynı zamanda laik, modern ve liberal yaşam tarzını gören izleyiciler Türkiye'ye yönelik olumlu algılara sahip olmaktadır. İlk bakışta oluşan bu olumlu algı sayesinde de izleyicilerde Türk kültürünü ve dilini, dizilerde gözüken tarihi eserleri, binaları, müzeleri, mimari ve doğal güzellikleri yakından tanıma istekleri ortaya çıkmaktadır. Bu istekler Türkiye'yi ziyaret etmekle birleşmekte ve izleyiciler dizilerde gördükleri yaşam tarzlarını ve güzellikleri yerinde görmektedirler. Türk dizileri böylece Arap ve Ortadoğu ülkelerinde Türkiye'ye, Türk kültürü ve diline olan ilgiyi arttırarak Türkiye'nin yumuşak gücüne olumlu katkılar sunmaktadır (Berg, 2017).

Türk dizileri sayesinde Türkiye'ye yönelik ilginin artması neticesinde Türkçe öğrenme isteği artmakta ve bu istekler Yunus Emre Enstitü'lerine yönelik ilgiyi arttırmaktadır. Bu doğrultuda Türkçe öğrenmek isteyen bireyler Yunus Emre Enstitü'lerine yönelmektedirler. Türk dizilerinin Türk kültürüne ve diline bu olumlu katkılarına rağmen bazı ülkelerde Türk dizilerine tepkiler de ortaya çıkabilmektedir. Türk dizilerinin Türk kültürüne ve diline olan ilgiyi arttırmasını Türkiye'nin bir emperyal üstünlük çabası veya kendi kültürlerini zedeleyeceği şeklinde gören Sırbistan, Mısır, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerde bu dizilere tepkiler, boykot ve yasaklama uygulamaları ortaya çıkabilmektedir (Cnntürk, 2012. Erişim Tarihi: 16.11.19; Telci, 2013; Akşam, 2018. Erişim Tarihi: 16.11.19).

Türkiye yumuşak güç üzerinden Ortadoğu ve Balkanlar gibi bölgelerde bir etkinlik alanı oluşturmayı amaçlamaktadır. Bunu yapabilmek adına bu bölgelerle Osmanlı İmparatorluğu üzerinden paylaşılan tarihi, kültürel ve dini geçmiş Türkiye'nin yumuşak gücünün önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Osmanlı tarihi üzerinden oluşturulan yumuşak gücün Türkiye adına dış politikada sorunlar ortaya çıkardığı söylenebilir. Bunun nedeni Ortadoğu ve Balkanlar bölgelerinde yer alan devletlerin birçoğunun tarihi, kültürel ve politik nedenlerle Osmanlı ile 20. yüzyıl boyunca sorunlar yaşamış olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan Türkiye'nin Osmanlı tarihi üzerinden oluşturmak istediği yumuşak güç politikasının Suudi Arabistan, Mısır ve İran gibi Ortadoğu ülkelerinde tepki görmesi söz konusu

olabilmektedir. Türkiye'nin yumuşak gücü kapsamında karşılaştığı bir diğer sorun ise bahsedilen ülkelerin ve buna ek olarak Rusya gibi ülkelerin dahi Türkiye gibi Ortadoğu'da etkinlik oluşturmak istemesidir. Türkiye'nin burada bir rekabetle karşılaşması özellikle Ortadoğu ülkelerinde Türkiye'nin yumuşak güç faaliyetlerine kuşkuyla bakılmasına neden olmaktadır (Demiryol, 2014).

2. 2. 3. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) 6 Nisan 2010 tarihinde Yurtdışında bulunan Türkler ve kardeş topluluklar ile yurtdışında öğrenimlerini sürdüren burslu öğrencilere yönelik faaliyetlerde bulunma ve bu alandaki yapılacak tüm faaliyetleri geliştirme amacıyla kurulmuştur (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 2019. Erişim Tarihi: 31.08.2019).

YTB'nin faaliyet alanları ve amacı 6 Nisan 2010 tarihli ve 27544 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 5978 numaralı kanuna göre şu şekildedir: Yurtdışında yaşayan Türklere yönelik çalışmalar gerçekleştirmek ve sorunların çözüme kavuşturmak. Bağların geliştirilmesi adına soydaş ve akraba topluluklarla yönelik sosyal, ekonomik ve kültürel faaliyetler yürütmek. Türkiye'ye eğitim amacıyla gelen öğrencilerin eğitimlerini başarıyla tamamlaması adına tüm esasları belirlemek ve ilgili kurumlar arasında koordinasyonu sağlamak. Bu kanuna göre ayrıca YTB'nin bu amaçlarını daha planlı bir şekilde gerçekleştirmesi adına Yurtdışı Vatandaşlar Danışma Kurulu, Kültürel ve Sosyal İlişkiler Eşgüdüm Değerlendirme Kurulu ve Yabancı Öğrenci Değerlendirme Kurulu adı altında üç ayrı kurula sahip olacağı belirtilmiştir (Resmi Gazete, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 2010. Erişim Tarihi: 31.08.2019).

YTB'nin önceliği Türkiye dışında yaşayan Türklerin sorunlarının belirlenmesi ve bu sorunlara nihai çözümler elde edilmesi adına faaliyetler gerçekleştirilmesi olmuştur. Kurumun bir diğer çalışma alanı soydaş ve akraba topluluklardır. Bu topluluklarla ortak tarihten doğan bağların ve milli duyguların güçlendirilerek Türkiye'nin bu toplulukları gözündeki konumunun güçlendirilmesi amacıyla çalışmalara

gerçekleştirilmektedir. Kurumun önemli bir diğer çalışma alanı ise uluslararası öğrencilerdir. Bu öğrencilerin eğitimlerini sorunsuz bir biçimde yürütmelerine katkıda bulunmak amacıyla öğrencilere destek veren kurum böylece geleceğe yatırım yapmaktadır. Eğitimlerini tamamlamalarının ardından öğrencilerde oluşacak olumlu Türkiye imajı bu öğrencilerin ülkelerinde faal görevlere geldiklerinde Türkiye ile oluşturacakları ilişkiler bakımından Türkiye için kazanılmış önemli bir değer haline gelebilecektir. YTB yurtdışında bulunan Türklere yönelik çalışmaları, soydaş ve akraba topluluklara yönelik çalışmaları ve yabancı öğrencilere yönelik çalışmalarıyla Türkiye'nin yurtdışındaki imajına olumlu anlamda katkı yaparak kamu diplomasisi alanında önemli bir konumda bulunmakta ve böylece Türkiye adına bir yumuşak güç çekiciliği yaratılmasına hizmet etmektedir (Yıldırım & Yıldırım, 2017).

Diaspora kavramının geleneksel bakımdan Yahudilerin sürgünü ve dünyaya yayılmaları anlamını taşımaktadır. Ancak daha sonraları bu kavram ilk önce arzu edilmeyen bir neden dolayısıyla yurtlarından ayrılan veya ayrılmak zorunda bırakılan halklar için kullanılmış ve ardından ise sebep fark etmeksizin vatanlarının dışında yaşayan halkların oluşturdukları toplulukları belirtmek için kullanılır hale gelmiştir. Türkiye'de diasporanın uluslararası ilişkilerdeki önemine binaen diaspora faaliyetlerine yönelmiş ve bu alanda kurumsallaşmaya gitmiştir. Türkiye'de bu doğrultuda 2010 yılında *"nerede bir vatandaşıımız, soydaşıımız, akrabamız varsa biz oradayız"* sloganına sahip YTB kurulmuştur. Türkiye, diaspora bakımından oldukça yüksek bir potansiyele sahiptir. YTB'nin rakamlarına bakıldığında yurtdışında yaklaşık 6.5 milyon Türk yaşamaktadır. Türkiye'nin diaspora potansiyelini sadece yurtdışında yaşayan Türkler oluşturmamakta aynı zamanda tarih, kültür, dil ve din bakımından Türkiye ile ortak bir geçmişe sahip herkes Türkiye'nin diaspora kapsamına girmektedir. Bu bağlamda Ahmet Davutoğlu, Dışişleri Bakanı görevini yürütürken Latin Amerika açılımı kapsamında gerçekleştirdiği bir konuşmada *"Sadece Türkler değil, bu topraklardan göç eden herkes bizim için diasporadır"* açıklamasında bulunmuştur. Yurtdışında yaşayan milyonlarca Türk ve milyonlarca soydaş ve akraba Türkiye'ye geniş bir kamu diplomasisi alanı açmaktadır. Dış politikada kamu diplomasisi bağlamında yabancı ülke kamuoylarına kendini anlatmanın önemli hale geldiği günümüzde Türkiye'nin yurtdışında bulunan

diasporasını harekete geçirmesi ve kendini anlatma bakımından kullanması önem arz etmektedir (Yılmaz & Kılıçoğlu, 2017).

YTB'nin bu doğrultudaki faaliyetlerine bakıldığında bu faaliyetlerin Yurtdışı Vatandaşlar, Soydaş ve Akraba Topluluklar, Uluslararası Öğrenciler ve Sivil Toplum Kuruluşları başlıkları altında dört temel alanda yürütüldüğü ortaya çıkmaktadır. Yurtdışı vatandaşlara yönelik çalışmalar, bulunulan ülkede vatandaşların aktif yurttaşlık ve eşit katılım yönünden bilinçlendirilmesi, vatandaşlık haklarına yönelik bilgilendirme, karşılaşılan ayrımcılık, İslam düşmanlığı, ırkçılık gibi insan hakları sorunları ile diğer hukuki sorunlarında destek sağlanması şeklinde gerçekleşmektedir. Bunlara ek olarak yurtdışında yaşayan vatandaşlara yönelik Türkiye'de yapacakları ehliyet, askerlik, oy kullanma ve pasaport gibi işlemlerde destek sağlanmaktadır. Soydaş ve Akraba Topluluklara yönelik olarak ise Balkanlar, Orta Asya ve Kafkasya'da kültürel ve tarihi bağların gelişmesi için kültürel ve eğitime yönelik faaliyetleri gerçekleştirilmekte ve ülkelere bu yönde destek sunulmaktadır. Bu kapsamda yurt dışında bulunan genç ve çocuklara yönelik gerçekleştirilen Evliya Çelebi Gençlik Köprüleri çalışması kapsamında yaklaşık 700 Türk gencinin Türkiye'ye gelerek ülkeyi yakından tanıma imkanı sağlanması, Balkanlarda gençlere yönelik 2016 yılında gerçekleştirilen 8 Balkan ülkesinde "Balkan Gençlik Okulu" programı, lisans öğrencilerinin seviyelerinin belirlenmesine yönelik Makedonya'da 177 adaya, Edirne'de ise 261 Yunanistan uyruklu adaya Akademik Yeterlilik Sınavı'nın gerçekleştirilmesi örnek olarak verilebilir. Sivil Toplum Kuruluşları faaliyetleri çerçevesinde ise 2015 yılında Ankara'da ilk kez düzenlenen Balkan Düşünce Kuruluşları Buluşması ile soydaş ve akraba topluluklarda bulunan düşünce kuruluşları bir araya getirilmiş ve bu kapsamda Bosna Hersek, Arnavutluk, Yunanistan, Kosova, Sırbistan, Makedonya ve Hırvatistan gibi Balkan ülkelerinden düşünce kuruluşlarının başkanları bir araya gelmiştir. 2016 yılında ise bu kez Kosova'nın başkenti Priştine'de devam eden buluşmalarda Türkiye ve yine birçok Balkan ülkesinden düşünce kuruluşları bir araya gelmiştir (Yılmaz & Kılıçoğlu, 2017).

YTB'nin faaliyetlerini yürütmesinde kurumsallaşma süreci de ön plana çıkmaktadır. Kurumsallaşma doğrultusunda oluşturulan Yurtdışı Vatandaşlar Danışma Kurulu, 19

ülke ve bölgeyi temsil etmek adına 80 üyeden meydana gelmektedir. Bu kurulun görevi yurtdışında yaşayan Türklere yönelik gerçekleştirilmesi gereken düzenlemeleri saptayarak bu konular hakkında hem Türkiye hem de diğer ülkelerin bilgilendirilmesi ve bu yolla yurtdışında yaşayan Türklerin yaşamlarını eşitlik içerisinde, ayrımcılığa maruz kalmadan sürdürmelerine katkı sağlamak şeklindedir. Kurumsallaşma çerçevesinde bir diğer kurul ise Kültürel ve Sosyal İlişkiler Eşgüdüm Değerlendirme Kurulu'dur. Bu kurulun amacı Türkiye ile yurtdışında bulunan Türkler, akraba ve soydaş topluluklar arasında varolan kültürel ve toplumsal ilişkileri geliştirmek üzere kültürel etkinlikler ve projeler gerçekleştirmektir (Özkan, 2018).

YTB faaliyetleri kapsamında bahsedilmesi gereken önemli bir konu Türkiye Bursları'dır. Türkiye tarafından yabancı öğrencilere yönelik burslar 1960'lerde diğer devletlerle imzalanan karşılıklı anlaşmalar kapsamında sağlanırken, özellikle Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın katkılarıyla 1992 yılında "Büyük Öğrenci Projesi" başlatılmış ve ilk kez yabancı öğrencilere yönelik politikalar sistematik hale getirilmiştir. 2010 yılında kurulan YTB görevleri kapsamında 2012 yılında "Türkiye Bursları" programı başlatmış ve yabancı öğrencilere yönelik burslar çok daha sistematik bir hale getirilmiştir (Türkiye Bursları, 2019. Erişim Tarihi: 31.08.2019). Hayata geçirildiği ilk yıl olan 2012 yılında 4.000 başvuru alan Türkiye Bursları, YTB 2017 Faaliyet Raporuna göre 2017 yılında 163 ülkeden 5.378 lisans, lisans üstü ve doktora öğrencisine burs sağlamıştır (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı İdare Faaliyet Raporu 2017, 2018).

Sağlanan bursların kalıcı olması ve mezunlarla iletişimin devam ettirilmesi adına YTB'nin çalışmalar içerisinde olduğu da anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda farklı ülkelerde 32 adet Türkiye Mezunları Derneği kurulmuştur. Bu dernekler üzerinden Türkiye'de eğitim görmüş ve takiben ülkesine dönüş yapmış bireylerle iletişim halinde olunmaktadır. Böylece Türkiye'de eğitim görmüş ve Türk dili, kültürünü ve değerlerini yakından tanımış bireylerle iletişim halinde olunarak bu bireylerin kendi ülkelerinde Türkiye ile ilgili bilgileri doğru bir şekilde aktarmaları ve Türkiye'nin tanıtılmasına katkı yapmaları sağlanmaktadır (Özkan, 2018).

2. 2. 4. AFAD

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) 2009 yılında 5902 numaralı yasa uyarınca kurulmuştur. AFAD'ın amacı afet ve acil durumlara yönelik tek yetkili kurum olarak, afetlerin önlenmesi ve zararlarının en aza indirilmesi, afetlere müdahale edilmesi ve afetlerin ardından iyileştirme çalışmalarının hızlıca tamamlanması amacıyla faaliyetlerin planlanması, yönlendirilmesi, desteklenmesi, koordine edilmesidir (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2019. Erişim Tarihi: 01.09.2019).

17 Haziran 2009 tarihinde 27261 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 5902 sayılı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'a göre AFAD'ın amacı tüm afet ve acil durumlara müdahale etmek, afet ve acil durumlarda ortaya çıkabilecek riskleri azaltmak doğrultusundadır. Kanuna göre AFAD'ın ayrıca Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri, Maliye, Milli Eğitim, Bayındırlık ve İskân, Sağlık, Ulaştırma, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Çevre ve Orman bakanlıkları, Devlet Planlama Teşkilatı ve Türkiye Kızılay'ı ile koordine şekilde çalışması belirtilmiştir (Resmi Gazete, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 2009. Erişim Tarihi: 01.09.2019).

AFAD aynı zamanda uluslararası ölçekte yaşanan toplumsal olaylar karşısında acil insani yardımlarda bulunmaktadır. AFAD 2009-2018 yılları arasında 5 kıtada 50'den fazla ülkede acil insani yardımlarda bulunmuştur. AFAD'ın uluslararası ölçekte gerçekleştirdiği acil insani yardımlar Filistin, Bangladeş, Irak, Haiti, Libya, Lübnan, Pakistan, Somali, Tunus, Yemen, Mısır, Moritanya ve Nijer gibi ülkelerde yaşanan deprem, yangın, sel, fırtına ve tsunami gibi doğal afetler karşısında yapılmıştır. AFAD bu doğrultuda 2009-2018 yılları arasında 54 ülkede yaklaşık toplam 2 milyar dolar insani yardımda bulunmuştur (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Uluslararası İnsani Yardım Faaliyetleri 2009-2018, 2018).

2009 yılında kuruluşuyla birlikte AFAD ulusal ve uluslararası ölçekte yaşanan felaketler karşısında acil insani yardımlarda bulunmaktadır. AFAD kuruluşundan itibaren birçok ülkede acil insani yardımlarda bulunmuştur. Bu insani yardımlar

kapsamında Suriye, Somali ve Pakistan'a yapılan yardımlar örnek olarak verilebilir. AFAD, Suriye'de 2011 yılında başlayan iç karışıklıklar karşısında göç etmek durumunda kalan Suriyelilere yönelik Türkiye'nin izlediği 'açık kapı politikası'nda koordinasyon görevini üstlenmektedir. AFAD gerek sınır içinde ve gerekse sınır dışında bulunan kamplarda ve şehirlerde yaşayan Suriyelilere yönelik giyim, barınma, gıda, sağlık ve eğitim yardımlarında bulunmaktadır. 2010 yılının Ağustos ayında Pakistan'da yaşanan sel felaketi karşısında ise bu ülkeye acil insani yardımlarda bulunulmuştur. Bu yardımlar kapsamında halkın, STK'ların ve kamu kurumlarının desteğiyle 159 milyon dolarlık acil nakdi yardım Pakistan'a ulaştırılmış, Başbakan Erdoğan'ın Ekim 2010'da Pakistan'ı ziyaretinde 97 milyon tl tutarında insani yardım malzemesi yardımında bulunulmuş ve Khairpur ve Dera Murad Jemali şehirlerinde iki 'Sahra Hastanesi' kurulmuştur. Bu yardımlara ek olarak 2012 yılında 125.7 milyon tl ve 2013 yılında 226 milyon tl tutarında yardım gerçekleştirilmiştir. Somali'ye ise 11 Ağustos 2011'de Erdoğan'ın ziyaretinin ardından toplamda 640 milyon tl yardımın yanında hastane, yol, okul, su ve alt yapı inşası gibi yardımlar yapılmıştır (Kalaycı & Koca, 2015).

AFAD'ın gerçekleştirdiği insani yardımlara bakıldığında bu yardımların nakdi yardımların yanında gıda, sağlık ve barınma gibi alanlarda da gerçekleştiği görülmektedir. Bu kapsamda örnek sunulması bakımından Sırbistan'da 2010 ve 2014 yılları arasında yaşanan sel taşkını olayları karşısında bu ülkeye 259 milyon dolar tutarında duvar kurutma makinesi ve 20 bin ton insani yardım malzemesi yardımı gerçekleştirilmiştir. Kırgızistan'da 2010 yılında yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle bu ülkeye 1 milyon 120 bin dolar nakdi yardım ve bunun yanında 3 kargo uçağıyla 12 ton gıda, 10 ton sağlık malzemesi yardımları bu ülkeye ulaştırılmıştır. Yine 2010 yılında Moğolistan'da sert hava koşulları nedeniyle büyük don olaylarının yaşanması karşısında 520 bin dolar nakdi yardım ve buna ek olarak 10 ton gıda ve barınma malzemesi yardımları gerçekleştirilmiştir. Yemen'e ise 2013 yılından bu yana yapılan yardımlar çerçevesinde toplam 1 milyon dolar nakdi yardım yapılmış, buna ek olarak 4 milyon 515 bin dolar tutarında insani yardım ulaştırılmıştır. Bu yardımlar 30 ton ağırlığında hastane ekipmanı, 4400 adet gıda kolisi, 6 ton ağırlığında tıbbi malzeme ve 15.400 ton gıda malzemesi şeklinde gerçekleşmiştir. Kurumun en yoğun insani yardım faaliyetini ise 2011 yılından bu yana süren Suriye

Krizi sürecinde gerçekleştirdiği gözükmektedir. Suriye sınırlarında yer alan kamplarda ve şehirlerde yardım çalışmalarını yoğunlaştırdığı gözüken kurumun yaptığı yardımlar Türk Kızılayı, STK'lar ve ilgili bakanlıkların işbirliğiyle sürdürülmektedir. Kurum ortaya çıkan Suriye Krizi sürecinde 1 milyar 140 milyon dolar tutarındaki yardımlarını sağlık ve eğitim hizmetleri, sıcak yemek ve içme suyu temini ve barınma şeklinde gerçekleştirdiği gözükmektedir (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Uluslararası İnsani Yardım Faaliyetleri 2009-2018, 2018).

Türkiye'nin insani yardımları çerçevesinde Dünya Gıda Programı Türkiye'yi 'yükselen donör' olarak nitelendirmiş, BM Genel Sekreterliği 2016 yılında ilk kez düzenlenen Dünya İnsani Yardım Zirvesi'nin İstanbul'da yapılacağını belirtmiştir. Yumuşak güç kapsamında insanların kalplerinin ve zihinlerinin kazanılmasında insani yardımlar önemli bir yere sahiptir. AFAD'ın acil insani yardımları alanında etkin katılımıyla insani yardımlar Türk Dış politikasında önemli bir yer edinir olmuştur. Türkiye gerçekleştirdiği bu insani yardımlarla yumuşak gücünü artırarak yurtdışında olumlu bir Türkiye algısı oluşturmaktadır. Bunun yanında Türkiye'nin insani yardımlarla gerçekleştirmek istediği bir diğer durum ise zor duruma düşen ülkelere yardım ederek bu ülkelerle sahip olduğu ekonomik, kültürel ve diplomatik işbirliğini arttırmaktır (Kalaycı & Koca, 2015).

2. 2. 5. Türk Kızılayı

Türkiye'de kamu diplomasisi alanında faaliyet gösteren ve kuruluş tarihi en eski kurum ise Türk Kızılayı'dır. Türk Kızılayı 11 Haziran 1868 tarihinde Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti olarak silahlı kuvvetlerin sağlık hizmetlerini gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştur. Günümüzde Türk Kızılayı olarak adlandırılan bu kurum 1877'de Osmanlı Hilali Ahmer Cemiyeti, 1923'de Türkiye Hilali Ahmer Cemiyeti, 1935'te Türkiye Kızılay Cemiyeti ve 1947'de Türkiye Kızılay Derneği adını almıştır. Kuruluşa "Kızılay" adını ise Mustafa Kemal Atatürk vermiştir (Türk Kızılayı, 2019. Erişim Tarihi: 03.09.2019).

Türk Kızılayı zaman içinde ortaya çıkan gereksinimler dahilinde salgın hastalıklar ve doğal afetlerden zarar gören insanlara yönelik barınma, sağlık ve gıda ihtiyaçlarını karşılar ve bu doğrultuda uluslararası yardım faaliyetlerine katılır hale gelmiştir. Kızılay'ın amacı şu şekilde belirtilmektedir:

“her nerede görülür ise , hiçbir ayırım yapmaksızın insanın acısını önlemeye veya hafifletmeye çalışmak, insanın hayatını ve sağlığını korumak, onun kişiliğine saygı gösterilmesini sağlamak ve insanlar arasındaki karşılıklı anlayışı, dostluğu saygıyı, işbirliğini ve sürekli barışı getirmeye uğraşmaktır”.

-(Türk Kızılayı, 2019. Erişim Tarihi: 03.09.2019).

Türk Kızılayı 2010-2015 Stratejik Planı'na göre Türk Kızılayı uluslararası ölçekte insani yardımlarda bulunarak insani diplomasi alanında da faaliyetlerde bulunacaktır:

“İnsani diplomasi, karar alıcıların ve kanaat önderlerinin, temel prensiplere bağlı olarak zarar görebilir kişilerin çıkarları doğrultusunda hareket etmelerinin sağlanması ile ilgilidir. Devlete yardımcı rolü Türk Kızılayı'na zarar görebilir kişilere hizmet etmesi için tarafsız bir insani alan, insani sorunları gündeme getirme fırsatı, karar alım mekanizmalarında imtiyazlı bir konum sağlar. Türk Kızılayı insani diplomasi alanındaki gücünü kullanarak ulusal ve uluslar arası alanda zarar görebilirliği en aza indirmek için çalışmalar yürütecektir. Bu çalışmalar gelecekte oluşabilecek zarar görebilirliklerin önlenmesi ve azaltılmasına yönelik çabaları da içermektedir”

- (Türk Kızılayı, 2010-2015 Stratejik Planı, 2010).

Türk Kızılayı 2016-2020 Stratejik Planı'na göre ise Türk Kızılayı'nın insani diplomasi ve uluslararası insani yardım faaliyetlerinin gerçekleştirmesinde Uluslararası Yardım Programlarına katılması öngörülmüş ve böylece Türk Kızılayı'nın uluslararası bilinirliğini arttırması ve uluslararası politika geliştirmede etkin bir aktör olması amacına sahip olduğu belirtilmiştir (Türk Kızılayı, 2016-2020 Stratejik Planı, 2016).

Türk Kızılayı son 10 yılda 138 farklı ülkede doğal afetler ve insani krizler karşısında yardımlarda bulunmuştur. Türk Kızılayı kuruluşundan bugüne kadar geçen sürede ise 147 farklı ülkede yardım faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Türk Kızılayı'nın yardımları barınma, eğitim, sağlık, gıda, sosyal tesislerin inşası, tarım ve sulama gibi alanlarda

gerçekleşmiştir. Türk Kızılayı bu doğrultuda 2012 yılında yaklaşık 125 milyon, 2013 yılında 128 milyon, 2014 yılında 180 milyon, 2015 yılında 230 milyon, 2016 yılında 1 milyar 379 milyon ve 2017 yılında 2 milyar 526 milyon tl tutarında insani yardımda bulunmuştur (Türk Kızılayı, Mali Bilgiler, 2019. Erişim Tarihi: 03.09.2019).

Bu kapsamda Türk Kızılayı'nın faaliyetlerine bakıldığında doğal afetler neticesinde ortaya çıkan acil insani yardım ihtiyaçlarına cevap verilmesi doğrultusunda çadır, battaniye ve yatak yardımı, gıda, ilaç, temizlik ve çocuk malzemeleri yardımları ön plana çıkmaktadır. Bunların yanında Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı kapsamında gıda yardımları ve kurban yardımları da yine Türk Kızılayı'nın gerçekleştirdiği faaliyetler arasında bulunmaktadır. Dolayısıyla Türk Kızılayı için Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerinin insani yardım boyutunu oluşturduğu söylenebilir (Kavoğlu, 2018).

2005 yılında Pakistan'da yaşanan deprem felaketi sonrasında birçok bölge ülkesini de etkileyen bu deprem karşısında bölgeye gıda, barınma tıbbi ve temizlik malzemelerini gönderilmiştir. Bu doğrultuda 22 ton gıda ve 10 bin battaniye ile deprem sonrası acil müdahalenin yapılması adına 94 tıbbi müdahale personeli, 5 araç ve 2 ambulans bölgeye ulaştırılmıştır (Sabah, 2005. Erişim Tarihi: 19.11.19).

2010 yılında ise Şili'nin Concepcion şehrinde yaşanan 8.8 büyüklüğündeki deprem karşısında bu ülkeye iki kargo uçağıyla çadır, battaniye, gıda malzemesi, mutfak ekipmanları ve ilaçtan oluşan toplam 20 ton insani yardım malzemeleri gönderilmiş ve bölge insanına dağıtılmıştır (Hürriyet, 2010. Erişim Tarihi: 19.11.19).

2012 yılında ise Arakanlı Müslümanların yaşadıkları şiddet karşısında yardım gereksinimi duymaları karşısında buraya yardımlar gerçekleştirilmiştir. Bölgeye yardımları koordineli bir şekilde ulaştırmak için bir ofiste açan Türk Kızılayı, Myanmar Kızılhaçı ile işbirliği içerisinde de hareket ederek yardımlarını gerçekleştirmiştir. Bu yardımlara bakıldığında bin 250 ton pirinç, 400 adet büyükbaş hayvandan oluşan kırmızı et ve 12 bin gıda kolisi ile 94 milyon lira tutarında nakdi yardım ihtiyaç sahibi bireylere ulaştırılmıştır (Ergan, 2012. Erişim Tarihi: 26.12.19).

2011 yılından bu yana Somali'ye sağlanan yardımlar kapsamında 2017 yılında ülkeye 2 adet yük gemisiyle 15 bin ton oranında gıda malzemesi sevkiyatı yapılmıştır. Bu ülkede yaşanan gıda kıtlığı çerçevesinde 2011 yılından bu yana ülkeye insani yardım malzemeleri ulaştıran kurum, ülkeye son 6 yılda 16 yük gemisiye insani yardımlar ulaştırmıştır. Bu yardımların içeriği gıda, içme suyu, tıbbi malzemeler ve giyim malzemeleri şeklinde olmuştur (Cnntürk, 2017. Erişim Tarihi: 26.12.19).

Türk Kızılayı 2015 yılında Nepal'de Himalaya Dağları bölgesinde yaşanan 7.8 büyüklüğündeki depremin bölge köyleri üzerinde oluşturduğu tahribat karşısında bölge insanlarına yardım sağlanması kapsamında 400 battaniye, 350 litre içme suyu ve 310 gıda kolisinden oluşan insani yardımları bölgeye ulaştırmıştır (Sabah, 2015. Erişim Tarihi: 19.11.19).

Türk Kızılayı yine 2015 yılında Hac ibadetini gerçekleştirmek için Suudi Arabistan'a gideceklerle uygulanmak üzere Pakistan Din İşleri Bakanlığı'na 15 bin menenjit aşısı desteği sağlamıştır (Anadolu Ajansı, 2015. Erişim Tarihi: 19.11.19). 2016 yılında ise Ramazan ayında Balkanlarda Bosna Hersek, Kosova ve Sırbistan'da 14 bin ihtiyaç sahibi kişiye gıda malzemeleri yardımında bulunulmuştur (Türk Kızılay, 2016. Erişim Tarihi: 19.11.19).

2. 2. 6. Türkiye Diyanet Vakfı

Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) 13 Mart 1975 tarihinde kurulmuştur. TDV'nin kuruluş amacı şu şekilde belirtilmektedir:

Diyanet İşleri Başkanlığının faaliyetlerine destek olmak, din hizmetlerinin daha geniş kitlelere ulaştırılması ve dini hizmetlerde görev alacak neslin yetiştirilmesi.

TDV ayrıca Kur'an kursu cami ve hizmet binası inşası, Ramazan ayında gıda yardımı, Kurban Bayramı'nda vekâletle kurban kesimi, kültürel ve dini eğitime

yönelik faaliyetleri de gerçekleştirmektedir (Türkiye Diyanet Vakfı, 2019. Erişim Tarihi: 11.01.20).

TDV, 8 Mayıs 1975 tarihli ve 15230 sayılı Resmi Gazete ilanı ile yasal zemine kavuşmuştur. Bu ilana göre vakfın amacı şu şekilde belirtilmiştir:

İslam Dininin gerçek hüviyeti ile tanıtılmasında, toplumun dil konusunda aydınlatılmasında Diyanet işleri Başkanlığına yardımcı ve destek olmak, gereken yerlerde Cami yapıp donatmak, fakir hastalar için tedavi kurumları açıp işletmek, zekât, fitre gibi müslüman vatandaşlarımız tarafından yapılacak yardımları şartlarına uygun olarak toplumdaki ihtiyaç sahiplerine intikal ettirerek Sosyal Yardım ve Hizmeti geliştirmek (Resmi Gazete, Türkiye Diyanet Vakfı'nın Kurulması, 1975. Erişim Tarihi: 11.01.20).

13 Ocak 1978 tarihli ve 16168 sayılı Resmi Gazete'de ise Bakanlar Kurulu'nun karar sayısı 7/14433 ve 20 Aralık 1977 tarihli kararı uyarınca TDV'ye vergi muafiyeti hakkı tanınmıştır (Resmi Gazete, Türkiye Diyanet Vakfı'na Vergi Muafiyeti Tanınması, 1978. Erişim Tarihi: 11.01.20).

2005 yılında ise 5 Ağustos 2005 tarihli ve 25897 sayılı Resmi Gazete ilanı ile TDV izin almadan yardım toplayan kuruluşlardan sayılmıştır. Buna göre Bakanlar Kurulunun 2005/9171 sayılı ve 12 Temmuz 2005 tarihli kararı uyarınca TDV'nin izin almadan yardım toplayan kuruluşlardan sayılması kararlaştırılmıştır (Resmi Gazete, Türkiye Diyanet Vakfı'nın İzin Almadan Yardım Toplayan Kuruluşlardan Sayılması, 2005. Erişim Tarihi: 11.01.20).

2018 yılı verilerine göre TDV'nin geliri 1 milyar 265 milyon TL'dir. Bu gelirin 1 milyar TL'si vakıfa yapılan bağış ve yardımlardan, yaklaşık 50 milyon TL'si vakıfa ait işletme gelirlerinden, 54 milyon TL'si finansal gelirlerden ve 153 milyon TL'si ise diğer gelirlerden oluşmaktadır (Türkiye Diyanet Vakfı 2018 Yılı Mali Bilgileri, 2019. Erişim Tarihi: 11.01.20).

Bu veriler ışığında vakfın en önemli gelir kaynağı olarak vakıfa yapılan bağışlar ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda vakfın bağış düzenine bakıldığında çok çeşitli

yöntemler üzerinden bağış kabul edildiği anlaşılmaktadır. TDV'nin bağış kabul yöntemleri arasında vakıfın internet adresi üzerinden yapılan bağışlar, bankalar üzerinden yapılan bağışlar, telefonda mesaj ve uygulama gibi yöntemlerle bağış yapılması, gayrimenkul bağışı, zekat, fidiye ve Kurban Bayramı bağışları, gıda yardımları, camilerde yardım ve bağış toplanması, burs ve okul inşası gibi faaliyetler adına eğitim bağışı, su kuyusu açılması üzere bağış yapılması ve TDV tarafından dağıtılması üzere Kur'an-ı Kerim bağışı bulunmaktadır (Türkiye Diyanet Vakfı Bağış Kategorileri, 2019. Erişim Tarihi: 11.01.20).

TDV'nin faaliyetlerine bakıldığında ise vakıfın geniş bir yelpazede faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. 149 ülkede 1003 şubesi bulunan TDV'nin faaliyetleri arasında ibadet binaları inşaları ön plana çıkmaktadır. Vakıf kurulduğu tarihten bu yana Türkiye içerisinde 3 bin 817 cami, 465 mescit, 2 bin 866 Kur'an kursu ve 8 eğitim merkezi binası yapmıştır. Vakıf yurtdışında ise 25 ülkede 100'ün üzerinde ibadet merkezi inşa etmiştir. Bu ibadet merkezlerinin arasında Rusya Moskova Merkez Camii ve Karaçay Çerkesya İmam Ebu Hanife İslam Enstitüsü, Haiti Boukman Buhara Camii, Arnavutluk Tiran Camii, Somali Merkez ve Abdulaziz Camii, İngiltere Cambridge Camii, Filipinler Osmanlı Camii, Fatih Camii ve Tacbolan Camii ile Kazakistan Hoca Ahmet Yesevi Camii gibi ibadet merkezleri bulunmaktadır. Vakıf buna ek olarak Türkiye'nin Suriye'de gerçekleştirdiği askeri harekat bölgelerinde yer alan 333 camiinin onarımını gerçekleştirmiştir (Türkiye Diyanet Vakfı Faaliyetleri, Camiler, 2019. Erişim Tarihi: 12.01.20).

Vakıfın faaliyetlerinin yoğunluk kazandığı dönemler olarak Ramazan ve Kurban Bayramı dönemleri ön plana çıkmaktadır. TDV 2018 Yılı Faaliyet Raporuna göre 2018 yılında 84 ülkede 703.905 kişiye Ramazan yardımları ulaştırılmıştır. Bu yardımlar çerçevesinde yurtdışında 90.205 adet gıda kolisi dağıtımı yapılmış, 246.580 kişiye iftar yemeği verilmiş ve 6.300 kişiye bayramlık giysi yardımı yapılmıştır. Kurban Bayramı'nda ise yurtdışında 143 ülkede 430 bin adet kurban kesilmi yapılmış ve yaklaşık 3.6 milyon aileye kurban eti dağıtılmıştır (Türkiye Diyanet Vakfı, 2018 Yılı Faaliyet Raporu, 2019).

Vakfın bir diğer faaliyeti içme suyu sıkıntısının olduğu bölgelerde su kuyusu açılmasına yöneliktir. Bu çerçevede başlatılan ‘‘Bir Damla Hayat’’ projesi kapsamında bugüne kadar 26 ülkede toplam 290 su kuyusu açıldığı gözükmektedir. Bu su kuyularının ise çoğunlukla Afrika kıtasında açıldığı anlaşılmaktadır. Toplamda açılan 290 su kuyusundan 268 adedi Afrika ve 22 adedi Asya kıtasında bulunan ülkelerde açılmıştır. En çok su kuyusu ise 51 su kuyusu ile Burkine Faso’da açılmıştır. Bu ülkeyi 39 su kuyusu ile Togo, 33 su kuyusu ile Nijer, 30 su kuyusu ile Moritanya ve 24 su kuyusu ile Çad izlemektedir (Türkiye Diyanet Vakfı Faaliyetleri, Su Kuyusu, 2019. Erişim Tarihi: 12.01.20).

TDV’nin faaliyetleri arasında Kur’an-ı Kerim dağıtılması da bulunmaktadır. Bu kapsamda 2015 yılında ‘‘Hediyem Kur’an Olsun’’ projesi başlatılmıştır. Bu proje çerçevesinde vakıfa 1.268.791 adet Kur’an-ı Kerim bağışı yapılmış ve vakıf 873.101 adet Kur’an-ı Kerim’in dağıtımını gerçekleştirmiştir. Kur’an-ı Kerim’lerin dağıtımı 67 ülkede ve 27 farklı dilde basımı yapılarak gerçekleşmiştir (Türkiye Diyanet Vakfı Faaliyetleri, Hediyem Kur’an Olsun, 2019. Erişim Tarihi: 12.01.20).

Vakfın bir diğer faaliyet alanı ise eğitim üzerinedir. Bu kapsamda burs programları ve eğitim kurumları projeleri gerçekleştirilmektedir. Vakıf eğitime yönelik faaliyetlerini Diyanet İşleri Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu ve ilgili ülkelerdeki ilahiyat fakülteleri ile işbirliği içerisinde olarak yürütmektedir. Vakfın burs programları Kur’an-ı Kerim kursu, lise, lisans, lisans üstü ve doktora öğrencilerini kapsamaktadır. Lise öğrencilerine yönelik olarak 2006 yılında başlatılan Uluslararası İmam Hatip Lisesi Programı, lisans öğrencilerine yönelik olarak Uluslararası İlahiyat Lisans Burs Programı ile lisans üstü ve doktora öğrencilerine yönelik olarak Uluslararası İlahiyat Lisansüstü Burs Programı çerçevesinde bugüne kadar 111 ülkeden 7.729 öğrenci vakfın burs imkanlarından yararlanarak mezun olmuştur. Eğitim kurumlarına yönelik olarak ise 14 ülkede 24 eğitim kurumuna destek verildiği görülmektedir. Verilen desteğin ise bu eğitim kurumlarında öğrenim gören öğrencilere burs ve eğitim desteği sağlanması şeklinde gerçekleştiği gözükmektedir. Bu kapsamda Azerbaycan’da Bakü Türk Lisesi, Filistin’de Gazze İslam Üniversitesi, Moğolistan’da Ulan Bator Öğrenci Evleri, Romanya’da Kemal Atatürk Ulusal Koleji, Bangladeş’te Chittagong İslam

Üniversitesi ve Cox's Bazar Üniversitesi, Bulgaristan'da Rusçuk, Şumnu ve Mestanlı İlahiyat Liseleri ve Sofya Yüksek İslam Enstitüsü ile Haiti'de Cape Haitien Umudun Çocukları Okulu'na burs ve eğitim desteği sağlanması örnek olarak verilebilir (Türkiye Diyanet Vakfı, 2018 Yılı Faaliyet Raporu, 2019).

Yurt içi ve yurt dışında din ile ilgili çalışmalarda Diyanet İşleri Başkanlığı'na destek olması amacıyla kurulan TDV özellikle son yıllarda ortaya çıkan insani krizler çerçevesinde insani yardımlar alanında da faaliyetleri söz konusudur. Bu bakımdan TDV'nin dini faaliyetlerin yanında insani yardım faaliyetleri de gerçekleştiren bir vakıf özelliğine sahip olduğu söylenebilir. TDV'nin insani yardımlar çerçevesinde faaliyet gösterdiği ülkeler arasında Yemen, Endonezya, Sudan, Filistin, Myanmar'ın Arakan bölgesi ve Suriye bulunmaktadır. TDV, Yemen'de 2015 yılından beridir süregelen savaş durumu karşısında 2018 yılında bu ülkeye yönelik insani yardım çalışmaları başlatmıştır. Bu kapsamda Yemen'e 8.700 adet gıda kolisi, 10.882 hisse kurban ve toplamda 30 bin kişinin yararlandığı yardımlar gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında Yemen'de içme suyu ihtiyacı çerçevesinde 2 adet su kuyusu inşa edilmiş ve 2500 hastaya ilaç temini sağlanmıştır. Filistin'e yönelik gerçekleştirilen insani yardımlar kapsamında 1995 yılından bu yana ülkeye yardım desteğinde bulunan TDV, bu ülkeye bugüne kadar 31 milyon dolar tutarında yardımda bulunmuştur. Bu yardımlar çerçevesinde ülkede 13 su kuyusu ve 9 cami inşası gerçekleştirilmiştir. 2018 yılında ise bu ülkeye yönelik 5.820 kişinin yararlandığı iftar yemeği, 8 bin adet kurban hissesi ve 4.200 adet gıda kolisi yardımı yapılmıştır. Myanmar'ın Arakan eyaletine yönelik olarak ise 41.588 adet gıda, giyim, mutfak ve temizlik paketi yardımları yapılmış, buna ek olarak 5 mescit, 13 su kuyusu ve 9 köprü inşası gerçekleştirilmiştir. Vakfın en yoğun insani yardım faaliyeti ise Suriye'ye yönelik olmuştur. 2012 yılından bu yana Suriye'ye yapılan insani yardımlar gıda, barınma, giyim ve temizlik malzemeleri ile cami onarımı ve din görevlilerine destek sağlanması şeklinde gerçekleşmiştir. Suriye'ye insani yardımlar kapsamında 30.536 ton gıda, 2 milyon 372 bin adet giyim malzemesi ve 345 bin adet barınma malzemesinin yanında özellikle Türkiye'nin askeri hareketler düzenlediği bölgeler başta olmak üzere 270 adet caminin onarımı ve 1.856 din görevlisine destek olunması ile her gün 200 bin ekmek ve 15 bin kişilik sıcak yemek dağıtımı yapılması ön plana çıkmaktadır (Türkiye Diyanet Vakfı, 2018 Yılı Faaliyet Raporu, 2019).

2. 3. Türkiye'nin Bölgesel Krizlere Yaklaşımları

2. 3. 1. 2003 Irak-ABD Savaşı

Irak-ABD savaşının nedeni ABD'nin 11 Eylül saldırılarının ardından teröre karşı savaş politikası kapsamında Irak'ın El Kaide'ye destek verdiği ve kitle imha silahlarına sahip olduğu iddiasına dayanmaktadır. Irak'ın işgale uğraması Türkiye'nin de güvenlik çıkarlarını etkilemiştir. Irak'ın bu işgalinin ardından etnik yapılara bölüneceği endişesi, kendi topraklarında Kürt sorunu bulunan Türkiye'nin bu sorunun daha da ilerleyeceği kaygısı taşımasına neden olmuştur. Irak'ın kuzeyinde oluşabilecek Kürt temelli bir yönetimin Türkiye'deki Kürtler üzerinde de etkili olacağı kaygısı Türkiye'nin en önde gelen güvenlik önceliklerinden biri olmuştur. Irak'ın işgalinde Türkiye'nin güvenlik çıkarlarını etkileyen bir diğer durum ise PKK'nın bu işgalle birlikte kuzey Irak'ta daha rahat hareket etme imkanı bulmuş olmasıdır. PKK terörünü kendi topraklarında bitirmeyi amaçlayan Türkiye'nin bu yöndeki çabaları PKK'nın kuzey Irak'ı lojistik bir alan olarak kullanma imkanı nedeniyle olumsuz yönde etkilenmiştir (Oğuzlu, 2008).

Irak-ABD Savaşı sürecinde ABD'nin Türkiye'den bu savaş doğrultusunda Türkiye'nin deniz, hava ve kara üslerinden yararlanmak, ABD asker, askeri araç ve ekipmanlarının Türkiye'de bulunarak Irak'a giriş yapması ve Türk ordusunun Irak'a konuşlandırılması doğrultusunda istekleri söz konusu olmuştur. Bu istekler doğrultusunda hazırlanan 1 Mart 2003 Başbakanlık tezkeresi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gerçekleştirilen oylamada 264 kabul, 250 ret ve 19 çekimser oy ile tezkerenin onaylanmasında salt çoğunluk oluşmadığı nedeniyle reddedilmiştir (TBMM, 2003).

Uzgel'e göre dönem itibariyle ekonomik sıkıntılar yaşayan Türkiye'nin ABD'nin istekleri karşısında ABD yönetimini uzunca bir süre oyalaması ve sonunda 1 Mart 2003 tarihinde TBMM kararıyla ABD'ye topraklarını kullanma izni vermemesi ve ABD'nin Irak'a saldırma planlarını bozması, ABD'nin sahip olduğu hegomonik süper güç olma konumunu sorgulanır hale getirmiştir (Uzgel, 2003).

ABD'nin Irak'a yönelik saldırıda Türk topraklarını kullanmak istemesinin en önemli nedeni Irak'ın işgalinin kuzeyden daha rahat gerçekleştirileceği düşüncesi olmuştur. Türkiye'nin topraklarını kullandırmak durumunda kalacağını kesin olarak gören ABD Irak'ı işgal planının önemli bir bölümünü bu bağlamda kuzeyden gerçekleştireceği harekate göre şekillendirmiştir. Türkiye'nin ABD'nin isteğini reddetmesi, ABD'yi planlarını değiştirmek mecburiyetinde bırakmış ve ABD saldırının odak noktasını güneye kaydırmak zorunda kalmıştır. ABD planlarındaki bu değişiklik sonucunda Irak'ın işgalini beklediğinden daha zor bir şekilde gerçekleştirebilmiştir (Bila, 2003. Erişim Tarihi: 08.09.2019).

Irak savaşında Türkiye'yi kaygılandıran iki durum bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ABD müdahalesinin kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletini ortaya çıkarma olasılığıdır. İkincisi ise bu müdahalenin Körfez Savaşı'nın ardından BM'nin Irak'a uyguladığı yaptırımlar nedeniyle Türkiye'nin ekonomik olarak büyük zarara uğramasının ardından daha yeni toparlanmaya başlayan Türkiye-Irak ticaretini ve Türkiye turizmini olumsuz yönde etkileyeceği kaygısıdır (Yeşilyurt, 2013).

1991 yılında yaşanan Körfez Savaşı'nın Türkiye üzerinde oluşturduğu neticeler Türkiye'nin Irak Savaşı sürecinde daha temkinli hareket etmesini sağlamıştır. Körfez Savaşı'nın hemen ardından Irak merkezi yönetiminin baskıları nedeniyle Irak'ın kuzeyinden Türkiye'ye yönelik Kürt mülteci akını başlamıştır. Türkiye için sorunlar yaratacak bu mülteci akının ortadan kaldırmak, geri dönüşlerini ve güvenliklerini sağlamak üzere ABD, İngiltere ve Fransa'nın baskıları sonucunda Irak merkezi yönetimi kuzey Irak'ta bir 'güvenli bölge'nin kurulmasına onay vermiştir. ABD, İngiltere ve Fransa askeri güçleri tarafından yürütülen ve Huzuru Temin Harekatı adı verilen operasyon çerçevesinde bu ülkelerin askeri birlikleri Türkiye sınırından kuzey Irak'a geçmişlerdir. Çekiç Güç olarak da adlandırılan bu operasyon çerçevesinde Irak'ın kuzeyinde 32. ve 36. Paraleller arasında uçuşa yasak bölge ilan edilmiş, bu bölgede Irak askeri faaliyetleri kısıtlanmış ve mülteci Kürtlerin geri dönmesi adına güvenli bir alan oluşturulmuştur. Başlangıçta Türkiye'nin güvenlik hassasiyetleri dikkate alınarak ilerleyen Çekiç Güç operasyonu daha sonraları Türkiye için bir tehdit olarak algılanmıştır. Bunun nedeni Çekiç Güç operasyonu ile kuzey Irak'ta merkezi yönetimin otoritesinin ortadan kalkmasıyla birlikte oluşan güç

boşluğunda bir Kürt devletinin ortaya çıkmasında uygun zeminin oluşmuş olması ve PKK'nın Türkiye'ye gerçekleştirdiği saldırılarda bu bölgeyi yoğun bir şekilde kullanma olanağı bulmuş olmasıdır. Körfez Savaşı'nın devamında bu tecrübeyi yaşayan Türkiye, 2003'te Irak'ın işgalinden doğacak otorite boşluğunda kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulma ve PKK'nın güçlenme ihtimalini göz önünde bulundurmıştır. Savaşın ardından parçalanmış bir Irak'ın ortaya çıkmasının kuzey Irak'ta kurulacak bir Kürt devletinin zeminini hazırlayacak olmasından ve PKK'nın burada daha fazla güçlenmesini sağlayacağından dolayı Irak'ın parçalanması Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından bir tehdit olarak görülmüş ve bu bağlamda Türkiye'nin Irak Savaşı'nda en önemli gördüğü konu Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması olmuştur (Molla, 2009).

Türkiye'nin Irak Savaşı'na yönelik kaygılarından bir diğeri aynı Körfez Savaşı sonrası BM'nin Irak yaptırımlarında olduğu gibi bu savaşında Türkiye'nin Irak ihracatına vereceği zarardan kaynaklanmıştır. Ancak Türkiye'nin Irak'a ihracat rakamlarına bakıldığında bu savaş sonrasında olumlu bir atış gözlenmektedir. Türkiye tarafından Irak'a yapılan ihracat 2003 yılında 890 milyon dolar seviyesindeyken bu rakam 2004 yılında 1.8 milyar dolara, 2005 yılında ise 2.7 milyar dolara yükselmiştir (TÜİK, Ülkelere Göre İhracat, 1996-2019, 2018).

Irak Savaşı kapsamında üç tezkere Türkiye'nin gündemine gelmiştir. Bu tezkerelerden ilki 6 Şubat 2003'te TBMM tarafından onaylanmıştır. Bu ilk tezkere Irak işgalinde ABD'nin Türkiye topraklarını kullanabilmesi için Türk liman, havalimanı ve üslerinin ABD askeri donanımı çerçevesinde modernize edilmesini içermektedir. ABD ordusunun askeri birliklerini, silah ve ekipmanlarını Türk topraklarını kullanarak Irak'a geçirmesini öngören ikinci tezkere ise 1 Mart 2003'de TBMM'de oylanmış ve kabul görmemiştir. Türkiye ve ABD arasında bu ikinci tezkere görüşmelerinin uzun bir sürece yayılması Türkiye adına olumsuz bir algının ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD'nin topraklarını kullandırması karşısında Türkiye'ye 6 milyar dolarlık ekonomik kaynak teklif etmesi Türkiye'ye yönelik 'bir ülkenin işgal edilmesi için para karşılığında kendi topraklarını bir başka ülkeye açan bir ülke' gibi olumsuz bir algının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu olumsuz algı özellikle Ortadoğu ülkelerinde daha fazla hissedilmiştir. Ancak 1 Mart 2003

tezkeresinin mecliste reddedilmesi Türkiye adına ortaya çıkan bu olumsuz algıyı tamamen yıkmış ve Türkiye bu kararıyla tüm dünya kamuoylarının ve özellikle Ortadoğu ülkelerinin takdirini kazanmıştır (Oran, 2013a).

ABD hava kuvvetlerinin Türk hava sahasını kullanmasına ve Türk askerinin Irak'a gönderilmesine izin veren üçüncü tezkere ise 7 Ekim 2003'te TBMM tarafından kabul edilmiştir. Bu tezkerenin kabul edilmesiyle hem Türkiye hem de ABD fayda sağlamıştır. Türkiye bu tezkerenin kabul edilmesiyle 1 Mart tezkeresiyle gerginleşen Türkiye-ABD ilişkilerini yumuşatarak Irak'ın savaş sonrasında yeniden inşasında önemli bir ülke konumuna gelmeyi hedeflemiştir. ABD ise uçaklarının bakım ve yakıt ihtiyaçlarının karşılanması, yararlanan askerlerinin hastanelerde tedavi edilmesi, askerlerinin gıda ihtiyaçları ve Irak'ta kurulacak askeri üslerin yapı ve inşaat malzemelerinin tedariki bakımından bölgede işbirliği yapabileceği tek ülkenin Türkiye olduğunu görmüştür. ABD 1 Mart tezkeresinden sonra savaşta karşılaştığı bu zorluklar nedeniyle Türkiye ile tekrardan yakınlaşma mecburiyetinde kalmıştır (Uzgel, 2013a).

Türkiye ayrıca Irak'ın işgalinden önce Irak'a Komşu Ülkeler Toplantıları adını alan, çeşitli seviyelerde düzenli toplantıların yapılacağı uluslararası nitelikte bölgesel bir danışma mekanizmasını hayata geçirmiştir. İlk toplantısını 23 Ocak 2003'te İstanbul'da gerçekleştiren bu mekanizmanın iki amacı bulunmaktaydı. Birinci amaç Irak'ın işgalini önlemek için diplomatik girişimlerle Saddam yönetimini uluslararası kurumlarla çalışmaya ikna etmek, ikinci amaç ise Irak'ın işgal edilmesi halinde Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve istikrarın sağlanması adına çalışmaktır. Irak'a Komşu Ülkeler Toplantıları Türkiye'ye üç bakımdan fayda sağlamıştır. Öncelikle Türkiye'nin Irak'ın işgali konusunu bölge ülkelerinin beraberce görüşebileceği uluslararası bir platforma taşıması bölge ülkelerini memnun etmiştir. Türkiye'nin girişimleri ile oluşturulan bu çok taraflı toplantılarla bölge ülkeleri bölgelerinde gelişen önemli bir olayda izole olmaktan kurtulmuşlardır. İkinci olarak Sünni Arap devletler Türkiye'yi Irak'ta Şiiler üzerinden artacak İran nüfuzuna karşı dengeleyici bir güç olarak görmüşlerdir. Irak'ta oluşabilecek İran nüfuzundaki bir Şii Irak devletine karşı olan Arap devletler Türkiye'yi bu durumu engelleyecek tek bölge ülkesi olarak desteklemişlerdir. Üçüncü olarak ise bu toplantılar Türkiye için kuzey

Irak üzerindeki kaygılarını belirtmek ve kendi politikaları için bölge ülkelerinden destek aramak konusunda önemli bir ortam sunmuştur. Zaten Irak'ın bölünüp burada İran'ın nüfuzu altında bulunan Şii bir devlet görmek istemeyen Arap devletleri Türkiye'ye kuzey Irak konusunda destek çıkmış ve bunun sonucunda Türkiye'nin Kasım 2007'de kuzey Irak'a yönelik başlayan sınır ötesi operasyonlarına büyük tepki göstermemişlerdir (Yeşilyurt, 2013).

2. 3. 2. 2008 Gürcistan-Rusya Savaşı

Ağustos ayı içerisinde cereyan ettiği için 'Ağustos Savaşı' olarak adlandırılan bu savaşın nedeni Gürcistan'ın kendi toprakları olarak gördüğü Osetya ve Abhazya üzerinde kontrolü sağlamak ve Rusya'nın da bu bölgeleri kendi kontrolü altına almak istemesidir. 2008 yılında Gürcistan'da Cumhurbaşkanı seçilen Mikhail Saakashvili'nin bu bölgelerde Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü ve 'Anayasal düzeni' sağlamak istemesi üzerine 7 Ağustosta Gürcü askeri birlikleri Güney Osetya'ya girmiştir. Rusya ise bu harekete karşılık vererek kendi birlikleriyle Gürcistan üzerine harekete geçmiş ve Gürcistan'ın başkenti Tiflis'in 40 kilometre yakınına kadar ilerlemiştir. Rus kuvvetlerine karşı koyamayan Gürcistan 10 Ağustos'ta Güney Osetya'dan çekilmiştir. İki ülke arasında kısa bir dönemde yaşanan bu savaş AB'nin çabaları sonucunda imzalanan ateşkes anlaşmasıyla son bulmuştur. Ancak bu ateşkes kesin bir sonuç doğurmamış, Rusya'nın bölgedeki baskın gücünü kullanmasının neticesinde Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlıklarını ilan etmesiyle Kafkaslarda sadece Rusya, Venezüella ve Nikaragua tarafından tanınan iki yeni devlet ortaya çıkmış ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğü tartışılır hale gelmiştir (Karabulut, 2011).

Türkiye gerek savaş sırasında ve gerekse savaştan sonra Gürcistan'ın egemenlik ve toprak bütünlüğünden yana tavır koymuştur. Türkiye bu doğrultuda Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlık bildirimlerini kabul etmemektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2018a).

Türkiye'nin Gürcistan'ın toprak bütünlüğünden yana tavır koymasının en önemli nedenlerinden biri Türkiye'nin kendi içinde uzunca bir süredir PKK terör örgütüne karşı mücadele verirken bir komşusunun bölünmesinden yana tavır koymasının mümkün gözükmemesidir. Kendi topraklarının bölünmesi tehdidini hisseden ve buna karşı mücadele eden Türkiye'nin bir başka ülkenin toprak bütünlüğünün bozulması yönünde bir yaklaşıma sahip olması olanaksızdır. Bu durum Türkiye'nin Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü desteklemesinde ki en başlıca nedendir.

Türkiye'nin Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü desteklemesinin başka bir sebebi ekonomik ve siyasi çıkarlar nedenlidir. Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan arasında Azerbaycan enerji kaynaklarını Türkiye'ye taşıyan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Kars doğalgaz boru hattı ve 'demir ipek yolu' olarak da adlandırılan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu süreci bulunmaktadır. Savaşın getireceği belirsizlik ve Gürcistan'ın muhtemel bir bölünme sürecine girmesi bu enerji nakil hatlarının ve demiryolu projesinin geleceğini belirsiz bir hale sokacaktır. Türkiye aynı zamanda Azerbaycan ve Gürcistan ile gerçekleştirdiği bu karşılıklı işbirlikleri sayesinde Karabağ'ın işgali ve tarih üzerinden sorunlar yaşadığı Ermenistan'ı bölgede bir bakımdan izole etmektedir. Gürcistan'ın toprak bütünlüğündeki belirsizlikler Türkiye'nin bölgede oluşturduğu bu ekonomik ve siyasi politikasını tehlikeye atacağından dolayı Gürcistan'ın toprak bütünlüğü desteklenmiştir (Çelikpala, 2010).

Türkiye hem Rusya hem de Gürcistan ile önemli ilişkilere sahip olan bir ülkedir. Son yıllarda Rusya Türkiye için önemli bir ticari partner haline gelmiştir. Türkiye ve Rusya arasındaki ticaret hacminin 2008 yılında 38 milyar dolara ulaşması beklenirken Rusya'nın Almanya'yı geçerek Türkiye ile en yüksek ticaret hacmine sahip ülke olması öngörülmektedir. Türkiye petrol ihtiyacının %29'unu, doğalgaz ihtiyacının ise %63'ünü Rusya'dan sağlamaktadır. Bunun yanında Rusya'da 5 milyar dolarlık Türk yatırımları ve Türk inşaat firmalarının da Rusya'da aldığı toplam 25 milyar dolar seviyelerinde inşaat ihalesi bulunmaktadır. Türkiye ayrıca Rusya gıda pazarı için önemli bir konumdadır. Türkiye Gürcistan ile ise enerji nakil hatlarının yanında askeri alanda da ilişkilere sahiptir. Türkiye 2006 yılında Gürcistan'a 1.8 milyar dolar askeri yardımda bulunmanın yanı sıra Gürcü subaylarının da Türk

ordusu tarafından eğitilmesi sağlanmıştır. Bunun yanında Gürcistan aynı zamanda Türkiye'nin Kafkasya ve Rusya'ya kara bağlantısını oluşturan ülke konumundadır. Türkiye iki ülke ile de sahip olduğu önemli ilişkiler dolayısıyla savaş sırasında taraf tutmaktan imtina etmiş ve tarafsız bir politika izlemiştir. Bu tarafsız politikanın yansımaları savaşın sonlandırılması ve ortadaki soruna barışçıl bir çözüm getirilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Türkiye böylece bölgede ortaya çıkan bir sorunda, sorunun giderilmesi ve barışçıl bir çözüm bulunması yönünde çaba harcayan bir bölgesel güç olarak gözükmüştür. Bu bakımdan Gürcistan-Rusya Savaşı'nın Türkiye'nin bölgesel güç olma konumuna yardım ettiği söylenebilir. Bu savaş sırasında diplomasisini işleten ve her iki tarafla da görüşerek soruna barışçıl bir çözüm arayan Türkiye bölgede 'ağır siklet' bir bölgesel güç olarak belirmiştir (Torbakov, 2008).

Türkiye savaş sırasında savaşa müdahil olacak aktif bir politika izlemekten uzak durmuş ve tedbirli davranmayı seçmiştir. Bunun nedeni Türkiye'nin hem Rusya hem de Gürcistan ile ekonomi ve enerji alanında sahip olduğu ilişkilerdir. Türkiye'nin bu savaşa askeri bakımdan veya söylem bakımından müdahil olması ve taraf seçmesi diğer tarafı karışına almak anlamına geleceği için Türkiye savaş sırasında ve sonrasında soğukkanlı ve diplomatik bir dış politika benimsemiştir. Türkiye'nin böyle bir dış politika izlemesinde Türkiye'nin bir NATO üyesi olması bakımından savaşa müdahil olmasının Batı ve Rusya'yı karşı karşıya getirmesi olasılığı da bulunmaktadır. Türkiye bu nedenlerden dolayı Gürcistan-Rusya Savaşı'nda rasyonel bir dış politika izleyerek soğukkanlı ve diplomatik bir tutum içerisinde olmuştur (Elmas, 2018).

Savaş esnasında Gürcistan'a yönelik ilk yardımı Türkiye gerçekleştirmiştir. Türkiye insani yardım çerçevesinde Türk Kızılayı üzerinden çadır, erzak ve sağlık gereçlerinden oluşan yardımları Gürcistan'a ulaştırmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2008; Habertürk, 2008a. Erişim Tarihi: 10.09.2019). Buna ek olarak savaş esnasında Rusya'dan Gürcistan'a sağlanan elektrik akışının kesilmesi sonucunda, elektrik ihtiyacı içerisinde giren Gürcistan'a Türkiye üzerinden elektrik akışı sağlanması söz konusu olmuştur (Habertürk, 2008b. Erişim Tarihi: 10.09.2019). Türkiye savaşı takip eden süreçte ise Gürcistan'da bu savaş nedeniyle ortaya çıkan konut ihtiyacı

karşısında TİKA üzerinden 100 konut yapımını üstlenmiş ve buna ek olarak, 6 bin 500 konutun inşa sürecine destekte bulunmuştur (Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, 2012).

Türkiye hem Gürcistan'ın toprak bütünlüğünden yana tavır koyması hem de Gürcistan'a insani yardımlarda bulunmasına rağmen ABD tarafından Gürcistan'a gönderilen insani yardım malzemeleri taşıyan iki hastane gemisinin Boğazlardan geçişine izin vermemiştir. Bunun nedeni Montrö Boğazlar Sözleşmesi çerçevesinde Karadeniz'e kıyısı olmayan bir ülkenin Boğazlardan geçecek bir gemisinin tonajının 15 bin tonu geçmemesi ve Türkiye'ye geminin niteliği, içeriği ve rotası hakkında 15 gün önceden bilgi verilmesi şartlarıdır. Türkiye bu şartlar yerine getirilmediği için iki ABD gemisinin geçişine izin vermemiştir. Öyle ki bu iki geminin toplam tonajı 140 bin tonun üzerindedir ve ABD'nin Türkiye'ye gemiler hakkında önceden bir bilgi sunmamıştır. Gemilerdeki yükler daha sonra üç ayrı gemiye Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne uygun olacak bir şekilde pay edilerek Boğazlardan geçmiş ve Gürcistan'a ulaşabilmiştir. Türkiye'nin bu tavrı ABD ve Türkiye'yi karşı karşıya getirmiştir. Ancak Türkiye'nin burada uluslararası anlaşmalara uygun hareket etmesi Gürcistan ile savaşta olan Rusya tarafından bile takdirle karşılanmıştır (USAK Gürcistan Krizi Değerlendirme Raporu, 2008).

Türkiye bu savaş karşısında öncelikli olarak sıcak çatışmanın durdurulması adına diplomasi kanallarını devreye sokmaya ve insani yardımları ön plana almaya çalışmıştır. Bu çabalar çerçevesinde Başbakan Erdoğan Rusya ve Gürcistan'ı bu kriz sırasında ziyaret eden ilk lider olmuştur. Erdoğan 13 Ağustos'ta Moskova'ya, 14 Ağustos'ta Tiflis'e giderek Putin ve Saakashvili ile görüşmüştür. Bu savaş sırasında Türkiye Kafkasya'da varolan veya ortaya çıkabilecek sorunların çok yönlü bir işbirliği içerisinde çözüme kavuşturulması için Kafkaslarda bulunan beş ülke Türkiye, Azerbaycan, Rusya, Gürcistan ve Ermenistan'dan meydana gelecek Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu adlı uluslararası bir kurumun oluşturulması önerisini getirmiştir. Bu kurumun amacı ekonomik işbirliğini geliştirerek Kafkasya'da enerji güvenliğini sağlamak ve bu yolla elde edilecek ilişkiler üzerinden bölgeye barışı getirmek ve bölgesel güvenliği sağlamak şeklindeydi. Bu doğrultu da oluşturulacak bir kurum fikrinin ilk ortaya çıktığı zamanlarda diğer ülkeler de bu

böyle bir kuruma sıcak yaklaşmışlardır. Buna rağmen ülkeler arasında varolan sorunlar neticesinde bu kurumun oluşturulması mümkün olmamıştır. Türkiye ise ortaya koyduğu bu kurum fikri doğrultusunda hareket etmiş ve Gürcistan-Rusya savaşı sırasında sorunun giderilmesi odaklı olarak her iki tarafla iletişim halinde olmuş ve çözüm odaklı bir dış politika benimsemiştir (Kasım, 2011).

Türkiye 2002 sonrası dış politikasında bölgesinin merkez ülkesi olabilmek amacıyla komşularla sıfır sorun ve proaktif diplomasi gibi yaklaşımları benimsemiştir. Türkiye bu doğrultuda gerek diğer ülkelerle varolan sorunlarını gerekse diğer ülkelerin kendi aralarındaki sorunların çözümünde yeni ve etkin bir dış politika izlemeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda Gürcistan-Rusya Savaşı Türkiye'nin bu yeni dış politika anlayışında önemli bir örnek teşkil etmektedir. Türkiye bu savaş sırasında taraf tutmaktan çok soruna odaklanmış, sorunun çözümünde lider düzeyinde aktif olarak her iki tarafla da görüşmüş, uluslararası anlaşmalara sadık kalmış ve Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu ile sorunun çözümü noktasında çok taraflılığı ön plana koymuştur. Türkiye bu doğrultuda bölgesinde istikrarı gözeterek ve sorunlara barışçıl çözümler getirmeye çalışarak etkin olmaya çalışan bölgesel bir güç olarak ön plana çıkmıştır (Çelikpala, 2010).

2. 3. 3. Mısır Devrim ve Darbe Süreçleri

2010 yılının son günlerinde ilk olarak Tunus'ta beliren Arap Baharı süreci kısa sürede alevlenerek Ocak 2011'de Mısır'a yayılmıştır. Türkiye'den Arap Baharı sırasında mevcut yönetimlere karşı tepkilerin gerçekleştiği ülkelere yönelik halk tabanından gelen isteklerin göz ardı edilmemesi ve bu doğrultuda özgürlükçü ve demokratik reformların yapılmasına yönelik açıklamalar yapılmıştır. Arap Baharı'nın Mısır'da ortaya çıkmasını takiben bu ülkede Muhammed Hüsnü Mübarek yönetimine yönelik geniş halk gösterileri söz konusu olmuştur. Bu gösterilerin seviyesinin yükselen bir şekilde devam etmesi karşısında Mübarek görevinden ayrılmış ve ülkede seçimlerin gerçekleştirilmesine kadar olan süreçte yönetimi Mısır ordusuna devretmiştir. Haziran 2012'de gerçekleştirilen seçimlerde ise Muhammed Mursi Mısır Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Türkiye'nin bu süreç içerisinde Mısır'a yönelik tutumu gösterilerin başladığı ilk zamandan itibaren halkın isteklerinin dikkate alınması yönünde gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda Mübarek'in yönetimden çekilmesi yönünde niyet beyan edilmiş ve halk iradesine dayanan, demokratik ve özgürlükçü bir devlet sisteminin oluşturulması gerekliliği belirtilmiştir. Türkiye'nin halk hareketlerinin yanında yer alması Mısır'da Türkiye algısını olumlu anlamda yüksek seviyelere çıkarmıştır (Kıbaroğlu, 2011).

Mübarek gösteriler karşısında 11 Şubat 2011 tarihinde Cumhurbaşkanlığı görevini bırakmış ve Mısır'da anayasal geçişi sağlamak üzere Mısır Silahlı Kuvvetleri Yüksek Askeri Konseyi kurulmuştur. Mısır'da yaşanan bu devrimin ardından Mısır'a ilk yüksek düzeyli ziyaret Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından 3 Mart 2011'de gerçekleştirilmiştir. Abdullah Gül bu ziyaretinde geçici Yüksek Askeri Konsey başkanı Hüseyin Tantavi, İhvan-ı Müslimin'in lideri Muhammed Bedii, Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa ve El Ghad Partisi Başkanı Eymen Nur ile görüşmüştür. Gül ziyareti sırasında Türkiye'nin Mısır'a anayasa ve demokratikleşme sürecinde her türlü desteğe hazır olduğunu bildirmiştir. Mısır'dan ise Türkiye'nin desteklerine teşekkür edilmiş ve Türkiye'nin Mısır'ın yaşayacağı dönüşümde model olarak görüldüğü belirtilmiştir (Uysal, 2012).

Türkiye'nin Arap Baharı çerçevesinde halk tepkilerinin söz konusu olduğu ülkelere yönelik halkın isteklerinin olumlu karşılanması doğrultusunda açıklamalar yaptığı ve gösterilerde bulunan kitlelerin yanında yer aldığı gözükmiştir. Bu bağlamda Başbakan Erdoğan, Arap Baharı çerçevesinde yönetim değişikliklerinin görüldüğü Mısır, Tunus ve Libya'yı ziyaret de bulunmuş ve bu ülkelerde halk iradesine ve demokrasiye dikkat çekmiştir (Trthaber, 2011; Ntv, 2011. Erişim Tarihi: 10.09.19). Erdoğan'ın Mısır'a bu ziyareti Mısır'da artan olumlu Türkiye algısının açıkça görülmesini sağlamıştır. Erdoğan Mısır'da halk tarafından coşkulu bir şekilde karşılanmıştır. Erdoğan bu ziyaretinde birçok görüşme gerçekleştirmiş Mısır'ın demokratikleşme ve özgürlük girişimlerine Türkiye'nin desteğini vurgulamıştır (Uysal, 2012).

Başbakan Erdoğan bu ziyaretin ardından Kasım 2012'de Mısır'a bir ziyaret daha gerçekleştirmiştir. Erdoğan bu ziyaretini 10 bakan, 60 bürokrat ve 300'ün üzerinde iş

adamıyla gerçekleştirmiş ve iki ülke arasında oluşturulan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi çatısı altında 27 anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalar iki ülke arasında işbirliğinin geliştirilmesi adına ticaret hacminin arttırılması, karşılıklı gümrük düzenlemeleri, Mısır'ın piyasa düzenlemelerine destek verilmesi, sivil havacılık, demiryolu, tarım, hayvancılık, sağlık ve şehircilik alanlarında Mısır'a destek verilmesi, Mısır polis kuvvetlerine eğitim alanında katkıda bulunulması, TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü faaliyetlerinin genişletilmesi yönünde geniş bir yelpazeden meydana gelmektedir (Telci, 2013).

Mursi'nin yönetime gelmesiyle birlikte Türkiye ve Mısır ilişkilerinde bir yakınlaşma görülmüştür. Bu yakınlaşma Mısır'a anayasa, demokrasi ve özgürlükler alanlarında verilen desteğin yanında ekonomik ve kalkınma desteğinin verilmesini de içermiştir. Bu doğrultuda Türkiye ve Mısır arasında varolan ticaretin gelişmesi için 2012 yılında Türkiye ve Mısır arasında 2 milyar dolarlık finansman destek paketi anlaşması imzalanmıştır (Sabah, 2012. Erişim Tarihi: 11.09.19).

Mursi'nin yönetime gelmesiyle iyi bir seyir izlediği görülen Türkiye-Mısır ilişkileri Mısır'da gerçekleşen askeri darbeyi takiben bozulma seyrine girmiştir. Mısır'da 3 Temmuz 2013'te Genelkurmay Başkanı Abdülfettah el Sisi emrindeki Mısır Silahlı Kuvvetleri askeri darbeye Mısır'da demokratik yollarla başa geçmiş ilk lider olan Mursi'yi devirmiş ve yönetimi ele almıştır. Sisi daha sonra yapılan seçimlerde sağlanan %47 katılım ve %96 oy oranıyla cumhurbaşkanı seçilmiştir. Türkiye Mısır'da ortaya çıkan bu sürece karşı olduğunu belirten açıklamalarda bulunmuş ve darbeye başa geçmiş yönetimi tanımadığını ilan etmiştir. Türkiye'nin bu yönde bir tercihte bulunması Mısır'da ülke yönetimine gelen Sisi'yi tarafından olumsuz bir şekilde karşılanmıştır. Bu olumsuzluğun bir sonucu olarak 23 Kasım 2013'te Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Hüseyin Avni Botsalı Mısır Dışişleri Bakanlığı'na çağrılarak "istenmeyen adam" ilan edilmiştir. Türkiye'de Mısır'a aynı tepkiyi göstererek Ankara Büyükelçisi Abdurrahman Selahaddin'i "istenmeyen adam" ilan ettiğini duyurmuştur. Sisi yönetimi ayrıca Türkiye ile son dönemlerde imzalanan işbirliği anlaşmalarını iptal etmiş ve bunlara yönelik proje ve uygulamaları kaldırmıştır (Telci, 2014).

Mısır'da yaşanan darbenin ardından Türkiye'nin Mısır'la ilişkilerinin bozulması noktasında Türkiye'nin Mısır'ın iç işlerine karıştığı gerekçesi sıklıkla dile getirilmiştir. Türkiye'nin Mısır'da yaşanan darbeye en sert tepki veren ülke olması, darbeyle başa gelmiş yönetimi tanımadığını uluslararası ortamlarda belirtmesi, darbe sürecinde Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanı Hakan Fidan'ın Mısır'a giderek Mursi ile görüşmesi (Samaan, 2013; Telci, 2014) Türkiye'nin Mısır'ın iç işlerine karıştığı gerekçelerini oluşturmaktadır. Bunların yanında Türkiye'nin Mısır'da gerçekleşen darbe neticesinde Mısır'ı terk etmek zorunda kalan İhvan üyelerini ülkeye kabul etmesi ve toplantılar düzenlemelerine izin vermesi Mısır'ın iç işlerine karışıldığı eleştirilerinin bir başka kaynağı olmuştur. Mısır'da darbe sonucunda iktidardan uzaklaştırılan Hürriyet ve Adalet Partisi'nin milletvekilleri İstanbul'da toplanarak Halk Meclisi adı altında bir meclis kurmuşlardır (Dünya Bülteni, 2014. Erişim Tarihi: 13.09.19).

Türkiye, AKP iktidarıyla birlikte siyasi, ekonomik ve kültürel bakımdan yakın coğrafyasında etkinliğini arttırma arayışları içerisinde olmuştur. Türkiye bu bağlamda Mısır'da yaşanan devrim sırasında mevcut diktatörlük yönetimi karşısında halkın yanında bir duruşa sahip olmuş ve bu duruşuyla doğru orantılı olarak Mısır'da halkın seçtiği ilk cumhurbaşkanı olan Mursi ile Türkiye-Mısır ilişkilerinin geliştirilmesi çabası içerisinde olmuştur. Ancak Mursi'nin askeri darbe sonucunda görevden alınması ve Türkiye'nin bu darbeye karşıtlığını uluslararası kuruluşlar dahil hemen hemen her ortamda dile getirmesi Türkiye'nin darbeyle yönetime gelmiş Mısır hükümeti tarafından kendi meşruluğuna yönelik bir dış tehdit olarak algılanmasına neden olmuştur (Kavoğlu, 2017).

2. 3. 4. Suriye Krizi

Arap Baharı diğer ülkelerde olduğu gibi Suriye'de de mevcut yönetime tepkilerin gösterilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu gösteriler karşısında Bashar al-Assad yönetiminin güvenlik tedbirlerini sert biçimde kullanmasını takiben Suriye'de gösterilere katılım ve bu gösterilere müdahalelerin şiddeti artmış, sivil kayıplar

yaşanmış, Suriye devlet yapılanması ve silahlı kuvvetlerinde bölünmeler söz konusu olmuş, Suriye’de büyük iç ve dış göçler gerçekleşmiş, büyük ölçekli kentlerde dahi tahribatlar oluşmuş, YPG-PKK ve IŞİD gibi terör unsurları ülke içerisinde etkili hale gelmiş ve Suriye’de merkezi devlet otoritesi ülkenin büyük bir bölümünde kontrol sağlayamaz hale gelmiştir. Tüm bu etkenler sonucunda Arap Baharı Suriye’de bir iç savaşa dönüşmüştür (Khan & Khan, 2017).

Suriye’de Esad yönetimine karşı gösteriler düşük bir yoğunlukta başlamış ancak ilerleyen zamanda yoğunluğunu arttırmıştır. Esad kendi iktidarına karşı gerçekleştirilen bu gösteriler karşısında ilk başlarda kayıtsız kalmasına rağmen gösterilerin yoğunluğunu arttırması neticesinde göstericilere karşı güç kullanma yoluna gitmiştir. Esad yönetiminin kendi halkına karşı güç kullanması ve sivil ölümlerin yaşanmasının ardından önce Başbakan Erdoğan ve ardından Dışişleri Bakanı Davutoğlu Esad’la görüşmüş ve halka karşı şiddetin durdurulması ve reformların yapılması tavsiyelerinde bulunmuş ve bu noktada Türkiye’nin her türlü desteğe hazır olduğu bildirmişlerdir. Ardından Davutoğlu 6 Nisan’da Suriye’yi ziyaret ederek Şam’da Esad’la üç saatlik bir toplantı gerçekleştirmiş ve Türkiye’nin reformların yapılması konusundaki önerilerini bildirmiştir. Suriye’de halka karşı şiddetin devam etmesi neticesinde Türkiye Esad’a karşı açıklamalarını sertleştirmeye başlamıştır. Nisan ayı sonlarına doğru Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla yapılan bir açıklamada Esad yönetiminin halk gösterilerine karşı müdahale şeklini özenle seçmesi ve orantısız güç kullanımından kaçınması uyarılarında bulunulmuştur. Bu açıklamayı takiben MİT müsteşarı Hakan Fidan Şam’da Esad ile bir görüşme gerçekleştirmiş ve Türkiye’nin şiddet uygulamalarından rahatsız olduğunu belirterek reformların gerçekleştirilmesi çağrısında bulunmuştur. Mayıs ayının sonlarına doğru Beşar Esad ile bir daha görüşen Erdoğan, Esad’a reformları en kısa zamanda açıklamasını önermiştir. Bu görüşmeyi takip eden birkaç gün içerisinde Beşar Esad bir reform paketi açıklamıştır. Bu reform paketine göre 31 Mayıs’a kadar işlenen suçlara genel af getirileceği, anayasadaki “Suriye’nin Partisi Baas’tır” maddesinin kaldırılarak yeni partilere izin verileceği ve yurtdışındaki siyasilere yasaklarının kaldırılacağı belirtilmiştir (İnat & Telci, 2012).

Türkiye Suriye’de olayların başlamasından itibaren Esad’a halka karşı şiddetten kaçınılması, halkın taleplerinin dinlenmesi, demokratikleşme ve özgürlüklerin artırılması tavsiyelerinde bulunmuş ve bu kapsamda reformların yapılması adına Esad’ı ikna etme noktasında diplomatik temaslar gerçekleştirmiştir. Türkiye, Suriye ile sahip olduğu ikili ilişkiler dolayısıyla iki ülke arasında karşılıklı görüşmeler, bölge ülkeleri, Arap Birliği ve BM üzerinden Suriye’de olayların yatışması için girişimlerini sürdürürken Esad yönetimi halka yönelik şiddeti artırma yoluna gitmiştir. Türkiye diplomatik çabalarına rağmen Esad’ın halka yönelik şiddeti sürekli arttırması karşısında Suriye politikasında değişime giderek Esad rejimiyle ilişkilerini tamamen kesmiş ve artık Esad yönetiminin devrilmesi, Suriye muhalefetine destek verilmesi ve ortaya çıkan göçmen sorunuyla baş etme doğrultusunda bir politika izlemeye başlamıştır (Acun, 2015).

Suriye’de Esad yönetimine karşı ilk protestolar karşısında Türkiye hızlı davranarak Esad yönetimine kapsayıcı ve demokratik bir devlet yapısı oluşturacak reformları uygulamaya koymaya ikna etmeye çalışmıştır. Esad yönetiminin ülkeyi barışçıl bir seyre sokacak bu reform önerilerini kabul etmeyip üstelik şiddet içermeyen göstericilere yönelik acımasız baskısı Türkiye açısından büyük hayal kırıklığı olmuştur. Esad yönetiminin Türkiye’nin tavsiyelerine yapıcı bir şekilde yanıt vermeyeceği ve vatandaşlarına karşı güç kullanmakta ısrar edeceği açıkça anlaşıldığında, Türkiye Esad’a karşı açık bir tutum izlemeye ve Suriye muhalefetine Ağustos 2011 itibariyle açıkça ev sahipliği yapmaya başlamıştır (Cebeci & Üstün, 2012).

Arap Baharı kapsamında yaşanan halk hareketlerinin Suriye’ye sıçramasıyla birlikte Esad yönetiminin ülke içinde yaşanan gelişmelerde Türkiye’nin tavsiye ettiği “demokratikleşme ve özgürlüklerin genişletilmesi” reformları yerine Kaddafi’nin Libya’da uyguladığı baskı ve şiddeti arttırmak suretiyle halkın isteklerini sindirme yolunu tercih etmesi Türkiye-Suriye ilişkilerinin kopmasına neden olmuştur. Türkiye önerdiği barışçıl tavsiyelerin yerine kendi halkına karşı orduyu süren Esad yönetimiyle bağlarını kopararak Suriye’de muhalifleri desteklemeye başlamıştır. Böylece Suriye bir yıl içerisinde, ortak kabine toplantılarının gerçekleştirildiği ve vizelerin karşılıklı olarak kaldırıldığı bir ülkeden, Türkiye’nin yönetimini

değiştirmek için muhalefete destek verdiği bir ülkeye dönüşmüştür (İnat & Telci, 2012).

Esad yönetiminin Türkiye’den gelen önerilerin tersi bir şekilde hareket edip halkına yönelik şiddeti arttırma yoluna gitmesi karşısında Türkiye tarafından Suriye’ye 9 maddelik yaptırım uygulanacağı açıklanmıştır. Bu yaptırımlar:

“1) Suriye’de halkıyla barışık meşru bir yönetim işbaşına gelene kadar Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi mekanizmasının askıya alınması. 2) Suriye’de temel liderlik kadrosu mensubu olup, haklarında halka karşı şiddete ve hukuk dışı yöntemlere başvurdıklarına dair iddialar bulunan bazı yetkililere seyahat yasağı konulması ve bu kişilerin ülkemizdeki mal varlıklarının dondurulması. Suriye rejiminin kuvvetli destekçisi konumundaki bazı işadamlarına da benzer tedbirlerin getirilmesi. 3) Suriye ordusuna her türlü silah ve askeri malzemenin satış ve tedarikinin durdurulması. 4) Türkiye toprakları, hava sahası ve karasuları kullanılmak suretiyle üçüncü ülkelerden Suriye’ye silah ve askeri malzeme transferi yapılmasının uluslararası hukuka uygun olarak engellenmesi. 5) Suriye Merkez Bankası ile ilişkilerin durdurulması. 6) Suriye hükümetinin Türkiye’deki finansal mal varlıklarının dondurulması. 7) Suriye hükümeti ile kredi ilişkilerinin durdurulması. 8) Mevcut işlemler hariç Suriye Ticaret Bankası ile işlemlerin durdurulması. 9) Suriye’deki altyapı projelerinin finansmanı için imzalanan Eximbank kredi anlaşmasının askıya alınması”.

Başbakan Erdoğan’ın onayıyla Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından açıklanan bu yaptırımların Suriye halkına karşı değil mevcut Suriye yönetimine karşı yapıldığı vurgulanmış ve Suriye’ye yapılan insani yardımları kapsamadığı belirtilmiştir (Davutoğlu, 2011b. Erişim Tarihi: 15.09.19).

Suriye Krizi beraberinde büyük bir göç hareketini ortaya çıkarmıştır. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği rakamlarına göre kayıtlı toplam Suriyeli göçmen sayısı 5.634.513’tür. Bu göçmenlerin 3.658,250’si Türkiye’de, 924.161’i Lübnan’da, 657.445’i Ürdün’de, 228.573’ü Irak’ta ve 130.371’i Mısır’da bulunmaktadır (United Nations Refugee Agency, 2019. Erişim Tarihi: 15.09.19).

Türkiye bu sayılar göze alındığında fazla sayıda Suriyeli göçmene ev sahipliği yapan ülke konumundadır. Türkiye açık kapı politikası izleyerek topraklarına sağlanan her

Suriyeliye 2014 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu uyarınca ‘geçici koruma statüsü’ vermektedir. Bu kanunla ilgili Geçici Koruma Yönetmeliği’nde Suriyeliler için “geçici korunanlar” ifadesine yer verilmektedir. Yönetmeliğe göre, “geçici korunan” Suriyelilere “geçici koruma kimlik belgesi” verilmekte ve Suriyeliler sağlık, eğitim ve sosyal yardım hizmetleri alabilmektedir. Bunun yanında Suriyelilerin iş piyasasına erişim ile tercümanlık ve benzeri işlerde çalışmalarının önü açılmıştır. Yönetmeliğin tamamen uygulanması hem Suriyeli göçmenlerin sahip oldukları yasal statü ve hakları hem de kamu görevlilerinin göçmenlerin sorunlarını daha etkili çözebilmeleri bakımından büyük önem taşımaktadır. Türkiye’nin geçici korunan Suriyeliler için sahip olduğu bu insani yaklaşımın yanında Suriyeliler Türkiye için sorunlarda oluşturmaktadır. Suriye’de sorunun çözüme kavuşturulamaması nedeniyle Türkiye’nin ev sahipliği yaptığı geçici korunan Suriyelilerin sayısının her geçen gün artması Türkiye’nin daha çok maddi yük altına girmesine neden olmakta, Suriyelilerin yaşadığı entegrasyon sorunu nedeniyle toplumsal sorunlar baş gösterebilmekte ve Türkiye’ye göçmen kılığı altında giren yasadışı terörist örgüt üyeleri Türkiye için güvenlik tehditleri oluşturmaktadır (Kap, 2014).

Suriye Krizi’nin bir iç savaşa dönüşmesi terör örgütlerinin Suriye’de rahat hareket edebilmeleri, Suriye’de iç hareketliliğin artması, sınır boyunda ki Türk şehirlerine saldırılar ve teröristlerin Türkiye’ye muhtemel geçişleri sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Türkiye sınırlarında ortaya çıkan bu güvenlik sorunu nedeniyle Suriye sınırına yönelik güvenlik anlayışında değişikliklere gitmiş ve sert bir tutum takınmıştır. Suriye’den Türkiye’ye yaşanan yoğun göçler, Suriye’de bulunan IŞİD, PKK ve YPG gibi terör örgütlerinin Türkiye’yi de hedef almaları, Türk şehirlerine saldırılar yapılması, Esad yönetiminin zaman zaman da olsa sınır boyundaki Türk askerlerini hedef alması ve Türkiye sınırlarından geçiş yapan teröristlerin engellenmesi adına Türkiye bir takım askeri ve fiziki sınır güvenliği tedbirleri almış ve sınırlarına yönelik ‘sıfır tolerans’ politikasını belirlemiştir. Bu tedbirler kapsamında Suriye sınırına yoğun askeri birlik sevkıyatı yapılmış, sınır boyunca yoğun devriye görevleri başlatılmış, askeri tedbirlerle entegre olacak şekilde karakol inşası, hendek kazımı, duvar inşası, jiletli tel çekilmesi, gelişmiş kamera ve algılayıcı sistemlerinin yerleştirilmesi ve insansız hava araçlarıyla sınırların izlenmesi

uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Türkiye Suriyeli göçmenler konusunda uyguladığı açık kapı politikasını bir yandan devam ettirirken bir yandan da uygulamaya koyduğu sıfır tolerans politikasıyla göçmenlerin Türkiye'ye girişlerini daha sıkı kontrol etmektedir. Türkiye aldığı bu tedbirler sayesinde Suriye Krizi dolayısıyla sınırlarından görebileceği tehditleri en aza indirmiştir (Yeşiltaş, 2015).

Türkiye Suriye'de olayların başlamasından sonraki ilk altı ay süresince Esad yönetimini halkın reform isteklerini kabul etmeye ikna etme gayreti içerisinde olmuştur. Türkiye, bu gayretlerine rağmen Esad yönetiminden bir karşılık alamayınca muhalefete desteğini açıklamıştır. Türkiye Ağustos 2011'den bu yana muhalefete desteğini sürdürmüş ve Esad yönetiminin meşrutiyetini kaybettiği görüşünü devam ettirmiştir. Suriye'de aradan geçen zaman içinde iç savaşın seyri değişmiş ve IŞİD ve YPG-PKK gibi terör örgütleri Suriye toprakları üzerinde kontrol sağlar hale gelmişlerdir. Türkiye'de bu gelişmelerle doğru orantılı olarak Esad yönetiminin gitmesi görüşünü koruyarak odağının büyük kısmını IŞİD ve YPG-PKK terör örgütleriyle mücadeleye kaydırmıştır. Türkiye özellikle sınır boylarında kendisi için güvenlik sorunları oluşturan bu terör örgütlerine ilk başlarda karşı mücadele kapsamında bu terör örgütleriyle çatışan grupları lojistik bakımdan destekleme ve uzun menzilli top atışlarıyla bu terör örgütlerini vurma çerçevesinde bir mücadele yöntemi benimsemiştir. Ancak ilerleyen süreçte YPG-PKK'nın Irak'tan başlayarak Suriye'nin kuzeyi boyunca Akdeniz'e kadar bir kuşakta hakimiyet kurması, IŞİD'in Türkiye sınırlarının bir kısmında etkin olarak Türk şehirlerine havanlar ile saldırı ve Türkiye içerisinde bombalı eylemlerde bulunması üzerine Türkiye'nin daha kapsamlı tedbirler alması gündeme gelmiştir. Bu sebepler dolayısıyla Suriye toprakları üzerine askeri bir müdahalenin zorunlu hale gelmesi neticesinde 24 Ağustos 2016'da Fırat Kalkanı Harekatı başlatılmıştır. Fırat Kalkanı Harekatı'nın üç ana hedefi bulunmaktadır: Türkiye sınırlarını IŞİD'den arındırmak, sınır hattını bütün terör üyelerinden temizlemek ve terörden arındırılan alanlarda güvenli bölgeleri hayata geçirerek göçmenlerin bu bölgelere dönmesini sağlamak. Harekat bölgesinde yaşayan sivilin can güvenliğine zarar gelmemesi ve şehirlerde tahribat oluşturulmaması hassasiyetiyle ilerleyen Fırat Kalkanı Harekatı Türkiye tarafından desteklenen muhalif Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ile birlikte gerçekleştirilmiştir. Çok kısa bir sürede başarıyla tamamlanan ve 24 Mart 2017'de sonlanan bu harekat

sonucunda hareket kapsamı içerisine giren bölgeler IŞİD'den tamamen temizlenmiştir. Fırat Kalkanı Harekatı Türkiye'nin "sert güç" kullanma mecburiyetini barındıran "yeni bir güvenlik anlayışı"nın da görülebilir karşılığını oluşturmuştur. Terörle "savunma" esasına göre değil de "önleyici ve ön alıcı tedbirler" ile mücadele edilmesi anlayışı, Türkiye'yi IŞİD'in sınırdan arındırılması doğrultusundaki harekate yöneltmiştir (Ulutaş & Duran, 2017).

Bu hareket sırasında Türkiye'nin karşılaştığı en büyük zorluk hava kuvvetlerini etkin bir şekilde kullanamaması ve bu yüzden yüksek oranda kara birlikleriyle bu harekati gerçekleştirmesi olmuştur. Türkiye'nin bu hareket kapsamında hava kuvvetlerini etkin bir şekilde kullanamamasının nedeni 24 Kasım 2015'te Rus Su-24M savaş uçağını düşürmesidir. Türkiye'nin bir Rus savaş uçağını düşürmesi sonucunda gerginleşen Türkiye-Rusya ilişkileri sonucunda Suriye'nin hava savunma sistemini kontrol eden Rusya, Suriye hava sahasının büyük bir bölümünü Türk savaş uçaklarına kapatmıştır. Bu durum Türkiye'nin Suriye'deki operasyonel kabiliyetini sınırlandıran bir etken olmuştur. Erdoğan ve Putin'in girişimleri sonucunda tekrardan düzeltilen Türkiye-Rusya ilişkileri sonucunda Suriye hava sahası Türkiye'ye açılmış ve Türkiye'nin Suriye'de IŞİD, YPG-PKK unsurlarına hava kuvvetlerini de kullanarak operasyonlar gerçekleştirebilmesinin önü açılmıştır (Khan & Khan, 2017).

Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlamak, bölgede büyüyen terörist örgütlerin eksini azaltmak ve bölge istikrarını sağlamak üzere gerçekleştirdiği bir diğer hareket Zeytin Dalı Harekatı olmuştur. Suriye'deki otorite boşluğundan yararlanan terör örgütü YPG-PKK Suriye'nin Afrin bölgesinde konuşlanmış ve bu bölgeyi 'Afrin Kantonu' ilan etmiştir. YPG-PKK bu bölgeyi hem Türkiye'ye sızma ve saldırı girişimlerinde bir üs olarak kullanmış hem de bu bölgeyi Akdeniz'e açılan bir kapı olarak görmüştür. Bölgedeki YPG-PKK'nın kaynağına müdahale edilerek bölgedeki üstünlüğünün sonlandırılması doğrultusunda Fırat Kalkanı Harekatında olduğu gibi sivillerin can güvenliği ve şehirlerin tahribata uğratılmaması konularında oldukça yüksek hassasiyetle 20 Ocak 2018'de başlayan Zeytin Dalı Harekatı 24 Mart 2018'de başarıyla sonlandırılmıştır. Zeytin Dalı Harekatı ile bu hareket kapsamı içerisine giren bölgeler YPG-PKK terör örgütü unsurlarından arındırılmıştır. Fırat Kalkanı ile

sınırlarındaki IŞİD unsurlarını temizleyen ve IŞİD tehdidini ortadan kaldıran Türkiye Zeytin Dalı Harekatı ile Fırat Nehri'nin batısında yer alan YPG-PKK unsurlarını bölgeden temizlemiş ve bu bölgede YPG-PKK'nın kendisi için bir tehdit oluşturmasının önüne geçmiştir. Zeytin Dalı Harekatı ile Türkiye'nin sağladığı en büyük fayda YPG-PKK'nın sözde Afrin Kantonu ile Suriye'nin diğer bölgelerindeki sözde kantonları ve Irak'ın kuzeyini birleştirmesinin ve ileride Akdeniz'e açılmasının önüne geçmiş olmasıdır. Türkiye böylece YPG-PKK'nın oluşturmak istediği Akdeniz-Suriye-Irak bağlantısını kesmiştir. Fırat Kalkanı ile bölgedeki gücünü hissettiren Türkiye, Zeytin Dalı Harekatı ile Suriye'de önemli bir güç konumuna gelmiştir. Bu bakımdan Zeytin Dalı Harekatı'nın Suriye'deki jeopolitik denklem içerisinde Türkiye'nin konumunu kuvvetlendirdiği söylenebilir (Özçelik & Can, 2018).

Gerçekleştirilen bu hareketlerin askeri başarısının ve güvenliğin sağlanmasının yanından ekonomik ve politik çıktıları da söz konusudur. Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekatları ile Suriye sınırı boyunca Fırat Nehri'nin batısında yapılanan terörist oluşumları temizleyen Türkiye böylece bölgede güvenliği sağlama noktasında oldukça önemli adımlar atmıştır. Bu hareketler aynı zamanda askeri ve güvenlik boyutlarının yanında politik ve ekonomik boyutları da barındırmıştır. Politik bakımdan bu hareketlerin Suriye topraklarını terörist unsurlardan temizlemesi nedeniyle Suriye'nin toprak bütünlüğüne hizmet ettiği söylenebilir. Bu hareketlerin politik bir diğer etkisi de Irak-Suriye hattında kurulabilecek muhtemel Kürt yapılanmasının önüne geçmesi olmuştur. Türkiye'nin sınırları boyunca Irak-Suriye hattında kurulabilecek olası bir Kürt yapılanmasının Türkiye'nin sahip olduğu Kürt nüfusu üzerinde sahip olabileceği nüfuz Türkiye açısından büyük güvenlik sorunları ortaya çıkarabileceği için bunun önüne geçilmesi noktasında atılan bu adımlar önem taşımaktadır. Ekonomik bakımdan ise gerçekleştirilen bu hareketler neticesinde Türkiye'ye doğru gerçekleşebilecek yeni göç hareketlerinin önüne geçildiği söylenebilir. Yine bu bölgelere Türkiye'de bulunan göçmenlerin bir kısmını yerleştirilmesi planı Türkiye'nin yüklendiği maddi yükü bir miktar azaltabilir. Bunların yanında gerek Akdeniz üzerinde gerekse Suriye üzerinden geçebilecek enerji nakil hatlarında Türkiye'nin de söz sahibi olması noktasında bu hareketler önemli gözükmektedir (Balcı & Gören, 2018).

Türkiye'nin Suriye Krizi'ne yönelik politikasında zaman içinde ortaya çıkan bir sertleşme gözükmemektedir. Suriye Krizi'ne yönelik olarak ilk başta şiddetin durdurulması ve reform yapılması önerilerinde bulunan Türkiye, daha sonra bu önerilerin yerine Esad yönetimine yönelik sert açıklamalar yöneltmeye başladı ve Esad'ın girmesi konusunda en çok ısrar eden ülke konumuna geldi, Türkiye daha sonra Suriye muhalefetine destek vermeye ve topraklarında Suriye'li muhaliflerin toplanmalarına izin vermeye başladı, Türkiye ardından sınırlarında ortaya çıkan göçmen dalgaları ve güvenlik sorunları neticesinde askeri tedbirler almaya başladı ve son olarak da Suriye topraklarında bulunan terörist yapılanmaların kendisi için oluşturduğu tehdit dolayısıyla bu bölgelere askeri operasyonlar düzenledi. Türkiye'nin Suriye özelinde gittikçe sertleşen bu politikası bir zamanlar karşılıklı ticareti arttırma çabası içerisinde olan, TİKA ile kalkınma yardımlarında bulunan, Yunus Emre Enstitüsü ile kültürel faaliyetlerde bulunan, karşılıklı vizeleri kaldıran ve böylece yumuşak gücüyle dış politikada etkin olamaya çalışan Türkiye'nin dış politikada yumuşak güçten sert güce geçiş yaptığı şeklinde yorumlanmıştır (Oran, 2013a).

Türkiye 2002 sonrası dış politikasında Suriye önemli bir yer tutmuştur. Suriye Türkiye'nin bu yeni dış politikasında Ortadoğu'yu yeniden tanımlandırmasında Suriye merkezi konumda olmuştur. Bu yeni dış politika sayesinde Ortadoğu'yla sahip olunan iyi ilişkiler neticesinde Türkiye Arap Baharı sürecinde doğru tarafta yer almıştır. Türkiye'nin Arap Baharı sürecinde halkın yanında ve diktatörlük rejimlerinin karşısında yer alması, reform çağrılarında ve halkın haklı taleplerinin dinlenmesi çağrılarında bulunması tüm Ortadoğu'da Türkiye algısını sağlamlaştırmıştır. Bu olumlu Türkiye algısı çoğunlukla Türkiye'nin sahip olduğu demokratik olgunluk, ekonomik başarısı ve bölgesel meselelerde barışçıl bir tutum izlemesinden kaynaklanmıştır. Ancak Türkiye'nin Suriye'de ve bunun yanında Mısır'da sert bir dış politika izlemesi bu algıda bir sarsıntıya yol açmıştır. Türkiye'nin Suriye'de sert bir dış politika izlemesi Suriye'nin Türkiye'nin Ortadoğu politikasında en başarılı ülke olmaktan çıkmasına ve Türkiye'nin Ortadoğu politikasını en çok zora sokan ülke konumuna gelmesine neden olmuştur (Cebeci & Üstün, 2012).

Türkiye'nin Mısır ve Suriye'ye yönelik sert açıklamaları, Suriye'de muhalefete destek vermesi, askeri önlemleri ön plana koyması ve askeri harekatlarda bulunması, Mısır'da ise yaşanan darbeyi en çok eleştiren ülke olması ve bunu kabul edilemez olarak nitelendirmesi gibi örnekler Türkiye'nin dış politikada yumuşak güçten sert güce geçmesinin örnekleridir. Türkiye'nin Suriye'de muhalefete destek vermesi, Mısır'da Sisi yönetiminin meşru olmadığını açıklaması ve genel olarak Türkiye'nin dış politikada sert bir retorik benimsemesi Türkiye'ye yönelik bu ülkelerin iç işlerine karışıyor eleştirilerini doğurmuştur. Bu etkenler Ortadoğu'da varolan olumlu Türkiye algısını ve Türkiye'nin bir model ülke olarak görülmesi durumuna zarar vermiştir (Samaan, 2013).

Ortadoğu'da Türkiye algısına yönelik olarak Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın yaptığı araştırma Ortadoğu'da değişen Türkiye algısını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. 16 ülkede 18 yaş üstü 2800 kişiyle yapılan bu araştırmaya göre 2011 yılında Ortadoğu'da Türkiye'ye yönelik olumlu algı %78 iken bu algı 2013 yılında %59'a düşmüştür. Türkiye bu rakamlar doğrultusunda 2011 yılında Ortadoğu'da en olumlu algıya sahip ülke iken 2013 yılında Birleşik Arap Emirlikleri, ÇHC ve Suudi Arabistan'ın arkasında yer almıştır. Bu araştırmaya göre Türkiye'nin Arap Baharı'na olumlu etkisi algısı 2011 yılında %56 olarak görülürken, 2013 yılında Türkiye'nin Arap Baharı'na olumlu etkisi algısı %37'ye düşmüştür. Türkiye'nin dış politikada sert söylemlere yöneldiği Mısır ve Suriye'de ise Türkiye algısı ciddi şekilde düşüş göstermiştir. 2011 yılında Mısır'da Türkiye'ye olumlu bakanların oranı %86 iken 2013 yılında bu rakam %38'e düşmüştür. Suriye'de ise 2011 yılında Türkiye'ye olumlu bakanların oranı %44 iken 2013 yılında bu rakam %22'ye düşmüştür. Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri için bir model olabileceğini düşünenlerin oranı ise 2011 yılında %61 iken 2013 yılında %51'e düşmüştür (Akgün & Gündoğar, 2013).

2. 3. 5. 2013 Ukrayna Krizinde Türkiye'nin Tutumu

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından eski Sovyet ülkelerinin bazıları Rusya ile yakın ilişkiler kurma yoluna giderken bazıları ise egemenliklerini korumayı ve çok yönlü bir dış politika izlemeyi tercih etmişlerdir. 1990'lı yıllardan itibaren

bağımsızlığını ve egemenliğini sağlamlaştırmaya çalışan ve ekonomik kalkınma çabaları içerisinde olan Ukrayna, Rusya'ya karşı bölgede dengeleyici bir aktör olarak görülmüştür. Ukrayna'da 2000'li yıllarla birlikte AB üyeliği gündeme gelmiş ve böylece Ukrayna'nın ekonomik kalkınma sağlaması, modernizasyonu ve Ukrayna'nın Batılı bir kimliğe sahip olması hedeflenmiştir. Ukrayna'da Batıyla yakınlaşılması yönünde başlayan bu süreç AB ve NATO'ya üye olmayı hedefleyen Viktor Yuşçenko'nun 2004'te Cumhurbaşkanlığı elde etmesiyle sonuçlanmış ve bu sürece Turuncu Devrim adı verilmiştir. Batı yanlısı bu sürecin zaman içinde gerekli ivmeyi gösterememesi neticesinde Rusya ile ilişkilerin onarılmasını önceleyen Viktor Yanukoviç 2010'da düzenlenen Cumhurbaşkanlığı seçimlerini önde bitiren isim olmuştur (Özdal, 2013).

AB, NATO ve Ukrayna arasında yakınlaşma Viktor Yuşçenko'nun 2004 yılında Cumhurbaşkanı olmasıyla başlamıştır. Avrupa Parlamentosu 2005 yılında Ukrayna ile geniş ölçekte ilişkilerin yürütülmesi ve Ukrayna'nın muhtemel AB üyeliği için bir karar almıştır. 2009 yılında ise AB Doğu Ortaklığı çerçevesinde Ukrayna-AB ilişkileri Ukrayna'nın gümrük birliği sürecine katılması ve vize serbestisi uygulamasına girmesi noktasında ilerleme kaydetmiştir. Ukrayna-NATO ilişkilerinde ise 2008 yılındaki Bükreş Zirvesinde Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üyelikleri değerlendirilmiş ve Ukrayna'nın NATO'ya üyelik yolu açılmıştır. AB ve NATO'nun Rusya'ya doğru genişleme girişimleri "yakın çevresinde" yeniden nüfuz sahibi olmayı hedefleyen Rusya'nın sert tepkisine neden olmuştur. Rusya'nın sert tepkisi 2008 Gürcistan-Rusya Savaşı ve 2013 Ukrayna Krizi'nde kendisini fiili olarak göstermiştir. Rusya, 2008 Gürcistan-Rusya Savaşı'nda Güney Osetya ve Abhazya'da nüfuzunu sağlamlaştırmış, 2013 Ukrayna Krizi'nde ise Kırım'ı egemenliğine katmış ve Rus nüfusunun yoğun olduğu doğu Ukrayna'da egemen güç haline gelmiştir (Ünalımsı & Oğuz, 2019).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından AB ve NATO eski Sovyet ülkelerini birliklere üye yapma hedefi içerisinde olmuştur. AB ve NATO'nun bu yöndeki girişimlerini kendisinin çevrelenmesi bakımından bir güvenlik sorunu olarak gören Rusya, eski Sovyet ülkelerinin AB ve NATO'ya üye olmalarından büyük rahatsızlık duymuştur. Rusya devlet başkanı Putin eski Sovyet ülkelerinin Rusya ile sahip

olduğu ekonomik bağları ve bu ülkelerde yaşayan Rus nüfusu vurgulayarak bu ülkelerin Batıyla değil Rusya'yla yakınlaşması gerekliliğini birçok kez vurgulamış ve başta sahip olduğu enerji kaynakları olmak üzere bölgede ki ekonomik ağırlığını ve ülkelerin karar alma süreçlerindeki nüfuzunu kullanarak eski Sovyet ülkeleri üzerinde etkili olmaya çalışmıştır (Ağır, 2016).

Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasının ardından Rusya'nın Ukrayna'yı nüfuz alanında tutması zor olmuştur. Bu zorluk Ukrayna'da hükümetlerin sürekli olarak Avrupa yanlıları veya Rusya yanlıları arasında bir mücadele alanı olarak şekillenmesinden kaynaklanmaktadır. 2004 yılında yaşanan Turuncu Devrim neticesinde Ukrayna üzerindeki nüfuzunu önemli ölçüde kaybeden Rusya buna rağmen her zaman Ukrayna'daki siyasi gelişmelerde belirli bir ölçüde dahi olsa etkili olmuştur. Bu doğrultuda 2010 yılında Ukrayna'da Viktor Yanukoviç'in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte Rusya tekrar Ukrayna üzerinde etkili bir nüfuza sahip olmuştur. Ukrayna'nın AB ve NATO ile yakınlaşmasından rahatsız olan Rusya, Ukrayna'nın AB yerine kendi oluşturduğu Avrasya Ekonomik Birliği'ne üye olmasını arzu etmiş ve bu doğrultuda Yanukoviç yönetimi üzerinden Ukrayna'da etkili olmuştur. Viktor Yanukoviç bu doğrultuda 2013 yılının sonlarına doğru AB ile müzakereleri tamamlanan Avrupa Birliği Ortaklık Anlaşması'nı iptal etmiş ve Avrasya Ekonomik Birliği çerçevesinde Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesi doğrultusunda bir karar almıştır. Yanukoviç'in bu yöndeki kararı toplumda tepkilere yol açmış ve bu tepkiler zaman içinde uluslararası bir krize dönüşmüştür. Ukrayna Krizi, Yanukoviç'e Cumhurbaşkanlığı yarışında rakip olmuş ve AB ile ilişkilerde başbakanlık görevi sürecinde önemli bir konumda bulunmuş Yuliya Timoşenko'nun hapse atılması ve Yanukoviç'in 2013'de Avrupa Birliği Ortaklık Anlaşması'nı onaylamamasıyla başlamıştır. Bu kriz, ilk olarak AB taraftarı halkın Yanukoviç yönetimine protestolarıyla ile kıvılcımlanmış, daha sonra polisin bu protestolara şiddet içeren bir şekilde tepki vermesini takiben bu protestoların daha büyük bir halk kitlesine ulaşması ve polis ile halk arasında karşılık yaşanmasıyla alevlenmiş ve Rusya'nın bu kriz karşısında doğu Ukrayna'da egemen güç haline gelmesi ve Kırım'ı egemenliğine katması neticesinde uluslararası bir hal almıştır (Ağır, 2016).

Rusya kendisinin bölge ülkeleriyle ilişki geliştirmesinde zorluk çıkaran Sovyet geçmişinden kalma toplumsal, siyasi ve ekonomik olumsuz algıları değiştirmek ve AB'nin eski Sovyet ülkelerini birliğe çekme girişimlerini engellemek adına AB'ye benzer ortak gümrük uygulamalarını içeren ve Rusya'nın merkezinde yer alarak karşılıklı ekonomik bağımlılığın amaçlandığı bölgesel bir entegrasyon projesi olan Avrasya Ekonomik Birliği'ni Mayıs 2014 tarihinde kurmuştur. Rusya, Ukrayna'yı toplam ihracatının %5-6'lık bölümünü oluşturması, Ukrayna üzerinden geçen enerji nakil hatları, Rusya için önemli olan demir-çelik sanayisine sahip olması, Karadeniz'e kıyısı olması ve Akdeniz'e açılabilmesi bakımından Avrasya Ekonomik Birliği'nin en önemli parçası olarak görmektedir. Ukrayna'nın gelecek tercihlerini AB ekseninde kullanarak Rusya'dan farklı bir yönde ilerlemek istemesi Avrasya Ekonomik Birliği'ne ve Rusya ekonomisine zarar verecektir. Bu bağlamda Ukrayna'da ortaya çıkan krizi Avrasya'nın bir parçası olan Doğu Avrupa'ya ilişkin AB-Rusya güç mücadelesinin bir yansıması olarak görmek mümkündür (Tüysüzöğlu, 2014. Erişim Tarihi: 19.09.2019).

Ukrayna'daki olayların ilk başlangıcı ülkenin kendi içerisinde yaşadığı bir “iç hesaplaşma” ya da “demokrasi” arayışı olarak kendini göstermiştir. Yanukoviç yönetiminin AB ile devam eden süreci sonlandırması üzerine Kasım 2013'te Kiev'de muhalefet partilerinin liderliğinde Avrupa Meydanı'nda ilk gösteriler başlamıştır. Zaman içinde gösterilerin aşırı oranda bir şiddete dönüşmesi sonucunda Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç istifa etmiştir. Başlangıçta Ukrayna'daki gösterileri hükümete karşı bir iç isyan olarak okuyan Rusya, gösterilerin devam etmesi, şiddet eylemlerine dönüşmesi ve Yanukoviç'in istifası üzerine Ukrayna'da muhalefet öncülüğünde devam eden gösterilerden ABD-NATO-AB'nin sorumlu olduğunu belirtmiştir. ABD-NATO-AB'nin 2008 yılında Gürcistan'da yapılanın aynısının bu sefer Ukrayna'da yaparak, Ukrayna'yı Batı saflarına çekerek kendisine yönelik bir çevreleme politikasının uygulandığını düşünen Rusya, Ukrayna'daki bu girişimlere askeri gücünü kullanmak suretiyle Kırım'ı egemenliğine katarak ve doğu Ukrayna'da egemen hale gelerek karşılık vermiştir. Rusya'nın böyle bir davranış sergilemesindeki en önemli neden ise Kırım'ın sahip olduğu coğrafi konum ve askeri limanlarıyla Rusya açısından güneye inilmesi bakımından vazgeçilmez bir öncelikte olmasıdır. Rusya böylelikle kendisine karşı uygulandığını düşündüğü çevreleme

politikası kapsamında 2008 Gürcistan ve 2013 Ukrayna Krizlerinde aynı tepkiyi göstermiş ve askeri gücünü kullanarak bu krizlerde kendisi için stratejik öneme sahip bölgeleri nüfuz alanına katmıştır (Erol, 2014).

Türkiye kriz süresi boyunca Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ön plana koymuş ve Rusya'nın Kırım'ı kendi topraklarına dahil etmesini yasadışı olarak nitelendirmiştir. Türkiye bu doğrultu da Rusya'nın Kırım'ı ilhakını tanımamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Ukrayna'da Son Durum, 2018. Erişim Tarihi: 19.09.19).

Türkiye'nin Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ön plana alan bir tavır benimsemesinin nedeni Ukrayna'nın toprak bütünlüğünde yaşanacak bir belirsizliğin bölgede istikrarsızlığa yol açma potansiyeli ve bunun Türkiye'ye siyasal ve ekonomik bakımdan olası etkileridir. Ukrayna'da Rusya lehine gelişen süreç ABD-NATO-AB'nin karşı çıkmasının Türkiye ile Rusya'yı karşı karşıya getirme potansiyeli Rusya ile enerji ve ekonomi alanında önemli ilişkileri bulunan Türkiye'yi Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ön plana alan bir konumda bulundurmaktadır. Türkiye'nin Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü öncelemesini sağlayan bir diğer önemli etken ise Kırım'da yaşayan Kırım Tatarları'dır. Türkiye tarihsel ve kültürel gibi bir çok etkenden dolayı kendisini Kırım Tatarları'nın hamisi olarak görmektedir. Ukrayna'nın toprak bütünlüğünde yaşanacak herhangi bir değişimin Kırım Tatarları'nın varlığını tehlikeye atması olasılığı Türkiye'nin Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden yana tavır almasına neden olmaktadır. Nitekim Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Ukrayna'daki kriz kapsamında Kırım'ın Rusya'ya katılması sürecinde Kırım'da yaşayan Kırım Tatarları'na dikkat çekerek Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden başka bir durumu Türkiye'nin desteklemeyeceğini ve aksi takdirde alınacak bir kararın Türkiye tarafından tanınmayacağını açıklamıştır (Tüfekçi, 2016).

Ukrayna'da tırmanan krizi takiben Kırım'ın Rusya'ya bağlanıp bağlanmaması kararının alınması kapsamında 16 Mart 2014 tarihinde Kırım'da gerçekleştirilen referandum sonucunda %97 oranında Rusya ile birleşilmesinden yana oy kullanılmıştır. Bu sonucun neticesi olarak Kırım Rusya'nın yönetimi altına girmiştir. Türkiye Kırım'da yaşanan bu gelişmeleri tanımadığını açıklamış ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden yana bir tutum benimsemiştir. Türkiye'nin bu yöndeki

tutumunun nedeni Kırım'da yaşayan Tatar Türkleri ve Türkiye'de Kırım Tatar kökenli nüfusun bulunmasından kaynaklanmaktadır. Kırım Tatarları, Ukrayna'daki krizin başından itibaren Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden yana bir tavır sergilemiş ve bu doğrultuda Kırım'da yapılan referandumu boykot etmişlerdir. Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasının ardından Kırım'da nüfusun %12'lik kısmını Kırım Tatarları'nın oluşturmasından dolayı Tatarca Kırım'da üç resmi dil arasında yer almış ve Tatarlara meclis, hükümet ve yerel yönetimlerde temsil hakkı verilmesi kararlaştırılmıştır. Buna rağmen Rusya tarafından Kırım Tatarları'na tanınan bu haklar uygulamada kendisini tam tersi bir doğrultuda göstermiştir. Rus makamları, Kırım Tatarları lideri Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu'nun Rusya'ya girişine yasak getirmiş ve Kırım'a girişine izin vermemiştir. Bunun yanında Kırım Tatar toplumunun temsil organı Kırım Tatar Milli Meclisine ve bazı üyelerinin evlerine 16 Eylül 2014'te baskınlar yapılmıştır. Türkiye Kırım Tatarları'na yönelik gerçekleştirilen bu olumsuz girişimleri kınamış ve olumsuzlukların giderilmesi noktasında girişimlerde bulunarak Ukrayna Krizi sürecinde Kırım Tatarlarının güvence içinde olmasını, eşit muamele görmeleri ve haklarının korunarak güvende olmaları doğrultusunda bir yaklaşım içerisinde olmuştur (Apakan, 2014. Erişim Tarihi: 18.09.19).

Rusya'nın Ukrayna Krizi'nde yürüttüğü politikası nedeniyle ABD-AB-NATO tarafından Rusya'ya ekonomik, ticari, askeri ve diplomatik yaptırımlar uygulanmıştır. Bu yaptırımlar Rusya vatandaşlarına yönelik seyahat kısıtlamalarını, Rusya vatandaşlarının yurtdışında sahip oldukları yatırımların dondurulmasını, Rusya ile ticaret ve yatırım görüşmelerinin durdurulmasını, NATO ve Rusya arasındaki ortak girişimlerin durdurulmasını, bazı Rusya devlet bankalarının, enerji şirketlerinin ve savunma sanayi kuruluşlarının AB yatırımlarına kısıtlamalar getirilmesini kapsamaktadır (European Union, EU Sanctions Against Russia Over Ukraine Crisis, 2014; Ntv, Abd'den Rusya'ya Yaptırım, 2014. Erişim Tarihi: 20.09.19).

Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna krizlerinde Türkiye, Gürcistan ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü önceleyen bir yaklaşıma sahip olmuştur. Türkiye, AB ve ABD'nin Rusya'nın Ukrayna politikası nedeniyle Rusya'ya getirdiği ekonomik,

ticari, diplomatik ve askeri yaptırımlara dahil olmamıştır. Türkiye'nin bu yaptırımlara katılmamasının nedeni olarak Türkiye ve Rusya arasında ki ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Türkiye gereksinim duyduğu enerjinin önemli bir kısmını Rusya'dan temin etmektedir. Türkiye doğalgaz ithalatının %52'sini ve petrol ithalatının ise %19'unu Rusya'dan temin etmektedir. Bunun yanında iki ülke arasında Mavi Akım, Batı Hattı ve TürkAkım doğalgaz nakil hatları yer almaktadır. Türkiye'de kurulacak ilk nükleer santral ise yine Rusya tarafından yapılacaktır (Çopuroğlu & Karpuzcu, 2017).

Türkiye ve Rusya arasındaki önemli ilişkiler ticaret rakamlarına da yansımaktadır. 2017 yılı rakamlarınca iki ülke arasında ki toplam ticaret 22.3 milyar dolardır. Bu rakamın 2.73 milyar doları Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı ve 19.51 milyar doları Rusya'nın Türkiye'ye ihracatıdır. Bunların yanında Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren Suriye Krizi'nde Türkiye ve Rusya arasında hem Türkiye'nin Suriye'de etkin olabilmesi bakımından hem de Suriye'de çözümün sağlanabilmesi bakımından Türkiye ve Rusya arasında önemli siyasi ve askeri ilişkiler bulunmaktadır. Türkiye, AB üyelik sürecine, NATO üyeliğine ve Gürcistan ve Ukrayna krizlerin de bu ülkelerin toprak bütünlüğünü öncelemesine kaşın Rusya ile sahip olduğu ilişkileri bağlamında Rusya'ya uygulanan yaptırımlara katılmamıştır (Çopuroğlu & Karpuzcu, 2017).

Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü önceleyen Türkiye buna karşın Rusya ile olan ilişkilerini Batı yaptırımları doğrultusunda riske atmamayı tercih etmiştir. Türkiye, Rusya'nın Kırım'ı egemenliğine katmasını Kırım Türklerinin can ve mal güvenliklerini garanti altına almak bağlamında eleştirmiş ancak Rusya ile önemli ilişkileri dolayısıyla gelişen karşılıklı ekonomik ilişkileri riske atmamak adına Rusya'ya yönelik yaptırımlara katılmamıştır (Tüfekçi, 2016).

Türkiye'nin Batılı yaptırımların bir parçası olmaması Türkiye-Rusya ilişkilerinde önemli bir noktayı oluşturmuştur. Türkiye 50 yılı aşkın bir süredir AB üyeliğini beklemektedir. Türkiye'nin AB'den istediğini yani tam üyeliği alamaması Türkiye'yi bu bakımdan Rusya ile hatta daha büyük ölçekte bakıldığında Doğu ile ortaklık arayışları içerisine sokmaktadır. Doğu ortaklığını AB'ye bir alternatif olarak düşünen

Türkiye'nin Rusya'ya uygulanan yaptırımlara katılmaması ilişkilerin geliştirilmesi adına oldukça önemlidir. Rusya açısından ise Türkiye önemli bir ticari partner niteliğindedir. Rusya'nın Ukrayna'daki kriz sürecini ve kendisine uygulanan yaptırımları bu önemli ticari partneri üzerinden atlatması ikili ilişkilerin geliştirilmesinde oldukça önemli gözükmemektedir (Özel, 2015).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI KURULUŞLARA YAKLAŞIMLARI

3. 1. Birleşmiş Milletler

Türkiye, 2. Dünya Savaşı’nın sonlanmasına doğru hem kazanan devletlerden olmak hem de savaşın ardından oluşturulacak yeni düzende yer edinebilmek için savaşı kaybedecekleri belirginleşmiş Almanya ve Japonya’ya karşı 23 Şubat 1945’te savaş kararı almıştır. Türkiye bu doğrultudaki kararıyla simgesel olsa dahi savaşın galip tarafı olan Müttefik Devletler’in yanında konumlanmıştır. Türkiye bu sayede 26 Haziran 1945’te hayata geçirilen ve 24 Ekim 1945’te çalışmalarına başlayan Birleşmiş Milletler’in 51 kurucu ülkesinden biri olmuştur. Türkiye kurucu üyesi olduğu BM’nin uluslararası ortamda barışı ve refahı sağlama girişimlerine destek vermektedir.

İlk BM Barış Gücü görevine BM Güvenlik Konseyi’nin çağrısıyla 1950 yılında Kore’ye tugay seviyesinde asker göndererek katılan Türkiye, günümüzde de BM Barış Gücü görevlerinde yer almaktadır. Türkiye söz konusu 14 BM Barış Gücü görevlerinden 8’ine katılım gerçekleştirmektedir. Türkiye bu görevlerde 160 uzman personel bulundurmaktadır. Türkiye bu sayı doğrultusunda Barış Gücü görevlerine personel desteği veren ülkeler içerisinde 61’inci sırada, Avrupa ülkeleri içerisindeyse 8’inci sırada yer almaktadır (United Nations, 2019. Erişim Tarihi: 23.09.19).

BM bütçesinin oluşması çerçevesinde üye ülkeler her yıl BM’ye zorunlu olarak ekonomik büyüklükleri doğrultusunda en az %0.001 ve en fazla %22 arasında bulunmak kaydıyla katkı sağlamaktadır. Türkiye 2013’te BM bütçesine yönelik gerçekleştirdiği desteği %1.328 oranına getirmiştir. Türkiye bu doğrultuda BM bütçesine %1’in üzerinde katkı sağlayan 17 ülke arasında yer almıştır. Türkiye, BM bütçesine %1’in üstünde bir destekte bulunarak BM bütçesine %1’in üstünde

destekte bulunan ülkelerden meydana gelen Cenevre Grubu adlı ülkeler topluluğuna üye olmuştur. Cenevre Grubu BM'ye yönelik yönetsel ve ekonomik bakımdan ortak fikirlere sahip ülkelerden meydana gelen ve BM'nin etkin biçimde çalışmalarını sürdürmesine yönelik çalışmalar içerisinde olan bir yapı özelliğine sahiptir (United Nations, 2018a; T.C. Dışışleri Bakanlığı, Cenevre Ofisi, 2014. Erişim Tarihi: 22.09.19).

Güvenlik Konseyi BM'nin yürütme organı niteliğindedir. Güvenlik Konseyi sabit beş üye ve buna ek olarak iki yıl süreyle seçilmeleri söz konusu olan on geçici üyeliğe sahip ülkeden meydana gelmektedir. Türkiye, BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine 1951-1952, 1954-1955 ve 1961'in ardından dördüncü kez 2009-2010 döneminde seçilmiştir (United Nations Security Council, Countries Elected Members, 2019. Erişim Tarihi: 22.09.19).

Türkiye 2009-2010 dönemi Güvenlik Konseyi üyeliğini 192 üye ülkenin 151'inin oyunu elde ederek ilk turda kazanmıştır. Türkiye'nin 192 üyenin 151'inin oyunu alarak ilk turda başarılı bir şekilde Güvenlik Konseyi'ne (GK) seçilmesi 1961 yılından beri GK'ya seçilememesi bakımından oldukça önemlidir. Türkiye'deki mevcut iktidar Adalet ve Kalkınma Partisi 2002 yılında göreve gelmesiyle birlikte Türkiye'nin muhtemel GK üyeliğini destekleyici politikalar izlemiştir. Bu politikalar ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla karşılıklı iyi ilişkiler geliştirmek, Afrika, Karayipler ve Pasifik'i dahi kapsayacak şekilde az gelişmiş ülkelere kalkınma yardımlarında bulunmak, yabancı ülkelerde bulunan diplomatik misyon sayılarını arttırmak, ülkelerin kendi aralarında yaşadığı sorunlarda arabulucu olarak anlaşmazlıkları gidermek için çaba sarf etmek ve Türkiye'nin komşularıyla olan sorunlarını en aza indirmek şeklinde gerçekleşmiştir. 2002 yılı sonrasında Türkiye'nin uluslararası duruşunun, prestijinin ve etkisinin hızla artmasına vesile olan bu politikalar neticesinde Türkiye rekor sayılabilecek 151 oyla Güvenlik Konseyi'ne seçilmiştir. Türkiye'nin 151 oyla başarılı bir şekilde GK'ya seçilmesi bahsedilen politikalar çerçevesinde Türkiye'nin uluslararası ortamda artan saygınlığını ve bu politikaların diğer ülkeler tarafından da onaylandığını göstermektedir (Aral, 2009).

Türkiye 2002 yılından sonra dış politikada sadece güvenlik odaklı yaklaşımdan vazgeçerek diplomatik, ekonomik ilişkilerin ön planda olduğu, kalkınma yardımlarının yapıldığı, kültürel ve insani ilişkilerin ön planda tutulduğu barışçıl bir dış politika benimsenmiştir. Bu bağlamda Türkiye uluslararası nitelikteki barışı koruma misyonlarına katılmış, uluslararası kuruluşlarda daha görünür olmaya çalışmış, sorunların çözümünde arabulucu olarak sorunlara barışçıl çözümler getirmeye çalışmış ve TİKA aracılığıyla kalkınma yardımları, kültürel ve insani girişimlerde bulunarak dış politikada yumuşak gücü ön planda tutmuştur. Bunun yanında içerde sağlanan politik ve ekonomik stabilite ile özgürlükçü toplumsal, dini ve politik reformlar Türkiye'nin bölge ülkeleri nazarındaki başarı algısını güçlendirmiş ve uluslararası ortamda Türkiye'nin prestijini arttırmıştır. Bu çabalara paralel olarak Türkiye 2009-2010 Güvenlik Konseyi geçici üyeliğini kazanmıştır (Woods & Sazak, 2016).

Türkiye, Güvenlik Konseyi'ne adaylığını 2003 yılında açıklamıştır. Türkiye'nin seçim sürecinde vurguladığı noktalar diğer adaylara göre sahip olduğu farklılıkları olmuştur. Türkiye diğer iki aday olan Avusturya ve İzlanda'ya kıyasla BM'nin kurucu üyelerinden olduğunu, uluslararası barışı koruma operasyonlarına katılımının bu iki ülkeden daha fazla olduğunu ve GK'nın zamanını alan sorunların büyük bir kısmının Türkiye'nin yakın çevresinde bulunduğunu seçim sürecinde vurgulamıştır. Oylama sonucunda Türkiye 151 oy ve Avusturya 133 oy alarak GK'ya seçilmiş, İzlanda ise 87 oy alarak seçimde geride kalmıştır. GK'nın asli amacı uluslararası barış ve güvenliğin korunmasıdır. Türkiye 2002 yılı itibariyle hem kendi komşularıyla olan sorunlarını çözme hem de bölgede bulunan ülkelerin diğer ülkelerle yaşadıkları sorunlarda arabulucu olarak sorunların giderilmesi noktasında bir dış politika anlayışına sahip olmuştur. Türkiye'nin sorunların çözümünde aktif olması ve bu yolda barışçıl yöntemler benimsemesi ve böylece istikrara katkı sağlaması GK'ya seçilmesinde önemli bir etken olmuştur (Akgün, 2009).

Türkiye'nin GK üyeliği 1961 yılından sonra Türk dış politikasında kazanılan önemli bir başarıyı ifade etmektedir. GK adaylığını 2003 yılında açıklayan Türkiye siyasi karar alıcıların ve diplomatların yoğun çalışmaları sonucunda bu başarıyı elde etmiştir. Türkiye son yıllarda dış politika parametrelerini hem teoride hem de pratikte

genişletti ve dünyanın farklı bölgeleriyle ilişkilerini geliştirdi. Bu bölgeler arasında Afrika, Pasifik (oylamada tüm Pasifik ülkeleri Türkiye'ye oy vermiştir), Güney Amerika ve Asya bulunmaktadır. Türkiye bu bölgelerle ekonomik ilişkilerini geliştirmiş, diplomatik temsilcilik sayısını arttırmış, bu bölgelerde TİKA aracılığıyla kalkınma yardımları gerçekleştirmiş ve düzenlediğı toplantılarla bu bölgelerin sorunlarının Batı dünyasında daha fazla yer almasına katkıda bulunmuştur. Bu doğırltuda Türkiye, Karayip Devletleri Birliğı ve Amerikan Devletleri Örgütü'nde daimi gözlemci ülke olarak, Afrika Birliğı'nde ise stratejik ortak olarak katılım sağılamıştır. Bunların yanında Türkiye'nin BM'ye dünyanın en az gelişmiş bölgelerine kalkınma projeleri kapsamında verdiğı destek de artış göstererek yıllık olarak 700 milyon doların üzerine çıkmıştır. Dünyanın değışik coğrafyalarıyla 2002 sonrası geliştirdiğı ilişkiler Türkiye'nin GK'ya seğılmesinde önemli bir diğere etken olmuştur (Kirecci, 2009).

Türkiye, Güvenlik Konseyi üyeliğine 2015-2016 döneminde bir kez daha adaylığını açıklamış ama bu doğırltuda yapılan oylamayı kazanamamıştır. Türkiye üyelik için İspanya ve Yeni Zelanda yarışmış, Yeni Zelanda ilk turda 145 oyla GK'ya seğılmıştir. İlk turda Türkiye 109 oy İspanya ise 121 oy almış ve üyelik için yeterli çoğunluk sağılanamadığı için üçüncü tur oylamasına geğılmıştir. Üçüncü turda ise İspanya 132 oy alarak GK'ya seğılmiş, Türkiye ise 60 oy alarak seğıimde geride kalmıştır (Habertürk, Türkiye 3. Turda Kaybetti, 2014. Erişim Tarihi: 22.09.19).

Türkiye'nin bundan sadece altı yıl önceki oylamada 151 oy alarak GK'ya seğılmesine rağımen aradan geğıen bu sürenin ardından bu kadar düşük seviyede oy alması Türkiye'nin uluslararası ortamda azalan prestijine işaret etmektedir. Türkiye'nin oylamada düşük bir oyda kalmasına neden olan etkenlerin iç ve dış politikadan kaynaklandığı söylenebilir. Öncelikle iç politikadan bahsedilecek olursa, Türkiye'nin 2014 yılında 30 Mart 2014'te Yerel Seğıimler ve 10 Ağustos 2014'te de Cumhurbaşkanlığı seğıimlerini gerçekleştirmesi hükümetin enerjisinin büyük bir bölümünü iç politikaya yöneltmesine neden olmuştur. Bunun yanında 2013'ün yaz aylarında başlayan Gezi Parkı olayları ve 2013 sonlarına doğıru yaşanan 17 Aralık operasyonları Türkiye'yi iç politikada yoran ve zamanını alan unsurlar olmuştur. İç politikada 2014 yılında yaşanan bu yoğun sürecin Türkiye'nin GK üyeliğı

doğrultusunda sabırlı, istikrarlı ve titiz bir kampanya yapmasını engellediği söylenebilir. Dış politikada ise Arap Baharı sürecinde Türkiye'nin izlediği politika oylamada Türkiye'ye olumsuz şekilde geri dönmüştür. Türkiye Suriye'de Esad'ın gitmesi gerektiğini en çok dillendiren ülke olmuş, Mısır'da ise yaşanan askeri darbeyi en sert şekilde eleştiren ülkelerin başında gelmiş ve darbeyle yönetime gelmiş Sisi'nin meşru olmadığını belirtmiştir. Türkiye'nin Arap coğrafyasında etkin olmaya çalışmasından bazı Arap devletleri de rahatsız olmuş ve Mısır ile Suriye ile birlikte oylamada Türkiye'nin aleyhinde davranmışlardır. Bunların yanında yine Türkiye'nin Suriye'de izlediği politikadan rahatsız olan İran ve Rusya ile büyükelçiliklerin karşılıklı geri çekildiği İsrail oylamada Türkiye'nin aleyhinde tutum göstermişlerdir (Cicioğlu, 2014. Erişim Tarihi: 23.09.19).

Türkiye'nin Mısır'da yaşanan darbeyi ve darbe sonucunda göreve gelen Sisi yönetimini meşru olmayarak nitelendirmesi, Mısır'da Müslüman Kardeşler hareketine destek vermesi ve Suriye'de Esad yönetiminin gitmesi doğrultusunda bir politikaya sahip olması başta bu ülkeler olmak üzere birçok ülkeyi rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlıktan dolayı Türkiye'nin GK gibi prestijli bir yapıya seçilerek Ortadoğu'da daha da etkin olmasını istemeyen ve başlarını Mısır ve Suudi Arabistan'ın çektiği ve Suriye ile İran'ında aralarında bulunduğu bazı ülkeler Türkiye'nin GK üyeliği aleyhinde çalışmalar yapmışlardır. Bunun yanında Türkiye'nin Suriye'de IŞİD'in yanında Kürt unsurlarla da mücadele ediyor oluşu, önceliği Kürt unsurlarla mücadele etmek olmayan ve bu unsurlarla IŞİD'e karşı mücadelede işbirliği yapan bazı Batılı ülkelerin Türkiye'nin bu politikasından rahatsız olmasına neden olmuş ve bu ülkeler oylamada Türkiye'nin aleyhinde tutum izlemişlerdir (Avni, 2014. Erişim Tarihi: 23.09.19).

Türkiye'nin BM'de bir diğer etkin olma durumu ise ABD Başkanı Donald Trump'ın ABD'nin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak görüp ABD büyükelçiliğinin Kudüs'e alınacağı kararını takiben bu durumu BM Genel Kurulu'na getirmesiyle gerçekleşmiştir. BM Genel Kurulu'nda Türkiye'nin ve Yemen'in çabalarıyla üye devletlere “Kudüs'te Diplomatik Misyon Kurmaktan Kaçınma” çağrısı gerçekleştiren karar metni 128 evet 9 hayır ve 35 çekimser oyla kabul edilmiştir (UN, 2019. Erişim Tarihi: 23.09.19).

Trump, ABD'nin İsrail Büyükelçiliğini Kudüs'e taşıma kararını bölgede uzun vadede barış getireceği iddiasıyla birlikte sunmuştur. Bu karara birçok ülkeden olduğu gibi Türkiye'den de sert tepkiler gelmiştir. Bu karar karşısında Cumhurbaşkanı Erdoğan yaptığı açıklamalarda kararın barışa hiçbir şekilde katkıda sağlamayacağını ve aksine İsrail'in Filistin'e karşı tutumuna destek sağlayacağını belirtmiştir. Türkiye bu karar karşısında uluslararası kamuoyunu hızlı bir şekilde harekete geçirmiş, önce İstanbul'da İslam Konferansı Örgütü'nün olağanüstü bir toplantı düzenlemesini sağlayarak karara karşı bir karar aldırılmış ardından ise BM Genel Kurulu'nda Kudüs kararına karşı bir karar tasarısının kabul edilmesine öncülük etmiştir. Bu tasarı oylaması öncesinde Donald Trump'ın ve ABD'nin BM daimi temsilcisi Nikki Haley konuşmalarında BM üyesi ülkeleri oylama konusunda tehdit edici yönde açıklamalarda bulunmuştur. Ancak bu yöndeki açıklamalara rağmen gerçekleştirilen oylamada oldukça geniş bir çoğunluk ABD'nin Kudüs kararına karşı oy kullanmış ve sadece dokuz ülke ABD'nin kararı doğrultusunda oy kullanmıştır. Bu karar uluslararası ortamda ses getirirken aynı zamanda ABD'nin Kudüs kararında uluslararası ortamda yalnız kalmasına sebep olmuştur (Kanat, 2018).

Genel Kurul'da alınan kararlar tavsiye niteliği taşımaktadır ve gerçekleştirilmesine yönelik bir zorunluluk içermemektedir. Ancak burada Türkiye ve Yemen'in girişimleri sonucu alınan karar ülkelerin uluslararası hukuka, insan haklarına ve küresel adalete sahip çıktığını gösteren bir irade olması bakımından önemlidir. 35 çekimser oyun da kullanıldığı bu karara ret oyu veren ülkelere bakıldığında ABD ve İsrail'in yanında Guatemala, Honduras, Togo, Micronezya, Nauru, Palau ve Marshall Adaları gibi küçük ölçekli ülkeler oldukları gözükmemektedir (Dilek, 2018).

Avrupa, Asya, Ortadoğu ve Afrika üzerinde 24 ülkede 22.105 katılımcı ile gerçekleştirilen bir araştırma sonuçlarına göre ABD'nin aldığı karara yönelik küresel bir tepki söz konusudur. Katılımcıların %71'i bu karara karşı çıkarken, Arap coğrafyasında karara karşı çıkanların oranı %94'e yükselmektedir. Ayrıca katılımcıların %70'i bu kararın bölgede şiddeti daha fazla arttıracığını belirtmektedir. ABD'nin geleneksel müttefikleri olarak kabul edilen Ürdün'de karşı çıkma oranı %97, Güney Kore'de %46 ve İngiltere'de %45'tir. ABD'nin kararına en yüksek oranda karşı çıkma Cezayir, Fas ve Libya'da %98 ile gerçekleşirken, en

düşük karşı çıkma oranı %27 ile Fildişi Sahili'nde gerçekleşmiştir (Gallup International, Attitudes Towards the Recognition of Jerusalem as Israeli Capital, 2017).

Türkiye'nin bir bağlayıcılığı bulunmayan ancak önemli bir siyasi ağırlığa sahip olan Kudüs karar tasarısının hazırlanması, Birleşmiş Milletler Genel Kurul'una sunulması ve burada oylamaya sunulması ve kabul edilmesi süreçlerinde üstlendiği aktif rol Ortadoğu'daki imajına büyük bir katkı yapmıştır. Öncelikli olarak Kudüs tasarısı sürecinde sergilediği tutum Türkiye'nin Ortadoğu bölgesine daha güçlü ve sağlıklı bir şekilde entegre olabileceği düşüncesinin yerleşmesine katkı sağlamıştır. Bunun yanında Türkiye'nin ABD'nin aldığı kararın hemen akabinde öncelikli olarak İslam ülkelerini biraraya toplaması ve ardından bu ülkelerin BM kararı sürecinde konsolide bir şekilde hareket etmesini sağlaması Türkiye'nin Müslüman ülkeler arasında bir lider ülke olarak görülmesini ortaya çıkarmıştır (Pınar, 2018).

3. 2. AB İle İlerleyen Ve Gerileyen İlişkiler

Türkiye'nin AB'ye ilişkileri 31 Temmuz 1959 tarihinde o dönem için adı Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'ye ortaklık başvurusunu gerçekleştirmesiyle başlamıştır. Türkiye bu tarihi izleyen süreç içerisinde AB'ye tam üye olmak amacı içerisinde olmuştur. Bu doğrultuda uzun süredir devam ettiği görülen Türkiye-AB ilişkileri hiçbir zaman temel amaç olan tam üyelik neticesine ulaşamamıştır.

Türkiye-AB ilişkilerine kronolojik olarak bakıldığında ilk olarak bu ilişkilerin ilk adımını oluşturan Ortaklık Başvurusu karşımıza çıkmaktadır. 31 Temmuz 1959 tarihinde gerçekleştirilen bu başvuruyla Türkiye-AB ilişkilerinin başladığı söylenebilir. Burada dikkat çekilmesi gereken durum ise Türkiye'nin 1952 NATO üyeliğini takiben 1959 yılında da AB'ye yönelik adım atmasıyla Türkiye'nin Avrupa içerisinde yer alabilmek adına niyetini ortaya koymuş olmasıdır. 1959 yılında gerçekleştirilen başvuruyu takiben 12 Eylül 1963 yılında ise Türkiye ve AB arasında Ankara Anlaşması hayata geçirilmiş ve söz konusu anlaşma 1 Aralık 1964 yılında resmîyet kazanmıştır. Bu süreci takiben Türkiye ve AB arasında Katma Protokol

1970 yılında imzalanarak 1973 yılında yürürlüğe girmiştir. 14 Nisan 1987 tarihindeyse Türkiye AB'ye tam üyelik başvurusunu gerçekleştirmiştir. 1 Ocak 1996'da Türkiye ve AB arasında Gümrük Birliği anlaşması hayata geçmiştir. 10-11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki'de gerçekleştirilen AB toplantısında ise Türkiye'nin AB'ye adaylığı kabul edilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2002).

Ankara Anlaşması Türkiye-AB ilişkilerinin hukuki zeminini niteliğindedir. Ankara Anlaşmasının 2. Maddesi uyarınca amaç ortaya konmaktadır:

“Türkiye ekonomisinin hızlı kalkınmasını ve Türk halkının istihdam düzeyinin ve yaşam koşullarının yükseltilmesini sağlama gereğini göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi özendirme”.

Ankara Anlaşması'nın 28. maddesi ise Türkiye'nin üyeliği ile ilgilidir:

“Anlaşma'nın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşma'dan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye'ce üstlenilebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler”.

Bu madde doğrultusunda açık bir biçimde Türkiye'nin AB ilişkilerinde amacının tam üyelik olduğu anlaşılmaktadır. Ankara Anlaşması, Türkiye'nin AB'ye katılımı doğrultusunda bir hazırlık dönemi, ilerleme dönemi ve sonuç dönemi olarak üç farklı dönemi içermiştir (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2017. Erişim Tarihi: 24.09.19).

Ankara Anlaşması çerçevesinde varolan geçiş dönemi Katma Protokol ile aşılmış, bunu takiben 1996'da hayata geçirilen Gümrük Birliği çerçevesinde sonuç dönemine geçilmiştir. Gümrük Birliği temel olarak AB'ye üye tüm devletler arasında gümrük vergilerinin bulunmamasını, üye devletler arasında ticari serbestliğin sağlanmasını ve bunun önüne geçecek tüm uygulamaların kaldırılmasını ve üye devletlerin diğer devletlere yönelik ortak gümrük ve vergi uygulamalarına sahip olmasını barındıran ortak bir dış ticaret anlaşmasıdır. Türkiye, Ankara Anlaşması'nda belirtilen biçimde 1996'da Gümrük Birliği'ne katılmıştır. Türkiye-AB Gümrük Birliği tarım ve sanayi

mallarını içermektedir. Gümrük Birliği'ne göre Türkiye ve AB karşılıklı bir şekilde tüm sanayi ve tarım ürünlerini içerecek şekilde vergi ve gümrük uygulamaları üzerinde uzlaşmış ve miktar sınırlandırmaları sonlandırılmıştır. Türkiye yine Gümrük Birliği çerçevesinde birlik dışında yer alan devletlere yönelik ortak vergi uygulamasını benimsemiştir (Balkır, 2003).

1999 tarihinde Helsinki'de gerçekleştirilen AB toplantısında Türkiye'nin adaylığının kabul edilmesini takiben AB uyum yasalarını TBMM'de kabul edilmesi üzerine 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da gerçekleştirilen Hükümetler arası Konferans ile Türkiye AB katılım müzakereleri başlamıştır. Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde üzerinde uzlaşılması gereken 35 fasıl yer almaktadır. 2005 yılından itibaren 35 fasıl üzerinden yalnızca 16 fasıl görüşmelere açılmış ve yalnızca bir fasıl üzerinde karar verilmiştir (T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2017. Erişim Tarihi: 24.09.19).

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ilk dönemi olan 2002-2007 yılları arası Türkiye-AB ilişkilerinde önemli gelişmelerin yaşandığı bir zaman dilimi olmuştur. Bu doğrultuda AB'ye tam üye olunması amacı hem AKP parti programında hem de kurulan hükümet programında yer almıştır. Bunun yanında Türkiye'nin AB'ye katılım sürecini takip etmek ve görüşmek ve TBMM'de görüşülen kanun tasarısı, teklifler ve kanun hükmünde kararnamelerin AB mevzuatına uygunluğunu denetlemesi adına AB Uyum Komisyonu kurulmuştur (Üste, 2006).

TBMM'de 19 Nisan 2003'te kurulan AB Uyum Komisyonu görevleri çerçevesinde AB'ye üye olunması için gerekli olan uyum paketlerini çıkarmıştır. Bu paketler Kopenhag Siyasi ve Ekonomik Kriterleri kapsamında AB'ye üye olunması için çıkarılması gereken kanunları içermektedir. Bu doğrultuda 2002-2004 arasında sekiz uyum paketi, 2001 ve 2004'te ise iki anayasa paketi TBMM'de kabul edilmiştir. Bu uyum paketleri kadınlar ve çocukları ayrımcılık ve şiddete karşı koruma, idam cezasının kaldırılması, tutukluluk ve gözaltı sürelerinin azaltılması, cezaevi koşullarının iyileştirilmesi, resmi dil dışında öğrenim görme ve yayın yapabilme, ordunun siyaset üzerindeki etkisinin azaltılması ve siyasi partilerin kapatılmasının zorlaştırılması gibi geniş bir yelpazeyi kapsamıştır. Bu uyum paketleriyle Türkiye'de demokrasi, hukukun üstünlüğü, fikir ve ifade özgürlüğü ve insan haklarının

korunması bakımından mevcut hukuk sisteminin güçlendirildiği söylenebilir. Bu adımlar karşısında “Türkiye’nin siyasi kriterleri gerekli ölçüde karşıladığını” belirten Avrupa Komisyonu, 6 Ekim 2004’te Türkiye’ye katılım müzakerelerine başlanmasını tavsiye etmiştir. Bunun üzerine 17 Aralık 2004’te Brüksel’de yapılan AB Konseyi Zirvesi’nde Türkiye ile katılım müzakerelerinin 3 Ekim 2005’te başlaması kararı alınmıştır (Denk, 2016).

Lüksemburg’da 3 Ekim 2005 tarihinde gerçekleştirilen Hükümetler arası Konferans ile Türkiye’nin AB’ye üyelik müzakereleri başlamıştır. Avrupa Komisyonu tarafından AB’ye aday her ülke için birliğe katılım müzakerelerine başlamadan önce hazırlanan ve Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilen Müzakere Çerçeve Belgesi düzenlenmektedir. Müzakere Çerçeve Belgesi birliğe aday ülkelerin katılım süreçlerini düzenleyen temel bir metindir. Bu belgede aday ülkeyle müzakerelere resmen başlamadan önce yürütülecek müzakerelere ilişkin ilke, kural, esas ve usullerle müzakere fasılları yer almaktadır. Bu çerçevede Türkiye’nin tam üyelik sürecinin başladığı tarih olan 3 Ekim 2005’te kabul edilen Türkiye-AB Müzakere Çerçeve Belgesi’ne göre Türkiye-AB müzakerelerinin üç temel unsuru bulunmaktadır:

- 1) *Kopenhag siyasi kriterlerinin istisnasız olarak uygulanması, siyasi reformların derinleştirilmesi ve içselleştirilmesi,*
- 2) *AB müktesebatının üstlenilmesi ve uygulanması,*
- 3) *Sivil toplumla diyalogun güçlendirilmesi ve bu çerçevede hem AB ülkelerinin kamuoylarına, hem de Türkiye kamuoyuna yönelik olarak bir iletişim stratejisinin yürütülmesi.*

3 Ekim 2005’te kabul edilen Müzakere Çerçeve Belgesi’ne göre Türkiye’nin AB’ye katılım müzakereleri 35 fasıl üzerinden gerçekleştirilmektedir. 2005 yılından başlayan müzakere sürecinde 35 fasıldan yalnızca 16 fasıl üzerinde görüşülmüş ve yalnızca bir fasıl karara bağlanmıştır (Denk, 2016).

Türkiye-AB üyelik müzakerelerinin bu denli yavaş ilerlemesinde hem Türkiye hem de AB’nin kendi içinde bulunan özel durumları etkili olmaktadır. Öncelikle AB’nin özel durumlarına bakıldığında burada en öncelikle AB karar alma mekanizması ön plana çıkmaktadır. AB Bakanlar Konseyi’nde kararlar olumlu oy kullanacak üye

Ülkelerin birliğin toplam nüfusunun en az %65'ini oluşturması ve olumlu oy kullanan ülkelerin ye ülke sayısının %55'lik bölümünü oluşturması koşuluyla alınmaktadır. Türkiye nüfusu çok büyük bir ülkedir. Türkiye AB'ye ye olması halinde Almanya'dan sonra birliğin en büyük nüfuslu ikinci yesi olacaktır. Dolayısıyla Türkiye AB'ye ye olması halinde AB organlarının karar mekanizmalarında ciddi bir değişikliği beraberinde getirecek ve alınacak kararlarda büyük bir ağırlığa sahip olacaktır. Buna ek olarak Türkiye gibi büyük nüfuslu bir ülkenin birliğe dahil olması halinde Avrupa için oldukça önemli olan bölgesel kalkınma ve tarım fonlarının pay edilmesinde de ciddi değişiklikler yaşanacak ve birlik bu payların bir kısmını Avrupa zerinden Türkiye'ye kaydırmak durumunda kalacaktır. Bunların yanında bilindiği üzere Türkiye'den Almanya'ya ciddi bir işçi göçü yaşanmıştır. Buraya gen Türkler Almanya özelinde belirli bir entegrasyon problemi ortaya çıkarmışlardır. Türkiye'nin birliğe dahil edilmesiyle Türkiye'den Avrupa'ya yoğun bir g yaşanacağını düşünen ye devletler bu durumun Almanya'da yaşanan entegrasyon probleminin daha büyük leklisinin Avrupa genelinde yaşanacağını düşündüklerinden Türkiye'nin AB yeliğine mesafeli durmaktadırlar. Bunlara ek olarak Türkiye içerde PKK terörü ve Kürt sorunu ve irtica gibi sorunlarla uğraşmaktadır. Türkiye'nin birliğe ye olması demek bu sorunlarında birliğe taşınacak olması demek olduğu için bu durumda ye ülkelerin Türkiye'nin AB yeliğine mesafeli durmalarında bir etken olarak gözükmektedir. Tüm bunların yanında Türkiye'nin sınırlarının Ortadoğu gibi istikrarsız bir bölgede bulunması, Türkiye'nin birliğe dahil edilmesiyle bu sınırların aynı zamanda AB sınırları haline geleceği gerçeği AB ye devletlerinin Türkiye'nin yeliğine mesafeli durmalarında bir diğer etkindir. Müzakerelerin yavaş ilerlemesinde Türkiye'nin sahip olduğu özel durumlara bakıldığında ise içerdeki siyasi olaylar ve güvenlik konuları ön plana çıkmaktadır. Tam yelik mzakelerinin başlamasından sonra yaşanan 2007 Genel Seçimleri, Cumhurbaşkanlığı seçim süreci, türban yasağının kaldırılması, PKK terör örgütüyle yurt içinde ve dışında mücadelenin artması ve Ak Parti kapatma davası gibi i meseleler AKP hükümetinin AB yeliği için gerekli çalışmaları yapmasının önüne geçmiştir (Gencer, 2011).

Türkiye-AB yelik müzakerelerinin yavaşlamasında bir diğer etken ise Kıbrıs Sorunu'dur. Bu soruna yönelik girişimlerden olan Annan Planı erevesinde 24 Nisan 2004'te yapılan yapılan referanduma Kıbrıs'lı Türkler 64.91 ile "evet",

Rumlar yüzde 75.83 “hayır” doğrultusunda oy kullanmıştır. Türkiye’nin ve Kıbrıs’lı Türklerin çözümden yana pozitif bir irade ortaya koymuş olmalarına rağmen bu süreci sekteye uğratan tarafın Rum tarafı olması karşısında Rum tarafının tüm adayı temsilen 1 Mayıs 2004’te AB’ye üye kabul edilmesi Türkiye-AB müzakerelerinin yavaşlamasına neden olmuştur. Kıbrıs’ta sorununa yönelik herhangi bir çözüm getirilmemişken Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin AB’ye üye olarak kabul edilmesi 2000’li yıllarla birlikte ivme kazanan Türkiye-AB ilişkilerinin daha filiz vermeden kurumasına yol açmıştır (Bayraklı & Özdemir, 2019).

kutuplu ve geniş hareket alanının olduğu bir dış politikaya sahip olacak ve dış politikada sadece bir bölgeye bağımlı olmaktan kurtulacaktır. AB ile ilişkilerin yavaşlama sürecinin Ahmet Davutoğlu'nun Türk dış politikası karar alma sürecinde yükselişle doğru orantılı şekilde geliştiğı düşünülürse Davutoğlu'nun Türk dış politikasına getirdiğı yeni anlayışın AB ile ilişkilerin yavaşlamasında etkenlerden biri olduğı söylenebilir (Oran, 2013a).

Türkiye'nin 1960'lı yıllarda başlamış olan AB yolculuğı o zamandan beri inişli-çıkışlı bir süreç izlemiştir. AB'nin dayatmaları ve Türkiye'nin de AB'nin ana uygulamalarını benimsemeye isteksizliğı bu durumun belirleyicisi olmuştur. Ancak bu durum, 2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesi ve Kopenhag kriterlerini yerine getirmek için gerekli reformları hızlı bir şekilde gerçekleştirmesiyle ciddi bir şekilde değişmiştir. Buna rağmen 17 yıl sonra bile, AK Parti yönetimi sırasında meydana gelen olumlu gelişmelere rağmen, Türkiye hala AB üyesi değildir. Türkiye'nin geçen bunca zamana ve AK Parti yönetiminde ivme kazanan ilişkilere rağmen hala AB'ye üye olamaması yerel ve uluslararası düzeyde değişen dinamiklerin bir sonucudur. Bu bağlamda Ak Parti döneminde Türkiye-AB ilişkileri üç döneme ayrılabilir. Birinci dönem ilişkilerin geliştiğı 2002-2005 arası, ikinci dönem ilişkilerin durgun hale geldiğı 2005-2013 arası ve üçüncü dönemde ilişkilerin kırılma noktasına geldiğı 2013-2017 arası dönem (Bayraklı & Özdemir, 2019).

2002-2005 arası döneme bakıldığında bu dönemde AB, Sovyet etkisi altında kalmış ülkeleri hedef alan beşinci genişlemeyi gerçekleştirmiş ve böylece 27 üyeye ulaşmıştır. Türkiye'nin bu genişlemenin dışında kalmış olmasına rağmen Türkiye'ye de bu genişleme sırasında pozitif bir sinyal verilmesi Türkiye-AB ilişkilerine olumlu yansımıştır. Türkiye'de ise içerde yaşanan gelişmeler Türkiye-AB ilişkilerini bu dönemde geliştiren diğeri bir etken olmuştur. 2002 yılında iktidara gelen AKP, 2001 ekonomik krizinin etkileri, askerin siyaset üzerinde etkisi, bürokratik sınıfın baskınlığı ve ötekileştirilmiş toplumsal gruplar gibi sorunları önünde bulmuştur. AKP, Türkiye'de uzunca bir süredir varolan bu ekonomik, politik ve toplumsal sorunlara çözümü AB sürecini hızlandırmakta bulmuştur. Çünkü bu sorunlara getirilecek çözümler aynı zamanda AB'nin üyelik için ön koşul olarak belirlediğı

koşullardır. AKP bu doğrultuda askerin siyaset üzerindeki etkisini azaltmak, ekonomiyi sağlamlaştırmak, ötekileştirilmiş toplumsal grupların bu sorunlarını ortadan kaldırmak için politika, ekonomi, insan hakları, demokrasi gibi alanlarda 2002-2004 yılları arasında Anayasa’da 17 reform paketi kapsamında 218 başlıkta, 53 kanun üzerinde değişiklik yapmıştır. Bu gelişmeler ışığında bir yükselme trendi içerisine giren ve ekonomi alanında da önemli gelişmeler kaydeden Türkiye, AB’den ve IMF’den aldığı ekonomik destekler ve AB üye ülkelerinin Türkiye’de artan yatırımlarından da aldığı enerji ile AB’ye tam adaylık sürecini başlatmıştır. Ancak tüm bu olumlu gelişmelere rağmen AB’nin Kıbrıs Sorunu’na siyasi bir çözüm bulunmadan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’ni adanın tamamını temsilen AB’ye üye kabul etmesi ve Avrupa’da aşırı eğilimli siyasi partilerin yükselişi Türkiye-AB ilişkilerini 2005-2013 arasında durağanlaşma dönemine sokmuştur (Bayraklı & Özdemir, 2019).

2005-2013 arasında Türkiye-AB ilişkilerinin duraksamasında en önemli etken AB’de yaşanan genişleme tartışmalarıdır. Bu tartışmalar AB’nin en olası sınırlarına ulaştığı ve bundan daha büyük bir genişlemeye ihtiyaç olmadığı ve daha fazla bir genişlemenin AB’nin ekonomik, siyasi ve toplumsal yapısına zarar vereceği şeklinde gelişmiştir. Bunun yanında Fransa’da Ulusal Cephe, İngiltere’de Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi ve Avusturya’da Özgürlük Partisi gibi radikal sağ partilerin AB üye ülkeleri içinde yükselişleri birlik içinde göç, çok çeşitlilik ve çok kültürlülük gibi alanlarda negatif yaklaşımların yerleşmesine neden olmuştur. AB içinde yaşanan genişleme tartışmaları ve diğer kültürlere yönelik olumsuz yaklaşımlar dini ve kültürel bakımdan AB üyesi ülkelere ayrılan Türkiye’nin AB’ye üye olarak görülmesinde bir isteksizliğe yol açmıştır (Bayraklı & Özdemir, 2019).

Bu dönemde Türkiye’de iç siyasi ortamda yaşanan gelişmelerde Türkiye-AB ilişkilerinin durağan bir seyre girmesine yol açmıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen kapatma davasının ardından AKP’nin iç gelişmelere daha fazla vakit ayırmaya yönelmesi AB sürecinin ikincil planda kalmasına neden olmuştur. Bu dönemde Türkiye-AB ilişkilerinin durağanlaştıran bir diğer meselede Arap Baharı olmuştur. Türkiye’nin Arap Baharı sürecinde etkin bir dış politika izlemeye çalışması AB’yi rahatsız etmiş, Türkiye’nin birliğe dahil edilmesi halinde Arap Baharı üzerinden

Türkiye'ye ulaşabilecek istikrarsızlığın AB'ye de ulaşabileceği endişesi Türkiye-AB ilişkilerinde bu dönemde ortaya çıkan durağanlığa etkisi olmuştur. Bu dönemde Türkiye-AB ilişkilerini durağanlığa iten en önemli gelişme ise Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB'ye dahil edilmesi olmuştur. Kıbrıs Sorunu'na siyasi bir çözüm bulunmadan böyle bir adım atılması doğal olarak Türkiye-AB ilişkilerinde gerginleşmeye yol açmıştır. AB Gümrük Birliği anlaşması, bu anlaşmanın tüm üye ülkelere uygulanmasını da içermektedir. Ancak ne var ki Türkiye'nin Gümrük Birliği'ni Rum Yönetimi'ne uygulaması daha Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti tanınmıyorken, Türkiye'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni tanıması anlamına geleceği için Türkiye tarafından Rum Yönetimi'ne uygulanmamaktadır. Türkiye'nin bu yöndeki tutumu karşısında AB *‘‘Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne getirdiği kısıtlamalar nedeniyle tam üyelik görüşmelerindeki 8 maddenin askıya alındığı ve diğer maddelerinde Türkiye yükümlülüklerini yerine getirene kadar tamamlanmayacağı’’* kararına varmıştır (Bayraklı & Özdemir, 2019).

Türkiye-AB ilişkilerinin kırılma sürecinden geçtiği 2013-2017 arası dönemde Türkiye'de yaşanan iç gelişmeler karşısında AB'nin izlediği yaklaşım bu kırılmanın ana sebebini oluşturmaktadır. Öncelikle AB'nin 2013 yılında yaşanan Gezi Parkı protestoları karşısında aşırı güç kullanıldığını, AB kriterlerinden uzaklaşıldığını ve toplumsal kutuplaşmanın arttığını belirtmesi Türkiye-AB ilişkilerinde en önemli kırılma noktasını oluşturmuştur. Türkiye-AB ilişkilerini kırılma noktasına getiren bir diğer etken ise 15 Temmuz 2016 FETÖ askeri darbe girişimi olmuştur. Bu darbe girişimi karşısında AB'nin Türkiye'ye yönelik negatif bir tutum izlemesi, darbe girişimi karşısında kayıtsız kalması veya yeterli tepkiyi göstermemesi Türkiye açısından AB'ye yönelik güven sarsıcı bir gelişme olmuştur. Türkiye-AB ilişkilerini geren bir diğer durum ise 16 Nisan 2017'de yapılan Anayasa Referandumu sürecinde yaşanmıştır. Bu referandum sürecinde Avrupa'da yaşayan Türklerle buluşmak için buralara giden Türk bakanların bazı Avrupalı ülkelere alınmaması AK Parti tarafından kendisine bu seçim sürecinde propaganda yapılması şeklinde okunmuştur. Böyle bir durumun ortaya çıkmasının Türkiye-AB ilişkilerine olumsuz bir etkiye bulunduğu söylenebilir (Bayraklı & Özdemir, 2019).

2010 yılı sonlarına doğru ortaya çıkan Arap Baharı'nın Kuzey Afrika ülkelerinde ve özellikle Suriye'de ortaya çıkardığı istikrarsızlık bu ülkelerde büyük toplumsal hareketlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu hareketler ülke içlerinde ve özellikle ülke dışına doğru büyük göç hareketleri başlatmıştır. Bu göç akınları coğrafi ulaşılabilirliğin olması bakımından Avrupa'ya da doğru bir seyir izlemiştir. Ortaya çıkan bu göç akınları çerçevesinde “yüzbinlerce” Suriyeli göçmenin Avrupa'ya girmesi, büyüme trendi içerisinde olan göçmen akınları karşısında AB ülkelerini çözüm arayışlarına itmiştir. Bu bağlamda Türkiye göçmenlerin geçiş güzergahı üzerinde yer alan bir ülke olduğu için Türkiye-AB ilişkileri yeniden gündeme gelmiştir. AB'nin Suriyeli mültecilerin Türkiye topraklarında kalmasını istemesi temelinde iki taraf arasında yapılan görüşmeler neticesinde iki taraf arasında 16 Aralık 2013 tarihinde Geri Kabul Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin hızlandırılması doğrultusunda üyelik fasıllarının açılmasının hızlandırılması, Türkiye'ye yaşanan göç doğrultusunda 3 milyar Euro destek sağlanması ve Türk vatandaşlarına vize serbestisi uygulanması kararlaştırılmıştır. Diğer taraftan AB'nin sunduğu bu imkanların fiiliyata dökülmesi için Türkiye'nin sınır güvenliğini arttırması, göçmenlerin AB'ye geçişlerini kontrol etmesi ve göçmen kaçakçılarıyla etkin mücadele etmesi de kararlaştırılmıştır. Türkiye-AB ilişkilerinde *“yeni bir başlangıç yapma fırsatı olan tarihi bir gün”* şeklinde nitelendirilen bu anlaşma maddelerine bakıldığında karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesinden daha çok AB'nin kendisine doğru gerçekleşen yoğun göçü durdurmak ve ötelemek amacıyla, Türkiye gibi doğusundaki ülkelere tampon bölge anlamı yüklemesinin bir yansıması olduğu düşünülmektedir (Demir & Soyupek, 2015).

Bu anlaşma kapsamında AB'nin yerine getirmesi gereken maddi ödeme ve vize serbestisi konuları Türkiye ve AB arasında zaman zaman gerginliğe yol açmaktadır. Bu anlaşma çerçevesinde yer alan maddi desteğin AB tarafından ödenmesi konusunda sıkıntılar yaşandığı için Türkiye'nin AB kurum ve yöneticilerine tepkileri söz konusu olmuştur. Ancak Suriye'nin İdlib bölgesinden yeni bir göç dalgasının baş göstermesi karşısında Türkiye'ye Geri Kabul Anlaşması çerçevesinde sağlanması öngörülen 3 milyar euronun ödemesi hızlandırılmış ve buna ek olarak ikinci bir 3 milyar euroluk paketin Türkiye'ye teslimine onay verilmiştir. Avrupa'ya yönelik

göçü önemli bir ölçüde azaltan bu anlaşma karşısında AB'nin yeni ortaya çıkan potansiyel göç tehdidi karşısında anlaşma maddelerini hayata geçirme yönünde adım atması bu anlaşmanın korunmaya çalışıldığını göstermektedir. Anlaşma çerçevesinde yer alan vize serbestisi konusunda ise Türkiye'yi ikna edici gelişmelerin yaşanmaması Türkiye'nin tepkilerine yol açmaya devam etmektedir. Son yıllarda önemli bir gerginlik içerisine giren Türkiye-AB ilişkilerinde Geri Kabul Anlaşması'yla yeni bir yola girildiği ve durma noktasına gelmiş Türkiye-AB ilişkilerinin bu anlaşma çerçevesinde yapılan görüşmelerle yeniden hareketlendiği söylenebilir (Güngörmez, 2019).

3. 3. NATO

Türkiye'nin NATO'ya üye olmasında birkaç etkenden söz edilebilir. Bu etkenlerden başında Türkiye'nin Kore Savaşı'na tugay seviyesinde destek vermesi gelmektedir. Türkiye'nin askerinin Kore Savaşı sürecinde önemli görevlerde bulunması bir askeri kuruluş olan NATO'ya Türkiye'nin katılmasının değerini göstermesi bakımından önemli olmuştur. Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinde başlıca etken olarak ise karşımıza Sovyetler Birliği çıkmaktadır. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin doğu kesimleri ve boğazlar üzerinde talebi olması Türkiye'yi Sovyetler Birliği karşısında bir güç arama içerisine sokmuştur. Türkiye bu doğrultuda NATO'ya yakınlaşmaya başlamış ve NATO'ya üye olarak Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak ve boğazlarda hak istemesi engellenmiştir. Burada belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin birlik ülkelerinin de çıkarlarına olan bir durum olmasıdır. Askeri bakımdan güçlü olan Türkiye gibi bir ülkenin NATO'ya üye olmasıyla varlık amacı Sovyetler Birliği'ne karşı özellikle Avrupa'nın güvenliğini sağlamak olan NATO açısından da önemli olmuştur. NATO böylece Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne coğrafi yakınlığı nedeniyle savunma hattını daha ileri uçlardan kurar hale gelmiştir (Armaoğlu, 1999).

Türkiye'nin NATO'ya katılmasının arka planında Türkiye'nin uluslararası ittifak oluşumlarının içerisinde yer alabilmeye yönelik bir devlet geleneğinin de etkili olduğu söylenebilir. Osmanlı'nın 1815 tarihli Viyana Kongresi'nin dışında

birakılması, Osmanlı'nın bu kongrenin bir sonucu olarak oluşan Avrupa Uyumunu'nun da dışında kalmasına neden olmuştur. Avrupa Uyumunu sonucunda 1914 tarihli Birinci Dünya Savaşı'na kadar Avrupa'lı devletler arasında büyük ölçekli savaşlar ve iç siyasi karışıklıklar yaşanmamıştır. Ancak Osmanlı'da ise savaşlar ve iç isyanlar bu dönemde de devam etmiştir. Avrupa Viyana Kongresi ile sağladığı uyumla bir barış dönemi içerisine girerken Osmanlı'da bu dönemde savaşların ve iç karışıklıkların devam etmesinin bir nedeni de Viyana Kongresi'nin dışında kalması olarak görülebilir. Bu durum Osmanlı'da uluslararası düzeyde oluşacak ittifak girişimlerinin dışında kalmamaya yönelik bir anlayış oluşturmıştır. Bu anlayış Türkiye Cumhuriyeti'nde de devam etmiş ve bir geleneğe dönüşmüştür. Bu devlet geleneği gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşabilmek adına Osmanlı'dan başlayarak Türkiye'nin yüzünü Batıya dönmesi davranışıyla Batılı uluslararası sistem girişimleri içerisinde yer almak şeklinde vücut bulmuştur. Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinde bu devlet geleneğinin de bir payı bulunmaktadır (Bilge-Criss, 2012).

Türkiye NATO bütçesine % 4.3 oranında destek olmakta ve böylece NATO bütçesine en fazla destek sağlayan ülkeler içerisinde 8. sırada bulunmaktadır. Buna ek olarak NATO'nun önemli merkezlerinden biri olan Müttefik Kara Komutanlığı İzmir'de yer almaktadır. Malatya'da ise ortaya çıkabilecek füze tehditlerine karşı bir radar sistemi bulunmaktadır. Ayrıca bunların yanında İstanbul'da NATO Hızlı Dağıtım Kolordusu bulunurken, Konya 3. Ana Hava Jet Üssü, Adana İncirlik Hava Üssü ve Diyarbakır Hava Üssü NATO kuvvetleri tarafından da kullanılmaktadır (NATO, 2018b. Erişim Tarihi: 27.09.19).

Türkiye NATO'nun önemli bir üyesi olmasına rağmen Türkiye ve NATO'nun güvenlik öncelikleri arasında farklılıklar söz konusudur. Türkiye, Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler nedeniyle bu bölgede terörizmin etkili olması karşısında güvenlik bakımından önceliğini Ortadoğu'ya vermektedir. Ancak NATO ise güvenlik önceliğini Ortadoğu'dan daha çok Doğu Avrupa ve Rusya üzerinde bulundurmaktadır. Türkiye ve NATO bölgesel olarak güvenlik öncelikleri farklılıklarının bulunması NATO ve Türkiye arasında bir uyum sorunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum Türkiye'nin güvenlik endişelerinin NATO tarafından tam anlamıyla ortadan kaldırılamamasına neden olmaktadır (Kıbaroğlu, 2017).

Asıl amacı Soğuk Savaş döneminde Sovyet yayılmacılığına karşı koymak adına ortak bir savunma anlayışını uygulamak olan NATO Soğuk Savaş'ın bitmesiyle yeni amaçlar edinmiştir. Bu amaçlar arasında Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgelerinden cereyan edebilecek güvenlik tehditlerine karşı koymakta bulunmaktadır. NATO'nun yeni amaçları arasında bulunan bu durum Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir çünkü bu sayılan bölgeler aynı zamanda coğrafi olarak Türkiye'ye yakın bölgelerdir. Dolayısıyla NATO'nun bu yeni amacı doğrultusunda Türkiye, NATO içerisinde Soğuk Savaş döneminden daha farklı nedenlerle yeniden önemli bir konuma sahip olmaktadır. Türkiye'nin bu yeni önemli konumu Bosna, Afganistan, Kosova gibi krizlerde, İran'ın Batıyla yaşadığı sorunlarda ve Akdeniz'de güvenliğin sağlanmasında fiili olarak kendini göstermiş ve Türkiye bu sayılan durumlarda NATO girişimlerine yoğun şekilde katılım göstermiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemin ülkelerin dış politika oluşturmaları noktasında getirmiş olduğu rahatlık Soğuk Savaş döneminden farklı olarak Türkiye'nin Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya'da etkin olabilmeye yönelik bir dış politika izlemesine olanak sağlamıştır. Dolayısıyla bu yeni durumdan ötürü bu bölgeler üzerinde NATO ve AB politikaları ile Türkiye'nin politikaları her zaman için aynı çizgide olmamaktadır. Bu bakımdan NATO'nun yeni amaçlarıyla Türkiye'nin politikaları arasında uyumsuzluklar gözükülebilmekte ve Türkiye ile NATO'nun çıkarları çatışabilmektedir (Doğan, 2004).

Türkiye 2002 sonrası dönemde Soğuk Savaş'ın bitip kutup siyasetinin sona ermesiyle ortaya çıkan dış politika oluşturma rahatlığından da faydalanarak AK Parti yönetimi altında yeni bir dış politika benimsemiştir. Bu yeni dış politika anlayışına göre Türkiye gerek coğrafi konumu, gerek Osmanlı'dan kalan tarihi, kültürel ve dini bağları üzerinden Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya'nın bir merkez ülkesi olma potansiyelini taşımaktadır. Türkiye aktif bir dış politika izleyerek coğrafi konumunun vermiş olduğu avantaj ve Osmanlı'dan kalan bağlar üzerinden bu bölgelerle ekonomik, kültürel, diplomatik ilişkiler geliştirerek ve bu bölgelerle varolan mevcut sorunlarını en aza indirerek bu bölgelerle karşılıklı bağımlılık ilişkisi kurmak suretiyle bu bölgelerin en etkin ülkesi yani merkez ülkesi olmayı amaçlamıştır. Türkiye'nin bu yeni dış politikasını uygulayabilmesi ise tek taraflı NATO politikalarını benimsemesiyle gerçekleşmeyecektir. Türkiye'nin bu bölgelerde bir merkez ülke olabilmesi için bu bölgelerde sorumluluk sahibi etkin bir politika

izlemesi gerekmektedir. Türkiye'nin bunu mümkün kılabilmesi için NATO politikalarının kendisinin politikalarıyla örtüşmesi gerekmektedir. Türkiye bu bağlamda NATO'dan uzaklaşmanın aksine NATO içerisinde daha aktif olmaya çalışmakta ve NATO'nun Soğuk Savaş sonrası yaşadığı dönüşümde etken konumda olmak istemektedir. Türkiye bu bakımdan NATO'nun ve üye ülkelerin Batı dışı politikalarının Türkiye'nin politikalarıyla uyumlu olmasını sağlamaya çalışmakta ve bu doğrultuda NATO karşı daha fazla talepkar bir tutum takınmaktadır (Oğuzlu, 2012c).

Türkiye'nin NATO politikalarının kendi politikalarıyla aynı doğrultuda olmasına yönelik girişimlerinden biri NATO'nun genişlemesinde gerçekleşmiştir. Türkiye NATO'nun Karadeniz'de askeri gücünü arttırmak istemesine tepkiyle yaklaşmış, Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya katılması konularında dikkatli davranmıştır. 11 Eylül sonrası ortamda teröre karşı mücadelede deniz trafiğini kontrol etmek için NATO'nun Karadeniz'de daha aktif olmak istemesi Rusya'nın tepkisine neden olmuştur. Türkiye bunun yanında NATO'nun Karadeniz'e açılmasının Montrö Boğazlar sözleşmesinin uygulanmasını zora sokacağı içinde karşı çıkmıştır. NATO'nun Karadeniz'e açılmasının Rusya'nın dış politikada daha milliyetçi ve yayılmacı politikalar izlemesine olanak verme potansiyeli ve bunun Türkiye-Rusya ilişkilerine olası olumsuz etkileri Türkiye'nin NATO'nun Karadeniz'e açılma politikalarına sıcak bakmamasına neden olmuştur. Türkiye, NATO'nun Karadeniz'e açılmasına karşı çıkarken Balkan genişlemesini desteklemiştir. Türkiye bu bağlamda Arnavutluk'un 2008'de birliğe üye kabul edilmesinde ve Bosna Hersek'in üyelik öncesi son adım olan Üyelik Eylem Planı'na dahil edilmesini desteklemiştir. Türkiye'nin NATO politikalarının kendi politikalarıyla aynı doğrultuda olmasına yönelik girişimlerinin diğer örnekleri ise Afganistan ve Libya oluşturmuştur. Türkiye NATO'nun bir ülkenin işgalinde araç olarak kullanılmasına veya bir ülkenin işgali için başka bir ülkeye destek veren bir araç olmasına karşı çıkmaktadır. Bu bağlamda NATO kapsamındaki Türkiye askeri birlikleri Afganistan'da çatışmaya giren görev gücü niteliğinde değil devriye, düzen ve huzurun temini niteliğinde görev icra etmişlerdir. Türkiye Libya'da ise NATO askeri operasyonuna ilk başta karşı çıkmış ve NATO operasyonunun havadan ve denizden ambargonun denetlenmesi çerçevesinde kalması noktasında girişimlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda NATO

gücü kapsamında Libya'ya gönderdiği donanma ve askeri birliklerin çatışmaya giren görev gücü değil havadan ve denizden ambargonun denetlenmesi görevini icra eden bir güç olmasını sağlamıştır (Oğuzlu, 2012c).

11 Eylül saldırıları terörizmin gündeme gelmesine neden olmuş ve NATO terörizm kaynaklı bu güvenlik sorununa da eğilmiştir. Terörizmle mücadeleye 'alan dışı' kavramıyla yönelen NATO bu doğrultuda ABD'ye destek olarak ve Afganistan'da görev almaya başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde yükselişe geçen terörizm küresel bir tehdit olması nedeniyle terörizmle mücadelede uluslararası işbirliğini gerektirmektedir. Türkiye, NATO ve ABD'den daha uzunca bir süredir teröre karşı mücadele vermektedir. Teröre karşı mücadelede PKK, DHKPC ve IŞİD gibi farklı yöntemleri benimsemiş terör örgütleriyle mücadele eden Türkiye bu bakımdan büyük bir tecrübeye sahiptir. Türkiye'nin böylesi bir tecrübeye sahip olması Türkiye'yi teröre karşı savaşta önemli bir küresel aktör yapmaktadır. Türkiye teröre karşı mücadelesinde NATO'nun kendisine yeterli desteği sunmadığı konusunda NATO'ya eleştiriler yöneltmektedir. Türkiye-NATO ilişkilerinde gerginliğe sebep olan bu durum terörle mücadelede işbirliği ve destek sağlanmadıkça devam edecektir. Bu bakımdan hem Türkiye'de hem de Avrupa'da son dönemlerde yaşanan terörist saldırılar göz önüne alınırsa Türkiye ve NATO arasında teröre karşı geliştirilecek işbirliğinin önemi ortaya çıkmaktadır (Yığıttepe, 2017).

Türkiye, Suriye Krizi ile birlikte yapılan saldırılar karşısında bir hava savunma sistemi ihtiyacı içerisine girmiştir. Türkiye bu doğrultuda 2012 yılında NATO'dan hava savunma sistemi talebinde bulunmuştur. Bu talep doğrultusunda ABD iki adet Patriot hava savunma bataryasını Gaziantep'e, Almanya iki adet Patriot bataryasını Kahramanmaraş'a, Hollanda ise yine iki adet Patriot bataryasını Adana'ya göndermiştir. ABD ve Almanya'nın, IŞİD'le mücadelenin daha önemli hale geldiğini belirterek 'tehdit odağı kaydı' gerekçesiyle 2015 yılında Patriotları Türkiye'den çekmesi ve Hollanda'nın ise Ocak 2015'te Patriot bataryalarını geri çekerek bu görevi İspanya'ya devretmesiyle Türkiye'de iki adet Patriot bataryası kalmış ve Türkiye'nin hava savunma güvenliğinin ABD'nin Akdeniz'de bulunan Aegis gemileriyle sağlanacağı açıklanmıştır. Bölgede IŞİD tehdidinin yanında PKK ve Esad yönetiminin de bir tehdit olarak varolmaya devam ettiğini belirten Türkiye

Patriotların kalmaya devam etmesini istemektedir. Ancak Türkiye'nin bu isteğine rağmen Patriotların çekilmesi Türkiye'de NATO'ya yönelik bir güven sorununa yol açtığı söylenebilir (Tekelioğlu, 2016).

Türkiye'nin karşılaştığı tehditler karşısında NATO'nun Türkiye'ye yeterli desteği sunmaması Türkiye'de NATO'ya yönelik bir güven sorununa yol açmış ve bu bağlamda NATO sorgulanır hale gelmiştir. NATO'nun Suriye Krizi ve terörle mücadelede Türkiye'den farklı ajandalara sahip olması ve genel tehdit ve güvenlik yaklaşımları bakımından Türkiye'den farklı bölgelere odaklanması Türkiye'yi ulusal güvenliğini sağlaması adına kendi güvenlik politikalarını oluşturmaya götürmüştür. Türkiye, Suriye Krizi'ni takiben hava savunma sistemine ihtiyaç duyar hale gelmiştir. Bu ihtiyacın karşılanması noktasında da NATO ve ABD'den gerekli desteği alamamıştır. Suriye Krizi kapsamında Türkiye'ye yerleştirilen Patriot sistemleri konusunda birliğin Avrupalı ülkeleri isteksiz davranmış ve bu Patriotlar bir süre sonra Türkiye'den çekilmiştir (Yığıttepe, 2018).

Türkiye hava savunma sistemi alınması sürecinde ilk olarak ABD'den Patriot füzesi almak istemiş ama Senato'nun bunu kabul etmemesi üzerine bu satın alma hayata geçmemiştir. Ardından Fransa ve İtalya tarafından üretilen hava savunma sistemleri satın alınması müzakerelerinde de olumlu bir gelişme sağlanamamış ve Türkiye hava savunma sistemleri arayışı kapsamında yüzünü Doğuya dönmüştür. Bu doğrultuda ÇHC ile bir hava savunma sistemi üzerinde görüşen Türkiye, ABD'nin buna NATO bağlamında tepki göstermesi üzerine ÇHC'den istediği sonucu elde edememiştir. Türkiye son olarak ise Rusya ile S-400 hava savunma sistemi alımı doğrultusunda 27 Aralık 2017'de 2 adet savunma sistemi ve 4 takım batarya üzerinde anlaşma sağlamıştır. Türkiye'nin hava savunma sisteminde Rusya ile anlaşma NATO ve özellikle ABD'nin tepkilerini çekmiştir. Bu tepkiler NATO kanadında s-400 sistemlerinin NATO güvenlik sistemleriyle uyumlu olmayacağı şeklinde gerçekleşirken, ABD kanadında ise Türkiye'nin üretim ortağı olduğu f-35 jet uçaklarının Türkiye'ye verilmeyeceği şeklinde gerçekleşmiştir. Türkiye bu kararın NATO içerisinde oluşturmuş olduğu rahatsızlığı İtalya ve Fransa ile hava savunma sistemleri için teçhizat anlaşmaları yaparak, f-35 programının devamı için güçlü niyet beyanı ortaya koyarak ve s-400 sistemlerinin NATO sistemlerinden ayrı olarak

sadece Türkiye'nin ulusal güvenliğini sağlamaya yönelik faaliyet göstereceğini belirterek yumuşatmaya çalışmaktadır (Yiğittepe, 2018).

3. 4. Şanghay İşbirliği Örgütü'nde Diyalog Ortaklığı

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ilk olarak 1996 yılında Şanghay Beşlisi ismiyle hayata geçirilmiştir. Gelişen süreçte 2001 yılında bu kurum Şanghay İşbirliği Örgütü adını almıştır. Bu kurumun kurucuları ÇHC, Rusya, Tacikistan, Kazakistan, Kırgızistan ve 2001'de kuruma üye olan Özbekistan'dır. Kuruma ayrıca 2017 yılında Pakistan ve Hindistan üye olmuşlardır. ŞİÖ'nün amaçları şu şekilde belirtilmektedir:

Üye devletler arasında karşılıklı güven ve komşuluk ilişkilerinin güçlendirilmesi, politika, ekonomi, kültür, güvenlik, teknoloji, bilim ve turizm gibi alanlarda işbirliğinin sağlanması ve demokratik, adil ve rasyonel yeni uluslararası politik ve ekonomik düzenin kurulmasına doğru ilerlemek

- (Shanghai Cooperation Organisation, 2017. Erişim Tarihi: 29.09.19).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben bölgede yeni devletlerin kurulmasıyla Rusya, ÇHC ve bu ülkeler arasında sınır ve toprak anlaşmazlıkları meydana gelmeye başlamıştır. Bu devletler anlaşmazlıkları gidermek ve varılacak sonuçların kapsayıcı olması gerekçesiyle 1996'da Şanghay Beşlisi'ni kurmuşlardır. Bu doğrultuda hayata geçirilen Şanghay Beşlisi ilerleyen zamanda bölge ülkelerinde baş gösteren terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve sınırlarda yaşanan güvenlik sorunlarına yönelik ortak bir biçimde davranma amaçlarını da içererek 2001 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü'ne dönüşmüştür (Aris, 2013).

ŞİÖ üzerinden hedeflenen ise Şanghay Beşlisi sürecinde sağlanmış karşılıklı anlaş ve ortak çalışma sürecini devam ettirerek radikal yaklaşımlar, terörizm ve ayrılıkçı unsurlarla mücadele etmek, üye ülkelerin devlet başkanlarına yönelik güvenlik kaygılarını gidermek ve üye ülkeler arasında istikrarlı ilişkiler kurulması üzerine çalışmaktır. ŞİÖ'nün kuruluş amaçlarının en önemli konusu üye ülkelerin güvenliğinin sağlanmasıdır. Bunun yanında ekonomik ve kültürel işbirliklerinin

sağlanması yine kurumun amaçları içerisindedir. ŞİÖ'nün en üst organı üye devletlerin başkanlarından meydana gelen Devlet Başkanları Konseyi'dir. Bu konsey ayrıca kurumun karar alıcı organı niteliğindedir. Devlet Başkanları Konseyi'nin ardından Başbakanlar Konseyi ve Dışişleri Bakanları Konseyi gelmektedir. Bu konseyler Devlet Başkanları Konseyi'nde kararlaştırılmış olunan hükümlerin ve uzlaşya varılan konuların yürütülmesini gerçekleştirmektedir. ŞİÖ'nün yapısı gereği üye devletler üzerinde herhangi bir egemenliği bulunmamaktadır. Burada üzerinde uzlaşya varılan kararlara ise çok yönlü görüşme ve oybirliği yoluyla ulaşılmaktadır (Aris, 2013).

Nisan 1996'da Şanghay Beşlisi olarak ÇHC'nin Şanghay kentinde kurulan bu örgüt Haziran 2001'de Şanghay İşbirliği Örgütü adını almıştır. Bu örgüt kurulduğu ilk dönemde üye ülkeler arasında yaşanan sınır uyuşmazlıklarını gidermek ve üye ülkeler arasında sınır güvenliğini sağlamak amacıyla hayata geçirilmiştir. 1999 yılına gelindiğinde ise ÇHC, bu kuruluşun bir bölgesel güvenlik ve ekonomik işbirliği örgütü halini alması önerisini sunmuştur. 2001 yılına gelindiğinde ise ABD'de yaşanan 11 Eylül terör saldırılarının ardından ABD'nin Orta Asya'da daha etkili olmak adına Kırgızistan ve Özbekistan'da üslere sahip olmak istemesinden rahatsızlık duyan Rusya ve ÇHC, ABD'nin Orta Asya'da yayılmasını önlemek için ŞİÖ'yü yeni bir statüde çerçevesinde yeniden şekillendirmişlerdir. 2001 yılı değişimiyle birlikte ŞİÖ'nün amaçları artık bölgesel güvenliğin ve barışın korunması, terörizm, uyuşturucu ve ekolojik sorunlar ve radikal akımlarla mücadele etmek doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Buna ek olarak üye ülkeler arasında işbirliğini diğer alanlarda da arttırmak ve demokratik, rasyonel yeni bir küresel siyasi ve ekonomik düzen oluşmasına katkı sağlamakta örgütün amaçları içerisinde belirtilmiştir (İsmayıl, 2017).

ŞİÖ zaman içinde gösterdiği genişlemeyle oldukça geniş bir örgüte dönüşmüştür. Pakistan ve Hindistan gibi iki nükleer gücün eklenmesiyle birlikte dört nükleer güce sahip olması, örgüte üye ülkelerin nüfuslarının toplam dünya nüfusunun yarısına eşit olmasıyla, Rusya ve ÇHC gibi iki üyesinin BM Güvenlik Konseyi'nde olmasıyla, üretim ve tüketim bakımından üye ülkelerin küresel ölçekte büyük paya sahip

olmaları nedeniyle ŞİÖ oldukça büyük bir öneme sahip bir uluslararası kuruluş haline gelmiştir (İsmayıl, 2017).

Türkiye, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne 2013 yılında Diyalog Ortağı seviyesinde katılım gerçekleştirmiştir. Diyalog Ortağı, Üye Ülkeler ve Gözlemci Ülkeler'in alt konumunda bulunmaktadır. Türkiye'nin bu örgüte katılım amacı öncelikli olarak bölgesel güvenliğin sağlanması, terörle mücadele, uyuşturucu kaçakçılığı ve uluslar ötesi organize suçların önlenmesi, ekonomik ve kültürel alanlarda işbirliğinin geliştirilmesidir (TBMM, 2016. Erişim Tarihi: 30.09.2019).

Türkiye'nin ŞİÖ'ye yönelik niyeti ilk olarak 2005 yılında gündeme gelmiştir. Başbakan Erdoğan'ın 2005 yılında Rusya ziyareti esnasında Rusya Devlet Başkanı Putin'e Türkiye'nin bu kuruma üye olma niyetini açıklamasıyla bu süreç başlamıştır. Türkiye'nin bu isteği Putin tarafından Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'e iletilmiş, Nazarbayev'de bu isteğe 'Türkiye'yi kendi yanlarında görmekten mutlu olacağını' belirterek olumlu yanıt vermiştir. Yine hemen hemen aynı zaman diliminde ÇHC'yi ziyaret eden Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, ÇHC Başbakanı Wen Jiabao ile görüşmesinde Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği konusunu gündeme getirmiştir. Ancak Türkiye'nin üyeliği konusunda Rusya ve Kazakistan'dan olumlu bir yaklaşım sergilenirken ÇHC tarafından Türkiye'nin üyeliğine olumlu yaklaşılmamıştır. Bunun nedeni ÇHC'nin ŞİÖ'yü sadece Orta Asya ölçekli bir örgüt olarak görmesidir. ÇHC örgüte üye olarak alınacak ülkelerin coğrafi bakımdan Orta Asya ile sınır oluşturmasını istemektedir. Yine bu dönemde üye ülkelerden Özbekistan'ın eski Cumhurbaşkanı Kerimov'un Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkması Türkiye'nin örgüte bu dönemde katılım sağlayamamasını beraberinde getirmiştir. Türkiye 2011 yılında ise ŞİÖ'ye diyalog ortağı statüsünde katılmak için başvuru gerçekleştirmiş ve Haziran 2012'de yapılan zirve toplantısında başvurusu kabul edilmiştir. Diyalog Ortağı statüsünde ŞİÖ'ye dahil olan ülkeler örgütün karar alma süreçlerinin dışındadırlar ve yetkileri sınırlıdır. Diyalog Ortağı örgütün çalışma ve faaliyetlerinde gözlemci olarak yer alır, bunun yanında örgütün faaliyetleri için teklif sunabilir ve diğer devletlerle örgüt kapsamında işbirliği yapabilir (İsmayıl, 2017).

Türkiye'nin ŞİÖ'ye yönelik ilgisi Türkiye'nin uzunca bir süredir aday olmasına karşın AB'ye üyeliğini elde edememesinden kaynaklanmıştır. AB'ye tam üyelik sürecinin başladığı 2005 yılının ardından Türkiye-AB ilişkilerinin büyük bir yavaşlama süreci içerisine girmesi Türkiye'de AB'ye üye olunması konusunda bir ümitsizliği ortaya çıkarmıştır. Türkiye AB ile ilişkilerde yaşanan bu olumsuz durum karşısında dış politikada yeni arayışlara yönelmiştir. Bu bakımdan ŞİÖ, AB karşısında bir seçenek olarak öne çıkmıştır. Türkiye'nin AB yerine ŞİÖ'ye üye olabileceği tartışılmıştır. Ancak ŞİÖ yapısı itibariyle AB ile benzerliklere sahip olmayan bir örgüttür. AB ekonomik, insani, toplumsal değerleri ön planda tutan ve siyasi entegrasyonu öngören bir birliktir. ŞİÖ ise sınır anlaşmazlıkları üzerine kurulmuş, bölgesel güvenliği önceleyen, üye ülkeler arasında sağlanacak anlayışıyla ve liderlerin etkin iradesiyle sorunların giderilmesi ve işbirliği sağlanması temelli bir örgüt konumundadır. Bu doğrultuda AB gelişmiş bir örgüt iken ŞİÖ'nün AB'ye kıyasla daha az gelişmiş ülkelerden meydana geldiği söylenebilir. Bu gelişmişlik farkı sadece ekonomik, endüstriyel ve teknolojik farklılık görülmemeli aynı zamanda insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü bakımından gelişmişlik farklılıkları da göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla Türkiye'nin AB üyeliğinden sağlayacağı fayda ile ŞİÖ üyeliğinden sağlayacağı fayda arasında farklılıklar bulunduğu söylenebilir (Yalçınkaya, 2017).

Bunların yanında ekonomik olarak bakıldığında da bir takım etkenlerde ön plana çıkmaktadır. Türkiye gerek bölgedeki en gelişmiş ekonomiler Avrupalı devletler olduğu için gerekse AB'ye üyelik amacı doğrultusunda ekonomik ve ticari ilişkilerini daha çok AB ile geliştirmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin tarımsal ve endüstriyel kalkınmasında AB önemli bir hızlandırıcı olmuş ve Türkiye'nin toplam ihracatında AB en yüksek orana sahip olmuştur. Ancak Türkiye'nin ŞİÖ üyesi ülkelerle ticaretine bakıldığında Türkiye'nin ticaret açığı verdiği gözükmektedir. ŞİÖ üyesi ülkelerle ticari ilişkilerde ihracatın ithalatı karşılama oranı %18 seviyelerindedir. Burada sayılan tüm bu çerçeveler bağlamında AB ile ilişkilerde yaşanan yavaşlamaya rağmen ŞİÖ'nün AB'ye alternatif olarak öne sürülmesi yerine AB ile ilişkilerden bağımsız olacak şekilde bünyesinde gelişmekte olan ülkeleri de barındırdığı için bu ve benzeri örgütlerle ilişkilerin kurulması, bütün ülkelerle

ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkilerinin barış, dostluk ve ortak çıkarlar zemininde ilerletmesi çok daha etkili ve anlamlı olacaktır (Yalçınkaya, 2017).

Türkiye’de ŞİÖ üyeliğinin gündeme gelmesinde Türkiye’nin AB yerine yüzünü Avrasya’ya dönmesi görüşünün de payı bulunmaktadır. Türk dış politikasında Avrasya yönelimine yönelik değerlendirmeler daima Avrupa ve özellikle de AB üyeliği konusuyla birlikte ele alınmalıdır. Türkiye’nin oldukça uzunca bir süredir AB kapısında bekletilmesi Türk dış politikasında Avrasyacı eğilimi güçlendirmektedir. Avrasyacılığın AB’ye alternatif bir jeopolitik proje olarak 1990’ların sonunda Türk dış politikasının gündeminde yer bulmaya başlaması bile aslında Türkiye’nin o dönemde AB genişleme sürecinin dışında bırakılmasına karşı yükselen tepkiler sayesinde olmuştur. AB ile ilişkilerde yaşanan her sorunlu dönemi takiben Avrasyacı görüşlerin Türk kamuoyunda kendine daha fazla yer bulmaya başlaması bu düşüncüyü desteklemektedir. Bu bağlamda özellikle 2005 yılından sonra Türkiye’nin AB üyelik sürecinde ortaya çıkan belirgin yavaşlama Türk dış politikasındaki Avrasya yöneliminin en önemli gerekçesini oluşturmaya devam etmektedir. Bu bakımdan Türkiye’nin ŞİÖ ile ilişkilerini Avrasyacı yönelimin bir getirisi olarak okumak mümkündür (Erşen, 2013).

Türkiye’nin ŞİÖ ile ilişkilerinde 2002 yılıyla birlikte Türk dış politikasında görülmeye başlanan yeni dış politika anlayışının da etkisi bulunmaktadır. 2002 sonrası dönemde Ak Parti hükümetince benimsenen çok boyutlu dış politika çerçevesinde Türk dış politikasında geleneksel olarak benimsenen ABD-NATO-AB boyutunun yanında, bu boyutla beraber Avrasya, Ortadoğu, Balkanlar, Afrika ve Latin Amerika gibi boyutlarının da öne çıkarıldığı görülmektedir. Davutoğlu tarafından “çok boyutlu-çok kulvarlı dış politika” olarak adlandırılan bu yeni dış politika aslında Türkiye’nin son dönemde Balkanlar, Ortadoğu ve Afrika üzerinde bir “lider ülke” , “merkez ülke” olabilmesi yolunda gerekli olan pragmatik bir araçtır. Davutoğlu bu doğrultuda ABD ile ilişkilerin AB’ye, komşu ülkelerle ilişkilerin de ABD’ye bir alternatif olmadığını söylemiş ve *“bunların hepsini büyük bir resmin içinde birbirini tamamlayan faktörler”* olarak görmek gerektiğini belirtmiştir. Dolayısıyla Türkiye’nin ŞİÖ ile ilişkilerini 2002 sonrası dönemde Türk dış politikasında görülmeye başlanan çok boyutlu yaklaşım çerçevesinde okumak

mümkündür. Türkiye'nin ŞİÖ ile belli bir kurumsal ilişki geliştirmeyi başaran tek NATO üyesi ülke olması ve böylece günümüz dünya siyasetinde birbirlerinin en önemli stratejik rakibi olarak görülen bu iki örgütle aynı anda ilişki kurma yeteneğini kazanması oldukça önemlidir. NATO Genel Sekreteri Rasmussen'de bu doğrultuda Türkiye ve ŞİÖ arasında gelişecek ilişkilerin Türkiye'nin NATO üyeliği bakımından bir zıtlık oluşturmayacağını belirterek bir bakımdan Türkiye'nin bu iki kuruluş arasında oluşabilecek olası sorunlarda sahip olabileceği köprü görevini teyit etmiştir (Erşen, 2013).

Türkiye'nin olası ŞİÖ üyeliği Türkiye'ye önemli kazanımlar sunabilir. Türkiye'nin olası bir ŞİÖ üyeliğini AB ve NATO'ya alternatif olarak görmeyip hem AB ve NATO hem de ŞİÖ üyeliğini beraber bir şekilde işleyecek şekilde hayata geçirmesi Türkiye'ye önemli stratejik ve jeopolitik güç kazandıracaktır. Türkiye tarihsel, siyasi ve ekonomik açıdan AB ve NATO ile önemli ve geniş ilişkilere sahiptir. Türkiye bunun yanında Türkistan devletleri ile de dini, tarihsel ve kültürel bağlara sahiptir. Türkiye ayrıca Rusya ile olumlu yönde ilerleyen ticari, ekonomik ve diplomatik ilişkilere, ÇHC ile gelişen ekonomik ilişkilere de sahiptir. Türkiye'nin birbirinden farklı bu taraflarla çok yönlü ilişkilere sahip olarak bir de ŞİÖ üyeliğine sahip olması Türkiye için dış politikada oldukça anlamlı ve önemli bir adım olabilir. Türkiye'nin hem NATO hem de ŞİÖ üyesi olması ona etkin bir jeopolitik köprü görevi sağlayacak, bu örgütler ve mensupları arasında gerçekleştirilebilecek işbirliklerinde ve yaşanacak sorunların çözümünde Türkiye başka bir ülkenin sahip olmadığı eşsiz bir konuma sahip olacaktır (Weitz, 2006).

ŞİÖ üyesi ülkelere bakıldığında Rusya, ÇHC ve Hindistan dışında Türkistan ülkeleri ve Müslüman ülkeler oldukları gözükmektedir. Türkiye'nin bu ülkelerle tarihi, kültürel ve dini bakımdan yakın ilişkilere sahip olması Türkiye'nin olası bir ŞİÖ üyeliğini daha anlamlı kılmaktadır. Türkiye bu ülkelerle ŞİÖ üzerinden ilişkilerini daha da geliştirme imkanı bulabilir. Ayrıca örgütün diğer üyeleri olan Rusya, ÇHC ve Hindistan ile ŞİÖ üzerinden geliştirilecek ilişkiler ekonomik, siyasi, teknolojik ve s-400'te de görüldüğü üzere askeri bakımdan Türkiye'ye avantajlar sağlayabilir. Bu doğrultuda olası bir ŞİÖ üyeliği üzerinden Türkiye'nin yeni ve geliştirilebilir pazarlar ve dış ticaret ortaklıkları elde edebileceği söylenebilir (Eren, 2017).

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin 2002-2017 yılları arasında uluslararası ortamda hangi olaylarda ve krizlerde ve hangi uluslararası kuruluşlarda nasıl ve ne ölçekte etkili olduğunu ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda 2003 Irak, 2008 Gürcistan, 2011 Suriye, 2011 Mısır ve 2013 Ukrayna krizleri ile Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, NATO ve Şanghay İşbirliği Örgütü'ne yönelik Türkiye'nin yaklaşımları bu çalışmanın kapsamını oluşturmuştur. Bu bağlamda gerçekleştirilen bu çalışmada Türkiye'nin bu krizler ve uluslararası kuruluşlarda etkinliğini açıklayabilmek için öncelikle uluslararası sistem ve 2002-2017 arası Türk dış politikası ele alınmıştır.

1815 tarihinde toplanan Viyana Kongresi sonucunda oluşturulan güçler dengesi ile yakalanan Avrupa Uyumu sayesinde uluslararası sistem çok kutuplu bir hal almıştır. Viyana Kongresi ile kurulan ve güç dengesine dayanan çok kutuplu uluslararası sistem 1914 tarihli Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. 1815 tarihli Viyana Kongresi sonucunda kurulan güç dengesi yüzyıl boyunca sürmüştür ancak 1914 tarihinde Birinci Dünya Savaşı ile birlikte uluslararası sistemdeki bu güçler dengesi ortadan kalkmış ve yeni bir uluslararası sistem ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonucunda Viyana Kongresi'yle uluslararası sistemde sağlanmış bulunan güçler dengesi değişmiş ve Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı'nın yenilmesiyle birlikte güç dengesinin İngiltere ve Fransa lehine olduğu yeni bir düzen ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu savaş sonucunda en önemli güç merkezleri olan Avrupa'lı devletler İngiltere, Fransa ve Almanya'nın savaş dolayısıyla birbirlerini yıpratmaları ve Avrupa dışı aktörler olan ABD, Sovyetler Birliği ve Japonya Avrupa'lı devletlere göre güçlerini arttırmaları savaşın sonunda güç dengesinin Avrupa dışına kaymaya başlamasına da neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası sistemde değişimi sağlayan diğer etken İkinci Dünya Savaşı olmuştur. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına yayılmış İkinci Dünya Savaşı daha önce görülmemiş ölçekte bir yıkım ve insan ölümünü sahnelemiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sahneye koyduğu yıkım ve insan ölümünün yanında sahnelediği bir diğer durum ise uluslararası sistemde yaşanan değişim olmuştur. Savaş öncesinde uluslararası ortamda İngiltere, Fransa ve Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yeniden kalkınan Almanya'nın öncülüğünde, yükselen güçler olan ABD, Sovyetler ve Japonya'nın üstünlüğü söz

konusudur. Bu büyük savaştan çok büyük bir yıkım ile çıkan bu Avrupa devletleri ile Japonya uluslararası ortamda sahip oldukları üstünlüklerini savaşın en büyük kazananları tarafları olarak ortaya çıkan ABD ve Sovyetler Birliği'ne kaptırmışlardır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından artık uluslararası sistemde güç dengesi bu iki egemen güç olan ABD ve Sovyetler Birliği'ne geçmiş ve uluslararası sistem iki kutuplu bir hal almıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası sistemi domine eden bu iki güç arasında da bir güç çekişmesi yaşanmıştır. Daha savaş bitmeden baş gösteren bu güç çekişmesi iki hakim güç arasında kutuplaşmalara neden olmuş ve bu iki güç arasında güç çekişmesinden kaynaklı kırk yıl boyunca süren gerilim, şüphe ve rekabet Soğuk Savaş olarak adlandırılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan Müttefikler Cephesi olarak galip çıkan ABD ve Sovyetler arasındaki görüş ayrılıkları daha savaşın devam ettiği dönemde gerçekleştirilen konferanslarda ortaya çıkmıştır. Bu konferanslarda Almanya sorununun nasıl çözüleceği, hangi ülkenin ne kadar savaş tazminatı alacağı, Uzakdoğu Cephesi'ne hangi tarafların katılacağı, Doğu Avrupa ülkelerinin durumu gibi konularda ABD ve Sovyetler arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bunların yanında Sovyetlerin birçok Doğu Avrupa ülkesi üzerinde hakimiyet kurması ve İran, Yunanistan ve Türkiye'den çeşitli isteklerde bulunarak bir yayılma içerisine girmesi ABD ve Sovyet yayılmacılığından çekinen Batıyı rahatsız etmiştir. ABD, Sovyetlerin bu politikalarına Truman Doktrini ve Marshall Planı ile karşılık vermiş ve savaş sonunda ekonomileri zayıflayan ülkelere ekonomik yardımlarda bulunarak bu ülkeleri kendi tarafında tutmaya çalışmıştır. ABD ve Sovyetler arasında kutuplaşmaların işaretlerinin verildiği bu gelişmelerin ardından kutuplaşmayı kesinleştiren en önemli gelişmeler 4 Nisan 1949'ta NATO ve 14 Mayıs 1955 yılında Varşova Paktı'nın kurulması olmuştur. NATO ile ABD liderliğinde Batı Bloğu ülkeleri kendi arasında Sovyetlere karşı bir askeri örgütlenme içerisine girerken, Varşova Paktı ile Sovyetler liderliğinde Doğu Bloğu ülkeleri ABD ve Batı'ya karşı bir askeri örgütlenme içerisine girmişler ve böylece İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle görülmeye başlanan ABD ve Sovyet hakimiyetindeki iki kutuplu uluslararası sistem kesin çizgilerle ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş döneminde uluslararası sisteme ABD'nin başını çektiği Batı Bloğu ve Sovyetler Birliği'nin başını çektiği Doğu Bloğu olmak üzere iki kutuplu düzen hakim olmuştur. Bu iki

süper gücün etrafında ise bu devletlerden daha az güçlü diğer devletler kümelenmiştir. Bu devletler kutbunda yer aldığı süper gücün istediği politikaları benimsemiş ve diğer süper gücün kutbuyla ilişkilerden uzak durmuştur. Bu iki kutuplu uluslararası sistem içerisinde ise Sovyetler Birliği'nin zaman içerisinde zayıflayarak çökmesinin ardından tek büyük güç olarak kalan ABD'nin üstünlüğü söz konusu olmuştur. Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında çökmesiyle Soğuk Savaş sona ermiş ve süper güç statüsüne sahip tek ülke olarak kalan ABD'nin hakim olduğu tek kutuplu bir uluslararası sistemin oluştuğu görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu görüşe göre ABD'nin askeri bütçesi, 1991 Irak, 2001 Afganistan, 2003 Irak işgalleri, ABD para birimi Doların küresel ölçekte ticarete hakim para birimi olması, ABD'nin kendi toprakları dışında en çok askeri üsse sahip ülke olması ve ABD'nin uluslararası ekonomi ve ticareti düzenleyen Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kurumların kurucusu olması nedeniyle uluslararası sistemdeki üstünlüğe sahip olduğu ve bu yüzden uluslararası sistemin tek kutuplu olduğu belirtilmektedir. Ancak bu görüş karşısında 2000'li yıllarla Rusya'nın tekrardan güçlenerek uluslararası siyasette özellikle eski Sovyet coğrafyasında etkili bir dış politika izlemesi, ÇHC'nin devlet kontrolünde kapitalizm anlayışıyla ABD'nin küresel ölçekte sahip olduğu ekonomik üstünlüğünü tehdit eder hale gelmesi, Almanya ve Japonya'nın ekonomik birer güç olarak yerlerini almaları ve Avrupa Birliği'nin Avrupa bölgesinde ciddi bir ekonomik güç haline gelmesinden sonra uluslararası sistemin tek kutupluluktan çok kutupluluğa döndüğü anlayışı kabul görmeye başlamıştır.

Özellikle Soğuk Savaş'ın bitmesi ve uluslararası sistemin çok kutuplu bir hal almaya başlaması Soğuk Savaş döneminde izlenen kutup siyaseti döneminin son bulmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından artık dış politikalarında Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi kutup siyaseti izlemek zorunda kalmayan ülkeler Soğuk Savaş dönemine göre dış politikalarında daha rahat hareket eder hale gelmişlerdir. Dış politikada bu daha rahat hareket etme durumu ülkelerin Soğuk Savaş döneminde varolan kutuplaşma nedeniyle ilişki geliştiremediği bölge ve ülkelerle ilişki geliştirme olanağına sahip olması şeklinde gerçekleşmiştir. Bu durumdan faydalanan bir ülkede Türkiye olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Batı

Bloğu'nda yer alan Türkiye dış politikasını Batı doğrultusunda geliştirmiş ve Balkanlar, Ortadoğu ve Asya ile ilişki geliştirmekte zorlanmıştır. Türkiye'nin bu zorluğu Soğuk Savaş koşulları nedeniyle kutup siyaseti izlemek zorunda kalması ve bu doğrultuda Batı Bloğu'nda yer alması nedeniyle Batıyla ilişkilerini geliştirmeye yoğunlaştığından dolayı Ortadoğu'ya odağını ayıramaması ve Balkanlar ile özellikle Orta Asya'da ise karşıt kutup olan Sovyetlerin varlığından dolayı bu bölgelerle ilişki geliştirememesinden kaynaklanmıştır. Ancak Sovyetlerin yıkılması ve Soğuk Savaş'ın bitmesiyle kutup siyasetinin sona ermesinden doğan dış politika oluşturma rahatlığından istifade eden Türkiye böylece Soğuk Savaş dönemine göre bu bölgelerle ilişkilerini geliştirme yoluna gidebilmiştir. Türkiye bu bağlamda 1990'lı Balkanlar, Orta Asya ve Ortadoğu bölgeleriyle ilişkilerini geliştirmeye ve bu bölgeler üzerinde daha aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Türkiye'nin izlemeye başladığı bu dış politika 2002 sonrası dönemde Türkiye'de iktidar partisi haline gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin izlediği yeni dış politika anlayışı ile daha belirgin bir hal almış ve daha da aktif hale gelmiştir.

2002 yılında Türkiye'de iktidar partisi olan AKP yeni bir dış politika anlayışı benimsemiş ve böylece Türk dış politikasında değişimler, dönüşümler ve yeni anlayışlar yaşanmıştır. 2002 sonrası Türk dış politikası Türkiye Cumhuriyeti'nde 2003-2009 yılları arasında Başbakan Dış Politika Baş Danışmanlığı, 2009-2014 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı ve 2014-2016 yılları arasında Başbakanlık yapan Ahmet Davutoğlu ve onun 2001 yılında kaleme aldığı *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu* adlı kitabı çerçevesinde şekillenmiştir. 2002'den bu yana Türkiye'de iktidar partisi olan AKP, Davutoğlu'nun görüşlerini ve *Stratejik Derinlik* kitabındaki yaklaşımları benimsemiş ve bu görüş ve yaklaşımları dış politikada uygulamaya koymuştur. *Stratejik Derinlik* kitabına göre Türkiye'nin yakın kara havzasını oluşturan Balkanlar, Ortadoğu ve Orta Asya ile Osmanlı'dan miras kalan tarihi, kültürel, dini bağları ile coğrafi olarak da bu bölgelerin merkezinde yer alması nedeniyle bu bölgeler üzerinde aktif bir dış politika izleyebileceği ve bu bölgelerin merkez ülkesi konumuna gelebileceği belirtilmektedir. Türkiye böylece bu bölgelerin bir merkez ülkesi haline gelerek uluslararası siyasette sahip olduğundan daha fazla öneme sahip olabilir ve dış politikada daha etkin bir ülke haline gelebilir. Türkiye'nin bir merkez ülke olabilmesi için bu bölgeler üzerindeki meselelerde ve

dünya siyasetinde daha aktif olması, olaylar karşısında edilgen ve reaksiyoner değil, olayların ilk başından itibaren içinde olarak aksiyoner bir şekilde aktif bir dış politika izlemesi gerekmektedir. *Stratejik Derinlik* kitabında belirtildiği üzere Türkiye'nin bir merkez ülke olabilmesi için komşularla sıfır problem, proaktif diplomasi ve çok boyutlu-çok kulvarlı dış politika gibi yumuşak güç yaklaşımları Türk dış politikasında uygulamaya konulmuş ve bu yumuşak güç uygulamaları üzerinden aktif bir dış politika izlenmeye çalışılmıştır. Bu yumuşak güç uygulamaları Türkiye'nin diğer ülkelerle sahip olduğu sorunların en aza indirilmesi, ülkelerin diğer ülkelerle ve kendi içlerinde yaşadıkları sorunların Türkiye'nin arabuluculuğuyla giderilmesi, Türkiye'nin bölgesindeki sorunların en aza indirilerek ekonomik ve diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi yönünde barışçıl yöntemlere dayanmıştır. Türkiye'nin bölgesinde bulunan ülkelerle sorunlarını en aza indirmesi, diğer ülkelerin kendi aralarında ve kendi içlerinde yaşadıkları sorunların çözümünde arabulucu olunması ve Batıyla olduğu gibi diğer eksenlerle de ilişkilerin geliştirilmesi şeklinde vücut bulan bu yumuşak güç uygulamalarında belirli bir ölçekte başarı yakalandığı görülmüş ancak 2010 yılının sonlarında başlayan Arap Baharı süreciyle ortaya çıkan yeni durumların, komşularla sıfır problem politikasının ya hiç işlememesi ya da zamanla tıkanması ve ortaya çıkan Neo-Osmanlılık tartışmalarının Balkanlar ve Ortadoğu'da rahatsızlıklara neden olmasının yeni dönem Türk dış politikasının uygulanmasını zorlaştırdığı görülmüştür.

Türkiye'nin yumuşak güce dayanan 2002 sonrası dış politikası çoğunlukla yukarıda belirtildiği üzere diğer ülkelere yönelik barışçıl politikalar izlenmesi ve böylece ekonomik ve diplomatik işbirliğinin arttırılması yönünde gelişmiştir. Türkiye'nin yumuşak gücünün en kuvvetli yanının ise nüfusunun çoğunluğu Müslüman bir ülke olarak laik devlet sistemine, demokratik yapıya ve liberal ekonomik düzene sahip olarak bu sistem içerisinde İslami kökenli bir siyasi partinin iktidara yükselebilmesi olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin Müslüman ülkeler arasında bu sisteme sahip tek ülke olması özellikle Müslüman Ortadoğu ülkelerinin Türkiye'yi model olarak görmelerini sağlamış ve bu durum Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerinde olumlu bir imaja sahip olmasını beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin yumuşak güce dayanan dış politikasında yumuşak gücünü arttıran unsurlar olarak Türk dış politikasında varolan kurumlarında büyük bir etkisi olduğu ortaya çıkmıştır. TİKA aracılığıyla yapılan

kalkınma yardımları, Yunus Emre Enstitüsü ile Türk kültürünün ve Türk dilinin tanıtılması kapsamında yapılan faaliyetler, Türk Kızılayı ve AFAD gibi kurumlar aracılığıyla afetler ve acil insani krizler karşısında yapılan insani yardımların Türkiye'nin yumuşak gücüne ve Türkiye adına yabancı kamuoylarında olumlu algıların yaratılmasında olumlu katkıları olmuş ve Türkiye böylece diğer ülkelerle ilişkilerini geliştirebildiği ve aktif bir dış politika izleyebildiği anlaşılmıştır. Ancak Türkiye'nin yumuşak güce dayalı dış politikasının özellikle 2011 yılında Arap Baharı süreciyle başlayarak yerini sert söylemlere, askeri tedbirlere ve sert güç uygulamalarına bıraktığı görülmüştür. Dış politikada yumuşak güçten sert güce doğru yaşanan bu geçiş Türkiye'ye dış politikada olumsuz yansımaları olduğu anlaşılmıştır. Bu olumsuz yansımaları özellikle Arap Baharı sürecini takiben Mısır'da yaşanan askeri darbenin ardından, bu askeri darbeye Türkiye'nin en sert tepkiyi veren ülke olması dolayısıyla Mısır'la ilişkilerin kopması ve Suriye'de yaşanan krizde Türkiye'nin sert söylemlerle birlikte askeri ve siyasi tedbirlere yönelmesiyle Türkiye-Suriye ilişkilerinin kopması nedeniyle Suriye Krizi'nin en çok Türkiye'yi etkilemesinde görülmüştür. Türkiye'nin yumuşak güç uygulamalarından sert güç uygulamalarına yönelmesi bölgesinde dış politika izlemesinde zorluklara yol açmış ve sert güce geçişin özellikle Ortadoğu'da olumlu Türkiye imajı üzerinde negatif etkiler ürettiği görülmüştür.

Arap Baharı gibi Türk dış politikasına olumsuz etkileri olmuş bir diğer etken ise komşularla sıfır problem politikasıdır. Bu politika çerçevesinde bölge ülkeleriyle varolan sorunlarını ya tamamen çözüme kavuşturmayı ya da mümkün olduğunca en aza indirmeyi hedefleyen Türkiye'nin, bu politikada belirli bir ölçüde ilerleme sağladığı görülmüş ancak bu politikanın tüm taraflara uygulanmasının zor olduğu, zamanla Türkiye için daha büyük sorunlar ortaya çıkardığı ve böylece yeni dönem Türk dış politikasının uygulanmasını zorlaştırdığı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda komşularla sıfır problem politikası çerçevesinde Ermenistan ile geliştirilmeye çalışılan ilişkilerin Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde sorunlar yarattığı, Suriye ve İran'la geliştirilmeye çalışılan ilişkilerin ise Türkiye-ABD ilişkilerinde sorunlar yarattığı görülmüştür. Bu doğrultuda komşularla sıfır problem doğrultusunda bir tarafla sorunların halledilmesi girişimlerinin başka bir tarafla sorunlar yaratmasından dolayı Türkiye'nin komşularıyla sorunlarını çözmek bir yana mevcut sorunlarına

daha fazla sorunları eklediği görülmüştür. Bunun yanında Türkiye'nin komşularla sıfır problem politikasına rağmen Ermenistan, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi gibi ülkelerle mevcut sorunlarını çözemediği, aksine bu sorunlara siyasi sorunlar, göçmen sorunu ve Akdeniz enerji kaynakları gibi sorunların eklendiği ortaya çıkmıştır. Bunların yanında bu tez çalışmasının tarihsel kapsamını oluşturan 2002-2017 arası dönemde İran, Mısır, Suriye, Avrupa Birliği, Suudi Arabistan, ABD ve hatta Azerbaycan ile dahi sorunların ortaya çıktığı görülmüştür. Bu nedenlerle komşularla sıfır problem politikasında ilerleme kaydedilememesinden dolayı bu politikanın zamanla Türk dış politikasında daha fazla soruna yer açtığı görülmüştür. AKP'nin yürüttüğü ve Türkiye'nin bölgesinde bir lider ülke olmasını öngören yeni dönem Türk dış politikasının öncelikle bunu yapabilmek adına Türkiye'nin bölgesinde diğer ülkelerle sahip olduğu sorunları en aza indirmeye dayandığı göz önüne alındığına, sorunları en aza indirmek için yürütülen komşularla sıfır problem politikasının yukarıda belirtildiği üzere başarıya ulaşamamasının yeni dönem Türk dış politikasının da uygulanmasında başlıca bir sorun olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Yeni dönem Türk dış politikasında olumsuz etkileri olmuş bir diğer durumun ise Neo-Osmanlılık üzerinden gerçekleştiği görülmüştür. Türkiye'nin yeni dönem dış politikası Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu bölgelerinde Türkiye'nin etkin olmasını öngörmektedir. Türkiye bu yeni dış politika çerçevesinde bu bölgelerde etkin olabilmek adına bölge ülkeleriyle sorunlarını çözme çabaları içerisine girmiş, diğer ülkelerin yaşadığı sorunlarda arabulucu olarak sorunların çözümüne katılmak istemiş, bu bölgelerle ekonomik, diplomatik ve kültürel ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Türkiye'nin bu yeni dış politikası bazı ülkeler tarafından Neo-Osmanlıcı olarak görülmüştür. Ancak bu çalışma çerçevesinde Türk dış politikasına yönelik Neo-Osmanlıcı algısının daha çok Türk dış politikasının karar alıcılarının açıklamaları üzerinden yaşandığı ortaya çıkmıştır. Karar alıcıların Osmanlı'ya yönelik açıklamaları Türk dış politikasına yönelik imparatorluk amaçları olduğu şeklinde yorumlanmış ve bu açıklamalar Neo-Osmanlıcı algısını ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan Neo-Osmanlılık algısı ise yeni dönem Türk dış politikasının yürütülmesinde zorlaştıracı bir etken olmuştur. Örnek olarak Türkiye'nin yeni dönem dış politikasında Neo-Osmanlıcı algı karşısında Sırbistan, Türkiye'nin arabulucu

olduğu ve Bosna-Hersek'in sorunlarının çözülmesi için oluşturulmuş Türkiye, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Sırbistan mekanizmasından çekilmiştir. Bunun yanında Türkiye'nin Mısır ve Suriye'de ortaya çıkan gelişmelerde bu gelişmelerin nasıl devam etmesi noktasında politikalar uygulaması ve niyet gösteren açıklamalarda bulunması, Türkiye'nin bu ülkeler tarafından Neo-Osmanlıcı niyetlere sahip olduğu şeklinde yorumlanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Türk siyasi karar alıcılarının Osmanlı vurguları üzerinden oluşan Neo-Osmanlıcı algıları Türkiye'nin bazı ülkelerle ilişkilerinde sorunlar oluşturmuş ve yeni dönem Türk dış politikasının yürütülmesini zorlaştırmıştır.

Bu tez çalışmasının amacı 2002-2017 yılları arasında uluslararası ortamda aktif bir dış politika izleyen Türkiye'nin hangi olay ve krizlerde nasıl ve ne ölçekte etkili olduğunu ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda 2003 Irak, 2008 Gürcistan, 2011 Suriye, 2011 Mısır ve 2013 Ukrayna krizleri ile Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, NATO ve Şanghay İşbirliği Örgütü'ne yönelik Türkiye'nin yaklaşımları bu çalışmanın kapsamı olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda öncelikli olarak belirtilen krizlere bakıldığında Türkiye'nin bu krizler karşısında hem bölgesel güç hem de orta seviye güç özellikleri gösterdiği anlaşılmıştır.

Bölgesel güç özellikleri bakımından ilk olarak 2003 Irak Krizi'ne bakılırsa Türkiye'nin burada ABD'nin Irak'ı işgali planları çerçevesinde Türkiye topraklarını, hava ve deniz üslerini kullanma taleplerini reddetmesi bir bölgesel güç davranışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgesel güç olmanın özellikleri arasında bulunduğunuz bölgede süper ve büyük güçlerin uygulamak istediği politikalara tamamen veya kısmi olarak karşı koymakta bulunmaktadır. Türkiye'nin bu noktada ABD'nin Irak'ı işgal planları çerçevesinde Türkiye topraklarını kullanma talebini reddetmesini bir bölgesel güç davranışı olarak görmek mümkün gözükmektedir. Nitekim Türkiye'nin ABD'nin isteklerini reddetmesi sonucunda ABD, Irak'ı işgal planlarını değiştirmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin bu davranışı nedeniyle kuzey cephesini kullanamayan ABD işgali sadece güney cephesi üzerinden gerçekleştirmek zorunda kalmış ve bu durum Irak'ın işgalinin ABD'nin beklediğinden daha uzun bir sürede ve daha maliyetli şekilde gerçekleştirmesine neden olmuştur. Türkiye'nin bu doğrultudaki kararı aynı zamanda özellikle Ortadoğu ülkelerinde Türkiye'ye yönelik

olumlu bir algıda yaratmıştır. Türkiye'nin ABD'nin isteklerini kabul etmeyerek dolaylı yoldan da olsa Irak'ın işgalinde bir paya sahip olmaktan uzak durması ve ABD gibi bölgede işgalci bir gücün isteklerini reddetme kabiliyetini göstermesi bu olumlu algının kaynağı olmuştur.

Türkiye'nin bir diğer bölgesel güç davranışı 2008 Gürcistan Krizi'nde gerçekleşmiştir. Gürcistan ve Rusya arasında kısa süreli olsa dahi bir savaş durumunu da ortaya çıkaran bu kriz sırasında Türkiye'nin yakın coğrafyasında yaşanan bu durum karşısında taraf tutmadan ve sıcak çatışmaya katılmadan soğukkanlı bir şekilde diplomasisini işletmek suretiyle kendisinin olduğu kadar içinde bulunduğu bölgenin de istikrarını olumsuz yönde etkileyecek bu kriz karşısında doğrudan sorunun çözümüne yönelik girişimlerde bulunması, Türkiye'nin bölgesinin istikrarını gözetken ve bunu barışçıl yollarla sağlamaya çalışan bir bölgesel güç olarak görülmesini sağlamıştır.

Türkiye'nin bölgesel güç özelliği gösterdiği bir diğer örnek ise Suriye üzerinde gerçekleşmiştir. Mülteci akını ve oluşturduğu güvenlik sorunları nedeniyle en olumsuz etkilerinin Türkiye'ye yönelik gerçekleştiği görülen Suriye Krizi'nde, Türkiye'nin askeri hareketlerle bu olumsuz etkileri ortadan kaldırmaya çalıştığı görülmüştür. Türkiye'nin, ABD gibi bir süper gücün, bölgedeki birçok devletin ve büyük güçlerinde dahil olduğu Suriye Krizi'nde askeri hareketler gerçekleştirebildiği görülmüştür. Türkiye'nin bu askeri hareketlerle hem kendi güvenliğine yönelik tedbirler aldığı hem de diğer devletlerin burada uygulamaya koymak istediği politikaları engelleyebildiği veya belirli bir oranda olsa dahi bu politikaları bozabildiği anlaşılmıştır. Bölgesel gücün bir özelliğinin de bölgenizde süper veya büyük güçlerin uygulamak istediği politikalara tamamen veya kısmi olarak karşı koymak olduğu düşünülürse Türkiye'nin Suriye'de gerçekleştirdiği askeri hareketleri da bu çerçevede bir bölgesel güç davranışı olarak okumak mümkün gözükmektedir.

Bölgesel güç olma özelliği içinde bölgenizde yaşanan değişimlerde söz sahibi olmak ve bu değişimlerde etkili olarak değişimlerin sizin istediğiniz yönde gerçekleşmesini sağlayabilmekte bulunmaktadır. Bölgesel güç olma noktasında bahsedilen bu özellikte Türkiye'nin sorunlar yaşadığı anlaşılmıştır. Türkiye'nin bahsedilen bu

özellikle sorunlar yaşaması Türkiye'nin Suriye ve Mısır'da gerçekleşen değişimlerde etkili olamayışından kaynaklanmaktadır. Suriye'de yönetime karşı yapılan gösteriler karşısında bu gösterilerin nasıl dindirileceği ve Arap Baharı'nın Suriye'de gelişeceği yön konusunda Türkiye'nin bir politikası söz konusu olmuştur. Türkiye'nin bu politikası halkın taleplerinin dinlemesi ve bu talepler doğrultusunda toplumsal, ekonomik ve siyasal alanda reformların gerçekleştirilmesi noktasında Esad yönetimini ikna etmeye yönelik olmuştur. Bu bağlamda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu birçok kez Esad ile görüşmüş ve gerçekleştirilmesi istenen bu reformlar doğrultusunda Esad ikna edilmeye çalışılmıştır. Bu ikna çalışmalarından bir sonuç alınamamış bunun akabinde Davutoğlu tarafından Suriye'ye birçok alanda yaptırımlar uygulanacağı açıklanmıştır. Türkiye'nin Suriye'de değişimleri ortaya çıkaran Arap Baharı sürecinde Esad yönetimini ikna edemeyerek bu ülkede yaşanan değişimlerin Türkiye'nin istediği şekilde gerçekleşmesini sağlayamaması yukarıda bahsedilen bölgesel güç olma özelliği konusunda Türkiye için olumsuz bir durum ortaya çıkardığı söylenebilir.

Mısır'da ise Arap Baharı'nı takip eden süreçte Mursi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesiyle Türkiye-Mısır ilişkilerinde gelişim gözlenmiştir. Bu gelişim Türkiye ve Mısır arasında ekonomik, ticaret ve kültür gibi birçok alanda işbirliği anlaşmalarının imzalanması, Türkiye'den Mısır'a finansman destek paketinin sağlanması ve iki ülke arasında liderler düzeyinde iyi ilişkilerin sağlanması şeklinde gerçekleşmiştir. Türkiye ile Mısır arasında Arap Baharı'nın ardından yakalanan karşılıklı iyi ilişkiler Mısır'da askeri darbenin yaşanması sonucunda bozulmuştur. Türkiye'nin Mısır'da yaşanan bu askeri darbeyi en sert şekilde eleştirmesi ve darbe sonrası göreve gelen Sisi yönetimini meşru olmadığı gerekçesiyle kabul etmemesi sonucunda Arap Baharı sonrasında gelişen Türkiye ve Mısır ilişkileri büyük oranda geriye gitmiş ve iki ülkenin büyükelçilerini karşılıklı olarak geri çekmesiyle alt seviyelere inmiştir.

Bölgesel güçlerin bir diğer özelliği ise bölgesel bir gücün bulunduğu bölgede kendi çıkarlarını ön plana koyması şeklindedir. Bu bakımdan Türkiye'nin 2013 Ukrayna Krizi'nde AB, NATO ve ABD tarafından Rusya'ya uygulanan yaptırımlara katılmamasını bir bölgesel güç davranışı şeklinde okumak mümkün gözükmektedir.

Türkiye'nin, NATO üyesi ve AB adaylık süreci devam eden bir ülke olmasına rağmen AB, NATO ve ABD tarafından Rusya'ya uygulanan yaptırımlara katılmaması, Türkiye'nin üyesi olduğu ve üye olmak için adaylık sürecinin devam ettiği uluslararası kuruluşların çıkarlarıyla doğru orantılı hareket etmeyerek bölgesinde kendi çıkarlarını ön plana koyduğu şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Türkiye, Rusya'nın Kırım'ı ilhakını yasadışı olarak tanımlayıp bu ilhakı tanıımıyorken Rusya ile ekonomik ve ticari ilişkilerini korumak ve Ukrayna Krizi'nde Kırım'da yaşayan Kırım Tatarları'nın haklarını korumak üzere Rusya ile iletişim içerisinde olabilmek adına Rusya ile ilişkilerini gerebilecek AB, NATO ve ABD yaptırımlarına katılmamıştır.

Türkiye'nin 2002-2017 arası dönemde izlediği aktif dış politika çerçevesinde bu çalışma kapsamında ele alınan krizlerde bölgesel güç özellikleri gösterdiği gibi orta seviye güç özellikleri de gösterdiği anlaşılmıştır. Bu çalışma doğrultusunda orta seviye güçlerin daha çok davranışsal özellikleri bakımından ele alındığı görülmüştür. Orta seviye güçler uluslararası anlaşmalara ve kurumlara saygı gösteren, bu anlaşma ve kurumlara katılım sağlamayı ve buralarda aktif olmayı öngören ve ortaya çıkan sorunlarda arabulucu olarak bu sorunların çok taraflı bir şekilde uluslararası anlaşmalar ve kurumlar seviyesinde çözüme kavuşturulması doğrultusunda bir dış politikaya sahip olan güçlerdir. Orta seviye güçler bu bağlamda hem kendi karşılaştığı hem de diğer ülkelerin yaşadığı sorunların uluslararası anlaşmalar ve kurumlar doğrultusunda çözülmesi noktasında aktif girişimleri olan ülkelerdir.

Bu bakımdan ilk olarak 2003 Irak Krizi'nde bu sorunun bir işgale varmadan çözülmesi ve eğer işgal gerçekleşirse Irak'ın toprak bütünlüğünün konuşulması noktasında Türkiye'nin girişimleriyle başlatılmış olan Irak'a Komşu Ülkeler Platformu'nu bir orta seviye güç davranışı şeklinde okumak mümkün gözükmektedir. İlk olarak bölge ülkelerini içeren bu platform daha sonra genişleyerek Avrupa ülkelerini de kapsamıştır. Türkiye'nin Irak'ın işgali konusunu bölge ülkelerinin de beraberce görüşebileceği uluslararası bir platforma taşınması, bu platform üzerinden Irak'ın işgali konusunun çok taraflı bir şekilde görüşülmesi bölge ülkelerini memnun etmiştir. Bunun yanında Türkiye'nin girişimleri ile oluşturulan bu

çok taraflı toplantılarla bölge ülkeleri bölgelerinde gelişen önemli bir olayda izole olmaktan kurtulmuşlardır.

Yine bu doğrultuda 2008 Gürcistan Krizi'nde Türkiye'nin hem bu sorunun çözülmesi hem de bölgede daha geniş anlamda istikrarın sağlanması adına Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu adlı bir uluslararası kuruluş girişimi söz konusu olmuştur. Kafkasya'da ki tüm ülkelerin katılması öngörülmüş olan bu girişimle Türkiye uluslararası bir kurum üzerinden bölgedeki sorunların çözümü noktasında çok taraflılığı ön plana koymuştur.

Türkiye'nin bir diğer orta seviye güç davranışı ise yine Gürcistan Krizi sırasında Gürcistan'a insani yardım malzemeleri taşıyan iki ABD gemisinin Boğazlardan geçişine izin vermemesiyle ortaya çıkmıştır. Türkiye, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne uygun hareket ederek gemilerin Karadeniz'e açılması için gerekli şartlar olan toplam tonaj ve önceden Türkiye'ye bilgi verilmesi şartlarının ABD tarafından yerine getirilmediğini belirterek iki ABD gemisinin Boğazlardan geçişine izin vermemiştir. Orta seviye güç olma bakımından uluslararası anlaşmalara uygun hareket ettiği gözlenen Türkiye ancak gemilerin yüklerinin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne uygun olacak şekilde ayarlanmasının ardından geçişlerine izin vermiştir.

Orta seviye güçlerin bir diğer dış politika davranışı ise diğer ülkelerin aralarında ortaya çıkan sorunların çözümünde arabulucu olarak sorunun çözümüne katkı yapmaya yöneliktir. Bu bağlamda bu tez çalışmasının tarihsel kapsamını oluşturan 2002-2017 yılları arasında Türkiye'nin diğer ülkelerin kendi aralarında yaşadığı sorunların giderilmesine yönelik girişimlerinin olduğu olmuştur. Türkiye bu bağlamda Bosna-Hersek sorununda Bosna-Hersek, Sırbistan ve Hırvatistan arasında, İran'ın ABD ve Avrupa ile yaşadığı uranyum zenginleştirme sorununda bu aktörler arasında, Suriye-İsrail anlaşmazlıklarında ve Irak ile Suriye arasında yaşanan güvenlik sorunları gibi çeşitli ülkelerin yaşadığı sorunlarda arabulucu olarak sorunların çözümüne katkı sağlamaya yönelik girişimleri olmuştur. Türkiye'nin arabuluculuk girişimleri her ne kadar başarıya ulaşamamış ve bir sonuç doğurmamış olsa da, Türkiye'nin bu girişimlerinin bu tez çalışması kapsamında Türkiye'nin dış

politikada arabulucu olarak bir orta seviye güç bağlamında hareket ettiğini göstermesi bakımından önem taşıdığı anlaşılmıştır.

Orta seviye güç özelliği bağlamında Türkiye'nin 2002-2017 yılları arasında uluslararası kuruluşlara da aktif bir şekilde katıldığı da gözlemlenmiştir. Türkiye'nin uluslararası kuruluşlara aktif bir şekilde katılımına ilk örnek olarak Türkiye'nin 2009-2010 BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğini elde etmesi verilebilir. Türkiye'nin 1961 yılından sonraki ilk Güvenlik Konseyi üyeliği olan 2009-2010 dönemi üyeliğinin kazanılmasında Türkiye'nin o zamana kadar yürüttüğü yumuşak güce dayalı dış politikasının etkili olduğu anlaşılmıştır. Türkiye yumuşak güce dayalı dış politikasıyla sorunların giderilmesi, kalkınma yardımları ve insani yardımların yapılması, kurumsal desteklerin verilmesi, karşılıklı ekonomik, diplomatik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi doğrultusunda izlediği dış politika neticesinde BM'de çok sayıda ülkenin desteğini almış ve böylece Güvenlik Konseyi'ne seçilmiştir. Türkiye, BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine 2014 yılında 2015-2016 dönemi için tekrar aday olmuş ancak oylamayı kaybederek buraya seçilememiştir. Türkiye'nin Güvenlik Konseyi oylamasını kaybetmesinde ise en büyük etkenin Arap Baharı'nın ardından Türk dış politikasında yumuşak güçten sert güce doğru yaşanan değişimin özellikle Ortadoğu ve Batı ülkelerini rahatsız etmesinin Türkiye'ye oy kaybettirmesi olduğu görülmüştür.

Türkiye'nin uluslararası kuruluşlardaki etkinliği bakımından bir diğer örnek ise ABD'nin İsrail Büyükelçiliği'ni Kudüs'ü başkent olarak tanıyıp buraya taşıması kararında ortaya çıkmıştır. Türkiye bu kararın sorunları çözmekten ziyade daha da arttıracaklarını belirterek bu karara karşı ilk olarak İslam Konferansı Örgütü'nün İstanbul'da olağanüstü bir toplantı düzenlemesini sağlayarak karara karşı bir karar alınmasına öncülük etmiş. Bunun ardından ise Türkiye ve Yemen'in ortak girişimleriyle BM Genel Kurul'unda ABD'nin Kudüs kararına karşı bir karar tasarısının kabul edilmesine öncülük edilmiştir. Bu doğrultuda BM Genel Kurul'unda "Kudüs'te diplomatik misyon kurmaktan kaçınma" çağrısı yapan karar tasarısı 128 evet oyuna karşı 9 hayır ve 35 çekimser oyla kabul edilmiştir.

Türkiye'nin uluslararası kuruluşlardaki etkinliği bağlamında AB'ye bakıldığında ise Türkiye'nin AB ilişkilerinde 2002-2017 arası dönemde önemli gelişmelerin yaşandığı görülmüştür. Türkiye özellikle 2002-2005 arası dönemde AB üyeliği bağlamında önemli adımlar atmış, uyum yasalarını TBMM'de kabul etmiş ve Kıbrıs Sorunu'nun çözümü noktasında pozitif bir tutum sergilemiştir. Türkiye'nin bu olumlu adımları karşısında Avrupa Komisyonu, 6 Ekim 2004'te Türkiye'ye katılım müzakerelerine başlanmasını tavsiye etmiş ve 17 Aralık 2004'te Brüksel'de yapılan AB Konseyi Zirvesi'nde Türkiye'yle katılım müzakerelerinin 3 Ekim 2005'te başlaması kararı alınmıştır. Türkiye-AB arasında üyelik sürecinde yaşanan olumlu gelişmelerin ise katılım müzakereleriyle birlikte duraksadığı gözlemlenmiştir. Bu duraksamanın yaşanmasında ise hem AB'nin hem de Türkiye'nin tercihlerinin etkili olduğu görülmüştür.

Öncelikli olarak AB'ye bakıldığında, AB'nin 2004'te Doğu Avrupa ülkelerini içeren büyük genişlemenin ardından genişleme politikasında yavaşlamaya gitmesinin Türkiye gibi yüksek nüfuslu bir ülkenin AB'ye üyeliğinde yavaşlamaya neden olduğu görülmüştür. Bunun yanında Kıbrıs Sorunu çözülmeden Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB'ye üye yapılması, Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti resmi olarak tanınmadan Güney Kıbrıs'ı tanımaması ve Güney Kıbrıs'ın Türkiye'nin AB üyeliğinin önünü tıkayıcı bir tavra sahip olması nedenleriyle Türkiye'nin AB üyeliğini olumsuz olarak etkilemektedir. Türkiye'ye bakıldığında ise Türkiye'nin 2002 sonrası dönemde benimsediği yeni dış politikası çerçevesinde Batıyla olduğu kadar diğer bölge ve eksenlerle de ilişkilerin geliştirilmesi yönünde bir dış politikaya sahip olmasının AB üyeliğinin önceki dönemlerde olduğu kadar önemli görülmemesi doğrultusunda bir etkisinin olduğu görülmüş ve bu etki dolayısıyla Türkiye'nin AB üyeliğinin dış politikada öncelikli hedefler arasında yer almadığı anlaşılmıştır.

Türkiye'nin NATO içerisindeki etkinliğine bakıldığında ise Türkiye'nin NATO bütçesine verdiği destek ve NATO misyonlarına katılım bakımından kurum içerisinde önemli bir ülke olduğu anlaşılmıştır. Türkiye özellikle NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönemde operasyonel alanına dahil ettiği Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgelerinde gerçekleştirdiği misyonlara yoğun biçimde katılmıştır. Bu bölgelerdeki misyonlarını terörle mücadele kapsamında gerçekleştiren NATO özellikle

Türkiye'nin terörle mücadelede sahip olduğu tecrübelerden faydalanmaktadır. Bunun yanında Türkiye ve NATO arasında görüş ayrılıklarının da olduğu anlaşılmıştır. Türkiye kendisine yönelik tehditleri daha çok Ortadoğu bölgesinden hissettiği için güvenlik bakımından Ortadoğu'ya ağırlık vermektedir. NATO ise Ortadoğu yerine daha çok Doğu Avrupa ve Rusya üzerine yoğunlaşmaktadır. Türkiye ve NATO arasında güvenlik meselelerine yaklaşımlarda farklılıklar bulunması Türkiye'nin NATO'dan terörizmle mücadelede yeterliği desteği görememesine neden olmaktadır. Bu durumun NATO kapsamında Türkiye'ye güvenlik doğrultusunda yerleştirilen Patriot sistemlerinin belirli bir süre sonra geri çekilmesi, Türkiye'nin s-400 sistemi satın alması ve Türkiye'nin teröre karşı sınır ötesi hareketlerinde NATO ve üye ülkelerden yeterli desteği alamamasında ortaya çıktığı görülmüştür.

Türkiye'nin 2002-2017 arası dönemde uluslararası kuruluşlardaki etkinliğine bakıldığında Şanghay İşbirliği Örgütü'nde ön plana çıkmaktadır. Türkiye'nin ŞİÖ ilişkileri ilk olarak 2005 yılında gündeme gelmiş ancak bu dönemde ÇHC'nin bu örgütü sadece Orta Asya temelli tutma niyetiyle ilişkilerde ilerleme gerçekleşmemiştir. 2011 yılında ŞİÖ'ye diyalog ortağı statüsünde katılmak için bu sefer resmi olarak başvuran Türkiye'nin bu başvurusu kabul edilmiş ve Türkiye Haziran 2012'de ŞİÖ'ye diyalog ortağı statüsünde katılım sağlamıştır. Türkiye'nin ŞİÖ'ye katılım sağlamasının, ŞİÖ'nün Doğulu bir uluslararası örgüt olması nedeniyle 2002 öncesi dönemde öncelikli olarak Batılı uluslararası örgütlenmelere katılım sağlamayı öngören dış politika anlayışına göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Türkiye'nin ŞİÖ kararında iki yaklaşım ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. Bunlardan ilki Türkiye'nin neredeyse altmış yıl geçmesine rağmen AB'ye üye olamaması karşısında, AB üyeliğinin gerçekleşmemesi nedeniyle bu üyelikten sağlayacağı faydaları Avrasya'dan sağlaması yönündeki yaklaşımdır. Türkiye'nin oldukça uzunca bir süredir AB kapısında bekletilmesi Türk dış politikasında Avrasyacı yaklaşımı güçlendirmektedir. Bu bakımdan özellikle 2005 yılından sonra AB üyelik sürecinde ortaya çıkan belirgin yavaşlama Türk dış politikasındaki Avrasya yöneliminin en önemli gerekçesini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin ŞİÖ'ye diyalog ortağı statüsünde katılım sağlamasını Avrasyacı yaklaşımın bir sonucu olarak okumak mümkündür. Türkiye'nin ŞİÖ'ye diyalog ortağı statüsünde katılım sağlamasında varolan ikinci yaklaşım ise

Türkiye'nin 2002 sonrası dönemde izlediği dış politikada yatmaktadır. 2002 sonrası dönemde çok yönlü bir politika izleyerek Batıyla olduğu gibi diğer bölge ve ülkelerle de ilişkilerini geliştirme amacı içerisinde olan Türkiye, ŞİÖ'ye diyalog ortağı seviyesinde katılım sağlayarak buraya üye olan Rusya, ÇHC ve Türk cumhuriyetleri gibi ülkelerle halihazırda varolan olan ilişkilerini ŞİÖ üzerinden daha da geliştirmek istemiş ve bu doğrultuda ŞİÖ'ye diyalog ortağı seviyesinde katılım sağlamıştır.

KAYNAKLAR

Kitaplar

Arı, T. (2006). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Armaoğlu, F. (1999). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (11. Baskı). İstanbul: Alkım.

Balcı, A. (2015). *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Baldwin, D. A. (2016). *Power and International Relations: A Conceptual Approach*. New Jersey: Princeton University Press.

Balkır, C. (2003). Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği: İçerik ve Uygulama. R. Karluk, ve B. Y. Dural (Ed.), *Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri* içinde (s. 26-49). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Brands, H. (2008). *From Berlin to Baghdad: America's Search for Purpose in the Post-Cold War World*. Kentucky: The University Press of Kentucky.

Buzan, B. ve Waever, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. New York: Cambridge University Press.

Cooper, A. F., Higgott, R. A. ve Nossal, K. R. (1993). *Relocating Middle Powers: Australia and Canada in a Changing World Order*. Vancouver: UBC Press.

Cull, N. J. (2009). *Public Diplomacy: Lessons from the Past*. Los Angeles: Figueroa Press.

Çakmak, H. (2014). *Uluslararası İlişkiler: Griş, Kavramlar ve Teoriler*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu* (50. Baskı). İstanbul: Küre Yayınları.

Denk, E. (2016). *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri*. Ankara: Eptisa.

Ekşi, M. (2015). Kültürel Diplomasi ve Yunus Eme Enstitüsü. M. Şahin ve S. Çevik (Ed.), *Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi* içinde (s. 345-363). Ankara: Nobel Yayınları.

Ekşi, M. (2016). *The Rise and Fall of Soft Power in Turkish Foreign Policy During JDP*. Saarbrücken: LAP: Lambert Academic Publishing.

Elias, J. ve Sutch, P. (2007). *International Relations: The Basics*. Abingdon: Routledge.

Griffiths, M. ve O'Callaghan, T. (2004). *International Relations: The Key Concepts*. London: Routledge.

Hanes, S. ve Hanes, R. (2004). *Cold War Primary Sources*. Thomson Learning.

Harrison, E. (2004). *The Post-Cold War International System: Strategies, Institutions and Reflexivity*. London: Routledge.

Holbraad, C. (1984). *Middle Powers in International Politics*. London: The Macmillan Press.

Kalaycı, R. ve Koca, S. M. (2015). İnsani Yardımların Türk Dış Politikasında Artan Etkisi. M. Şahin, ve S. Çevil (Ed.), *Türk Dış Politikasında Kamu Diplomasisi* içinde (s. 155-184). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Karabulut, B. (2011). Rusya Gürcistan Savaşı (Beş Gün Savaşı) ve Kafkasya'da Değişen Dengeler. M. S. Erol (Ed.), *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun* içinde (s. 187-206). Ankara: Barış Platin Yayınları.

Kavoğlu, S. (2018). Türk Kamu Diplomasisi Halkla İlişkiler Eksenli Model Arayışı. Konya: Eğitim Yayınevi.

Kennedy, P. (2015). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*. (B. Karanakçı, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1987.)

Kissinger, H. (2000). *Diplomasi*. (İ. H. Kurt, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

McMahon, R. (2003). *Cold War: A Very Short Introduction*. New York: Oxford.

Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası Politika Cilt 1*. (B. Oran, & Ü. Oskay, Çev.) Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1948.)

Nye, J. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.

Oğuzlu, T. (2008). Iraq. M. Kibaroglu (Ed.), *Turkey's Neighborhood* içinde (s. 167-188). Ankara: Foreign Policy Institute.

Oran, B. (2013c). Arap Baharı. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 111 (2001-2012)* içinde (s. 51-52). İstanbul: İletişim Yayınları.

Oran, B. (2013a). Dönemin Bilançosu. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III (2001-2012)* içinde (s. 70-231). İstanbul: İletişim Yayınları.

Oran, B. (2013b). Haydut Devletler, Şer Ekseni, Başarısız Devletler. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III (2001-2012)* içinde (s. 19). İstanbul: İletişim Yayınları.

Østerud, Ø. (1992). Regional Great Powers. I. B. Neumann (Ed.), *Regional Great Powers in International Relations* içinde (s. 1-16). New York: ST. Martin's Press.

Sander, O. (1996). *Siyasi Tarih: 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.

Sander, O. (2003). *Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi.

Sevin, E. (2017). *Public Diplomacy and the Implementation of Foreign Policy in the US, Sweden and Turkey*. eBook: Palgrave Macmillan.

Tuch, H. N. (1990). *Communicating With the World: U.S. Public Diplomacy Overseas*. New York: ST. Martin's Press.

Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994)*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Uzgel, İ. (2013a). ABD ve NATO'yla İlişkiler. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III (2001-2012)* içinde (s. 249-336). İstanbul: İletişim Yayınları.

Uzgel, İ. (2013b). Balkanlarla İlişkiler. B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III (2001-2012)* içinde (s. 690-708). İstanbul: İletişim Yayınları.

Viotti, P. R. ve Kauppi, M. V. (2012). *International Relations Theory* (5. Baskı). London: Pearson.

Viotti, P. R. ve Kauppi, M. V. (2013). *International Relations: World Politics* (5. Baskı). Boston: Pearson.

Wight, M. (1979). *Power Politics*. New York: Penguin Books.

Yeşilyurt, N. (2013). Orta Doğu'yla İlişkiler. B. Oran, (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III (2001-2012)* içinde (s. 401-462). İstanbul: İletişim Yayınları.

Makaleler

Acun, C. (2015). Türkiye'nin Suriye Politikası 2014. B. Duran, K. İnât ve A. Balcı, (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2014* içinde (s. 189-206). Ankara: SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

Adam, L. B. (2012). Turkey's Foreign Policy in the AKP Era: Has There Been A Shift in the Axis? *Turkish Policy Quarterly*, 11 (3), 139-148.

Ağır, O. (2016). Rusya-Ukrayna Krizi'nin Avrasya Ekonomik Birliği Bağlamında Değerlendirilmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23-42.

Akçadağ, E. (2018, Nisan 23). *Dünya'da ve Türkiye'de Kamu Diplomasisi*. Kamudiplomasisi, <http://www.kamudiplomasisi.org/makaleler>

Akgün, B. (2009). Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Üyeliği: Amaç, Süreç ve Beklentiler. *Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 1 (1), 1-24.

Akgün, M. ve Gündoğar, S. S. (2013). Ortadoğu'da Türkiye Algısı 2013. *Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı*, 1-33.

Akgün, M. ve Gündoğar, S. S. (2014). Mısır-Türkiye İlişkilerinde Daha İyi Bir Geleceğe Doğru... *Tesev: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı*, 1-8.

Akıllı, E. (2018). Yunus Emre Institute as a Tool for Cultural Diplomacy and Nation Branding. *Turkish Studies: Economics, Finance and Politics*, 13 (22), 19-30.

Akkor, M. (2017). II. Dünya Savaşı'nın Sonu ve Truman Doktrini'nin Ortaya Çıkışı. *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2 (2).

Alganer, Y. ve Çetin, M. Ö. (2007). Avrupa'da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri-1. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (2), 285-306.

Apakan, H. (2014, Ekim 15). *Ukrayna Krizi'nin Bölgeye Yansımaları ve Türkiye'nin Tutumu*. Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM): <https://avim.org.tr/tr/Yorum/UKRAYNA-KRIZININ-BOLGEYE-YANSIMALARI-VE-TURKIYE-NIN-TUTUMU>

Aral, B. (2009). Turkey in the UN Security Council: Its Election and Performance. *Insight Turkey*, 11 (4), 151-168.

Aras, B. (2009). Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy. *Seta Policy Brief*, 32 (Mayıs), 1-16.

Aras, B. ve Akpınar, P. (2010). Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi: 2009 Dönemi. B. Duran, K. İnât ve M. Ataman (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2009* içinde (s. 13-44). Ankara: SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

Arı, T. (2009). Türk Dış Politikasının Ana Ekseninde Bir Değişiklik Yoktur. H. Özdal, O. B. Dinçer ve M. Yegin (Ed.), *Mülakatlarla Türk Dış Politikası* içinde (s. 102-103). Ankara: Usak Yayınları.

Aris, S. (2013, Aralık). Shanghai Cooperation Organization: Mapping Multilateralism In Transition No. 2. *IPI: International Peace Institute*, 1-14, https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/publications/ipi_e_pub_shanghai_cooperation.pdf

Aslan, H. K. (2014). Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası. *Akademik ORTA DOĞU*, 9 (1), 29-55.

Balcı, M. ve Gören, C. E. (2018). Sınır Ötesi Operasyonların Politik Ekonomisi: Fırat Kalkanı Harekatı Örneği. *Yerelden Küresele: Türkiye-Türk Dünyası İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Yarını* (s. 341-350). İstanbul: Tesam.

Bayraklı, E. (2014). Türk Dış Politikasında Yeni Osmanlıcılık Tartışmaları. B. Duran, K. İnat ve A. Balcı, (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2013* içinde (s. 43-61). Ankara: SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

Bayraklı, E. ve Özdemir, Ç. (2019). Understanding the Ever-Changing Dynamics in Turkish-EU Relations During the AK Party Era (2002-2018). *Mukaddime*, 10 (1), 355-374.

Berg, M. (2017). Turkish Drama Serials as a Tool for Soft Power. *Participations: Journal of Audience & Reception Studies*, 14 (2), 32-52.

Bilge-Criss, N. (2012). Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu. *Uluslararası İlişkiler*, 1-28.

Cebeci, E. ve Üstün, K. (2012). The Syrian Quagmire: What's Holding Turkey Back? *Insight Turkey*, 14 (2), 13-21.

Chapnick, A. (1999). The Middle Power. *Canadian Foreign Policy*, 7 (2), 73-82.

Cummings, M. C. (2009). Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey. *Americans for the Arts Cultural Diplomacy Research Series*, 1-15.

Çelikpala, M. (2010). Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Dış Politikaya Geçiş. *Uluslararası İlişkiler*, 7 (25), 93-126.

Çemrek, M. (2012). Türk Dış Politikasında Suriye Dönüşümü: Güvenliğe Geri Dönüş. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, 59-65.

Çopuroğlu, Ö. ve Karpuzcu, T. (2017). Krizlerin Yön Verdiği Türk-Rus İlişkilerine Uçak Krizine Kadar Analitik Bir Bakış: 2004-2016. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 465-483.

Dahl, R. (1957). The Concept of Power. *Behavioral Science*, 2 (3), 201-215.

Davutoğlu, A. (2008). Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007. *Insight Turkey*, 10 (1), 77-96.

Davutoğlu, A. (2013). Turkey's Mediation: Critical Reflections From The Field. *Middle East Policy*, 20, 83-90.

Demir, O. Ö. ve Soyupek, Y. (2015). Mülteci Krizi Denkleminde AB ve Türkiye: İlkeler, Çıkarlar ve Kaygılar. *Global Analiz*, 1-40.

Demirtaş, B. (2016). Reconsidering Turkish-Serbian Ties within the Context of Balkan Politics: Identity Perceptions and Impacts of Global, Regional and National Levels. *SAM: Center for Strategic Research*, 1-19.

Demiryol, T. (2014). Poverty of Soft Power: Evidence from Turkish Foreign Policy in the Middle East. *European Journal of Research on Education*, Special Issue: International Relations, 6-11.

Dilek, M. S. (2018). Trump Yönetiminin Kudüs Kararına Akademik Bakış. *International Journal of Social Inquiry*, 11 (1), 97-137.

Doğan, N. (2004). Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Uluslararası Sistem, NATO'nun Rolü ve Türkiye'nin Stratejik Konumu. *Manas Journal of Social Studies*, 5 (10), 25-41.

Efegil, E. ve Musaoğlu, N. (2009). Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslararası Sisteminin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri. *Akademik Bakış*, 2 (4), 1-24.

Elmas, B. (2018). Türkiye'nin Gürcistan Politikasındaki Değişim ve Dönüşüm. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (59), 344-351.

Emeklier, B. (2017). 21. Yüzyılda Küresel Sistemin Yapısal Dönüşümü: Yeni Düzen Arayışının Temel Parametreleri. *The Journal Of Social Sciences Institute - Afro-Eurasia Special Issue*, 56-63.

Eminoğlu, A. (2016). Tarihsel Süreçte Türkiye İsrail İlişkilerinin Değişen Yapısı. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 7 (15), 88-106.

Eren, E. (2017). Şanghay İşbirliği Örgütü Ve Türk Dış Politikasında Gelecek Perspektifi. *Strategic Public Management Journal*, 3 (5), 77-94.

Ernest J. Wilson, I. (2008). Hard Power, Soft Power, Smart Power. *The American Academy of Political and Social Science*, 616, 110-124.

Erol, M. S. (2014). "Ukrayna-Kırım Krizi" ya da "İkinci Yalta Süreci" . *Karadeniz Araştırmaları*, (41), 1-14.

Erol, M. S. ve Ozan, E. (2011). Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim. *Akademik Bakış*, 4 (8), 13-38.

Erşen, E. (2013). Türk Dış Politikasında Avrasya Yönelimi ve Şanghay İşbirliği Örgütü. *Ortadoğu Analiz*, 5 (52), 14-23.

Flemes, D. (2007). Conceptualising Regional Power in International Relations: Lessons from the South African Case. *GIGA: German Institute of Global and Area Studies*, 1-60.

Gencer, A. H. (2011). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Temel Bakışlar: Dün, Bugün ve Yarın. *Akademik Bakış Dergisi*, (25), 1-16.

Güder, S. ve Mercan, M. H. (2012). 2000 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Parametreleri ve Orta Doğu Politikası. *İnsan ve Toplum*, 2 (3), 57-92.

Gülmez, N. ve Tahancı, B. (2014). Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U-2 Uçak Krizi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV (28), 225-252.

Güngörmez, O. (2019). Türkiye'nin AB Politikası 2018. B. Duran, K. İnat ve M. Caner (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2018* içinde (s. 209-232). Ankara: SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

Güntay, V. (2016). Türk Dış Politikasında 2000 Sonrası Eksen Kayması Tartışmalarının Nedensel Boyutları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (45), 242-253.

Güzel, S. Ç. (2016). Dış Yardımlarda Destekleyici Bir Unsur Olarak Kültürel Diplomasi ve Yunus Emre Enstitüsü Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30 (2), 343-359.

Hasanov, E. (2013). Türkiye'nin Kafkasya Politikası 2012. B. Duran, K. İnat, ve U. Ulutaş (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2012* içinde (s. 385-407). Ankara: SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

Holsti, K. J. (1964). The Concept of Power in the Study of International Relations. *Background*, 7 (4), 179-194.

Hurrell, A. (2006). Hegemony, Liberalism and Global Order: What Space for Would-be Great Powers ? *International Affairs*, 82 (1), 1-19.

İnat, K. ve Telci, İ. N. (2012). Türkiye'nin İran, Suriye, İsrail ve Lübnan Politikası 2011. B. Duran, K. İnat ve A. R. Usul (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2011* içinde (s. 205-264). Ankara: SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

İsmayıl, E. (2017). Büyük Sekizliye Dönüşen Şanghay İşbirliği Örgütü. *BİLGESAM Analiz Orta Asya*, 1-5.

Jordaen, E. (2003). The Concept of a Middle Power in International Relations: Distinguishing Between Emerging and Traditional Middle Powers. *Politikon: South African Journal of Political Studies*, 30 (1), 165-181.

Jovanovic, S. M., ve Didic, A. (2019). Turkey's Erratic Foreign Policy in the Middle East, 2011-2017. *European Journal of Transformation Studies*, 32-48.

Kalın, İ. (2011). Turkish foreign policy: Framework, Values and Mechanisms. *International Journal*, 67 (1), 7-21.

Kalın, İ. (2011b). Soft Power and Public Diplomacy in Turkey. *Perceptions, Volume XVI* (3), 5-23.

Kanat, K. B. (2018). Türkiye'nin ABD Politikası. B. Duran, K. İnat ve M. Caner (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2017* içinde (s. 287-308). Ankara: SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

Kanat, K. B. (2019). Türkiye'nin ABD Politikası 2018. B. Duran, K. İnat ve C. Mustafa (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2018* içinde (s. 183-208). İstanbul: SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

Kantarıcı, Ş. (2012). Soguk Savas Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?". *Güvenlik Stratejileri*, 8 (16), 47-85.

Kap, D. (2014). Suriyeli Mülteciler: Türkiye'nin Müstakbel Vatandaşları. *Akademik Perspektif*, 30-35.

Kappel, R. (2011). The Challenge to the Europe: Regional Powers and the Shifting of the Global Order. *Intereconomics*, 275-286.

Karagül, S. (2013). Türkiye'nin Balkanlar'daki "Yumuşak Güç" Perspektifi: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8 (1), 79-102.

Kardaş, T., ve Erdağ, R. (2012). Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7 (1), 167-194.

Kasım, K. (2011). Türkiye'nin Kafkasya Politikası 2009. B. Duran, K. İnat ve M. Ataman (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2009* içinde (s. 403-430). Ankara: SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

Kavoğlu, S. (2017). Mısır'da Değişen Dengeler Bağlamında Türkiye'nin Mısır Yazılı Basınında Sunumu: Al-Ahram Gazetesi Örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 225-242.

Khan, H. U. ve Khan, W. (2017). Syria: History, The Civil War and Peace Prospects. *Journal of Political Studies*, 24 (2), 587-601.

Kıbaroğlu, M. (2011). Arap Baharı ve Türkiye. *Adam Akademi*, 25-36.

Kibaroğlu, M. (2012). What Went Wrong With "Zero Problem With Neighbors" Doctrine? *Turkish Policy Quarterly*, 11 (3), 85-93.

Kibaroğlu, M. (2017, Mart). Türkiye-NATO İlişkileri. *SETA Analiz*, 191.

Kirecci, A. (2009). Turkey in the United Nations Security Council. *Seta Policy Brief*, 1-15.

Kirişçi, K. (2011). Turkey's "Demonstrative Effect" and the Transformation. *Insight Turkey*, 13 (2), 33-55.

Kitsou, S. (2013). The Power of Culture in Diplomacy: The Case of U.S. Cultural Diplomacy in France and Germany. *Exchange: The Journal of Public Diplomacy*, 2 (3), 21-39.

Kouskouvelis, I. (2013). Turkey, Past and Future: The Problem with Turkey's "Zero Problems". *Middle East Quarterly*, 47-56.

Kramer, M. (1999). Ideology and the Cold War. (D. Paige, Çev.) *Review of International Studies*, 25 (4), 539-576.

Kubicek, P. (2013). Debating the Merits of the "Turkish Model" for Democratization in the Middle East. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 12 (3), 166-180.

McDonald, D. B. (2012). Imperial Legacies and Neo-Ottomanism: Eastern Europe and Turkey. *Insight Turkey*, 14 (4), 101-120.

Miller, L. (2006, Mayıs 4). *China an Emerging Superpower?*. Stanford Journal of International Relations, https://web.stanford.edu/group/sjir/6.1.03_miller.html

Molla, A. (2009). Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7 (11), 29-45.

Mor, H. (2010). Avrupa (Birliği) Bütünleşme Süreci Ve Sorunları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XIV (1), 499-541.

Nolte, D. (2007). How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics. *GIGA: German Institute of Global and Area Studies*, 1-24.

Nye, J. (2009). Get Smart: Combining Hard and Soft Power. *Foreign Affairs*, 88 (4), 160-163.

Oğuzlu, T. (2012). Komşularla Sıfır Sorun Politikası: Kavramsal bir Analiz. *Ortadoğu Analiz*, 4 (42), 8-17.

Oğuzlu, T. (2012b). Türkiye ve Arap Baharı: Türk Dış Politikasında Liberal, İddialı ve Batılı Eksenin Yükselişi. *Akademik ORTA DOĞU*, 6 (2), 41-60.

Oğuzlu, T. (2012c). NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi. *Uluslararası İlişkiler*, 9 (34), 99-124.

Onar, N. F. (2009). Neo-Ottomanism, Historical Legacies and Turkish Foreign Policy. *Edam: Centre for Economics and Foreign Policy Studies*, 3.

Oran, B. (1996). Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51 (1), 353-370.

Öniş, Z. (2011). Multiple Faces of the "New" Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique. *Insight Turkey*, 13 (1), 47-65.

Özcan, M. (2011). Türkiye'nin Irak Politikası 2009. B. Duran, K. İnât ve M. Ataman (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2009* içinde (s. 159-189). Ankara: SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

Özçelik, N. ve Can, A. (2018). Terörle Mücadelede Yeni Safha: Zeytin Dalı Harekatı. *Seta Rapor*, 1-54.

Özdal, H. (2013). AB ve Rusya Arasında Ukrayna: Hayaller ve Gerçekler. *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Analiz*, 1-17.

Özel, M. S. (2015). Rus Dış Politikasında Ukrayna Krizi ve Türkiye'ye Etkileri. IV. *Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II*, (s. 73-88).

Özkan, A. (2018). Yurtdışındaki Türk Diasporasına Yönelik Yürütülen Faaliyetlerin Türkiye'nin Yumuşak Güç Kapasitesine Yaptığı Stratejik Katkıların Değerlendirilmesi. *International Conference on New Horizons in Education Conference* (s. 1150-1555). Paris: International Distance Education Conference.

Pınar, L. (2018). Kudüs Tasarısı Oylaması ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki İmajı. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 7 (3), 683-699.

Rüma, İ. (2010). Turkish Foreign Policy Towards The Balkans: New Activism, Neo-Ottomanism Or/So What? *Turkish Policy Quarterly*, 9 (4), 133-140.

Samaan, J.-L. (2013). The Rise and Fall of the "Turkish Model" in the Arab World. *Turkish Policy Quarterly*, 12 (3), 61-69.

Sander, O. (1982). Türkiye'nin Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 37 (3), 105-124.

Schlesinger, A. J. (1992). Some Lessons from the Cold War. *Diplomatic History*, 16 (1), 47-53.

Somun, H. (2011). Turkish Foreign Policy in the Balkans and "Neo-Ottomanism": A Personal Account. *Insight Turkey*, 13 (3), 33-41.

Stern, M. ve Ross, D. (2013). The Role of Syria in Israeli-Turkish Relations. *Georgetown Journal of International Affairs*, 115-128.

Tekelioğlu, A. S. (2016). Transatlantik Ortaklığın Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi. B. Duran, ve K. İnat (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2015* içinde (s. 105-126). Ankara: SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

Telci, İ. N. (2013). Türkiye'nin Mısır Politikası 2012. B. Duran, K. İnat ve U. Ulutaş (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2012* içinde (s. 159-182). Ankara: SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

Telci, İ. N. (2014). Türkiye'nin Mısır Politikası 2013. B. Duran, K. İnat ve A. Balcı (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2013* içinde (s. 187-208). Ankara: SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

Torbakov, I. (2008). The Georgia Crisis and Russia-Turkey Relations. *The Jamestown Foundation*, 1-33.

Turan, K. (2012). Changes in the Turkish Foreign Policy: A Shift or a Passing Interest? *Akademik Bakış*, 6 (11), 65-84.

Tüfekçi, Ö. (2016). Türkiye'nin Rusya ve Kafkasya 2015 Politikası. B. Duran ve K. İnat (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2015* içinde (s. 317-340). Ankara: SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

Ulutaş, U., ve Duran, B. (2017). Türkiye'nin Deaş'la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekatı. *Seta Vakfı*, 11-30.

USAK Gürcistan Krizi Değerlendirme Raporu. (2008). *Gürcistan Krizi Değerlendirme Raporu*. Ankara: USAK: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.

Uysal, A. (2012). Türkiye'nin Mısır, Cezayir ve Fas Politikası. B. Duran, K. İnat ve A. R. Usul (Ed.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2011* içinde (s. 311-342). Ankara: SETA: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.

Uzgel, İ. (2003). Hegemonik Bir Kriz Olarak ABD'nin Irak'a Müdahalesi Sorunu. *Mülkiye Dergisi*, 27 (240), 53-70.

Ülgen, S. (2011). From Inspiration to Aspiration: Turkey in the New Middle East. *Carnegie Europe*, 1-35.

Ünalımsı, A. N., ve Oğuz, Ş. (2019). Karadeniz'de Rusya-ABD Rekabeti ve Ukrayna Krizi. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5 (7), 1-10.

Üste, R. B. (2006). Türkiye'de Siyasal İktidara Gelen Partilerin AET/AT/AB İlişkileri Hakkındaki Görüşleri ve Yönetim Yapısına Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (3), 332-349.

Vatandaş, Selim. “Why are the EU and Turkey Moving Away from Each Other?”, *INSAMER*, 28.06.2019.

Weitz, R. (2006). Towards a New Turkey-NATO Partnership in Central Asia. *Turkish Policy Quarterly*, 5 (2).

Wheeler, T. (2013). Turkey's Role and Interests in Central Asia. *Saferworld*, 1-12.

Wiebes, C. ve Zeeman, B. (1983). The Pentagon Negotiations March 1948: The Launching of the North Atlantic Treaty. *International Affairs*, 59 (3), 351-363.

Wolf, C. J. ve Rosen, B. (2004). Public Diplomacy: How to Think About and Improve It. *Rand Initiated Research*, 1-35.

Wood, B. (1987). Middle Powers in the International System: A Preliminary Assesment of Potential. *Wider Working Papers*, 1-52.

Woods, A. ve Sazak, O. (2016). Turkey’s Approach to Peacebuilding: Principles, Policies and Practices. *İstanbul Policy*, 1-11.

Yağmurlu, A. (2007). Halkla İlişkiler Yöntemi Olarak Kamu Diplomasisi. *iletişim : araştırmaları*, 5 (1), 9-38.

Yalçın, H. B. (2012). The Concept of “Middle Power” and the Recent Turkish Foreign Policy Activism. *Afro Eurasian Studies*, 1 (1), 195-213.

Yalçınkaya, A. (2017). Türk Dış Politikasında Eksen Arayışı: Avrupa Birliği Mi, Şanghay İşbirliği Örgütü Mü? *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (Özel Sayı-1), 7-16.

Yalçınkaya, S. (2018). Uluslararası Sistemin Tarihsel Gelişimi ve Güç Kavramı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Working Papers*.

Yeşiltaş, M. (2014). 'Stratejik Derinlik'in Jeopolitik Tahayyülü. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 1 (1), 25-56.

Yeşiltaş, M. (2015). İç Savaşa Komşu Olmak: Türkiye'nin Suriye Sınır Güvenliği Siyaseti. *Seta Analiz*, (136), 1-40.

Yeşiltaş, M., ve Balcı, A. (2011). AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23 (2), 9-34.

Yeşilyurt, N. ve Akdevelioğlu, A. (2009). Turkey’s Middle East Policy Under the JDP Rule. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 40, 39-69.

Yiğittepe, L. (2017). Nato’nun Güvenlik Algılaması Ve Türkiye Tartışmaları. *International Journal of Academic Value Studies*, 3 (9), 344-359.

Yiğittepe, L. (2018). NATO ve Rusya Arasında Türkiye'nin Güvenlik Algılaması: S-400 Krizi Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16 (Özel Sayı), 276-289.

Yıldırım, K. E. ve Yıldırım, A. (2017). Türkiye'nin Yumuşak Güç Sembollerinden Türk İşbirliği Koordinasyon Ajansı ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına Genel Bakış. *Karadeniz*, 33 (33), 203-219.

Yılmaz, A. N. ve Kılıçoğlu, G. (2017). Balkanlarda YTB ve TİKA'nın Türk Kamu Diplomasisi Kurumları Olarak Faaliyetleri ve Türkiye'nin Bölgedeki Yumuşak Gücüne Etkileri. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (2), 115-131.

Yılmaz, M. E. (2008). "The New World Order": An Outline of the Post-Cold War Era. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 7 (4), 44-58.

Zhao, S. (2016). China as a Rising Power Versus US-led World Order. *Rising Powers Quarterly*, 1 (1), 13-21.

Tez Çalışmaları

Karsavuran, O. C. (2018). *"Transformational Shifts" In Turkish Foreign Policy Under JDP Rule: A Constructivist Analysis*. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul: T.C. Yeditepe University Institute of Social Sciences.

Resmi Yayınlar

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2018). *Uluslararası İnsani Yardım Faaliyetleri 2009-2018*. Ankara: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.

Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü. (2012). *Geniş Türk Coğrafyası Dosyası*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2002). *Avrupa Birliği Kronolojisi 1946-2002*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı. (2017). *Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler (1959-2017)*. Ankara: T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Katılım Politikası Başkanlığı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2003, Mart 1). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı*. TBMM: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b039m.htm>

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2012, Haziran 29). *Türkiye Büyük Millet Meclisi*. www.tbmm.gov.tr:
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/ab_komisyonu_web.birlesim_baslangic_ab2?P4=21213&P5=H&page1=27&page2=27

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2016). *Türkiye Cumhuriyetine Şanhay İşbirliği Örgütünün Diyalog Ortağı Statüsü Tanınmasına İlişkin Muhtıranın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı (1/588) ve Dışişleri Komisyonu Raporu*. TBMM: <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss218.pdf>

Türkiye Diyanet Vakfı. (2019). *2018 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2018). *Ülkelere Göre İhracat, 1996-2019*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. (2016). *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu*. Ankara: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. (2018). *TİKA Faaliyet Raporu 2017*. Ankara: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı.

Türk Kızılayı. (2010). *2010-2015 Stratejik Planı*. Ankara: Türk Kızılayı.

Türk Kızılayı. (2016). *2016-2020 Stratejik Planı*. Ankara: Türk Kızılayı.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. (2018). *Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı İdare Faaliyet Raporu 2017*. Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.

Çevrimiçi Kaynaklar

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2018, Nisan 23). *Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı*. AFAD: <https://www.afad.gov.tr/tr/2211/AFAD-Hakkinda>

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2019). *AFAD Hakkında*. AFAD: <https://www.afad.gov.tr/tr/19319/En-Comert-Ulke-Yine-Turkiye>

Akşam. (2018, Mart 8). *Türk Dizileri Arap Televizyonlarından Kaldırılıyor*. Akşam: m.aksam.com.tr/amp/guncel/turk-dizileri-arap-televizyonlarindan-kaldiriliyor/haber-713927

Anadolu Ajansı. (2016, Aralık 17). *Bosna Hersek'teki Yazma Eserler Restore Edilecek*. Anadolu Ajansı: www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/bosna-hersekteki-yazma-eserler-restore-edilecek/687813

Anadolu Ajansı. (2015, Haziran 24). *Kızılay'dan Pakistan'a Aşı Yardımı*. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kizilaydan-pakistana-asi-yardimi/33102>

Anadolu Ajansı. (2017, Mart 21). *İsrail'den TİKA Çalışanı İçin Akıl Dışı İddialar*.

Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilden-tika-calisan-icin-akil-disi-iddialar/776526>

Anadolu Ajansı. (2016, Aralık 13). *'Türkoloji Projesi' ile Yurt Dışında 16 bin Öğrenciye Ulaşıldı*. Anadolu Ajansı: www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkoloji-projesi-ile-yurt-disinda-16-bin-ogrenciye-ulasildi/705132#

Arnavuthaber. (2017, Haziran 22). *Tika Sırbistan'da Kale Restore Etmekten Başka Yapacak İş bulamadı Mı?* ArnavutHaber: <http://www.arnavuthaber.com/tika-sirbistanda-kale-restore-etmekten-baska-yapacak-is-bulamadi-mi.html>

Assad, B. (2012, Kasım 09). *'Erdoğan Thinks he is a Caliph', Says Al-Assad*. Hurriyetdailynews: <http://www.hurriyetdailynews.com/-erdogan-thinks-he-is-a-caliph-says-al-assad-34304>

Avni, B. (2014, Ekim 16). *Turkey Loses U.N. Security Council Seat in Huge Upset*. Newsweek: <https://www.newsweek.com/venezuela-malaysia-angola-new-zealand-win-un-council-seats-277962>

Aybek, İ. (2017, Mart 9). *Meksika Osmanlı Saat Kulesi*. <http://www.ibrahimaybek.com/index.php/2017/03/09/meksika-osmanli-saat-kulesi/>

Bila, F. (2003, Nisan 24). *Kuzey Cephesine Dikkat*. Milliyet: www.milliyet.com.tr/amp/yazarlar/fikret-bila/kuzey-cephesine-dikkat-306255

Cicioğlu, F. (2014, Ekim 21). *Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki İmtihani*. Sakarya Üniversitesi Ormer Ortadoğu Enstitüsü: https://ormer.sakarya.edu.tr/20,3,,13,turkiye_nin_birlesmis_milletler_guvenlik_kons_eyi_ndeki_imtihani.html

Clinton, H. R. (2011, Temmuz 16). *Clinton Eyes Turkey as Model for Arab Reform*. Deseret News: <https://www.deseretnews.com/article/700152127/Clinton-eyes-Turkey-as-model-for-Arab-reform.html>

Cnn Türk. (2012, Mart 29). *Türk Dizileri Sırpları Kızdırdı*. Cnn Türk: www.cnntrk.com/amp/2012/dunya/03/29/turk.dizileri.sirplari.kizdirdi/655218.0/index.html

Cnn Türk. (2013, Ekim 26). *Sırbistan, Türkiye'den Özür Talep Etti*. <https://www.cnntrk.com/2013/dunya/10/26/sirbistan-turkiyeden-ozur-talep-etti/728645.0/index.html>

Cnn Türk. (2017, Mayıs 25). *Türk Kızılayı'ndan Somali'ye 15 bin tonluk yardım*. Cnn Türk: <https://www.cnntrk.com/turkiye/turk-kizilayindan-somaliye-15-bin-tonluk-yardim>

Çandar, C. (2012, Eylül 7). *"Ortadoğu Statükosu" Bozulunca: Komşularla Sıfır Sorundan Sorunsuz Sıfır Komşuya...* Temmuz 26, 2019 tarihinde Hürriyet:

<http://www.hurriyet.com.tr/ortadogu-statukosu-bozulunca-komsularla-sifir-sorundan-sorunsuz-sifir-komsuya-21399709>

Davutoğlu, A. (2004, Şubat 26). *Türkiye Merkez Ülke Olmalı*. Temmuz 25, 2019 tarihinde [www.radikal.com.tr](http://www.radikal.com.tr/yorum/turkiye-merkez-ulke-olmali-702116/): <http://www.radikal.com.tr/yorum/turkiye-merkez-ulke-olmali-702116/>

Davutoğlu, A. (2010, Aralık 28). *Davutoğlu: Yeni Osmanlıcılık hedefi yok*. Hürriyet: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/davutoglu-yeni-osmanlicilik-hedefi-yok-16634111>

Davutoğlu, A. (2011, Ekim 17). *Davutoğlu: Esad'a 61 Defa Gittim*. Haber7: <http://www.haber7.com/dis-politika/haber/795862-davutoglu-esada-61-defa-gittim>

Davutoğlu, A. (2011b, Kasım 30). *Suriye'ye 9 Yaptırım Kararı*. Trthaber: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/suriyeye-9-yaptirim-karari-18198.html>

Davutoğlu, A. (2015, Kasım 17). *İnşallah Osmanlı'nın düzenini getireceğiz*. mynet: <https://www.mynet.com/ahmet-davutoglu-insallah-osmanlinin-duzenini-getirecegiz-110101925604>

Demirci, Z. (2019, Temmuz 6). *Yunus Emre Enstitüsü Yaz Okulları Başlıyor*. Anadolu Ajansı: www.aa.com.tr/tr/turkiye/yunus-emre-enstitusu-yaz-okullari-basliyor-/1524863

Development Initiatives. (2018, Haziran 21). *Global Humanitarian Assistance*. Bristol: Development Initiatives. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kuresel-insani-yardim-raporu-dunyanin-en-comert-ulkesi-turkiye/1180618>

Dünya Bülteni. (2014, Aralık 20). *Müslüman Kardeşler sürgünde Meclis kurdu*. Dünya Bülteni: <https://www.dunyabulteni.net/ortadogu/musluman-kardesler-surgunde-meclis-kurdu-h317529.html>

Ensonhaber. (2013, Nisan 10). *Ülke Ülke Türkiye'nin Eli TİKA'nın Projeleri*. Ensonhaber: <https://www.ensonhaber.com/ulke-ulke-turkiyenin-eli-tikanin-projeleri-2013-04-10.html>

Erdoğan, R. T. (2011, Şubat 28). *"NATO'nun ne işi var Libya'da?"*. Sabah: https://www.sabah.com.tr/gundem/2011/2/28/natonun_ne_isi_var_libyada

Erdoğan, R. T. (2011, Şubat 24). *Erdogan: Turkey Can Be 'Inspiration' for Arabs*. Ma'an News Agency: <http://www.maannnews.com/Content.aspx?id=363109>

Erdoğan, R. T. (2013, Ekim 23). *Erdoğan: Unutmayın, Türkiye Kosova'dır, Kosova Türkiye'dir*. Kosovahaber: <http://www.kosovahaber.net/?page=2,9,21592>

Erdoğan, R. T. (2014, Temmuz 11). *Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Tarihi Balkon Konuşması*. Star: <https://m.star.com.tr/guncel/cumhurbaskani-erdogandan-tarihi-balkon-konusmasi>

Ergan, U. (2012, Aralık 3). *Arakan'a rekor bağış*. Cnntürk: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/arakan-a-rekor-bagis-21842131>

European Union. (2014, Temmuz 16). *EU Sanctions Against Russia Over Ukraine Crisis*. European Union: [https://europa.eu/newsroom/highlights/special coverage/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine-crisis_en](https://europa.eu/newsroom/highlights/special%20coverage/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine-crisis_en)

Focus Economics. (2019, Mayıs 21). *China Economic Outlook*. Haziran 8, 2019 tarihinde focus-economics: www.focus-economics.com/countries/china

Gallup International. (2017). Attitudes Towards the Recognition of Jerusalem as Israeli Capital. *Gallup International Association Opinion Poll in 24 Countries Across the Globe*.

Gannuşı, R. (2012, Ocak 13). *Türkiye'yi Model Olarak Görüyoruz*. Euronews: <https://tr.euronews.com/2012/01/13/tunuslu-lider-gannusi-turkiye-yi-model-olarak-goruyoruz>

Gullion, E. (2019, Ağustos 26). *What Public Diplomacy is and is not*. Public Diplomacy: https://pdaa.publicdiplomacy.org/?page_id=6

Habervakti. (2019, Ekim 8). *İsrail TİKA'nın Çalışma İzinlerini İptal Edecek!* Haber Vakti: <https://www.habervakti.com/filistin/israil-tika-nin-calisma-izinlerini-iptal-edecek-h82125.html>

Habertürk. (2008a, Ağustos 10). *Kızılayın Yardım Konvoyu Gürcistanda*. Habertürk: <http://www.haberturk.com/dunya/haber/90533-kizilayin-yardim-konvoyu-gurcistanda>

Habertürk. (2008b, Ağustos 9). *Türkiye Gürcistan'a Elektrik Veriyor*. Habertürk: <http://www.haberturk.com/dunya/haber/90283-turkiye-gurcistana-elektrik-veriyor#>

Habertürk. (2014, Ekim 16). *Türkiye 3. Turda Kaybetti*. habertürk: <https://www.haberturk.com/dunya/haber/1000077-turkiye-3-turda-kaybetti>

Hürriyet. (2009, Ekim 21). *Azerbaycan Bir Camiyi Daha Kapattı*. Hürriyet: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/azerbaycan-bir-camiyi-daha-kapatti-12738489>

Hürriyet, (2013, Ekim 29). *TİKA'dan Karadağ Üniversitesi'ne Teknik Destek*. Hürriyet: <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/tika-dan-karadag-universitesi-ne-teknik-destek-25004822>

Hürriyet. (2010, Mart 12). *Türk Kızılayı'ndan Şili'ye 20 Ton Yardım Malzemesi*. Hürriyet: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turk-kizilayi-ndan-sili-ye-20-ton-yardim-malzemesi-14085347>

KDK. (2015, Şubat). *13 yılda 65 yeni temsilcilik Türkiye'nin-yurtdisindaki-temsilcilik-sayisi-228e-cikti*. T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü:

<https://kdk.gov.tr/sayilarla/13-yilda-65-yeni-temsilcilik-turkiyenin-yurtdisindaki-temsilcilik-sayisi-228e-cikti/41>

KDK. (2016, Mart 15). *T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü*. www.kdk.gov.tr: <https://kdk.gov.tr/haber/yuksek-duzeyli-isbirligi-mekanizmalari/452>

Kosovahaber. (2016, Ağustos 19). “*Elena Gjika*” İlkokulunda Saatler Kaldırıldı. Kosovahaber: <http://www.kosovahaber.net/?page=2,12,36018>

Küçükkoşum, S. (2009, Ekim 19). *Azerbaycan Türk Bayraklarını İndirdi*. Habertürk: m.haberturk.com/dunya/haber-amp/180182-azerbaycan-turk-bayraklarini-indirdi

Mercan, A. F. (2019, Ekim 1). *TİKA Son 5 Yılda 50'den Fazla Osmanlı Mirası Camiyi Restore Etti*. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tika-son-5-yilda-50den-fazla-osmanli-mirasi-camiyi-restore-etti-/1598605>

Milliyet. (2015, Ekim 18), *TİKA'dan Hadagala'ya Tarımsal Destek*. <http://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/tika-dan-hadagala-ya-tarimsal-destek-11019170>

NATO. (2015, Kasım 9). *North Atlantic Treaty Organization*. www.nato.int: https://www.nato.int/cps/ic/natohq/topics_71652.htm#

NATO. (2018, Mart 26). *North Atlantic Treaty Organization*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52044.htm

NATO. (2018b, Temmuz 19). *NATO on the Map*. [nato](http://www.nato.int): <https://www.nato.int/nato-on-the-map/#lat=38.338888&lon=37.7508199999999976&zoom=2&layer=1>

Ntv. (2011, Eylül 12). *Kahirede Erdoğan Sesleri*. Ntv: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/kahirede-erdogan-sesleri,R30gFmbgRku7YZxgZUUhTw>

Ntv. (2014, Mart 4). *Abd'den Rusya'ya Yaptırım*. Ntv: https://www.ntv.com.tr/ekonomi/abdden-rusyaya-yaptirim,zWVh7r_yo0K_UyUUedxsDA

OECD. (2018). *Organization for Economic Co-operation and Development*. data.oecd.org: data.oecd.org/oda/net-oda.htm

Resmi Gazete. (2009, Haziran 17). *Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun*. Resmi Gazete: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090617-1.htm>

Resmi Gazete. (2010, Ocak 30). *Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü'nün Kurulmasını Yönelik Başbakanlık Genelgesi*. Resmi Gazete: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/01/20100130-19.htm>

Resmi Gazete. (2010, Nisan 6). *Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun*. Resmi Gazete: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/04/20100406-1.htm>

Resmi Gazete. (2011, Kasım 2). *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*. Resmi Gazete: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/20111102-1.htm>

Resmi Gazete. (1975, Mayıs 8). *Türkiye Diyanet Vakfı'nın Kurulması*. Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/15230.pdf>

Resmi Gazete. (1978, Ocak 13). *Türkiye Diyanet Vakfı'na Vergi Muafiyeti Tanınması*. Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/16168.pdf>

Resmi Gazete. (2005, Ağustos 5). *Türkiye Diyanet Vakfı'nın İzin Almadan Yardım Toplayan Kuruluşlardan Sayılması*. Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/08/20050805-4.htm>

Sabah. (2005, Ekim 11). *Türkiye'den Pakistan'a Yardım*. Sabah: <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/10/11/gnd96.html>

Sabah. (2012, Ekim 16). *Türkiye'den Mısır'a 2 Milyar Dolar*. Sabah: <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2012/09/16/turkiyeden-misira-2-milyar-dolar>

Sabah. (2015, Mayıs 5). *Kızılay'dan Nepal'e Battaniye ve Gıda*. Sabah: <https://www.sabah.com.tr/dunya/2015/05/05/kizilaydan-nepale-battaniye-ve-gida>

Shanghai Cooperation Organisation. (2017, Ocak 9). *About SCO*. eng.sectesco: http://eng.sectesco.org/about_sco/

Sipri. (2019). *Military Expenditure by Country as Percentage of Gross Domestic Product, 1949-2018*. Solna: Stockholm International Peace Research Institute.

Star. (2015, Mayıs 11). *TİKA Afganistan'da İki Okula Su Kuyusu Açtı*. <https://www.star.com.tr/politika/tikadan-afgan-okullarina-destek-haber-1028056/>

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2008, Ağustos 14). *Gürcistan'a İnsani Yardım*. http://www.mfa.gov.tr/no-147---14-agustos-2008_-gurcistan_a-yapilan-insani-yardim-hk_.tr.mfa

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2014, Mayıs 22). *Cenevre Ofisi*. mfa: <http://cenevreofisi.dt.mfa.gov.tr/Mission/ShowAnnouncement/210614>

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2018, Temmuz 2). *Ukrayna'da Son Durum*. mfa: http://www.mfa.gov.tr/ukrayna_da-son-durum-ve-ikili-iliskiler.tr.mfa

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2018a, Haziran 30). *Gürcistan Siyasi Görünümü*. T.C. Dışişleri Bakanlığı: <http://www.mfa.gov.tr/gurcistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa>

TDK. (2018, Ocak 3). *Türk Dil Kurumu*.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=g%C3%BC%C3%A7

Timeturk. (2019, Ekim 21). *TİKA'dan Karadağ'da Tarım Üreticilerine Destek*.
<https://www.timeturk.com/tika-dan-karadag-da-tarim-ureticilerine-destek/haber-1256002>

TİKA. (2018, Nisan 23). *T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı*.
Nisan 23, 2018 tarihinde tika.gov.tr/tr: <http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>

Trthaber. (2011, Eylül 12). *Erdoğan'ın Arap Baharı Turu Başlıyor*. Trthaber:
<http://www.trthaber.com/haber/gundem/erdoganin-arap-bahari-turu-basliyor-8797.html>

Trthaber. (2018, Şubat 12). *Dünyaya Türkçe Seslenen Radyo*. Trthaber:
www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/dunyaya-turkce-seslenen-radyo-350333.html/amp

Türk Hava Yolları. (2019). *Türk Hava Yolları Tarihçe*. THY:
<https://www.turkishairlines.com/tr-tr/basin-odasi/hakkimizda/>

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. (2019). *TİKA Tarihçe*. Tika:
<https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222>

Türk Kızılayı. (2016, Haziran 16). *Kızılay'ın Ramazan Yardımları Balkanlarda Hız Kazandı*. Türk Kızılay: <https://kizilay.org.tr/Haber/HaberArsiviDetay/2861>

Türk Kızılayı. (2019). *Mali Bilgiler*. Türk Kızılayı:
<https://kizilay.org.tr/Kurumsal/mali-bilgiler>

Türk Kızılayı. (2019). *Tarihçe*. Türk Kızılayı:
<https://kizilay.org.tr/Kurumsal/tarihcemiz>

Türkiye Bursları. (2019). *Tarihçe*. Türkiye Bursları:
<https://turkiyeburslari.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda/turkiye-burslari>

Türkiye Diyanet Vakfı. (2019). *Kurumsal*. Türkiye Diyanet Vakfı: <https://tdv.org/tr-TR/kurumsal/>

Türkiye Diyanet Vakfı. (2019). *Türkiye Diyanet Vakfı Bağış Kategorileri*. Türkiye Diyanet Vakfı: <https://bagis.tdv.org/>

Türkiye Diyanet Vakfı. (2019). *Türkiye Diyanet Vakfı Faaliyetleri*. Türkiye Diyanet Vakfı: <https://tdv.org/tr-TR/faaliyetlerimiz/>

Türkiye Diyanet Vakfı. (2019). *Türkiye Diyanet Vakfı 2018 Yılı Mali Bilgileri*. Türkiye Diyanet Vakfı: <https://tdv.org/tr-TR/kurumsal/mali-bilgiler/>

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu. (2019). *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Tarihçe*. TRT: <https://www.trt.net.tr/Kurumsal/Tarihce.aspx>

Tüysüzöğlu, G. (2014, Temmuz 12). *Bölgesel bir hegemonya girişimi: Avrasya Ekonomik Birliği*. Aljazeera Türk: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/bolgesel-bir-hegemonya-girisimi-avrasya-ekonomik-birligi>

UN. (2019, Eylül 23). *General Assembly Overwhelmingly Adopts Resolution Asking Nations Not to Locate Diplomatic Missions in Jerusalem*. Un: <https://www.un.org/press/en/2017/ga11995.doc.htm>

United Nations Refugee Agency. (2019, Eylül 15). *United Nations Refugee Agency*. Unhcr: https://data2.unhcr.org/en/situations/syria#_ga=2.154348472.1607384351.1540715990-1368741278.1540715990

United Nations. (2018, Ekim 17). *United Nations Budget*. un: <http://www.un.org/en/ga/contributions/budget.shtml>

United Nations. (2019, Eylül 23). *United Nations Peacekeeping*. un: <https://peacekeeping.un.org/en/where-we-operate>

United Nations Security Council. (2019, Eylül 22). *Countries Elected Members*. un: <https://www.un.org/securitycouncil/content/countries-elected-members>

Vine, D. (2015, Temmuz/Ağustos). *Us Military Bases Around the World*. www.politico.com: <https://www.politico.com/magazine/story/2015/06/us-military-bases-around-the-world-119321>

World Bulletin. (2011, Şubat 06). *Turkish Premier Erdogan meets Syrian President al-Assad*. World Bulletin: <https://www.worldbulletin.net/diplomacy/turkish-premier-erdogan-meets-syrian-president-al-assad-h69468.html>

Yeniasya. (2008, Ekim 15). *Dünyadaki Osmanlı Mimarisine Çeki Düzen*. Yeniasya: <https://www.yeniasya.com.tr/2008/10/15/kultur/h1.htm>

Yunus Emre Enstitüsü. (2015c). *Kültür Sanat ve Projeler Müdürlüğü Birimi*. Yunus Emre Enstitüsü: <https://www.yee.org.tr/tr/birim/kultur-sanat-ve-projeler-mudurlugu>

Yunus Emre Enstitüsü. (2015b). *Türkçe Öğretim ve Türkoloji Müdürlüğü Birimi*. Yunus Emre Enstitüsü: <https://www.yee.org.tr/tr/birim/turkce-ogretimi>

Yunus Emre Enstitüsü. (2015). *Yunus Emre Enstitüsü Kurumsal*. Yunus Emre Enstitüsü: <http://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu>

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. (2019). *Kurumsal*. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı: <https://www.ytb.gov.tr/kurumsal/baskanligimiz-2>